

studii

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR

VICTORIA OȘTII LUI TEPEȘ ASUPRA SULTANULUI MEH-
MED AL II-LEA

B. T. CÂMPINA

CU PRIVIRE LA POZIȚIA MIȘCĂRII SOCIALISTE FAȚĂ DE
RĂSCOALA ȚĂRANILOR DIN ANUL 1888

D. HUREZEANU

ASPECTE PRIVIND FINANȚAREA PARTIDELOR BURGHEZE
DE CĂTRE CAPITALUL MONOPOLIST ÎN GERMANIA OCCI-
DENTALĂ

DIETER FRICKE (Jena)

DIN LŪPTA P.C.R. ÎMPOTRIVA POLITICII GUVERNELOR
BURGHEZO-MOȘIEREȘTI DE MILITARIZARE A ȚĂRII
(1921—1933)

D. TUTU și V. ALEXANDRESCU

RĂSCOALELE ȚĂRĂNEȘTI DIN ROMANIA ÎN TOAMNA
ANULUI 1900

C. CORBU

DEZVOLTAREA PRESEI BUCUREȘTENE ÎN PERIOADA
FORMĂRII ȘI ORGANIZĂRII STATULUI NAȚIONAL ROMIN
(1856—1864)

D. BERINDEI

STUDII DOCUMENTARE

VIATA ȘTIINȚIFICĂ

RECENZII

REVISTA REVISTELOR

INSEMNAȚI

ANUL XV — 1962

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
SECȚIA DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI INSTITUTUL DE ISTORIE DIN BUCUREȘTI

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

3

ANUL XV

1962

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

www.dacoromanica.ro

„S T U D I I“ — REVISTĂ DE ISTORIE

APARE DE 6 ORI PE AN

COLEGIUL DE REDACȚIE

Acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI (*directorul Colegiului de redacție*); EUGEN STĂNESCU (*redactor-șef*); acad. A. OTETEA; T. BUGNARIU, membru corespondent al Academiei R.P.R.; L. BĂNYAI; M. BERZA; V. CHERESTESIU; TITU GEORGESCU; V. MACIU; ȘT. PASCU; V. POPOVICI

Redacția : București, B-dul Aviatorilor nr. 1

Telefon : 18.25.86

S U M A R

STUDII

Pag

BARBU T. CÂMPINA	, Victoria oștii lui Tepeș asupra sultanului Mehmed al II-lea (Cu prilejul împlinirii a 500 de ani)	533
D. HUREZEANU,	Cu privire la poziția mișcării socialiste față de răscoala țăranilor din anul 1888	557
DIETER FRICKE (Jena),	Aspecte privind finanțarea partidelor burgheze de către capitalul monopolist în Germania occidentală	599

NOTE ȘI COMUNICĂRI

D. TUȚU și V. ALEXANDRESCU,	Din lupta P.C.R. împotriva politicii guvernelor burghezo-moșierești de militarizare a țării (1921—1933)	607
N. STOICESCU,	Rolul curtenilor și slujitorilor din Țara Românească și Moldova ca instrumente de reprimare a luptei țăranimii	631
C. CORBU,	Răscoalele țărănești din România în toamna anului 1900	649
D. BERINDEI,	Dezvoltarea presei bucureștene în perioada formării și organizării statului național român (1856—1864)	667
P. CÎNCEA,	Proiectul unui regulament de lucru pentru muncitorii din portul Galați (1882—1886)	685

STUDII DOCUMENTARE

Lucrări noi despre arta militară medievală din Moldova și Țara Românească (<i>Șt. Olteanu</i>).	691
---	-----

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Două săptămâni în Anglia (26 februarie — 13 martie) (<i>A. Oțetea</i>); Sesiunea științifică de la Leningrad (martie 1962) (<i>N. Ciachir</i>); Muzeele istorice regionale din orașul Brașov (<i>Corina Nicolescu</i>); Cronică	695
---	-----

RECENZII

.	<i>Documente privind Unirea Principatelor</i> , redactor responsabil acad. A. Oțetea. I. Documente interne (1854—1857). Volum întocmit de Dan Berindei (responsabilul volumului), Eleonora Alexiu, Trifu Selea și Apostol Stan, Edit. Academiei R.P.R., București, 1961, XCIV + 779 (—781) p. (<i>Marina L. Vlasiu</i>)	705
LAONIC CHALCOCONDIL,	<i>Expuneri istorice</i> , în românește de Vasile Grecu, Edit. Academiei R.P.R., București, 1958, 356 p. (<i>Gh. Cronț</i>)	709
V. M. KULIȘ,	<i>Второй фронт. Операции в западной Европе</i> , Военное Издательство Министерства Обороны СССР, Москва, 1960, 475 p. + 1 album de scheme (<i>Fl. Constantiniu</i>)	714
.	<i>Documents on German Foreign Policy (1918—1945)</i> , Series D, volume X (June 23 — Aug. 31), 1940, United States Printing Office, Washington, 1957, 615 p. (<i>Eliza Campus</i>)	717

REVISTA REVISTELOR

- „История СССР”, Academia de Științe a U.R.S.S., Institutul de istorie, Moscova, 1961, nr. 1 6 (M. Tudor și Al. Vianu) 723
- „Средние века” Сборник, Изд. Академии Наук СССР, Moscova, nr. XVII—XX, 1960—1961 (L. Demény-M și va și L. Demény) 733
- „The English Historical Review”, Ed. Longmans, Londra, vol. LXXVI, 1961, nr. 298 301 (S. Columbeanu) 745

INSEMĂRI

- Istoria României.** — PANAIT I. PANAIT, *Aspecte din lupta populației bucureștene împotriva regimului turco-fanariot (1716—1821)*, București, 1961, 64 p. (L. Șt.); V. AI. GEORGESCU, *Dezvoltarea învățământului juridic în Principatele Române în perioada Unirii. Cu prilejul a 100 de ani de la înființarea facultăților juridice din București și Iași*, în „Studii și cercetări juridice”, an. IV (1959), nr. 2, p. 521—542 (L.P.M.); G. G. FLORESCU, *Unele aspecte ale concepției lui Nicolae Bălcescu despre suveranitatea țărilor române*, în „Studii și cercetări juridice”, an. VI (1961), nr. 4, p. 597—623 (L.P.M.). **Istoria U.R.S.S.** — F. I. POLEANSKI, *Городское ремесло и мануфактура в России XVIII в.*, Edit. Universității din Moscova, 1960, 200 p. (C.Ș.); * * * *Вопросы истории сельского хозяйства, крестьянства и революционного движения в России.* Сборник статей к 75-летию акад. Н. М. Дружинина. Изд. Акад. Наук СССР, Moscova, 1961, 431 p. (S.I.). **Istoria universală.** — E. MÁLYUSZ, *Die Zentralisationsbestrebungen König Sigismunds in Ungarn*, în „Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae”, Akadémiai Kiadó, Budapesta, 1960, 42 p. (R.P.); V. HUSA, *Dějiny Československa (Istoria Cehoslovaciei)*, Praga, 1961, 496 p. + 17 hărți (Tr. I.-N.); C. W. FRÖHLICH, *Über den Menschen und seine Verhältnisse*, Akademie Verlag, Berlin, 1960, XIX + 109 p. (R.P.); L. I. VRANUSIS, ‘Ο „πατριωτικός ύμνος” του Ρήγα και η ελληνική „καρμανόλα” („Imnul patriotic” al lui Riga și „carmagnola” grecească), Atena, 1960, 56 p. (Gh. C.); RAYMOND CAZELLES, *La société politique et la crise de la royauté sous Philippe de Valois*, Librairies d’Argences, Paris, 1958, 459 p. (S. C.); T. WITTMAN, *Quelques problèmes relatifs à la dictature révolutionnaire des grandes villes de Flandre 1577—1579*, în „Studia Historica”, nr. 40, Akadémiai Kiadó, Budapesta, 1960, 38 p. (L. Șt.); AHMAD DARRAG, *L’Egypte sous le règne de Barsbay 825—841 (1422—1438)*, Damas, 1961, XXXII + 458 p. + 16 f. pl. (Institut français de Damas) (P.S.). **Bizantinologie.** — * * * *Aus der byzantinischen Arbeit der Tsch choslowakischen Republik*, Akademie Verlag, Berlin, 1957, 53 p. (R.P.); HÉLÈNE BIBICOU, *Une page d’histoire diplomatique de Byzance au XIe siècle: Michel VII Doukas, Robert Guiscard et la pension des dignitaires*, în „Byzantion”, tom. XXIX—XXX (1959—1960), p. 43—75 (Gh. C.); A. V. SOLOVIEV, *Domination byzantine ou russe au nord de la Mer Noire à l’époque des Comnènes*, în *Akten des XI. Internationalen Byzantinisten Kongresses*, München, 1958, Edit. C. H. Beck, München, 1960, p. 569—580 (E. Fr.); H. AHRWEILER, *Fonctionnaires et bureaux maritimes à Byzance*, în „Revue des Études Byzantines”, XIX (1961), p. 239—252 (E. Fr.). **Bibliografie, Arhivistică, Muzeografie.** — * * * *Documente privind relațiile româno-ruse, Muzeul româno-rus*, București, 1961, 61 p. (C.Ș.); * * * *Сборник в чест на акад. Никола В. Михов по случай осемдесетгодишнината му* (Culegere închinată acad. Nikola V. Mihov cu prilejul împlinirii a 80 de ani), Edit. Academiei Bulgare de Științe, Sofia, 1960, 362 p. (A. C.) * * * *80 години от Плевенската епопея 1877—1957. Препоръчителна библиография* (80 de ani de la epopoea Plevnei, 1877—1957. Bibliografie selecționată), Muzeul militar istoric și Biblioteca regională din Plevna, Sofia, 1960, 156 (—157) p. (S.I.); H. G. PATRINELIS, ‘Ελληνες κωδικογράφοι τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως (Copiști greci din anii Renașterii). Extras din „Ἐπετηρίς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου” (Anuarul Arhivei medievale), VIII—IX (1958—1959), Atena, 1961, p. 63—124 (Gh. C.)

VICTORIA OȘTII LUI ȚEPEȘ
ASUPRA SULTANULUI MEHMED AL II-LEA
(CU PRILEJUL ÎMPLINIRII A 500 DE ANI)¹

DE

BARBU T. CÂMPINA

În centrul tuturor dezbaterilor purtate în istoriografia burgheză cu privire la sfârșitul domniei lui Țepeș a stat mereu problema rezultatului militar al expediției otomane de la nordul Dunării din mai și iunie 1462. Rezolvind diferit o serie întreagă de laturi ale acestei teme, istoricii burghezi au admis totuși în chip unanim că urmarea expediției lui Mehmed al II-lea a fost alungarea din domnie a lui Țepeș și înlocuirea lui în scaunul țării printr-un simplu favorit turcesc². Este necesar să ne punem și noi problema dacă și în ce măsură sînt răspunzătoare *izvoarele vremii* de divergențele și de soluțiile istoriografiei.

Trecînd în revistă aceste mărturii, ne propunem să analizăm mai întîi rezultatul *global* al războiului din mai și iunie 1462, pentru ca apoi, folosind încheierile generale ce se vor desprinde din discuția izvoarelor,

¹ Acest studiu formează cap. II al monografiei *Importanța luptelor din 1462 pentru dezvoltarea politică a Țării Românești*, rămasă în manuscris după moartea autorului. Lucrarea este alcătuită din trei capitole: în capitolul I, autorul a analizat modul în care vechea istoriografie a prezentat evenimentele din 1462, iar capitolul al III-lea a fost publicat sub titlul *Complotul boierilor și „răscoala” din Țara Românească din iulie-noiembrie 1462*, în *Studii și referate privind istoria României*, partea I, p. 599–624. În anexele lucrării sînt discutate pe larg izvoarele referitoare la evenimentele din 1462.

² I. Bogdan, *Vlad Țepeș și narațiunile germane și rusești asupra lui*, București, 1896, p. 25. și urm.; N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, București, 1899, p. 123; I. Ursu, *Ștefan cel Mare și turcii*, București, 1914, p. 26; C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, ed. a III-a, vol. II, partea I, București, 1940, p. 47; subliniem că, în fond, *chiar și Xenopol*, în ciuda pledoariei sale înflăcărate pentru victoria lui Țepeș, a trebuit să admită succesul final al turcilor, pe care l-ar fi provocat pornirea neașteptată a lui Ștefan cel Mare; astfel, după Xenopol, Vlad Țepeș „bătuse întîi pe Mahomed, dar apoi fusese bătut de Ștefan și generalul său răzbit de restul armatei turcești” (*Istoria românilor*, ed. a III-a, vol. IV, p. 31). Cum însă cronologia nu îngăduie asemenea combinații, rezultatul cel mai limpede rămîne totuși înscăunarea lui Radu de către turci (cf. *op. cit.*, p. 35: „Turcii, folosindu-se de fuga lui Țepeș și punînd în locu-i... pe fratele său, Radu cel Frumos...”).

să încercăm a reconstitui trăsăturile caracteristice ale unora dintre bătăliile lui principale.

O observație se impune, credem, din capul locului, mărginind însuși cadrul întregii discuții. În adevăr, despre o victorie a sultanului asupra oștii lui Vlad Țepeș, descrisă limpede sub forma unei victorii obținute pe calea armelor în timpul campaniei din mai și iunie, nu pomenește nimeni în secolul al XV-lea, *în afară de autorii cronicilor turcești*.

Ne vom ocupa pe larg mai jos de condițiile speciale care trebuiau să agraveze în cazul nostru parțialitatea îndeobște cunoscută a unor astfel de autori și care deci reduc aci, mai mult decât oriunde, valoarea probantă a mărturiei lor, oricum atât de slabă. Credem că, *în aceste condiții speciale*, aserțiunea cronicarilor turci nu poate fi măcar o clipă reținută împotriva altor păreri contemporane. Este o concluzie pe care trebuie să o considerăm, desigur, la fel de valabilă și pentru mărturia unui renegat grec de teapa lui Critobul¹, mai zelos chiar decât un turc în proslăvirea fanatică a sultanului pe care îl slujea.

În cazul renegatului sîrb Constantin Mihailovici de Ostrovița, faimosul „ienicer” căruia i s-a făcut o primire atât de largă în cercetările privitoare la lupta lui Vlad Țepeș², exact aceeași încheiere ne este impusă, și chiar mult întărită, fie numai de contradicțiile în care se împletește propria lui povestire. Într-adevăr, oprindu-se în *Memoriile* sale la campania din 1462, la care de altminteri participase ca ienicer turcit, Const. de Ostrovița istorisește mai cu seamă propriile sale temeri și cele ale camarazilor săi de arme din unitățile de ieniceri, supuși acțiunii distructive a atacurilor prin surprindere organizate de Țepeș. Este o cronică a spaimelor mărunte, pitorească de altfel, dar cu totul incapabilă să redea mersul operațiilor militare principale și să caracterizeze rezultatul de ansamblu al acestora. Constatăm că, efectiv, sfîrșitul războiului este caracterizat de ienicer în două pasaje cu semnificații diametral opuse. Dacă în primul dintre aceste pasaje alungarea lui Țepeș e descrisă într-un fel ce pare a evoca participarea oastei sultanului, fie și indirect, la instalarea lui Radu cel Frumos³, încheierea propriu-zisă a povestirii ieniceru-

¹ Asupra minciunilor sfruntate ce împodobesc în genere cronică acestuia, vezi aprecierile studiului special ce i l-a închinat Z. V. Udaltova, *Византийский историк Критобул о южных славянах и других народах Балканского полуострова в XV веке* în „Византийский временник”, nr. 4, 1951, p. 91 și urm.

² I. Bogdan, *op. cit.*, p. 4, 25, considera pe „ienicerul” sîrb drept principalul izvor istoric pentru studiul luptelor din 1462, mai de temeii chiar decât Chalcocondil și diplomații venețieni.

³ Natura acestei participări apare foarte confuz redată în *Memoriile* ienicerului; după ce întreaga povestire stăruise asupra succeselor pe care le obțineau hărțuitorii lui Țepeș, chiar atacul de noapte fiind descris ca un net succes românesc, autorul pomenește prinderea și uciderea *cltorva sute* de ostași români (*este unica ispravă victorioasă pe care autorul o atribuie armatei din care făcuse parte!*), pentru ca pe baza acestei „victorii” să încheie: „Inclt, văzînd puterea turcilor, românii părăsiră pe Dracu Vodă și se lipiră către frate-său, care se afla pe lîngă sultanul turcesc. Dracu fugi în Ungaria la regele Matei. . .” („Arhiva istorică”, I, 2, p. 11). Este vădit că *boierii* și nu turcii sînt chiar la Const. de Ostrovița cauza principală a alungării lui Țepeș; cit despre faptul că el așază evenimentul *în timpul expediției sultanului*. dîndu-i prin aceasta un caracter străin de realitate, cf. observațiile de mai jos cu privire la confuziile cronologice ale autorului.

lui cuprinde o observație de cu totul altă orientare; credem necesar să insistăm asupra acesteia din urmă, căci ea reprezintă, oricum, oglindirea unei păreri generale care se răspîndise printre turcii mărunți din mediul lui Const. de Ostrovița.

Sfîrșindu-și evocarea luptelor din 1462, ienicerul sîrb revine asupra preocupării care fusese vădit mereu în centrul atenției sale și vorbește despre marile pierderi în oameni provocate de îndrăznețele atacuri ale lui Țepeș; ienicerul insistă însă, afirmînd de rîndul acesta că oștenii turci mergeau pînă la a-l înfrunța *pe sultan* cu pomenirea pierderilor lor. Or, temutul Mehmed al II-lea, cel a cărui cruzime sălbatică ne este descrisă în atît de numeroase mărturii, apare deodată zugrăvit aici, în conversația cu oștenii săi, drept un comandant sfătos, a cărui replică e plină de o adîncă și surprinzător de filozofică resemnare.

Într-adevăr, sultanul nu ar fi găsit să răspundă altceva decît că pînă ce romîni nu vor fi fost scoși din Chilia și Cetatea Albă, iar ungurii din Belgrad „*pînă atunci nu vom putea birui pe creștini*”¹.

Este suficient, pentru a putea aprecia la justa sa valoare acest răspuns, să ne amintim că tocmai asediul Chilieii a fost *ultimul act al expediției sultanului* și că el a reprezentat o *categorică înfrîngere*, în urma asediului Chilia rămînînd mai departe sub o stăpînire romîno-maghiară. Nici istoricii burghezi nu s-au gîndit să conteste cele două fapte pe care le subliniem aici; ele sînt efectiv stabilite de izvoare într-un chip ce înlătură orice discuție². Dar istoricii burghezi nu au băgat de seamă un lucru foarte simplu, pus în lumină de istoria tuturor războaielor: rezultatul de ansamblu al unei expediții se judecă nu după succesul sau insuccesul fiecărei operații parțiale din timpul campaniei, ci după încheierea celei din urmă dintre bătăliile ei decisive. În măsura, deci, în care asediul Chilieii este apreciat ca o confruntare hotărîtoare a forțelor turco-romîne în războiul din 1462 (și constatăm că tocmai aceasta era *aprecierea lui Mehmed al II-lea după spusele ienicerului sîrb*), întregul șir de lupte din mai și iunie trebuie considerat ca alcătuiind episoadele particulare ale unei campanii *încheiate cu înfrîngerea sultanului*.

Nu avem de fel intenția să punem un temei deosebit pe mărturia ienicerului și să deducem victoria reală a lui Țepeș din *acest* izvor plin de afirmații nesigure³. Socotim însă că nu se mai pot folosi *Memoriile* lui Const. de Ostrovița ca argument *împotriva* victoriei romînești din 1462; singura constatare limpede care se poate desprinde din aceste *Memorii* (și care este efectiv confirmată și de alte mărturii) evocă mai degrabă un sentiment poate nelămurit, dar autentic al înfrîngerii, răspîndit chiar în rîndurile armatei otomane. Constatăm anume că în mediul

¹ „Arhiva istorică”, I, 2, p. 11; cf. și versiunea altui manuscris, citat de I. Bogdan, *op. cit.*, p. 22.

² Rezultatul acestui asediu, anunțat mai întîi de Balbi în raportul său din 28 iulie (*Mon. Hung. Hist., Acta externa*, IV, p. 189), a fost caracterizat de nenumărați autori în același chip și nu a fost contestat de *absolut nimeni*.

³ Între altele, afirmația despre rolul Chilieii și Belgradului este (în termenii folosiți de ienicer) destul de dubioasă; în adevăr, sultanul nu putea vorbi de garnizoanele ungurești din Belgrad și de cele romînești de la Chilia într-o vreme în care la gurile Dunării se aflau garnizoane ale regelui maghiar!

oștenilor mărunți, de felul ienicerilor printre care se înrolase și Constantin, circulau zvonuri confuze despre o intervenție părintească a sultanului, menită să *explice* pierderile lor și să le calmeze spaimetele; subliniem că, oricum, această explicație, prin chiar termenii în care ea este redată de către ienicerul sîrb, presupune că la 1462 turcii „nu i-au putut supune” pe romîni.

Interesul unei astfel de constatări este întregit prin detaliile pe care le aduc și unele mărturii creștine¹; desprindem îndeosebi faptele relatate de martori oculari ai intrării trupelor turcești în Adrianopol, în momentul întoarcerii lor din expediția de la nordul Dunării. Unul dintre aceștia stăruie asupra murmurului ce se ridică din mijlocul poporului din suburbiile orașului, datorită știrilor răspindite cu iuteala fulgerului despre măcelul provocat printre turci de către Țepeș; plîngerile celor care își pierduseră rudele apropiate cresc tumultuos, pînă ce sultanul (care intrase noaptea pe furis în Adrianopol) se vede silit să plece din oraș². Al doilea martor confirma de asemenea aspectul jalnic al oștirii care se întorsese în patrie urmărită de amintirile groazei; dar el ne dă și informația — prețioasă sub multe aspecte în discuția noastră — că, urmărind calmarea maselor agitate, „turcii au pus la cale unele manifestări de veselie, pentru a face pe supușii săi să creadă că stăpînul lor s-a întors victorios”³.

Credem că numai în lumina acestor informații se poate înțelege pe deplin cadrul în care s-a alcătuit treptat imaginea războiului din 1462, așa cum această imagine se oglindește în lucrările scrise de către turci sau sub influența acestora. Chiar în cazul în care astfel de autori erau de bună credință, ei se găseau în fața unei versiuni *oficiale*, răspindite de administrația sultanului, și trebuiau să țină seama de ea, fie că o „aranjau” prin combinațiile naive ale lui Const. de Ostrovița⁴, fie că se resemnau la căi mai ocolite încă, pentru a respecta totuși adevărul. Tocmai acesta este cazul mărturiei aduse de către *principalul* cronicar turec al războiului lui Țepeș, de către Enverî. Acest cronicar, participant el însuși la campanie, a alcătuit îndată după evenimente o lucrare specială, în care istorisește cele văzute și trăite de el pe teritoriul Țării Romînești. Cronica lui Enverî este închinată marelui vizir Mahmud-pașa, în suita personală a căruia se găsea și cronicarul. Detaliul e semnificativ nu numai pentru personalitatea acestui autor (a cărui lucrare este foarte departe

¹ Despre groaza oștenilor turci în momentul trecerii Dunării vorbește și cronicarul Chalcocondil, *Expuneri istorice*, ed. V. Grecu, București, 1959, p. 291.

² *The itineraries of W. Wey*, Londra, 1857, p. 100—101.

³ Relația „sclavului albanez”, în „Columna lui Traian”, 1883, p. 41.

⁴ Considerăm că versiunea pe care o găsim în *Memoriile* ienicerului reprezintă rezultatul încercărilor naive ale autorului de a pune de acord fînturile dispartate și contradictorii ale unor amintiri, oricum confuze la data la care el scria. Subliniem că *Memoriile* au fost redactate în 1496—1501 și că, deși le-a scris în Polonia, Const. de Ostrovița se întemeia pe ceea ce aflase și pricepuse în Turcia despre evenimente. Este probabil că printre ieniceri zvonurile privitoare la sfîrșitul războiului se ciocneau și se contraziceau haotic, propriile lor cunoștințe despre desfășurarea *operațiilor militare principale* fiind mult prea sumare pentru a înfrunța versiunea oficială pe care o susținea marele lor stăpîn; ce putea ieși de aici în mintea simplă a unui ostaș ca sîrbul Const. de Ostrovița se poate vedea din confuziile de cronologie și de logică în care s-au incurcat iremediabil *Memoriile* îmbătrînitului ienicer.

de a oglindi naivitatea și simplismul ienicerului sîrb), dar explică de asemenea o curioasă particularitate a cronicii în discuție.

În lucrarea lui Enverî¹, războiul din 1462 este povestit în două locuri distincte; prima oară ca un eveniment încadrat în șirul lung de războaie al Islamului (unde rolul principal în luptă este rezervat în chip firesc lui Mehmed al II-lea), iar a doua oară printre faptele de arme special legate de activitatea vizirului Mahmud, pus aici ca o personalitate centrală. Rezultatul final al expediției turcești împotriva lui Țepeș nu este prezentat la fel în cele două versiuni ale lui Enverî. În cea dintîi², istorisirea se referă mai cu seamă la un număr de isprăvi episodice ale oștenilor lui Mehmed, cronicarul insistînd aici asupra unor descrieri de amplă desfășurare retorică, unde succesele parțiale ale azapilor și spahiilor sînt zugrăvite cu multă strădanie literară³; a doua versiune este mult mai scurtă și de un caracter sobru, faptele lui Mahmud avînd pe semne mai puțină nevoie de sprijin poetic. Or, momentul principal al istorisirii lui Enverî în acest din urmă pasaj constă în reproducerea unui mic discurs pe care l-ar fi ținut Vlad Țepeș chiar în timpul luptelor și în care domnul român ar fi rostit cuvintele: „*Această victorie este a mea*”⁴.

Observăm că discursul lui Țepeș, chiar de ar fi fost ținut vreodată, tot nu avea desigur *pe unde* să ajungă la urechile autorului turc.

Am văzut, în schimb, că este vorba de un procedeu literar, *specific lui Enverî*, căci e utilizat de el și în alte ocazii⁵, un procedeu prin care el pune în gura căpeteniei dușmane enunțul adevărului istoric ori de cîte ori acest adevăr este prea dureros pentru gloria Islamului spre a putea fi mărturisit prin povestire directă.

La această recunoaștere mai mult sau mai puțin ocolită a victoriei lui Țepeș de către *principală* mărturie turcească a faptelor din 1462, trebuie să adăugăm rezerva cu care sînt povestite aceleași fapte de către contemporanul Urudj⁶ și de cronicarii turci cuprinși în compilația lui Donado da Lezze⁷; nici unul dintre aceștia nu cutează a împinge minciuna

¹ Reamintim că nu ni s-a păstrat acel *Teferudjname*, care e scris special numai pentru povestirea războiului din 1462, și că folosim în locul aceluia pasajul corespunzător războiului din cronică principală a lui Enverî.

² *Düstürname-i Enverî*, ed. M. Halil, Istanbul, 1928, p. 99—100 (în trad. rom. la Institutul de istorie).

³ Totuși, stăruința cronicarului-poet se referă chiar și în aceste cazuri mai mult la acțiuni de pradă și de înrobire; cf. versurile în care e povestită incursiunea de la Buzău (*op. cit.*, p. 100).

⁴ *Ibidem*, p. 104.

⁵ De pildă, în cazul asediului neizbutit al Belgradului în 1156 (Enverî, *op. cit.*, p. 97).

⁶ Urudj A., *Tevarih-i-al-i-Osman*, ed. F. Babinger, Hanovra, 1925, p. 73: Urudj se mulțumește să constate că sultanul „*nu a dat față cu blestematul voievod Țepeș, nepuținnd să facă război cu el*”. De un deosebit interes este faptul că, întrerupînd aici firul cronologic al evenimentelor din cronică sa, Urudj adaugă tot ce s-a petrecut între Mehmed al II-lea și Țara Românească pînă în 1477, încheiînd: „Sultanul, cucerind vilaietul Valahiei și scoțîndu-l pe Țepeș din domnie, l-a făcut bei pe Țepelus” (p. 74). Asadar, drept victorie a sultanului este prezentată expediția din 1477, nu aceea din 1462.

⁷ *Historia turchesca*, ed. I. Ursu, București, 1910, p. 23 și urm., recunoaște chiar unele victorii ale lui Țepeș și îndeosebi faptul că după „atacul de noapte” sultanul „*a vrut să plece de disperare*”; atunci s-ar fi prezentat însă Radu, propunînd sultanului să rămîină el domn în schimbul unui tribut (*op. cit.*, p. 25).

pină la a pretinde că Vlad Țepeș a fost înfrînt de armata otomană, deși este desigur greu de presupus că ei ignorau răspîndirea acestei minciuni la banchetele „veseliei” sultanului. Rezultă, credem, o concluzie limpede : dacă teza unei victorii a lui Mehmed al II-lea în Țara Romînească apare în adevăr *numai* printre cronicarii osmani, constatăm în schimb că ea este departe de a fi împărțită de *toți* acești cronicari, și în egală măsură.

Ni se pare absurd să ne mai oprim într-o cercetare critică la o încheiere pe care, în ciuda caracterului ei *oficial*, se vedeau siliți să o respingă sau măcar să o ocolească pînă și unii dintre slujitorii literari ai fanatismului turcesc.

Procedînd prin eliminare, am ajuns astfel să restrîngem discuția la confruntarea numai a două versiuni : aceea a cronicarilor care îi atribuie lui Țepeș o victorie completă și aceea a diferitelor mărturii care, fie că vorbesc despre o bătălie nehotărîtă, fie că sînt ele-înșile neclare, evocă un război confuz, lipsit în fond de un adevărat învingător.

Vom prezenta pe rînd, în ordinea cronologică a redactării lor, cronicile și memoriile care se grupează în fiecare din aceste două rubrici.

Printre primele ca dată dintre toate aceste mărturii pare să fie cronică bizantină a lui Chalcocondil, scrisă probabil în 1463. Este o povestire foarte amănunțită, unde rezultatul final al războiului este întrucîtva umbrît de împrejurarea că istorisirea autorului însuși se pierde în puzderia unor detalii privitoare la tot felul de acțiuni particulare ; conținutul principal al bilanțului pe care-l încheie cronicarul este astfel, în parte, ascuns de propriile lui mărunțișuri. Tocmai de aceea, Chalcocondil a putut să fie luat de unii autori drept o mărturie împotriva victoriei lui Țepeș¹, deși o lectură ceva mai atentă pune în lumină convingerea deplină formată a cronicarului despre înfrîngerea lui Mehmed al II-lea la nordul Dunării.

Într-adevăr, sfîrșitul campaniei este caracterizat de Chalcocondil în chip destul de sumar ; referindu-se la momentul în care Mehmed a părăsit teritoriul Țării Romînești, cronicarul precizează numai că sultanul „*l-a lăsat pe Draculea < Radu cel Frumos — n.n. > fratele domnului Vlad, acolo în țară, ca să trateze cu dacii și să aducă țara sub ascultarea lui. . . iar el însuși a pornit de-a dreptul spre reședința împărătească*”². Dar însuși contextul cronicii suplinește cît se poate de satisfăcător lipsa (în *acest* pasaj) a unui bilanț mai explicit formulat.

În primul rînd, rezultă limpede că la data la care Mehmed a trecut Dunărea „spre scaunul său” (sîntem așadar la Brăila, sigur după 25 iunie), Vlad Țepeș nu fusese încă înlăturat din domnie. Chiar pasajul citat mai sus precizează că începînd de-abia de la această dată tîrzie (așadar după războiul dintre Țepeș și Mehmed), Radu trebuia să încerce „să-și supună țara”. Reiese destul de clar că țara nu a fost „supusă” prin armele sultanului. Efectiv, Chalcocondil povestește pe

¹ Chiar și Xenopol afirmă că, „Dintre istoricii bizantini, Chalcocondila, partizanul turcilor, ascunde înfrîngerea lor” (*Istoria romnilor*, vol. IV, p. 25).

² Chalcocondil, *op. cit.*, p. 291.

larg evenimentele care despart în timp alungarea lui Țepeș din domnie de momentul întoarcerii sultanului în Turcia; astfel, demersurile laborioase ale lui Radu pe lângă boieri, apoi primele ezitări ale boierilor, în fine, hotărârea lor de a se grupa în jurul lui Radu, toate acestea nu numai că explică în cronica lui Chalcocondil înscăunarea fratelui lui Țepeș, *dar o și datează*¹, precizând anume că pentru *istoricul bizantin* evenimentul este complet străin de expediția condusă de către sultan și cu multe luni posterior acesteia².

Dar constatarea înregistrată aici oglindește tocmai convingerea *pe care și-o făcuse Chalcocondil* despre faptul că armata lui Mehmed al II-lea suferise o gravă înfrângere la nordul Dunării în mai-iunie 1462. Subliniem în acest sens importanța unui pasaj trecut cu vederea de cercetători și în care, relatînd desfășurarea pregătirilor sultanului înainte de începutul campaniei, cronicarul vorbește despre chemarea lui Radu ca însoțitor al expediției; Chalcocondil se crede îndreptățit să precizeze aici chiar scopul cu care Mehmed al II-lea și-a adus favoritul, arătînd anume că avea de gînd să-i lase domnia Țării Românești³.

Este lesne de înțeles că, *pentru Chalcocondil*, „programul politic” al sultanului era astfel alcătuit la plecarea lui din Adrianopol, încît chipul în care, *după același cronicar*, el s-a întors acasă reprezintă în realitate expresia unui dublu eșec: rezultatul material al bătăliei de la nordul Dunării *zădărnici*se absolut toate planurile turcilor, nu numai cele misterios formulate la Adrianopol, dar mai cu seamă. cel pe care însuși Mehmed al II-lea îl socotea ca un fel de „program minimal” și care, după cum am văzut mai sus, nu se realizase nici el *în timpul bătăliei din mai și iunie*.

Adăugăm că, de altminteri, tot Chalcocondil este cel care atribuie sultanului faimoasa declarație despre valoarea principiilor de guvernare ale lui Țepeș: „*nu poate să ia țara unui bărbat care face lucruri așa de mari*”⁴. Or, după istoricul bizantin, aceste cuvinte au fost rostite de Mehmed al II-lea în momentul culminant al campaniei, în fața Țirgoviștei, și ele reprezintă în cronică o pregătire a pasajului imediat următor, din care aflăm că *împăratul se retrăgea*, pornind către Dunăre⁵; rezultă că ele constituie *pentru cronicar* însăși explicația încheierii unei expediții care nu înfăptuise nici unul din planurile sultanului. O astfel de încheiere, chiar dacă nu este mai explicit caracterizată de Chalcocondil, tot nu poate fi interpretată, credem, în mai multe sensuri; ea are un conținut precis și oglindește faptul că *victoria militară în campania din mai-iunie 1462 i-a aparținut deplin lui Țepeș*.

¹ De-abia după ce boierii se lasă convinși de Radu și îl sprijină, acesta și-a „*strîns armată, a năvălit și a pus mîna pe domnie*” (Chalcocondil, *op. cit.*, p. 291). Faptul se petrece deci mult după 11 iulie (cînd sultanul intră în Adrianopol).

² El apare în orice caz mult posterior datei de 11 iulie, cînd sultanul s-a întors la Adrianopol, așadar despărțit în timp cu cîteva luni de expediția din Țara Românească.

³ Chalcocondil, *op. cit.*, p. 287.

⁴ *Ibidem*, p. 289.

⁵ *Ibidem*, p. 290. Condițiile în care s-a desfășurat retragerea sînt de altfel caracterizate de Chalcocondil cînd arată că turcii se temeau. . . de îndrăzneala romînilor și au trecut Dunărea în mare grabă (*ibidem*, p. 291).

Am socotit necesar să stăruim atît de mult asupra textului lui Chalcocondil din pricina felului greșit în care el a fost utilizat și în unele lucrări mai recente; restul mărturiilor care întăresc punctul de vedere al istoricului bizantin, prezentînd războiul din 1462 cu mai puține detalii, scot în relief (poate tocmai de aceea) în chip cu mult mai clar miezul însuși al evenimentelor. Le înșirăm aici, fără a le mai însoți de comentarii speciale.

Analele sirbești consemnează sub anul 1462 că „*a mers țarul Mehmed în Vlahia și împotriva lui Vlad voievod și nimic nu a isbutit*”¹ (după altă variantă „*a mers în Vlahia și l-a bătut Dracula în timpul nopții*”²).

Scriitorul bizantin Ducas, a cărui lucrare e contemporană cu cea a lui Chalcocondil și independentă de ea, se oprește în istorisirea lui la „atacul de noapte” și înfățișează dezastrul provocat printre turci; apoi, „*cînd s-a făcut dimineată. . . , tiranul* < e vorba de Mehmed al II-lea — n.n. > *sculîndu-se plin de rușine, a trecut Dunărea și a ajuns la Adrianopol*”³.

Culegîndu-și informațiile în 1464 din Transilvania și Ungaria, episcopul de Modrușca prezintă în același fel „atacul de noapte” și urmările lui: sultanul, „*cînd a văzut înfrîngerea și gravele pagube alor săi, mai aflînd încă și de aceea că ungurii vin în ajutor lui Țepeș, s-a grăbit să se întoarcă de unde a venit*”⁴.

În 1475, pe baza unor știri culese din Buda, Fl. Reverella⁵ explică speranțele puse de către Matiaș Corvin în reînscăunarea lui Vlad Țepeș în Țara Romînească, spunînd: „*Se speră că zisul Dracula va face mari isprăvi împotriva turcilor, după cum a mai făcut și altădată, cînd le-a dat o strașnică bătaie în părțile Țării Romînești, înainte de a fi fost prizonierul mării sale* < Matiaș >”⁶.

Scriind cu patru ani mai tîrziu, autorul folosit de Felix Petancius arată că atacul lui Vlad Țepeș „*l-a silit pe Mehmed. . . să se întoarcă în fugă spre Dunăre cu mari pierderi dintre ai săi și cu rușinea de a fi dat dosul*”⁷.

„Cronica lui Țepeș”, scrisă de un român prin 1483—1484, pune în fruntea întregii povestiri despre domnia lui Țepeș, ca evenimentul cel mai însemnat al acesteia, războiul purtat împotriva turcilor; insistînd asupra măsurilor politice ale domnului care continua să țină energic frînele puterii și după „atacul de noapte”, precum și asupra spiritului de sacrificiu pe care el îl inspira oștenilor lui, cronica încheie arătînd că sultanul „*a plecat cu mare rușine; a pierdut oaste nenumărată. El nu a îndrăznit să meargă* < mai departe > *împotriva lui* < Țepeș >”⁸.

¹ *Stari srpski rodoslovi letopisi*, ed. Stojanovič, Karlovitș, 1927, p. 245.

² *Ibidem*. Din cele șase variante ale acestor anala, numai una singura (manuscrisul din Cetinic — Muntenegru), care e însă neglijabilă, căci datează din secolul al XVI-lea, pomeneste o victorie a sultanului.

³ Ducas, *Istoria turco-bizantină (1341—1462)*, ed. V. Grecu, București, 1958, p. 432.

⁴ Nic. de Modrușca, *Opere minori*, vol. IV, ed. G. Mercati, p. 249.

⁵ Subliniem că, prin calitatea pe care o avea la Buda ca sol al ducelui de Ferrara, acest Fl. Reverella exprimă aici nu opinia sa personală, ci pe aceea a curții maghiare, informîndu-și stăpînului despre demersurile politice ale lui Matiaș Corvin și despre cauzele acestora.

⁶ A. Veress, *Fontes rerum Transylvanicarum*, vol. IV, p. 15.

⁷ N. Iorga, *Acte și fragmente*, vol. III, p. 62.

⁸ *Cronicile slavo-romîne*, ed. P. P. Panaitescu, p. 208.

În jurul anului 1500, cronicarul venețian D. Malipiero notează mai pe scurt că domnul Țării Românești a întâmpinat oastea sultanului și „a înfrînt-o voinicește”¹.

O altă cronică, scrisă tot la Veneția și cam în aceeași vreme, înregistrează expediția turcească din 1462 împotriva lui Țepeș, precizînd : „turcii au fost puși pe fugă și bătuți rău”².

În fine, ultima ca dată, dar și una dintre cele mai importante mărturii de care dispunem este memoriul lui M. Bocignoli ; autorul aflase în Țara Românească, unde a călătorit înainte de 1512, numeroase detalii despre expediția sultanului, despre „atacul de noapte” și despre celelalte acțiuni întreprinse de Țepeș prin surprindere și cu un deosebit succes împotriva diferitelor unități turcești. Enumerîndu-le minuțios, Bocignoli adaugă : „Așa se face că Mahomed, deoarece nici nu mai avea provizii pentru oaste, nici nu-i convenea să se îndrepte cu riscuri atît de mari pentru ai săi împotriva lui Dracula care stătea adăpostit în păduri, mai cu seamă că mulți dintre turci pieriseră, a fost silit să se întoarcă pe unde a venit, fără prăzi și fără izbîndă”³.

Față de lista impresionantă a acestor zece mărturii care subliniază înfrîngerea sultanului de către Vlad Țepeș, textele ce i se pot opune sînt cu totul neînsemnate. Ne facem totuși datoria de a le înregistra ca atare.

Cronicarul bizantin Frantzes evocă războiul din 1462 într-un chip nu numai sumar, dar și încărcat de aluzii obscure ; el se mărginește a nota că sultanul „a mers în Marea Vlahie și a îndreptat ce se făcuse acolo împotriva sa”⁴.

A. Bonfini aduce o însemnare la fel de succintă ca informații nemijlocit privitoare la războiul dintre Țepeș și Mehmed ; o cităm aici în întregime. „Regele < e vorba de Matiaș Corvin — *n.n.* > spunea că se duce în Țara Românească pentru a elibera din mîinile turcilor pe Dracula, căruia îi dăduse în căsătorie pe o rudă a sa de sînge. Pornind într-acolo, nu știu din care cauză, căci aceasta nimănui nu i-a fost destul de lămurit, l-a luat prins pe Dracula în Transilvania. Cît despre celălalt Dracula < așadar pe Radu cel Frumos — *n.n.* >, orînduit de turci peste acea țară, împotriva părerii tuturor, l-a confirmat”⁵.

În fine, polonezul Dlugosz evocă aceste evenimente cu și mai mare grabă, cu prilejul explicațiilor date de el despre un război din 1465 ; cronicarul își amintește confuz că „după ce Vlad, domnul Moldovei superioare < e vorba de Țara Românească — *n.n.* > a fost prins de Matiaș, regele Ungariei. . .”⁶, un alt frate al acestui Vlad, anume Radu, apropiindu-se de Mehmed, împăratul turcilor, s-a oferit acestuia ca vasal și

¹ N. Iorga, *Acte și fragmente*, vol. III, p. 84.

² *Ibidem*, p. 39.

³ A. Veress, *Fontes rerum Transylvanicarum*, vol. IV, p. 130.

⁴ Frantzes, *Cronicon Maius*, p. 414 ; *Cronicon Minus*, col. 1 072.

⁵ A. Bonfini, *Rerum Hungaricarum decades IV*, ed. Leipzig, 1771, p. 544.

⁶ Aici Dlugosz intercalează pasajul despre „trădarea” lui Țepeș.

tributar și a primit să conducă cu condiția plății tributului mai sus-zisa Moldovă superioară”¹.

La atât și nimic mai mult se reduce dosarul mărturiilor neturcești care, măcar în aparență, contestă victoria lui Țepeș. Este locul să ne ocupăm însă mai de aproape de realitățile ascunse în dosul acestei aparențe.

În primul rând, oricât am stoarce cele trei texte reproduse mai sus, este imposibil să le facem a spune că, în ciocnirea militară dintre forțele lui Țepeș și cele ale lui Mehmed, victoria a fost de partea acestora din urmă. Notița lui Frantzes este atât de evazivă în prudența ei, încât i se poate la fel de bine atribui înțelesul unei aprecieri generale cu privire la evenimentele întâmplate în august-noiembrie 1462, la nordul Dunării, când știm că s-a produs o mișcare a boierilor menită să-l înlăture pe Țepeș; am arătat că această mișcare politică a restabilit tributul Țării Românești față de Poartă și îndeosebi a făcut să dispară conducătorul principal al luptei pentru independență². La depărtarea la care scrie Frantzes (într-un mediu stăpinit de turci, unde sultanul înscenase sărbătorirea „victoriei”), ecourile înăbușite ale acestor răsturnări provocate de boieri puteau fi la rigoare luate drept un semn că lucrurile „s-au îndreptat” în sensul intereselor turcești; față de situația din ajunul campaniei, poziția turcilor părea, oricum, ceva mai bună. Dar este greu să împingem mărturia lui Frantzes fie și numai cu un pas înainte spre afirmarea unei victorii militare a sultanului; este o versiune căreia Frantzes pare mai degrabă să se împotrivească, de vreme ce nu s-a lăsat deplin convins de petrecerile oficiale puse la cale în imperiul lui Mehmed al II-lea.

Cît despre însemnările lui Bonfini și Dlugosz, ele sprijină cu atât mai puțin această versiune, cu cît de fapt ele trec sub tăcere evenimentele din 1462 care aparțin propriu-zis războiului³.

Singurul aspect sub care par a fi totuși evocate aici luptele din mai și iunie 1462 este cel al unei afirmații făcute de ei cu privire la condițiile înscăunării lui Radu cel Frumos; amîndoi cronicarii amintiți vorbesc despre legăturile lui Radu cu turcii într-un chip ce pare a spune că el a fost așezat în domnie cu o contribuție însemnată a sultanului⁴. Cum cronicarii otomani spun același lucru (în termeni ce se deosebesc, e drept, prin caracterul mult mai pozitiv al afirmațiilor lor), cum ei adaugă că operația înscăunării a fost impusă cu armele⁵, s-a putut naște impresia

¹ J. Dlugosz, *Historia Polonica*, vol. II, Leipzig, 1712, col. 344.

² Vezi B. T. Cămpina, *Complotul boierilor...*

³ Subliniem că informațiile date de cei doi cronicari asupra evenimentelor din 1462 sînt integral reproduse mai sus.

⁴ Natura exactă a acestei contribuții, la Bonfini cel puțin, rămîne cu totul în umbră; la Dlugosz, în schimb, este însoțită de explicații complet contradictorii (cf. nota de mai jos).

⁵ Subliniem această deosebire esențială între versiunea turcească și cele două mărturii discutate aici: se poate constata că nici Bonfini, nici Dlugosz nu spun nici un cuvînt despre impunerea prin război a domniei lui Radu. În timp ce de la Dlugosz reiese că înscăunarea lui Radu s-ar fi datorat unui fel de „gol de autoritate” (creat prin prinderea lui Țepeș de unguri), Bonfini se exprimă într-un fel echivoc, din care se poate de asemenea înțelege că înscăunarea lui Radu, plănuită de sultan, a fost realizată de Matiaș Corvin. Această din urmă interpretare este cu atât mai verosimilă, cu cît Bonfini însuși arată în alt pasaj al cronicii sale că, în momentul în care Matiaș Corvin a părăsit Ungaria, el „s-a dus în Transilvania și în Țara Ro-

că Dlugosz și Bonfini confirmă (cu unele reticențe) versiunea turcească a războiului.

Observăm că aceste reticențe nu sînt totuși neglijabile. Ne atrage deosebit atenția cunoștința foarte precisă pe care o au atât Dlugosz, cît și Bonfini despre faptul că data instalării lui Radu în domnie nu coincide cu războiul dintre Vlad Țepeș și Mehmed al II-lea¹; este o constatare fundamentală, întrucît evocă măcar posibilitatea unor răsturnări politice care s-au putut intercala între *invitația la domnie*² făcută lui Radu de către turci și momentul suirii acestuia în scaunul țării. Într-adevăr, amîndoi cronicarii pomeniți cunosc măcar rolul jucat de Matiaș Corvin în cristalizarea deznodămîntului din Țara Romînească, sub forma unei intervenții despre care vom vedea că a transformat pe de-a-ntregul *conținutul politic* al înscăunării lui Radu cel Frumos.

Despre toate aceste lucruri Dlugosz și Bonfini vorbesc însă într-un chip destul de echivoc. Pe de altă parte, problema datei acestei faimoase înscăunări, precum și aceea a bazelor sale politice externe, reprezintă un fenomen suficient de complex pentru a fi necesară o discuție aparte. Tema pe care ne-am propus să o rezolvăm în *acest* capitol este bine delimitată: vrem să cunoaștem rezultatul militar al încheștării turco-romîne din mai-iunie 1462, plecînd de la chipul în care martorii vremii înregistrează acest rezultat.

Sîntem așadar siliți să admitem, deocamdată, că printre acești martori se găsesc și unii ca Frantzes, Dlugosz și Bonfini, care, pentru un motiv de altminteri *necunoscut*, au înțeles să omită din povestire victoria lui Țepeș, dorind poate astfel indirect să-i diminueze proporțiile³. Înseamnă oare aceasta că (mai adăugîndu-se și mărturiile turcești) istoricul de astăzi este nevoit să păstreze și el unele îndoieli despre caracterul deplin al înfrîngerii sultanului? Trebuie oare să credem că războiul lui Țepeș a avut un rezultat nehotărît? Sînt întrebări cărora le răs-

mînească spre a-l lua în prinoare pe Dracula" (p. 570). Rezultă că acea „confirmare” a domniei lui Radu nu s-a mărginit de loc la o simplă declarație izvorîtă dintr-o resemnare neputincioasă a regelui în fața unui fapt împlinit.

¹ Aici Dlugosz este categoric, întrucît el pune înscăunarea lui Radu *după prinderea și întemnișarea lui Vlad Țepeș de către Matiaș Corvin*, eveniment care, după cum e bine cunoscut, a avut loc în noiembrie, *așadar după mai bine de patru luni de la încheiarea războiului dintre Țepeș și Mehmed al II-lea*. Cît despre Bonfini (al cărui text obscur ilustrează de minune propria sa mărturisire că, de fapt, el nu știe ce s-a întîmplat cu Țepeș în 1462), este greu de spus ce înțelege el însuși prin înscăunarea lui Radu și cum o datează: poate fi admis în acest sens momentul în care Radu a fost „a Turca in provincia praefectum” (p. 544), deși mai degrabă s-ar potrivi momentul „confirmării” lui Radu ca domn de către Matiaș Corvin, de vreme ce intervenția acestuia din urmă s-a sprijinit pe arme împotriva lui Țepeș.

² Într-adevăr, la Bonfini, *tot ce merită reținut despre legăturile lui Radu cu sultanul* pare a se reduce la o simplă invitație de acest fel.

³ Credem că din însuși textul mărturiilor de care e vorba și din comentariile de mai sus a reieșit pe deplin că victoria lui Țepeș a fost *omisă* și nu *tăgăduită* de autorii discutați; admitem numai din dorința de a lămuri problema sub toate aspectele ei că această omisiune ar putea proveni din unele informații pe care cei trei autori nu le folosesc în textul lor și care i-ar fi îndemnat la o apreciere mai rezervată. (Se poate imagina în acest sens existența unei aprecieri diferite de a noastră cu privire la rămînea lui Radu în părțile Brăilei după încetarea războiului).

punde integral, după cum vom vedea îndată, simpla comparație dintre textele pe care le-am analizat mai sus și mărturiile principale ale luptelor din 1462.

Este necesar să începem prin a reaminti o particularitate a celor zece lucrări în care se recunoaște victoria *desăvîrșită* a lui Tepeș: este vorba de *repartiția lor geografică* pe o suprafață a cărei vastă întindere sporește prin ea însăși foarte mult valoarea probantă a concordanței atât de depline ce înregistrăm în concluziile lor¹. Admițind că știrea despre o gravă înfringere a sultanului la nordul Dunării ar fi fost eronată, este de neînțeles cum s-a făcut că acest „fals” a luat naștere în chip spontan în locuri diferite și că s-a menținut în tot timpul în care mărturiile continuă să vorbească despre victoria oștilor lui Tepeș; am văzut că așa-zisa „eroare” a acestor mărturii apare *în chip independent* în mediul unor informatori atât de străini unii de alții, cum sînt cronicarii și memorialiștii, ale căror știri provin de la curtea maghiară (Nic. de Modrussa, Fl. Revellella și Felix Petancius), din toată peninsula balcanică, începînd din Serbia și pînă în Peloponez (analele sîrbești, Chalcocondil și Ducas), alții care scriu tocmai la Veneția, (Malipiero și Anonimul venețian), fără a mai vorbi de cei care se informează direct din Țara Romînească sau din Transilvania (Cronica lui Tepeș și Bocignoli).

Valoarea reală a acestei constatări este pusă în deplină lumină printr-o observație foarte simplă: lista izvoarelor care susțin teza victoriei romînești cuprinde *absolut toate mărturiile principale* ale războiului din 1462, așadar toate izvoarele despre care am admis din capul locului că merită prioritate în cazul oricărei divergențe cu alte cronici. Ele sînt, într-adevăr, prin sursele lor de informație și prin obiectivitatea lor, incomparabil mai demne de crezare decît toate celelalte mărturii (inclusiv decît Frantzes, Dlugosz, Bonfini și cronicarii turci); ele sînt îndeosebi singurele care, fără a avea un interes direct de a denatura fața realităților, povestesc lucruri relatate de martori oculari sau chiar de către participanți de seamă ai evenimentelor.

O mențiune specială trebuie făcută în cazul a trei mărturii care întrunesc la un nivel puțin obișnuit garanțiile autenticității și care au fost, pentru un motiv sau altul, complet ignorate de cercetătorii problemei.

De o importanță decisivă ni se par aici în primul rînd informațiile transmise de *Cronica lui Tepeș*, singura mărturie romînească nemijlocit contemporană cu privire la războiul pe care-l studiem. Posibilitățile au-

¹ Observația a mai fost făcută și de Xenopol (*Istoria romînilor*, vol. IV, p. 27). Dar, pe lângă faptul că acest istoric nu cunoștea întinderea reală a hărții pe care voia să puncteze mărturiile victoriei (sînt omise dintre aceste mărturii, în afară de analele sîrbești, tocmai cele mai însemnate provenite din Țara Romînească), el slăbește argumentarea sa, adăugînd regiuni ce n-au nimic de căutat aici (adaugă, de pildă, știrile din Caffa, deși ele datează din 2 aprilie, și se referă deci nu la războiul cu sultanul, ci la „operațiile de curățire” din ianuarie-februarie 1462). Subliniem că, de altfel, constatarea privitoare la regiunile în care se înregistrează victoria lui Tepeș își dobîndește valoarea ei numai prin analiza calității informatorilor răspîndiți în aceste regiuni; altminteri, Frantzes, Dlugosz și Bonfini sînt și ei destul de depărtați în spațiu.

torului ei de a se informa în chip minuțios reies, între altele, din apropierea lui de membrii familiei domnului¹.

Deși există indicii suficiente pentru obiectivitatea acestei cronici, putem totuși admite că un cercetător exigent are nevoie și de confirmarea unor mărturii străine, a căror sinceritate să fie în toate privințele mai presus de orice îndoială. Or, printre izvoarele de care dispunem se găsesc cel puțin două care au tocmai sub acest raport un drept evident la o deplină prețuire.

Este greu să-i tăgăduim lui Enverî, de pildă, meritul unui suprem efort în sensul adevărului obiectiv, când constatăm că el întoarce spatele versiunii care căpătase printre proprii lui stăpîni un caracter oficial, după bucuria „de stat” organizată de sultan pentru a-și sărbători „victoria”. Pe de altă parte, riscurile pe care și le asumă Enverî, în ciuda precauțiilor sale verbale, sînt strîns legate de cunoștințele directe ale acestui autor, *martor ocular* al evenimentelor relatate. Credem că, într-un caz ca al lui Enverî, curajul obiectivității sale, fie el și relativ, devine *absolut inexplicabil* dacă stăruim a contesta că împrejurările trăite de el reprezintă altceva decît o strălucită biruință romînească.

Dar mai avem încă un caz în care recunoașterea acestei biruințe presupune un efort de obiectivitate la fel de meritoriu și îndeosebi la fel de inexplicabil, dacă presupunem că, de fapt, oastea lui Țepeș ar fi fost învinsă; este vorba de mărturia episcopului de Modrussa. Reamintim că lucrarea acestuia (în care înfringerea sultanului e evocată nu prin aluzii indirecte, ci povestită în termeni cît se poate de limpezi) este scrisă sub influența unor cercuri în mediul cărora personalitatea lui Vlad Țepeș a fost ponegrită sistematic și cu mijloace propagandistice dintre cele mai brutale. Autorul însuși s-a aflat în mijlocul dușmanilor lui Țepeș ca *trimis al papei Pius al II-lea*, așadar ca reprezentant al unui om politic care a contribuit mai mult decît alții la denaturarea monstruoasă a scopurilor urmărite de domnul romîn²; nu poate fi deci întîmplător că Nic. de Modrussa vorbește despre războiul din 1462 cu accente veninoase, pline de ură pentru Țepeș și de dispreț pentru întreg poporul condus de el. Or, pentru a-și scrie lucrarea, el ne spune că și-a adunat informații nu numai de la martorii oculari ai războiului, dar chiar și de la regele Matiaș Corvin; așadar, dacă prejudecățile sale nu l-au putut împiedica pe legatul papal să-și exprime totuși admirația pentru glorioasa victorie obținută de Țepeș asupra lui Mehmed al II-lea, trebuie să admitem că faptele de arme ale lui Țepeș *impuneau* respectul, că ele reprezentau o realitate *materială* imposibil de tăgăduit chiar printre detractorii cei mai înverșunați ai meritelor lui.

Credem necesar să insistăm asupra unei împrejurări ce reiese din toate constatările de mai sus; într-adevăr, dacă am rămîne la ipoteza

¹ Autorul vorbește pe un ton familiar despre cei trei fii ai lui Țepeș (*Cronicile slavo-romîne*, ed. cit., p. 213-214)

² Se știe că însuși „*falsul de la Reulhel*” a căpătat răspîndirea cunoscută în Europa apuseană din pricina peceții de autenticitate pe care i-a dat-o Pius al II-lea; în memoriile sale se găsește de altminteri una dintre cele mai violente ieșiri împotriva lui Țepeș, înfățișat ca un tiran nebun și setos de sînge.

unei victorii, fie chiar și *parțiale*, a sultanului, ne-am găsi în fața unor probleme imposibil de rezolvat când ne-am propune să *explicităm* modul de apariție al mărturiilor care susțin victoria deplină a lui Țepeș. Ar trebui în acest caz „să explicităm” fapte atât de iremediabil nefirești, ca răspîndirea unei așa-zise „erori” în cercurile cele mai diverse din Europa, inclusiv printre martorii cei mai bine informați ai războiului și chiar printre cei care aveau un interes evident de a susține contrariul. Ar trebui, în fond, dacă am ține cu tot dinadinsul să depășim aceste greutăți, să ne prefacem mai degrabă că nu le cunoaștem.

Se știe că istoricii burghezi au adoptat tocmai această „politică” față de obstacolele monumentale care stăteau în calea teoriei lor despre înfrîngerea lui Țepeș.

Respingînd „metoda” acestor istorici, credem că trebuie să stăruim a arăta cît de firesc au *trebuit* să ajungă istorici ca Frantzes, Dlugosz sau Bonfini la versiunea pe care am văzut că o susțin.

În primul rînd, toți acești trei cronicari se găsesc în situația, pe care unul dintre ei o și mărturisește, cu deplină sinceritate, cînd își declară ignoranța, încercînd să-i atribuie de altfel cauze generale¹: ei nu cunosc evenimentele din 1462 decît prin ceața amintirilor confuze ale unor informatori de-a doua mînă, care mai sînt pe de-asupra și foarte puțin preocupați de a cunoaște detaliile războiului. În fine, despre evenimentele din 1462 știm că erau, obiectiv vorbind, foarte greu de urmărit, mai ales pentru contemporani, cum au fost cei trei cronicari de care ne ocupăm și care se arată puțin interesați să le cunoască altfel decît printr-o apreciere sumară de ansamblu²; constatăm că în desfășurarea îndelungată a luptelor de la nordul Dunării alți martori notează o serie întregă de răsturnări subite de situații, de natură să dezorienteze prin încâlceala lor reală³.

În aceste condiții, este relativ lesne să-l urmărim pe un martor ca Dlugosz, de pildă, în procesul de elaborare al propriei sale versiuni despre războiul lui Țepeș; dispunem în această privință de exemplul mai apropiat de noi al istoricilor care au scris despre el⁴ plecînd de la înregistrarea materială a două fapte de netăgăduit. Pe de o parte, se știe că Radu cel Frumos a fost adus la nordul Dunării după ce a stat ani îndelungați la curtea sultanului și că a apărut într-adevăr printre bagajele armatei acestuia în mai 1462 pentru a participa la marea expediție împotriva

¹ Este vorba de Bonfini, care stăruie asupra faptului că „nimănu nu i-a fost lămurită” pricina unor răsturnări politice atât de neașteptate (răsturnări ce reprezintă de altminteri *singurul* lucru pe care acest cronicar îl reține din întregul război).

² Subliniem acest din urmă detaliu, hotărîtor, desigur, pentru procesul de naștere al versiunii pe care o discutăm; am văzut că el se desprinde din preocupările direct mărturisite de Dlugosz, precum și din situația personală a informatorilor lui Bonfini față de evenimente sau din economia generală a lucrării lui Frantzes.

³ Ne referim îndeosebi la martorii care scriu *pe măsură ce se desfășoară luptele* (și pe care li vom analiza pe larg în paragraful următor).

⁴ Printre acești istorici, I. Bogdan ne comunică el însuși mersul raționamentelor care l-au dus la concluzia că Radu a fost înscăunat prin victoria sultanului (*op. cit.*, p. 25 *passim*). Firul logic al acestui raționament ține de altfel de simplul bun-simț al oricui se silește să suplinească lipsa informațiilor sale printr-un calcul de probabilități; un demers analog poate fi astfel în chip legitim atribuit și martorilor din categoria lui Dlugosz.

lui Țepeș. Pe de altă parte, puțină vreme după această expediție, în noiembrie 1462, Radu era domn în Țara Românească în locul lui Țepeș. Ce era mai firesc, chiar pentru Dlugosz, ca din compararea acestor fapte *cunoscute și de el să deducă o contribuție oarecare a armatei otomane la înscăunarea favoritului turcesc?*

Cronicarul se ferește, desigur, să vorbească despre o victorie militară a sultanului urmată de alungarea lui Țepeș¹, și prin aceasta se și diferențiază mărturia lui² de versiunea pe care o susțin *numai* unele cronicile otomane; dar, cum el evită de asemenea să recunoască izbînda oștilor Țării Romînești, avem dreptul să credem că a fost influențat într-o anumită măsură de un raționament analog, întemeiat pe apropierea strict logică dintre cele două fapte amintite mai sus.

Considerăm, cu alte cuvinte, că *în măsura în care* cronicari ca Dlugosz, Bonfini sau Frantzes manifestă *îndoieli* asupra unei înfringeri *depline* a turcilor în 1462, în exact aceeași măsură lucrările lor trebuie apreciate ca exemple tipice de ceea ce se numește în critica izvoarelor *o contaminare*; sub influența sfirșitului (defavorabil pentru Țepeș) pe care l-a avut îndelungatul război din mai pînă în noiembrie 1462, ei au ezitat să îi atribuie întreaga victorie, chiar numai pentru prima campanie, din mai și iunie. Rezerva prudentă a unui cronicar de acest tip ne poate însă neliniști cu atît mai puțin cu cît știm că el a fost adus în chip firesc aici de *graba* cu care trece în revistă faptele; în „versiunea prescurtată” pe care o întîlnim în cronica lui Dlugosz, el a comprimat astfel într-un singur episod întreg lanțul de lupte ce s-au purtat timp de peste șapte luni, sacrificînd cu acest prilej tot ce i se părea contradictoriu în desfășurarea efectiv foarte complexă a evenimentelor. Afirmăm așadar că tocmai prin caracterul lor neașteptat (și misterios îndeosebi pentru mulți *străini*³), întorsăturile politice multiple care s-au produs pînă la alungarea finală a lui Țepeș puteau să ducă, și chiar au dus în realitate, la omiterea primei lui victorii, ca *rezultat al unei operații de „simplificare” silită a adevărului*. Este vorba de o operație care s-a născut spontan în cazul lui Frantzes, Dlugosz și Bonfini, din însăși economia lucrărilor lor, dar care a înlesnit de asemenea procedeul mai puțin inocent ca intenția al cronicilor otomane.

În sprijinul încheierii noastre stă un mare număr de constatări și de fapte, în afara celor care se deprind din însăși comparația textelor cronicărești; ne mulțumim a folosi deocamdată doar mărturia (perfect îndestulătoare credem) a unui grup specific de izvoare pe care nu le-am adus încă în discuție. Este vorba de mărturia diferitelor scrisori, relatări întîmplătoare ale călătorilor sau rapoarte oficiale, care, fiind redactate chiar în timpul războiului din 1462, reprezintă un material documentar

¹ Cf. discuția de mai sus, p. 541—542.

² Se înțelege că în cazul lui Bonfini și al lui Frantzes toate aceste caracterizări rămîn la fel de adevărate.

³ Aceste răsturnări se datoresc în primul rînd unor frămîntări dinăuntru Țării Romînești, produse de o mișcare a boierilor și apoi de una a curtenilor și a țaranilor, așadar unor împrejurări pe care cronicarii străini erau oricum departe de a le putea urmări în detalii lor (vezi B. T. Cămpina, *Complotul boierilor...*).

de un caracter întrucîtva deosebit de cel analizat pînă aici; i-am rezervat tocmai de aceea un loc aparte în cercetarea întregii probleme.

Problema enunțată mai sus constă în diferențierea cîtorva straturi de evenimente istorice pe care unele izvoare le pot relata în chip sumar, prin contopire; este evident aici interesul de principiu pe care îl dobîndesc informațiile transmise treptat, paralel cu desfășurarea războiului, în fiecare etapă a acestuia, de către rapoartele diplomatice sau particulare. Prin însuși felul și data alcătuirii lor, ele trebuie considerate un instrument de lucru de prim ordin pentru individualizarea rezultatului specific pe care l-a avut fiecare fază a luptelor. Cît despre nevoia în sine a unei cercetări de asemenea natură, am arătat că ea este pusă în lumină de izvoarele care disting un număr oarecare de etape în cursul prelungit al conflictului¹, precum și de mărturii care insistă asupra caracterului *neasteptat* al unora dintre întorsăturile sale².

Considerăm că pentru aprecierea primei campanii, desfășurată în mai și iunie 1462 între Vlad Țepeș și oastea sultanului, trebuie folosite în primul rînd rapoartele redactate pînă la 1 august, ca singurele materiale care în mod cert oglindesc rezultatul specific al acestuia. Răgazul de o lună de zile este mai mult decît suficient pentru a face să parvină în toată Europa informațiile despre un eveniment petrecut la Dunărea de jos, mai cu seamă cînd aceste informații sînt solicitate cu nerăbdarea pe care, în 1462, cercurile cele mai diverse ale vremii o manifestau în mod efectiv³. Avem motive puternice, pe de altă parte, de a nu împinge după 1 august 1462 termenul-limită dintre prima fază a războiului și reluarea, sub forma unor lupte civile, a întregului conflict⁴.

Așadar, vom enumera mărturiile care apar pînă la data amintită, deoarece numai ele nu pot fi *din principiu* influențate (cînd vorbesc de rezultatul expediției sultanului) de întorsăturile ulterioare ale evenimentelor.

Prima, în ordine cronologică, datează din 27 iunie 1462; în această zi, un pelerin aflat în drum spre Jaffa capătă în arhipelagul grecesc vestea că turcii au pierdut 30 000 de oameni în cursul unei înfrîngerii suferite la 17 iunie în Țara Romînească⁵. La această dată, expediția sultanului nici nu se terminase încă, iar bătălia de care e vorba nu poate fi decît

¹ Astfel, în octombrie 1462, *Relația din Rhodos*, culeasă de pelerinul W. Wey, distinge „patru războaie” desfășurate în 1462 pe teritoriul Țării Romînești (*The itineraries of W. Wey*, p. 101: învingînd la 8 septembrie pe Radu, oștenii lui Țepeș „occiderunt quarto bella triginta milia Turcorum”).

² P-incipialul cronicar maghiar mărturisește că ultima dintre aceste întorsături (intervenția lui Matiaș Corvin) a avut loc „nu știu din care cauză, căci aceasta nimănui nu i-a fost destul de lămurit” (Bonfini, *op. cit.*, p. 544).

³ Faptul e îndeosebi adevărat pentru agenții Veneției, dar și pentru puterile vecine cu Țara Romînească, direct interesate în desfășurarea războiului.

⁴ În realitate, după cum vom vedea îndată, momentul reluării luptelor poate fi precizat: 26 iulie. Trebuie să ținem seama însă și de înfrizierea minimă cu care mărturiile pot înregistra un eveniment petrecut la nordul Dunării.

⁵ *The itineraries of W. Wey*, p. 93.

unul dintre episoadele primei campanii. Pentru a cunoaște rezultatul global al acesteia, va trebui să așteptăm reîntoarcerea trupelor turcești; după 11 iulie, data intrării sultanului în Adrianopol, constatăm că izbucnesc de peste tot știrile așteptate cu atita înfrigurare.

Din 19 iulie datează informațiile culese de un fost sclav albanez chiar din orașul în care intrase sultanul cu opt zile mai devreme¹; el văzuse cu ochii lui „marea armată în debandadă” venită din Țara Românească, văzuse starea de epuizare îndeosebi a cavaleriei și aflase din oraș că sultanul a bătut în retragere din pricina pierderilor grozave suferite în timpul expediției. Sultanul s-ar fi hotărât să renunțe a-și continua expediția „văzînd că nu-l poate supune pe domnul român”. Înainte de a fi fugit, sclavul mai apucase să cunoască „manifestările de veselie” pe care le-au înscenat zadarnic turcii, pentru a înșela pe supușii lor asupra rezultatelor campaniei.

La 25 iulie scapă din Constantinopol o corabie românească (probabil din Moldova); comandantul ei aflase în capitala imperiului despre „marea înfrîngere a sultanului” la nordul Dunării și văzuse flota turcească, a cărei stare e descrisă ca jalnică, în termeni asemănători cu cei folosiți de sclavul albanez pentru oastea de uscat². Subliniem că, deci, corăbierul vorbește, ca și albanezul, despre lucruri văzute de el însuși cînd caracterizează starea flotei otomane, aducînd în plus față de acesta o mărturie prețioasă prin atenția cu care desigur se informase ca român despre rezultatul general al luptelor lui Țepeș.

În fine, după cîteva zile (și mai bine de două săptămîni după revenirea în Turcia a corpului expediționar), încep să apară și rapoartele oficiale redactate de agenții diplomatice ai marilor puteri ce se interesau de mersul războiului; este vădit că își luaseră răgazul să se informeze și că ei comunicau acum numai știri controlate cu simțul răspunderii.

La 28 iulie, Balbi, reprezentantul Veneției la Constantinopol, înștiința guvernul său despre proporțiile victoriei românești; prin însuși caracterul lor cumpănit, încheierile acestui prudent informator oficial reprezintă una dintre cele mai veridice mărturii ale întregului război. Balbi povestește³ o serie de lupte desfășurate în timpul campaniei și, subliniind victoria românească în ultima dintre ele⁴, încheie: „Acest lucru înțelegîndu-l și sultanul, el a ridicat în grabă tabăra și a trecut fluviul <Dunărea> îndărăt”⁵. Mai mult încă, deși îi este cunoscut faptul că,

¹ „Columna lui Traian“, 1883, p. 40—41.

² *Ib idem*, p. 39; cf. observațiile din anexă privitoare la individualitatea acestei știri care nu are nimic comun cu precedenta și foarte puțin cu a lui Alois Gabriel, cu care a fost totuși mereu contopită.

³ *Mon. Hung. Hist., Acta externa*, vol. IV, p. 167—168.

⁴ Rezultatul acestei ultime lupte se poate aprecia și după raportul dintre pierderi: 5 000 de romîni și 15 000 de turci.

⁵ *Mon. Hung. Hist., Acta externa*, vol. IV, p. 168. Înfrîngerea finală a sultanului, marcată prin faptul că Țepeș nu a putut fi cîntit de turci din domnie, se manifestă limpede în programul atribuit de Balbi sultanului în momentul în care acesta a părăsit Țara Românească. Sultanul ar fi născocit o stratagemă pentru a determina pe boieri „să-l părăsească pe Țepeș și să-l accepte pe cestălal!” (așadar pe Radu, lăsat în urmă de turci „la marginile țării”); este limpede că, în momentul încheierii războiului, nu se produsese încă nici măcar defecțiunea boierilor.

la plecarea sa din Țara Românească, sultanul l-a lăsat pe Radu cel Frumos „la marginile Țării Românești pentru a ademeni sufletele românilor care ar voi să-l părăsească pe Dracula”, totuși acest diplomat, atât de rezervat altminteri în aprecierile sale, declară că la data la care el scria nici această rămășiță de primejdie nu-l mai apăsa pe Vlad Țepeș¹.

Curtile europene încep îndată să vuiască de răsunetul înfringerii turcești. Regele Matiaș Corvin își însușește chiar o parte a meritelor victoriei asupra lui Mehmed, trimițând în Apus o solie care anunța la Veneția, printre altele, zdrobirea sultanului „de către unguri și români”; un ecou al acestei solii este înregistrat de către A. Guidobonus, sol al Milanului la Veneția, în raportul pe care-l redactează în acest oraș la 30 iulie².

În fine, la 31 iulie, principalul dregător al insulei Creta primește informațiile corăbierului român amintit mai sus și declară la rîndul său că le „confirmă”³, întărind așadar printr-o nouă mărturie oficială convingerea deplin formată în toată lumea mediteraneană asupra izbînzii lui Vlad Țepeș.

Pînă la această dată, *nimeni*, dar absolut *nimeni*, în toată Europa *nu ridicase vreo îndoială asupra caracterului deplin al succesului românesc*.

Istoriografia burgheză din țara noastră a făcut foarte mult caz de o scrisoare a lui Albert de Istenmezö, vicecomitele secuilor, care vorbește despre un armistițiu dorit de brașoveni cu „Radu, acum voievod al Țării Românești”⁴; scrisoarea datează din 15 august 1462. Textul acesta, redactat de altminteri în spiritul unor tainice pregătiri de complot⁵, a fost utilizat de către *toți* istoricii, fără excepție, pentru a „dovedi” prin el un fapt pe care textul nu îl afirmă și pe care celelalte mărturii îl desmint în chip categoric; s-a pretins anume că scrisoarea dregătorului ardelean îngăduie *datarea* momentului în care Țepeș a trebuit să părăsească țara⁶ și s-a dedus de aici de către numeroși apologeți ai versiunii otomane că el „întărește” încheierile lor despre alungarea domnului de către o victorie a sultanului.

Trebuie spus însă că mult discutata scrisoare nu pomeneste un singur cuvînt despre ce s-a petrecut între Carpați și Dunăre *în timpul* expediției turcești. Într-adevăr, Albert de Istenmezö nu spune decît că situația domnească a lui Radu era acceptată și sprijinită de brașoveni

¹ Se afirma chiar că Radu a fost prins și tras în țepă, șlire evident inexactă, dar care după cum vom vedea a reapărut periodic pînă în octombrie.

² Acest raport (afiât în Arhivele din Milano, fondul Veneția, dos. 349) e de altminteri singurul ecou al știrii transmise de Matiaș Corvin.

³ „Columna lui Traian”, 1883, p. 39.

⁴ Hurmuzaki, XV, p. 58.

⁵ Într-un post-scriptum, Albert încredințează pe brașoveni că nu trebuie să se teamă de rege și de dregătorii lui; armistițiul cu Radu era vădit o întreprindere primejdioasă, pentru a cărei înfăptuire era nevoie de o întregă mașinație politică urzită pe ascuns. Obscuritățile textului lui Albert se explică tocmai prin acest climat de complot în care a fost redactat.

⁶ Cu excepția lui I. Bogdan, care datează înscăunarea lui Radu la mijlocul lui iunie (*op. cit.*, p. 32, nota 1), toți ceilalți istorici pun în legătură cu scrisoarea lui Albert încheierea definitivă a luptelor, pe care o stabilesc ca fiind „înainte de 15 august”.

înainte de 15 august, dar *de când „înainte”* el nu o lămurește în nici un chip și desigur nici nu era locul să o facă într-o comunicare cu scopurile celei de mai sus.

În schimb, alte mărturii arată că în ultimile zile ale lui iulie s-au produs evenimente noi de natură a modifica poziția politică a lui Radu cel Frumos. În momentul în care Balbi anunța că acesta a rămas după retragerea sultanului pîtit la marginile țării, cu scopul de a ademeni pe boieri, diplomatul venețian mai putea crede în inevitabila sfărîmarea a încercării¹; peste puține zile se manifestă însă în cercurile diplomatice unele îndoieli cu privire la *perspectivele viitoare* ale lui Țepeș și ele constituie un semn caracteristic pentru intervenția altor factori de apreciere a raportului de forțe².

Efectiv, una din mărturiile cele mai amănunțite ale evenimentelor din 1462 precizează că *la 26 iulie* a început un nou „război” pe teritoriul Țării Românești³.

Credem că această știre (culeasă în octombrie 1462, deci la numai trei luni după lupta relatată) reprezintă cheia rezolvării întregii probleme; e necesar, tocmai din pricina importanței pe care i-o atribuim aici, să insistăm pentru lămurirea deplină a faptelor pe care le evocă⁴.

Trebuie subliniat în primul rînd că informația despre care e vorba se confirmă indirect și se precizează în numeroase detalii prin alte mărturii contemporane; un loc de seamă în rîndul acestora trebuie făcut știrii pe care un ostaș o aducea la Caffa cîteva zile înainte de 21 august despre *destrămarea puterii lui Țepeș*⁵. Ni se pare evident că darul făcut ostașului cu acest prilej de către dregătorii Caffei răsplătea osteneala lui de a fi adus în toată graba o știre proaspătă și mai ales *surprinzătoare*⁶

¹ Cf. raportul lui Balbi, în *Mon. Hung. Hist., Acta extera*, vol. IV, p. 168.

² Ne întemeiem această afirmație pe compararea raportului lui A. Guidobonus din 30 iulie cu raportul pe care *același diplomat se crede dator să-l trimită stăpînitorului său la 10 august*. Corectînd exagerările evidente din prima sa informație (unde pretindea că însuși sultanul ar fi fost ucis), Guidobonus menține totuși în a doua misivă știrile despre retragerea forțată a turcilor din Țara Românească, încheind de astă dată cu o declarație ct se poate de echivocă: după Guidobonus, sultanul „*fine frntele în mîna*” (Makuscev, *Monumenta historica Slavorum*, vol. II, p. 158). Este clar că însăși necesitatea celui de-al doilea raport s-a nascut din această ultimă semnalare; dar dacă ea nu schimbă nimic din aprecierea faptelor de mult consumate, din iunie 1462 (încheiate cu retragerea rușinoasă a sultanului pe care Guidobonus o întărește din nou), în schimb observația solului oglindește noile sale știri cu privire la *perspectiva* încă deschisă a unei revanșe. Simpla comparație cu raportul lui Balbi explică originea acestei posibile revanșe: e vorba de Radu și de boierii care-l „acceptă”.

³ *Relația din Rhodos*, culeasă în octombrie 1462 de către W. Wey, afirmă într-adevăr că „după 26 iulie” a început al treilea dintre cele „patru războaie” desfășurate la nordul Dunării de la declanșarea atacului turcesc (*The itineraries of W. Wey*, p. 100–101).

⁴ Necesitatea acestei stăruințe rezultă de altminteri și din faptul că autorul *Relației din Rhodos* comite unele confuzii pe care trebuie să le despărțim de elementul autentic al prețioasei sale povestiri.

⁵ La 21 august se plătesc 80 de aspri acestui ostaș trimis de la Cambalo pentru a duce vestea „*de dispercione Velladi*” (N. Iorga, *Acte și fragmente*, vol. III, p. 39).

⁶ Suma plătită ostașului echivalează cu salariul său *pe două luni de zile* (cf. salariul fixat la 12 noiembrie 1465 altui ostaș din Caffa, N. Iorga, *op. cit.*, p. 42). Ni se pare cu desăvîrșire absurdă presupunerea că i s-ar fi putut plăti un asemenea „bacșiș” dacă ar fi fost vorba de o știre răsuflată privind fapte petrecute cu două luni în urmă la gurile Dunării (așadar într-un loc despărțit de Caffa numai printr-un braț de mare ce se străbatea în chip normal în mai puțin de o săptămîna !).

pentru orășeni; un indiciu în acest sens îl constituie de asemenea faptul că în orașul genovez din Crimeea se găseau la această dată (aproape două luni după plecarea sultanului din Țara Românească) solii trimiși de însuși Vlad Țepeș, dar orășenii nu aflaseră încă de alungarea stăpînului acestora, de vreme ce continuau încă să-i ospăteze ca pe reprezentanții oricărui domn¹.

Pe de altă parte, aproape *toți* cronicarii vorbesc despre un complot al boierilor împotriva lui Țepeș, cei mai bine informați dintre ei povestindu-l cu multe detalii și arătînd că el a izbucnit *după* întoarcerea sultanului în Turcia; fără a intra aici în analiza conținutului politic al acestui complot², nu se poate totuși trece cu vederea concordanța absolută a mărturiilor principale cu privire la data lui. Îndeosebi raportul lui Balbi este hotărîtor în această privință. Într-adevăr, el cunoaște încă de la 28 iulie faptul că Radu plănuia să-i încinte pe boieri „să-l accepte” ca domn în locul lui Țepeș; or, la aceeași dată, Balbi declară că a primit știri despre înfrîngerea din iunie a lui Mehmed al II-lea, precum și *un alt rînd de informații* care se referă la greutățile lui Radu în ultima lui încercare de după 11 iulie. Fără îndoială că diplomatul venețian ar trebui socotit ca un foarte ciudat mincinos dacă i-am pune la îndoială relatarea despre existența unor *noi* lupte în Țara Românească *după retragerea sultanului*; căci în realitate numai de o minciună, și *nu de o confuzie*, ar putea să fie vorba atît timp cît Balbi susține că știrea despre poziția înghesuită a lui Radu la marginile țării i-a parvenit în momentul în care își redactează raportul³, așadar mai bine de *două săptămîni* după ce văzuse cu ochii lui armata otomană revenită din expediția de la nordul Dunării. O asemenea presupunere ar fi însă la fel de absurdă⁴ ca și cea pe care ar trebui să o formulăm în legătură cu explicațiile date despre complot de autori atît de depărtați în timp și spațiu ca Chalcocondil și Bocignoli. Cum versiunea acestora despre acțiunea boierilor este totuși aproape identică, socotim imposibil ca ea să fi fost inventată de plăcerea născocirilor și fără vreun folos pentru cineva⁵.

Așadar, admitînd ca un rezultat dobîndit cu garanțiile certitudinii că alianța dintre Radu și boieri, precum și încercarea lor comună de a scoate din țară pe Vlad Țepeș, a fost cauza atîtor neliniști și surprize înregistrate în august 1462 de la Caffa pînă la Veneția, nu vedem ce se mai poate opune interpretării pe care o dăm scrisorii lui Albert de Isten-

¹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 39. Constatăm că numai pentru hrana acestor ambasadori orașul Caffa a cheltuit 1 496 de aspri în perioada 29 iulie-19 august. E limpede că în timpul în care se făceau astfel de cheltuieli nu se știa nimic la Caffa despre o alungare a lui Țepeș din domnie.

² Cf. pe larg B. T. Cămpina, *Complotul boierilor*...

³ Analizînd economia internă a raportului său, constatăm că știrile privitoare la lupta dintre Radu și Țepeș sînt redade de el într-un fel de post-scriptum care începe cu cuvintele: „*Hora si dice esser stato preso <Radu> cum circa 4 000 turchi*”. Este vorba, așadar, de o *situație nouă la nordul Dunării*, cunoscută lui Balbi printr-o informație *distinctă* de cele care priveau lupta lui Țepeș cu sultanul (*Mon. Hung. Hist., Acta xtera*, vol. IV, p. 168).

⁴ Observăm, între altele, că minciuna de care e vorba ar fi, evident, contrară intereselor venețiene!

⁵ Subliniem că și aici ar fi vorba de o *născocire curată*, nu de o confuzie; este imposibil de motivat prin contaminări sau pe orice altă cale o povestire de tipul celei pe care ne-o prezintă Chalcocondil și Bocignoli cu privire la complotul boierilor.

mezö ; rămîne stabilit că ea evocă transformările politice din Țara Românească de dată recentă, al căror început poate fi fixat și el, cu aceleași garanții, la 26 iulie.

Dar acest rezultat, împăcînd mărturii pe care altminteri ar trebui să le socotim ca iremediabil (și inexplicabil) opuse, reprezintă totodată o confirmare prețioasă a tezei centrale pe care ne-am propus să o dovedim.

Este clar, pe de o parte, că acțiunea pornită de boieri la 26 iulie reprezintă singura explicație posibilă a deosebirilor dintre rapoartele redactate în lunile iunie și iulie (care îl prezintă în chip unanim pe Țepeș ca învingător) și cele din luna august (care se îndoiesc de menținerea puterii lui, pe un ton din ce în ce mai pesimist); însăși *gradația acestor îndoieli*, care se transformă treptat în afirmarea înscăunării lui Radu, ni se pare cu totul concludentă¹.

Pe de altă parte însă, rezolvarea contradicțiilor aparente dintre textele diplomatice ori particulare redactate în chiar timpul luptelor ne îndreptățește să le folosim pe toate ca veridice, fără excepție, restabilind întreaga autoritate a concluziilor fiecăreia dintre ele, inclusiv a celor care susținuseră încă din primele zile *înfrîngerea expediției sultanului*.

Trebuie să subliniem, de altminteri, că această concluzie, explicit formulată de martorii primei campanii, este cuprinsă în chip implicit și în însăși logica internă a desfășurării celei de-a doua faze a luptelor. Sfirșitul glorios al primelor lupte conduse de Țepeș nu este numai un eveniment anunțat pînă pe mări îndepărtate de către corăbierii romîni, confirmat în cîteva rînduri de minuțioșii diplomați ai Venetiei și sărbătorit în cele mai diverse medii, la curți princiare sau de către sclavi fugiți din captivitatea turcilor; el este de asemenea însăși cauza complotului urzit de boieri.

Într-adevăr, dacă Vlad ar fi fost bătut de turci înainte de 26 iulie, ar deveni cu totul de neînțeles pînă și obiectul frămîntării pe care o constatăm între dușmanii lui. Împotriva unui biet fugar, fără oaste, nu sînt necesare consfătuiri atît de laborioase, înveștîmîntate în explicații pline de tot felul de reticențe temătoare, ca cele pe care le ilustrează, de pildă, chiar textul invocat de istorici pentru datarea așa-zisei alungări a lui Țepeș; este vorba de scrisoarea din 15 august, unde constatăm că vicecomitele secuilor încurajează din greu pe prietenii celor care tocmai sînt presupuși a fi preluat de mult puterea². Toate aceste planuri tainice și complicate, peste al căror țesut domnește suveran o frică de

¹ Ținînd seama de depărtarea la care se află diferiții informatori față de Țara Românească și deci de intrzierea cu care ei primesc știri de pe teatrul de luptă, ajungem la următorul rezultat: Balbi vorbește despre ultimele evenimente petrecute la nordul Dunării pînă în jurul lui 20 iulie; Guidobonus apreciază situația existentă pe la 20—25 iulie; ostașul de la Cambalo aduce informații despre stările de la începutul lui august, iar Albert de Istenmezö are în vedere poziția lui Radu cel Frumos de la 5 la 10 august.

² El scrie (adresîndu-se brașovenilor): „... De rege, de voievod și de nobilii regatului, intru nimic să nu vă temeți... căci <deocamdată> au ei altele de făcut” (Hurmuzaki, XV, p. 58). Dar temerile brașovenilor nu ar avea sens în cazul în care Țepeș ar fi fugit în acel moment din țară; ei nu ar fi putut merita decît felicitările cele mai cordiale din partea regelui, dacă ar fi izbutit într-un timp atît de scurt să atragă spre prietenia cu Ungaria pe un favorit turcesc

moarte¹, reprezintă o ultimă confirmare a rezultatelor războiului și ea este adusă de cei mai înverșunați dușmani ai lui Vlad Țepeș.

Comportarea lor nu se explică decât prin *propria lor convingere* că au pornit în acel moment o luptă în care aveau de a face, în persoana domnului *real* al Țării Românești, cu însuși *strălucitul învingător al lui Mehmed al II-lea*.

ПОБЕДА ВОЙСКА ЦЕПЕША НАД ВОЙСКОМ СУЛТАНА МЕХМЕДА II

(В СВЯЗИ С 500-ЛЕТНЕЙ ГОДОВЩИНОЙ)

РЕЗЮМЕ

Вопрос, являющийся предметом данной работы, исследовался и в прошлом как в румынской буржуазной историографии, так и в иностранной. Относительно его существовали различные мнения: большинство из буржуазных историков считало, что результатом похода Мехмеда II было свержение Цепеша и замена его на престоле простым турецким ставленником. Возвращаясь к этому вопросу, автор поставил своей целью рассмотреть, являются ли и в какой мере источники того времени причиной разногласий и выводов буржуазной историографии. Сделав краткий обзор соответствующих документов, автор анализирует прежде всего общий результат войны в мае и июне 1462 года и затем, используя общие выводы, вытекающие из рассмотрения источников, восстанавливает характерные черты некоторых основных битв этой войны.

Автор подчеркивает — на основе критического подробного анализа всех источников — что в XV веке о победе султана над войском Влада Цепеша, которая ясно описывается как победа, одержанная вооруженным путем во время кампании в мае-июне, не упоминает никто, кроме авторов турецких хроник, да и они не утверждают этого все в равной мере. Анализируя особые условия, которые обусловили усиление общезвестного пристрастного характера записей турецких летописцев и сильно снизили в данном случае достоверную ценность документов, автор работы считает, что, ввиду этих особых условий, утверждения турецких историков не могут ни в какой мере быть предпочтены другим сообщениям того времени, которые — число их достигает десяти — благодаря информационным источникам и своей объективности несравненно больше достойны доверия. В них без всяких колебаний утверждается, что поход султана на север от Дуная закончился блестящей победой румынского войска.

instalat cu armele în domnie. Întreaga istorie a veacului al XV-lea, și îndeosebi evenimentele din noiembrie 1462, arată îndeajuns că tocmai aceasta era poziția Ungariei; temerile din Transilvania se explică numai prin faptul că, Țepeș neștiind încă gonit de Radu, Matiaș Corvin putea încă la 15 august, fără greutate, să-l zvîrle afară din Țara Românească pe Radu (lucru pe care nu l-a mai putut face în octombrie-noiembrie din pricina acceptării lui Radu de întreaga țară (adică de întreaga boierime) în toamna anului 1462).

¹ Cf., în această privință, relatarea pitorească a lui Beheim (ed. Conduratu, București, 1903, p. 52).

LA VICTOIRE DE L'ARMÉE DE VLAD L'EMPALEUR SUR MEHMED II

(À L'OCCASION DU 500e ANNIVERSAIRE)

RÉSUMÉ

L'historiographie bourgeoise, tant roumaine qu'étrangère, s'est déjà occupée par le passé du problème qui fait l'objet de cette étude. Ses recherches ont abouti à des conclusions différentes, la plupart des historiens bourgeois considérant que l'expédition de Mehmed II a eu pour effet la déposition du voïvode Vlad l'Empaleur et son remplacement sur le trône de la Valachie par un simple favori des Turcs. Reprenant le problème, l'auteur se propose d'établir jusqu'à quel point les solutions et les divergences de l'historiographie bourgeoise sont imputables aux sources de l'époque. Passant en revue les témoignages contemporains, il analyse d'abord le résultat global de la guerre de mai et juin 1462, pour reconstituer ensuite, à l'aide des conclusions générales qui se dégagent de l'étude des sources, les particularités caractéristiques des principales batailles de cette campagne.

Une investigation critique minutieuse de toutes les sources amène l'auteur à constater que nul contemporain du XVe siècle, à l'exception des auteurs des chroniques turques, ne fait mention d'une victoire que, selon les assertions des historiens bourgeois, le sultan aurait remportée par les armes, au cours de cette campagne, contre l'armée de Vlad l'Empaleur. Analysant les conditions particulières qui contribuèrent à exagérer davantage encore la partialité bien connue des chroniqueurs turcs et qui, en l'occurrence, rendent plus douteuse que jamais la valeur probante de ce témoignage, l'auteur considère que, dans ces circonstances spéciales, leur assertion ne saurait prévaloir un seul instant contre d'autres opinions contemporaines au nombre de dix infiniment plus dignes de foi, tant par leurs sources que par leur objectivité, et qui affirment sans réticences, que l'expédition du sultan au nord du Danube s'est soldée par une éclatante victoire roumaine.

CU PRIVIRE LA POZIȚIA MIȘCĂRII SOCIALISTE FAȚĂ DE RĂSCOALA ȚĂRANILOR DIN ANUL 1888

DE

D. HUREZEANU

Pentru ultimul pătrar al secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea e caracteristică în țara noastră afirmarea tot mai puternică a proletariatului pe arena istoriei, ca și starea de permanente frământări și puternice mișcări țărănești. Lupta țăranimii izbucnea când viu și puternic, căpătînd o amploare din ce în ce mai mare, cînd se potolea pentru cîtva timp ca din nou să izbucnească cu o putere sporită.

În totalitatea lor, mișcările țărănești din această perioadă reprezintă o largă mișcare revoluționară care se desfășoară val după val pe cuprinsul țării.

Răscoala din 1888 și marea răscoală țărănească din 1907 sînt unite printr-un lanț sinuos de neîncetate manifestări ale luptei de clasă la sate. Cu regularitate acest lanț era marcat de mișcări și răscoale mai puternice, iar între ele se situează nenumăratele conflicte, frământări, ridicări locale ale țăranimii care împinzeau țara, răbufnind neconținut la suprafața vieții sociale și creînd o stare cronică de permanentă încordare, de nemulțumire generală.

Istoriografia burgheză, care a recurs la tăcere premeditată chiar în jurul marilor evenimente din 1907, cu atît mai mult a ignorat mișcările precedente. Nici măcar răscoala din 1888 nu s-a bucurat de o atenție satisfăcătoare¹.

¹ În afară de relatările presei din perioada respectiva, de altfel ample și variate, de nu meroase mențiuni în lucrările contemporane și posteroare, răscoalei din 1888 i-au fost consacrate broșurile lui N. Vrăbiescu, *Răscoala din 1888*, București, 1888, și A. Beldiman, *Răscoala sătenilor din primăvara anului 1888*. În 1906 Vasile M. Kogălniceanu a publicat, ca anexe la lucrarea lui, *Chestiunea țărănească*, o serie de documente privitoare la răscoala țăranilor din 1888. Dacă răscoala, ca obiect de cercetare, a fost neglijată sau prezentată denaturat de către istoriografia burgheză, nu e mai puțin adevărat că, întocmai ca răscoala din 1907, ea a actualizat necesitatea studierii problemei agrare, constituind o adevărată etapă în opera de cercetare a

Numai după instaurarea puterii populare în patria noastră, istoriografia marxistă, pornind de la însemnătatea pe care o are lupta revoluționară a maselor populare în procesul istoric și rolul țărănimii în viața socială, a acordat atenție sporită studierii sistematice a răscoalelor, printre care și răscoala din 1888, atît pe linia lărgirii bazei documentare¹, cît și a întocmirii unor materiale de interpretare² privitoare la acest eveniment important din trecutul de luptă al țărănimii.

Răscoala țăranilor din 1888 a fost cea mai însemnată ridicare de masă a țărănimii din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Ea a fost generată de contradicțiile sistemului agrar din perioada de după reforma din 1864. Ascuțișul luptei țărănimii s-a îndreptat împotriva rămășițelor feudale, în primul rînd împotriva mării proprietăți moșierești.

Răscoala a fost o replică cruntă la adresa cercurilor dominante, care căutau să prezinte problema agrară rezolvată, iar situația țărănimii ameliorată în urma reformei agrare din 1864. În realitate, exploatarea țărănimii se intensifica în continuu, situația ei devenea din ce în ce mai grea, în timp ce veniturile moșierilor și arendașilor sporeau neîncetat. Expresia vie a acestui fapt o constituia urcarea învoielilor agricole într-un ritm și în proporții deosebite.

Primele simptome ale răscoalei din 1888 s-au anunțat încă la sfîrșitul lunii februarie, sub forma unor proteste și răzvrătiri locale. Către a doua jumătate a lunii martie, țăranii din jurul Capitalei (semnalul l-au dat cei din Urziceni) s-au ridicat la luptă deschisă împotriva moșierilor și autorităților locale.

Răscoala a avut centrul în județele din împrejurimile orașului București, unde a cunoscut maximum de intensitate, însă lupta revoluționară a țărănimii s-a desfășurat și în alte părți ale țării. După cercetări recente, răscoale și frămîntări țărănești s-au semnalat în 27 de județe

relațiilor agrare. „De la reforma lui Kogălniceanu — menționa un autor — chestia agrară a trecut pr n trei faze bine distincte, fiecare trecere de la o fază la alta fiind caracterizată printr-o răscoală singeroasă: aprilie 1888 și martie 1907” (St. Antim, *Intervenționismul și tocmelile agricole*, București, 1907, p. 7). Același lucru îl remarcă V. M. Kogălniceanu în studiul său *Chestiunea țărănească* (București, 1906, p. 11) și G. Geblescu în lucrarea *La propriété rurale à Rome, en France et en Roumanie*, Paris, 1895, p. 301. Ziarul mișcării muncitorești, „Drepturile omului”, sublinia în repetate rînduri caracterul acut al problemei agrare, dezvăluit de răscoala din 1888, și intensificarea discuțiilor în jurul acestei probleme. „Mișcarea țărănească din primăvară — se scria de pildă la 28 septembrie 1888 în „Drepturile omului” — a pus la ordinea zilei chestiunea agrară”.

¹ Vezi în această privință volumul de documente publicat sub îngrijirea lui M. Roller, *Răscoala țăranilor din 1888*, Edit. Acad. R.P.R., București, 1950. Vezi și Cornelia Bodea, *Contribuții documentare privind răscoala țăranilor din 1888*, în „Studii”, an. XI (1950), nr. 2, p. 155—194.

² Vezi A. Roman, *70 de ani de la răscoala țăranilor din 1888*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C. C. al P.M.R.”, 1959, nr. 2.

Răscoala din 1888 formează obiectul cercetărilor lui N. Adăniloae într-un capitol special consacrat evenimentului în cadrul tratatului de *Istorie a Romîniei*. Bazîndu-se pe un bogat material faptic, în parte inedit, autorul a elucidat multe aspecte ale răscoalei, puțin cunoscute pînă în prezent.

ale țării¹ din cele 32 cîte avea pe atunci România. În județele Ilfov, Prahova, Ialomița, Dimbovița și Vlașca, valul răscoalei a cuprins zeci și chiar sute de sate. Numai în Ilfov răscoale și frământări s-au extins asupra a 132 de sate². E drept, neconcordanța în timp, internitențele, izolarea și dispersarea diferitelor mișcări separate au fost destul de pronunțate în timpul evenimentelor din 1888.

Perioada de maximă intensitate în desfășurarea răscoalei cade în prima decadă a lunii aprilie. În Moldova, răscoala s-a răspindit abia în luna mai, dovedindu-se prin aceasta incapacitatea țăranimii de a-și uni forțele, de a acționa în mod organizat. În comparație cu evenimentele din Muntenia, formele de luptă din Moldova nu au căpătat aceeași ascuțime și intensitate. Mai puternice au fost mișcărilor în județele Roman, Vaslui și în special Botoșani³.

Răsculații porneau împotriva conacelor moșierești, ardeau cancelariile administrațiilor în care se păstrau condicile de învoielii agricole, își împărțeau produsele din hambarele moșierilor. În multe localități, țăranii au trecut la asaltul proprietății moșierești. Cererea de a primi pământ, formulată uneori sub lozinca „vrem pământ” sau sub aceea a înfăptuirii unei noi împroprietăriri, constituia principala revendicare a țăranilor, obiectivul central al luptei lor. Ziarul de orientare liberal-burgheză „Unirea” menționa: „Ceea ce cer întii este pământ. Pământ și iar pământ, căci fără el (țăranul. — *D.H.*) se simte fără viață, la discreția arendașilor și proprietarilor, rob”⁴. Foarte dirză și generalizată era lupta împotriva autorităților comunale, împotriva administrației⁵. Unii primari și notari comunali au fost molestați; s-au semnalat cazuri cînd reprezentanții autorităților au plătit cu capul abuzul și samavolnicile comise. Cetele de răsculați numărau cîteva sute, ajungînd în cîteva cazuri la coloane numeroase de 2 000—3 000 de inși⁶. Durata mișcărilor varia de la 2—3 zile pînă la o săptămînă și chiar mai mult, în funcție de intensitatea lor, de pregătirea răsculaților și de caracterul acțiunilor întreprinse de detașamentele de represiune împotriva acestora.

În timpul răscoalei, țăranii au încercat să pătrundă și în unele orașe, ca București, Galați, Călărași, Botoșani etc., unde urmăreau să impună autorităților satisfacerea revendicărilor lor, în special adoptarea unor măsuri, ca ușurarea învoielilor agricole și împroprietărirea cu pământ.

Masa principală a răsculaților era alcătuită din țărani ruinați și pauperizați, din proletariatul sătesc și țăranimea mijlocașă. În foarte puține localități s-au alăturat răscoalei și elementele burgheziei sătești.

Răscoala din 1888 a fost înăbușită sîngeros de către guvernul junimist-conservator de sub președinția lui Th. Rosetti, „căptușala lui Carp

¹ Vezi Nichita Adăniloae, *Răscoala țăranilor din anul 1888*, p. 21 (în manuscris).

² *Ibidem*. Potrivit anchetelor judiciare ulterioare, dintre comunele răscolate „20 erau clasate ca «criminale» cu 341 inculpați; 9 corecționale cu 78 de inculpați și 39 s-au găsit fără caz de urmărire” („Drepturile omului”, anul I, seria a II-a, nr. 70 din 27 noiembrie 1888).

³ Vezi Nichita Adăniloae, *Răscoala țăranilor din anul 1888*, p. 33 (în manuscris).

⁴ „Unirea”, anul II, nr. 341 din 2 aprilie 1888.

⁵ *Răscoala țăranilor din 1888*, Edit. Acad. R.P.R., 1950, p. 10, 220 etc.

⁶ *Ibidem*, p. 50.

și Maiorescu”¹, după o subtilă caracterizare a ziarului „Lupta”. Grupările politice care reprezentau interesele claselor dominante susțineau acțiunea de reprimare dezlănțuită de guvernul junimist-conservator. Formula „întii reprimarea mișcării, apoi vom vedea ce este de făcut”, lansată și în timpul evenimentelor revoluționare din 1907, era unanim acceptată în cercurile dominante. Temîndu-se de fraternizarea soldaților cu țărani, pentru reprimarea mișcării s-a recurs la dislocări de trupe de represie dintr-o provincie în cealaltă². Anumite localități au fost ocupate militarmente, în gări se masau unități pentru înlesnirea operațiilor de expediere cît mai grabnică a acestora în funcție de punctele unde s-au ivit răscoale. Sute de țărani au căzut jertfă singeroasei represii. După înăbușirea mișcărilor, armata și autoritățile continuau să opereze numeroase arestări, țărani fiind schingiuiți în mod barbar, aruncați în închisori și supuși unui regim de distrugere fizică.

Lupta dirză a maselor largi țărănești împotriva dominației economice și politice a moșierimii a dezvăluit cu limpezime dispoziția, fizionomia și caracterul celor două grupări ale forțelor de clasă care au acționat în timpul răscoalelor și a contribuit în același timp la adîncirea și la cristalizarea pozițiilor acestora. Fiecare clasă socială, grupare politică sau curent social au fost puse în situația de a-și dezvălui atitudinea față de evenimentele care se petreceau la sate, de a adopta o poziție sau alta față de lupta care se ducea acolo. Răscoala a produs o adîncă impresie asupra intelectualității cinstite, asupra opiniei publice progresiste. Demn de remarcat este faptul că în timpul evenimentelor din anul 1888 s-a format un viguros curent de opinie care protesta, prin intermediul ziarelor „Lupta”, „Unirea”, „Romînul”, împotriva reprimării sălbatice a răscoalei.

Trebuie spus că, încă de la începuturile sale, tînăra mișcare muncitorească și socialistă s-a arătat receptivă față de problemele pe care le comportă chestiunea agrară și situația țărănimii.

Acest fapt era reclamat, mai mult chiar decît în alte țări, atît de considerente de ordin teoretic, cît și practic. Acționînd în condițiile în care problema agrară alcătua un element principal al așa-zisei „chestiuni sociale”, prin care reprezentanții socialismului în România subînțelegeau totalitatea măsurilor care duc la transformarea orînduirii burghezo-moșierești, teoretic analiza acestei probleme era indispensabilă pentru înțelegerea societății romînești, a structurii și relațiilor de clasă și deci a elaborării liniei programatice a mișcării, iar practic nu se putea să se ignoreze țărănimea, care, așa cum arăta Engels referindu-se la condițiile de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, forma „un factor esențial al populației, al producției și al puterii politice”³.

Orientarea activității practice a mișcării socialiste romîne spre revendicări cu caracter general-democratic impunea implicit preocuparea

¹ „Lupta”, an. V. seria a II-a, 23 martie 1888.

² *Răscoala țăranilor din 1888*, p. 12; „Lupta” din 2 aprilie 1888.

³ K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume*, ed. a II-a. vol. II, E.S.P.L.P. București, 1955, p. 458.

pentru problema agrară și situația țărănimii, dat fiind că tocmai problema agrară alcătuita axa transformărilor burghezo-democratice care ar fi trebuit să aibă loc în România. Inițial s-au făcut progrese în formularea punctelor de vedere ale mișcării socialiste față de problema agrară și de țărănimie. Nicolae Petrovici Zubeu-Codreanu, dr. Russel în programul întocmit la 1880 sub forma unei anexe la scrierea sa *Un studiu psihiatric urmat de câteva comentarii asupra ideilor sănătoase*, Dobrogeanu-Gherea în studiul cu caracter programatic *Ce vor socialiștii români* susțineau necesitatea rezolvării problemei agrare, formulând revendicări care reflectau stadiul de dezvoltare a mișcării socialiste în diferite etape. Problema agrară și situația țărănimii figurau ca teme majore în coloanele publicațiilor muncitorești.

Ulterior, paralel cu pașii făcuți în domeniul analizei relațiilor agrare și al situației țărănimii, socialiștii au desfășurat o anumită activitate de propagandă la sate. Răspîndirea influenței ideilor socialiste în mediul sătesc, lărgirea contactului cu țărani și atragerea lor de partea mișcării au constituit în unele perioade, sarcina de căpetenie pe care și-au pus-o reprezentanții socialiști.

Deosebit de intens activau pe țărîm propagandistic printre țărani reprezentanții Cercului muncitorilor din Iași. În amintirile sale, Sofia Nădejde scria următoarele despre activitatea Cercului muncitorilor din Iași în perioada 1887—1888: „Partea cea mai însemnată în această perioadă a fost propaganda pentru votul universal și pentru darea de pămînt țăranilor. Între săteni, relativ în scurtă vreme, mii și mii alergau să asculte cuvîntul de mîntuire. Propaganda printre săteni a fost o fază nouă în mișcarea socialistă. Erau între ei mulți foarte deștepți și devotați. Adunau mii de iscălituri și ascundeau petițiile ca să nu fie confiscate de poliție în cătușeala de la căciulă, în mijlocul unei pîini, în cătușala de la cizmă etc.”¹.

La început, la baza interesului pe care-l manifestau pentru suferințele țărănimii se părea că stau sentimente pur umanitare. Cu timpul,

¹ „Adevărul”, an. 48, nr. 15 474 din 18 mai 1935. Relatarea făcută de Sofia Nădejde își găsește numeroase confirmări în materialele contemporane perioadei cercetate. „Cea dintîi manifestare a activității practice a partidului nostru — se scria în gazeta „Munca” referitor la perioada premergătoare răscoalei din 1888 — se arată într-o vie agitație printre țărani” („Munca” din 18 august 1891). Cu altă ocazie se revenea asupra acestei idei, subliniindu-se: „De altfel, la noi mișcarea socialistă a început și a prins rădăcini întîi între țărani” („Munca” din 11 martie 1890). Era vorba, de fapt, despre începutul campaniei petiționare, inițiată de socialiștii din Iași în sprijinul țărănimii. Gazeta „Muncitorul” consemna de asemenea că gruparea socialiștilor din Iași își ațintea tot mai mult privirile către sate, motivînd aceasta prin lipsa unui Proletariat orășenesc la Iași (vezi „Muncitorul” nr. 22 din 22 februarie 1888). Ulterior, un fost redactor al gazetei „Muncitorul” arăta că însăși apariția organului respectiv a fost prilejuită de începutul activității printre țărani („Noua revistă romînă” nr. 33, din 1 mai 1901, vol. 3, p. 387). De fapt, mobilul orientării cu precădere, în anumite perioade, a grupării socialiste din Iași către țărănimie pornea de la considerente electorale. De altfel, oricît s-ar părea de paradoxal, faptul că uneori, sub înfrîngerea elementelor burghezo-liberale, mișcarea socialistă acorda cu precădere atenție țărănimii în scopuri electorale, neglijînd problema creării unei puternice baze proletare a mișcării, a organizării muncitorimii de la orașe în neclee viguroase, nu era de natură să ducă la rezultate trainice, însemnate, în însăși opera de răspîndire a influenței socialiste asupra satelor. Înfrîngerea socialistă asupra satelor era condiționată, prin urmare, de succesele obținute pe linia formării unor organizații revoluționare combative ale proletariatului orășenesc.

pe lângă compasiunea umanitară pentru suferințele țărănimii, interesul manifestat de socialiști față de mediul sătesc a început să fie întreținut de considerente electorale. Conținutul propagandei printre masele țărănești nu depășea limitele legalității¹. Se dezbăteau cu precădere nevoile imediate ale țăranilor și se indicau soluții care nu ținteau înlăturarea marii proprietăți funciare. Lipsa de pământ era enunțată de multe ori constatativ, fără să alcătuiască obiectul unor lozinci mobilizatoare. Țăranii urmau să se rezume la a prezenta socialiștilor petiții prin care se revendica pământ. Nu întâmplător sute de țărani veneau la Iași cu petițiile ascunse pentru a scăpa de controlul polițienesc. Ei nădăjduiau că cererile de pământ vor fi rezolvate prin stăruințele depuse de reprezentanții Cercului socialist ieșan. Pentru a iniția pe țărani în tainele legislației agrare, și în general ale legislației burghezo-moșierești, se manifesta un interes exagerat². Se considera că țăranii inițiați în urzeala legiurii burghezo-moșierești își vor spori capacitatea de rezistență la samavolnicile administrației și arbitrariul marilor proprietari. În acest scop s-a tipărit chiar broșura *Legea tocmelilor agricole cu lămurire asupra articolelor folositoare muncitorilor de pământ*³.

În vederea trezirii interesului masei de țărani pentru viața politică și participarea la alegeri, se insista pe larg asupra necesității de a se uni, de a se opune ca un bloc solidar partidelor liberal și conservator, alegând candidați desemnați de cercurile muncitorești⁴.

Învățătorii și studenții au jucat și ei un rol însemnat în propagarea ideilor socialiste la sate. Cu multă râvnă și spirit de abnegație au lucrat și puținii țărani care reușiseră să învingă bezna neștiinței de carte și să fie atrași de mesajul luminos al învățaturii socialiste. Desigur, din lectura puținelor broșuri și a presei socialiste care le era accesibilă, nu putea fi

¹ În această perioadă, elementele burghezo-liberale, în frunte cu Nădejde și Morțun, își creaseră o poziție predominantă în cadrul Cercului muncitorilor din Iași. Ploconindu-se în fața mijloacelor legale de acțiune, proclamând legalismul drept principiu de conduită generală, ei căutau să determine și în problema atitudinii socialiștilor față de țărănime adoptarea unei poziții lipsite de conținut revoluționar. Pentru a imprima caracterul dorit propagandei socialiste la sate, elementele burghezo-liberale controlau materialul propagandistic, urmăreau cu strictețe activitatea depusă de adepții ideilor socialiste. Nădejde se arăta indignat într-o scrisoare că unii propagandiști nu-l țin la curent cu modul cum se traduc în viață sarcinile trasate de el într-o circulară prealabilă. „E ceva extraordinar purtarea lui Dragu — scria el la 21 august 1887. — I s-a trimis de mult încă un fel de circulară cu niște puncte practice pentru agitația legală între țărani. Nu știu ce s-a făcut cu dînsa” (A.C.I.I.P., dos. 155/127, neinventariat, scrisoarea lui Ion Nădejde din 21 august 1887).

² A.C.I.I.P., dos. 155/127, neinventariat, scrisoarea lui Ion Nădejde datată din 10 iulie 1887.

³ *Legea tocmelilor agricole cu lămurire asupra articolelor folositoare muncitorilor de pământ*, Iași, 1888. Gazeta „Muncitorul” a reprodus, de asemenea, în nr. 23 din 4 martie 1888 legea tocmelilor agricole.

⁴ În preajma alegerilor din 1888, socialiștii din Iași au publicat un manifest electoral în care chemau pe alegători să voteze pentru „reprezentanții țărănimii”, promițându-le că vor susține în parlament ideea trecerii unei anumite părți din marea proprietate în stăpînirea țăranilor. „Să nu ! legem deputații boierii — se scria în manifest —, să nu dăm putere lupilor care vor să sfîșie turma. Nu uitați că mila boierilor e munca și ocară. Alegeți doar deputați țărani, care să meargă în sfatul țării și acolo să dezlege rănile poporului și să ceară leacuri, să ceară pămînturi” (*Documente din mișcarea muncitorească 1872—1916*, ed. a II-a, Edit. C. G. M., București, 1947, p. 98).

vorba de formarea unei concepții științifice socialiste. Asociate cu situația grea în care se aflau, ideile despre socialism, chiar în forma vagă și nebuloasă pe care o căpătau în mintea țăranilor, reprezentau o mare forță mobilizatoare, constituiau izvorul tenacității și al zelului deosebit de care dădeau dovadă în activitatea lor.

De altfel, interesul manifestat în general față de propaganda desfășurată de socialiști își are izvorul în faptul că păturile nevoiașe ale satului vedeau în socialiști oameni care pot să contribuie la îmbunătățirea soartei lor. Ceea ce preconizau elementele burghezo-liberale din conducerea cercurilor muncitorești nu exprima, desigur, în mod adecvat nevoile țăranimii și căile de rezolvare a problemelor care stăteau în fața acesteia. Cum se întâmplă însă întotdeauna în astfel de cazuri, țăranii nu s-au preocupat să definească limitele reale ale propagandei înriurite de frunțașii oportuniști din mișcarea socialistă, ci au turnat în ea un conținut nou, corespunzător radicalismului hotărît al maselor. Este grăitoare în această privință mărturisirea pe care era nevoit s-o facă însuși Ion Nădejde: „Țăranii ascultau propaganda, dar tot ce se alegea mai mult era să li se dea pământ, după cum se mai dăduse, dar cât mai ieftin. . .”¹

Simplul fapt că li se ascultau nevoile îi făcea pe truditorii pământului să fie deosebit de receptivi la propaganda desfășurată de reprezentanții Cercului socialist ieșan. Aceasta și-a găsit expresie pe plan organizatoric în alcătuirea de bresle ale lucrătorilor de pământ. Inițial, astfel de bresle, prin asemănare cu societățile muncitorilor, au luat ființă la periferia Iașului, în Tătărăși și Nicolina. Breslele aveau șapte secții și însumau peste 700 de membri. Se distingea printre țărani, prin entuziasmul cu care împărtășa cauza, „moș Petrovici, agricultor din Tătărăși, om drept și entuziast”², după cum îl caracteriza Sofia Nădejde. Dintre țărani se formase un fel de activ pe care se sprijineau propagandiștii socialiști. Ei răspindeau manifeste și ziare printre săteni, țineau legătura cu cercul de la Iași³.

Cu toată prigoana dezlănțuită de organele administrative împotriva țăranilor, contactul cercului ieșean cu sătenii se lărgea neconținut. Au luat ființă bresle de pământ și în județele Roman, Fălciu, Vaslui, Bacău, Putna⁴. O susținută campanie petiționară au desfășurat în special

¹ „Noua revistă română”, nr. 33 din 1 mai 1901, vol. 3, p. 388.

² „Adevărul” din 18 mai 1935.

³ Relevind puterea de atracție pe care o exercita propaganda inițiată de socialiști printre locuitorii satelor, I. Nădejde scria următoarele: „A fost de ajuns ca vreo câțiva studenți să meargă de câteva ori la Miroslava, și mișcarea printre țărani începe, mișcare în cursul întinsă în mai toată Moldova” („Noua revistă română”, nr. 33 din 1 mai 1901, vol. 3, p. 387). Cu ocazia discutării pe marginea dării de seamă a Congresului al II-lea al P.S.D.M.R. în 1894, același Nădejde, căutând să-și „atribuie merite din acțiunea de creare a breslelor țărănești orientate pe calea legală, menționa că în județele Iași, Roman, Vaslui, Fălciu . . . au funcționat mai multă vreme bresle de pământ . . ., dar o dată cu zdrobirea socialismului în aceste județe (Nădejde califică inexact drept „zdrobire a mișcării” consecuțiile împotriva socialiștilor din timpul răzcoalei din 1888. — D.H.) a căzut și această mișcare” (*P.S.D.M.R., Dare de seamă despre dezbaterile Congresului al II-lea al social-democrației române*, București, 1894, p. 18). Despre funcționarea breslelor sau a societăților lucrătorilor de pământ, vezi și *Dezbaterile Adunării deputaților, 1898/1899*, p. 761.

⁴ „Adevărul” din 31 mai 1935.

țărani din județul Putna, unde activitatea propagandistică, dusă de grupul socialist din Focșani, era foarte vie. Gazeta Cercului muncitorilor din București, „Dezrobirea”, consemna pe larg și în mod sistematic cum se desfășura, chiar în pragul răscoalei din 1888, munca de propagandă printre țăranii din împrejurimile orașului Focșani și succesele obținute în acest domeniu.

Săptămînal, la locuința Margaretei Jecu se adunau sute de țărani din numeroase comune ale județelor Putna și Rîmnicu-Sărat, cărora li se dădeau lămuriri în legătură cu legea învoielilor agricole, cu modul cum trebuie să riposteze la ingerințele administrației și ale proprietarilor, folosindu-se de legislația în vigoare. Țăranilor li se vorbea despre „însemnătatea și folosul ce l-ar trage cu toții unindu-se în partid, ... alegînd consiliul comunal din membrii partidului, alegînd delegați, membri în consiliul județean, deputați din acei membri”¹. Problemele cu caracter politic și cele electorale figurau cu regularitate în cuvîntările socialiștilor din Focșani. Partea cea mai însemnată în adunările grupului socialist din Focșani cu țăranii era dedicată întocmirii unor cereri colective pentru obținerea de pămînturi din proprietățile statului sau chiar ale moșierilor.

Țăranii manifestau un viu interes pentru tipăriturile socialiste consacrate problemei agrare. Ei primeau numeroase manifeste și gazete, incredințînd că vor căuta să le răspîndească prin satele în care locuiau². Cu fiecare întrunire creștea aflusul țăranilor care veneau, nutrînd speranța că s-ar putea găsi o ieșire din situația insuportabilă în care se aflau. Într-o relatare din 18 martie 1888 se menționa că pînă la acea dată au participat la întruniri peste 10 000 de țărani, unii veniți chiar din județele Roman, Tecuci și Bacău.

Neliniștite de rapida întindere a propagandei desfășurate la Focșani, autoritățile n-au mîrziat să ia cele mai diverse măsuri de împiedicare a țăranilor de a pătrunde în oraș pînă la împrăștierea adunărilor pentru a le zădărnici contactul cu propaganda considerată „periculoasă ordinii statului”. Poliția orașului a recurs la arestarea și maltratarea țăranilor, la amenințări față de socialiști³. Precipitarea evenimentelor din aprilie 1888, reprimarea sîngeroasă a răscoalei țăranilor și urmărirea socialiștilor a întrerupt activitatea începută la Focșani cu certe perspective de dez-voltare. Nu e lipsit de interes faptul că prin intermediul Cercului muncitorilor din București și al grupului socialist din Brăila s-a desfășurat o oarecare activitate propagandistică, încă în această perioadă, și printre țăranii din Muntenia (județele Ilfov, Vlașca, Dîmbovița, Ialomița). De asemenea s-a căutat să se atragă locuitorii din cartierele periferice ale unor orașe mari, ca București, Iași, Brăila, care se ocupau cu agricultura⁴. La Turnu-Severin, ziarul „Socialistul” reușise să-și formeze contacte

¹ „Dezrobirea”, an. I, nr. 13, din 12 martie 1888.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, 26 martie 1888. Margareta Jecu a trebuit în scurt timp să părăsească orașul Focșani. Acțiunea de propagandă printre țărani a fost astfel lipsită de unul dintre cei mai asidui susținători ai săi (vezi „Dezrobirea”, an. I, nr. 15 din 26 martie 1888).

⁴ „Noua revistă romînă”, nr. 33 din 1 mai 1901, vol. 3, p. 387.

cu țăranii, problema agrară și cea țărănească fiind comentate pe larg în coloanele sale.

În toiul acestei campanii de întărire a influenței mișcării socialiste asupra țărănimii, România burghezo-moșierească a fost zguduită de puternica răscoală din primăvara anului 1888. Evenimentele din 1888 au produs un ecou larg în rîndurile păturilor muncitoare, în special ale proletariatului român, deși acesta era încă tînăr, pornise nu de mult pe calea organizării sale de clasă și avea încă o slabă experiență de luptă împotriva claselor dominante. Greva de importanță istorică, pentru acea perioadă, a ceferiștilor de la Gara de Nord, care a contribuit la călirea clasei muncitoare și a scos la iveală organizatori talentați ai muncitorilor, cum a fost Olcescu, avea să se declanșeze după răscoală. Sînt, totuși, semnificative unele forme incipiente de solidarizare cu răsculații, care și-au găsit expresia în frămîntări printre populația muncitoare a orașelor, manifestări de simpatie cu țăranii răsculați, înfiriparea unor contacte între țărani și muncitori.

La Galați, de pildă, populația muncitoare privea cu simpatie și vădit interes grupurile compacte de țărani care se îndreptau spre localul cercului din oraș spre a întocmi cereri pentru a obține pămînturi¹. La Mizil, mulțimea adunată în gară a încercat să elibereze cu forța pe țăranii arestați în comuna Fulga cu destinația Ploiești. Într-o telegramă expres, prefectul județului Ialomița comunica la 17 aprilie 1888 Ministerului de Interne: „... Subprefectul (plășii) Mizil îmi relatează că astăzi, aducîndu-se acolo 30 arestați din Fulga spre a fi transportați cu trenul la Ploiești, locuitorii ce erau adunați în mare număr la gară au făcut demonstrații de a libera pe arestați”². În continuare prefectul arăta că populația muncitoare s-a retras numai după ce autoritățile au recurs la detașamentele de reprimare, care primiseră ordin să tragă³.

O situație încordată se crease și în capitala țării, București. Ziarul „Unirea” semnala răspîndirea unor știri după care „în capitală s-ar fi pregătind revolte”⁴. În vederea preîntîmpinării unor evenimente considerate „periculoase” intereselor claselor dominante, guvernul luase hotărîrea efectuării unor arestări în București, Iași și în alte orașe⁵. Deși nu s-a ajuns la mișcări de mai mare amploare în rîndul muncitorilor din București, anumite manifestații izolate, protestatare împotriva rînduieilor din țară, exprimarea adevăratei fațete de luptă țărănimii, sugerează întrucîtva tensiunea existentă în rîndurile populației muncitoare bucureștene. Astfel, potrivit relatării unui ziar al vremii, la Bariera lăncului un cetățean își exprima mirarea față de cîtiva muncitori cojocari că în Capitală

¹ *Răscoala țăranilor din 1888*, p. 278. În prefața la volumul de documente privind răscoala din 1888, M. Roller scria că la Galați „muncitorimea și-a exprimat într-o adunare simpatia ei față de lupta țăranilor” (*Ibidem*, p. VII).

² *Ibidem*, p. 98.

³ *Ibidem*.

⁴ „Unirea”, anul II, nr. 344 din 6 aprilie 1888.

⁵ „Lupta”, an. V, seria a II-a, nr. 521 din 9 aprilie 1888.

nu se ia exemplu de la ceea ce fac țărani, „zicînd că toți trebuie să se îndrepte spre locuința notabililor. . .”¹. Pentru ilustrarea stării de spirit a populației muncitoare din București este elocvent un alt episod, în care, din rîndul asistenței martoră la excortarea către prefectura poliției a unui grup de țărani arestați, cineva a strigat: „Să trăiți băieți, nu vă temeți de nimic, mergeți înainte”². Un bărbier de pe șoseaua Rahovei a fost arestat în timpul evenimentelor din aprilie, fiind implicat în răscoală³. S-au arestat de asemenea, sub învinuirea de a fi îndemnat pe țărani la răscoală, doi dulgheri din București care agitau în comuna Fierbinți⁴.

Despre surexcitarea spiritelor și existența unui curent de opinie violent protestatar în orașul Ploiești în timpul răscoalei din 1888, relatează ziarul „Lupta”. „În orașul Ploiești — se scria în ziar — agitația e mare. Un regiment de dorobanți patrulează toată noaptea. *Orășenii mărginași vor să se răscolească ca să libereze pe țărani arestați la poliție și care sînt în număr de vreo 100*”⁵. În continuare „Lupta” arăta că la încordarea existentă în rîndurile populației mărginașe a orașului, alcătuită din agricultori, mici meșteșugari și muncitori, contribuiau și greutățile fiscale aruncate pe umerii acestora⁶. Pentru a împiedica o eventuală pătrundere a țărănilor în Ploiești, și deci unirea populației nevoiașe cu răsculații, și a înăbuși nemulțumirea crescîndă a locuitorilor din cartierele periferice, autoritățile au trimis cordoane și posturi de pază militară în anumite puncte și la barierele orașului⁷.

Răscoala țărănilor din 1888 a produs o deosebită efervescentă în sinul mișcării socialiste. Puterea de înfrînire a socialiștilor asupra evenimentelor din aprilie-mai 1888 a fost însă limitată, datorită lipsei de organizare a mișcării socialiste, inexistenței unui centru cu rol conducător și coordonator al acțiunilor clasei muncitoare.

Izbucnirea și creșterea răscoalei în județele din Muntenia au scos la iveală faptul că în sinul mișcării socialiste existau poziții deosebite față de lupta revoluționară a țărănimii, au făcut să apară divergențe serioase în jurul acestei probleme. Evenimentele revoluționare din primăvara anului 1888 au dezvăluit inconsistența căii legale de acțiune pe care căutau s-o impună liderii oportuniști, în frunte cu V. G. Morțun și I. Nădejde.

În același timp, în jurul evenimentelor din 1888 și-au găsit expresia și unele manifestări viguroase de solidaritate a socialiștilor cu cauza celor răsculați. Aceasta reiese atît din poziția de principiu pe care au adoptat-o

¹ „Unirea”, an. II, nr. 345 din 7 aprilie 1888.

² *Ibidem*, nr. 344 din 6 aprilie 1888.

³ *Ibidem*, nr. 352 din 15 aprilie 1888.

⁴ *Ibidem*, nr. 354 din 17 aprilie 1888. Cazurile de arestări ale oamenilor muncii de la orașe pentru propagandă printre țărani s-au semnalat și în alte părți. La Tecuci, de exemplu, a fost arestat un bragagiu care discuta cu țărani adunați în fața clădirii Creditului agricol, spunîndu-le „ce trebuie să facă spre a scăpa de nevoile care îi apasă” („Romnul”, an. XXXII, din 27 aprilie 1888).

⁵ „Lupta”, an. V, seria a II-a nr. 521 din 9 aprilie 1888 (subl. noastră. — D.H.).

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

socialiștii din București, Brăila etc., poziție fixată în manifestul Cercului muncitorilor din București și în alte numeroase materiale, cât și din acțiunea practică de propagandă desfășurată în acea perioadă de către unii socialiști în rândurile țărănimii. Meritul elementelor înaintate din mișcarea socialistă constă, printre altele, și în faptul că, ridicându-se cu vehemență împotriva măsurilor represive luate de guvern pentru înăbușirea răscoalei, înfierând atrocitățile săvârșite la sate, acestea au contribuit la crearea unui larg curent de opinie protestatar față de instaurarea „ordinii” prin gloanțe și schinguiri.

Divergențele prilejuite de răscoala din 1888 s-au manifestat deosebit de acut între reprezentanții Cercului muncitorilor din București și ai cercului ieșean¹. În raportul prezentat de reprezentanții cercurilor muncitorești din România la Congresul Internaționalei a II-a, ținut la Bruxelles în 1891, se releva faptul că tactica de dezaprobare a răscoalelor ca mijloc de luptă împotriva dominației economice a moșierimii, adoptată de cercul ieșean — în care predominau partizanii căii legale în frunte cu I. Nădejde și V. G. Morțun —, a fost criticată de alți socialiști. Aceștia, se arată în raport, „înclinau pentru o atitudine mai revoluționară”².

Încă la consemnarea primelor știri despre izbucnirea și desfășurarea răscoalei, gazeta „Dezrobirea” manifesta o atitudine plină de înțelegere

¹ Trebuie remarcat faptul că între Cercul muncitorilor din București și cel ieșean apăruseră divergențe față de o serie de probleme cu mult înainte de izbucnirea răscoalei. Dintre ele, o deosebită însemnătate o avea însuși modul în care concepeau baza de masă a mișcării socialiste Cercul muncitorilor din București și cel din Iași. Într-adevăr, în timp ce la București socialiștii se orientau cu precădere spre muncitorii industriali, spre proletariatul orășenesc, Cercul muncitorilor din Iași, în care predominau elementele burghezo-liberale, activau mai ales printre țărani, din considerente electorale. „N-are cineva decît să citească organele celor două grupuri — scria un ziar al vremii — pentru ca să vadă că, pe cînd socialiștii din capitală . . . se adresează . . . unei clase de uvrieri . . . «Muncitorii» din Iași se adresează mai mult țărănimii, căutînd s-o apere și s-o lumineze” („Unirea”, an II, nr. 304 din 18 februarie 1888).

Cu toate că reprezentanții Cercului muncitorilor din București căutau să pară concilianți față de divergențele existente, susținînd că activarea cu precădere în rîndul proletariatului orășenesc își găsește explicația în aceea că la București, spre deosebire de Iași, numărul „lucrătorilor meseriași” este mai mare, ei nu negau în fond constatarea amintită („Dezrobirea”, an. I, nr. 12 din 5 martie 1888). Cercul muncitorilor din București respingea învinuirile intolerante, pătrunse de tendințe de dominare, ale grupului ieșean, care li atribuia intenția de dezbinare a mișcării muncitorești pentru motivul că nu accepta linia și directivele venite din partea elementelor burghezo-liberale aflate la conducere în Cercul muncitorilor din Iași („Dezrobirea” an. I, nr. 17 din 9 aprilie 1888). Ulterior, între cele două cercuri muncitorești s-a ajuns la o înțelegere, fapt reflectat în componența redacției cotidianului social-democrației române „Drepturile omului” și anunțat oficial de ziar.

² *Documente din mișcarea muncitorească 1872—1916*, Edit. C.G.M., București, 1947, p. 117. Nu e lipsit de interes să menționăm că și după înăbușirea mișcării continuau să existe poziții deosebite față de lupta revoluționară a țărănimii, se ciocneau păreri contradictorii în sînul mișcării socialiste cu privire la faptul dacă răscoalele trebuie sprijinite sau dezaprobat. Căutînd să apere poziția adoptată de elementele burghezo-liberale față de răscoală, I. Nădejde califică drept „anarhism” dezacordul militanților înaintați cu atitudinea respectivă și promovarea unei linii de sprijinire a mișcărilor țărănești. „Anarhiștii ne învinuiesc grozav — scria el în gazeta «Munca» — că ne-am dat toată osteneala de a împiedica pe țărani de la răscoală . . . (e vorba de răscoala din 1888. — D. H.). Da, așa am făcut nu numai atunci, ci și în alte împrejurări . . .” („Munca” din 8 decembrie 1891). În continuare, Nădejde, apărînd cu zel pozițiile căii legale de acțiune, condamna atitudinea reprezentanților Cercului muncitorilor din București, care era de părere, tocmai în toiu răscoalei, „că trebuie de împins pe țărani înainte” (*ib idem*).

pentru lupta țărănimii, subliniind că sărăcia cruntă în care se afla și nepăsarea claselor dominante față de masa covârșitoare a populației țării justifică și fac legitimă această ridicare revoluționară. „Muncitorii de la țară, sătui de jaf și împilare — scria în gazetă —, se răscoală împotriva proprietarilor, arendașilor, primarilor și notarilor, cu alte cuvinte împotriva celor care nu-i lasă să trăiască. Țăranii se răscoală de sărăcie, se răscoală pentru că nu au ce să mănince, pentru că mor de foame cu toată munca lor care se duce în punga proprietarului și arendașului”¹.

În gazetă se denunța în mod just cauza principală care genera întregul cortegiu de lipsuri la care era condamnată țărănimia, și anume repartiția vicioasă, profund inegală a pământului. „Pricina răscoalei se vede cât de colo: țăranii n-au pământ”². În vederea remedierii acestei situații, articolul propunea realizarea unor reforme importante prin care țăranii urmau să primească pământ din marea proprietate funciară de stat și particulară. Ideea lichidării proprietății funciare moșierești nu era sugerată în gazetă, dar nici nu se nutrea iluzia că guvernul de atunci ar fi capabil să dea o soluționare potrivită dezideratelor țărănimii³. În orice caz, poziția claselor dominante de a înăbuși în sine aspirațiile țărănimii strivite de exploatarea moșierească și de a soluționa marile probleme pe care le ridica răscoala prin represiune era condamnată cu vehemență de către organul Cercului muncitorilor din București. Sub aspectul rezolvării cauzelor care generau răscoala, represiunea era considerată absurdă, iar pe plan umanitar ea dezvăluia întreaga cruzime a oligarhiei dominante, preocupată numai de grija de a-și menține pozițiile, indiferent de suferințele maselor populare. „A potoli răscoala cu orice preț (așa se exprimau reprezentanții moșierimii și burgheziei — *D. H.*) — se scria în gazetă — nu va să zică a da dreptate țăranilor, ci a le astupa glasul prin schingiuri”⁴. În alt număr al gazetei, ideea de mai sus era comentată pe larg: „Țăranii flămânzi și împilați se scoală cerind de mîncare, iar guvernul în loc de pîine le dă gloanțe... Ei se ridică împotriva împilării iar guvernul le trimite armata ca să-i calce în picioarele cailor și să le despice capul cu ascuțișul săbiilor. Ca să astîmpere răscoala izvorită din sărăcia fără margini, guvernul găsește de cuviință să înlocuiască pe muncitori cu morminte! Ce stupiditate! Ce barbarie! Ce cruzime!”⁵.

Un document cu caracter de orientare în care se reflectă de asemenea o stare de spirit favorabilă mișcării țărănimii, tacticii și mijloacelor revoluționare de luptă îl constituie manifestul Cercului muncitorilor din București publicat la 9 aprilie 1888 în gazeta „Dezrobirea”. În acest manifest adresat muncitorilor se sublinia cu putere justetea cauzei țărănimii. Răscoala, menționa manifestul, era cauzată de regimul dominației politice și economice a moșierimii și burgheziei. Acest regim ducea la

¹ „Dezrobirea” an. I, nr. 16 din 2 aprilie 1888.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, nr. 17 din 9 aprilie 1888.

ruinarea și pauperizarea țăranilor, arunca nenumărate nevoi și suferințe pe spinarea harnicilor trudituri ai pământului. Continuând linia de condamnare a represiunii adoptată de Cercul muncitorilor din București, manifestul făcea un aspru rechizitoriu marilor proprietari și cercurilor guvernante care le apărau interesele. „Neputincioși ca să stingă focul pe care ei înșiși l-au aprins (e vorba de moșieri și arendași — *D.H.*), nevoind ca... dreptatea să se facă țăranului, au cerut guvernului ca în singe să înăbușe răskoala sătenilor”¹. În manifest se arată cât de nefirească era situația soldaților, care erau obligați de mașina de stat burghezo-moșierească să tragă în tovarășii lor, răsculați pentru satisfacerea acelor revendicări în care și ei erau direct interesați. Subliniind faptul că toate clasele și păturile exploatare au adoptat o poziție potrivnică răskoalei, manifestul scotea în evidență că singura clasă chemată să se ridice în apărarea țăranilor, legată de ea prin comunitatea de interese, este proletariatul. „Muncitori — se scria în manifest —, numai voi știți ce e amarul, numai voi știți ce va să zică robia muncii, numai voi puteți să înțelegeți pe cei care, disperați de lipsă și nedreptate, s-au răsculat. Cealți sint potrivnicii voștri, ca și ai lor, cealți nu pot înțelege cînd țăranimea e închisă; voi trebuie să strigați cînd ea e împușcată, datoria voastră e să ridicați glasul”². Trebuie relevat că nici materialele publicate de Cercul muncitorilor din București³ nu se ridică pînă la ideea alianței dintre clasa muncitoare și țăranime ca principală forță capabilă să răstoarne regimul burghezo-moșieresc și nu pun problema rolului conducător al proletariatului în lupta revoluționară. În ele străbate totuși ideea solidarității de

¹ „Dezrobirea”, an. I. nr. 17 din 9 aprilie 1888.

² *Documente din mișcarea muncitorească, 1872—1916*, București, 1947, 105

³ Atenția deosebită pe ce re organul Cercului muncitorilor din București, gazeta „Dezrobirea”, a dat-o răskoalelor din 1888 o vadește și faptul că ultimul număr al gazetei, apărut la 9 aprilie, atunci cînd răskoala era în plină desfășurare, consacra evenimentelor revoluționare trei pagini. În articolul *Nu gloanțe, ci pline* se cerea adoptarea unor reforme de natură să ușureze situația țăranimii, accentuîndu-se în special asupra necesității de a se împărți țăranilor pămînt. Proprietățile statului, domeniile coroanci și răscumpărarea unor moșii particulare erau măsuri de primă urgență propuse în articol în vederea satisfacerii nevoii de pămînt a țăranilor („Dezrobirea”, an. I, nr. 17 din 9 aprilie 1888). (Reformele propuse de reprezentanții Cercului muncitorilor din București erau asemănătoare cu cele formulate de grupul radical strîns în jurul ziarului „Lupta”). În timp ce ziarul „Lupta” propunea aceste reforme în numele unui grup amorf sub raportul componenței, slab și oscilatoriu, propunerile gazetei „Dezrobirea” aveau drept suport interesele majore ale mișcării muncitorești, aflată în plina dezvoltare, pentru reforme sociale democratice.

Pornind de la importanța excepțională a evenimentelor petrecute la sate și arătîndu-se conștientă de faptul că menirea ziarului era în acele momente alta decît aceea de a angaja polemici în jurul unor chestiuni minore, „Dezrobirea” anunța în ultimul său număr că nu găsește potrivit să răspundă pe larg învinuirilor insinuate pe care le aducea „Muncitorul”, organul Cercului muncitorilor din Iași, unor reprezentanți ai Cercului din București: „... Noi, cei de la «Dezrobirea», declaram că nu putem răspunde din pricină că astăzi, cînd țara arde în foc, cînd sîngele generos al muncitorilor se varsă fără milă, cînd jale și durere e în toată țara, ar trebui să fim prea puțin serioși și prea mici a suflet ca să ulemplăm ziarul cu sfezi care numai folositoare cauzei nu pot să fie” („Dezrobirea”, an. I, nr. 17 din 9 aprilie 1888).

Caracterul deosebit al preocupărilor celor două organe ale mișcării socialiste în timpul răskoalei, unul ductînd o polemică minoră, iar altul consacruîndu-și toate forțele pentru a da răspuns problemelor legate de lupta țăranimii, constituie un indiciu în plus al pozițiilor divergente pe care se situau Cercul muncitorilor din București și cel din Iași față de mișcarea revoluționară din 1888.

interese dintre proletariat și țărănime, ca și acceptarea, sub raportul cauzelor care le-au determinat, a metodelor revoluționare de acțiune.

Cercul muncitorilor din București nu s-a limitat la formularea unei poziții de înțelegere favorabile luptei țărănimii. El a luat inițiativa convocării unei adunări de protest la care erau rugați să participe „lucrătorii de toate breslele”¹. La întrunire urma să se facă analiza evenimentelor petrecute la sate și să se dezvăluie ororile comise de guvern în numele „restabilirii ordinii”. După un an de la izbucnirea răscoalei, ziarul „Drepturile omului” menționa că adunarea convocată la 9 aprilie 1888 de Cercul muncitorilor din București cerea guvernului „de a înceta omorurile, de a face reforme pentru a astîmpăra mișcarea”². Dar în ceea ce privește linia de conduită pe care muncitorii trebuiau s-o urmeze în împrejurările determinate de răscoală, întrunirea îi sfătua, ca și pe țărani, să se abțină de la acțiuni sau manifestări, spre „a nu da stăpînitorilor prilej de a-i împușca”³.

Cercul muncitorilor din București a fost cea mai puternică, dar nu singura grupare socialistă care s-a apropiat cu simpatie și și-a exprimat solidaritatea cu țărănimea răsculată în 1888. Unele publicații ale grupurilor socialiste din Brăila, Turnu-Severin etc. vădesc o orientare apropiată de cea a Cercului muncitorilor din București. Coordonatele esențiale ale acestei orientări constau în condamnarea vehementă a repressiunilor, în recunoașterea legitimității spiritului de revoltă al țăranilor alimentat de exploatarea nemiloasă la care erau supuși, în formularea unor largi revendicări economice menite să remedieze situația grea a țărănimii. Împrejurarea merită să fie evidențiată, cu atît mai mult cu cît elementele burghezo-liberale aflate în fruntea Cercului muncitorilor din Iași au căutat să uzeze de toată influența lor pentru a determina în sinul mișcării socialiste în general un curent defavorabil luptei revoluționare a țărănimii.

Încă înainte ca răscoala să capete amploare și să formeze obiectul preocupărilor nemijlocite din partea mișcării socialiste, într-un articol din ziarul „Socialistul” editat la Turnu-Severin, în care se făceau în principiu considerații asupra răscoalelor țărănimii, se afirma că „dreptul de a se revolta este un drept natural al celor împilați”⁴. Făcînd concesii presiunii exercitate de elementele burghezo-liberale aflate în fruntea Cercului muncitorilor din Iași⁵, articolul recomanda, totuși, să se caute pe cît posibil folosirea mijloacelor legale de acțiune. Recurgerea la dreptul

¹ „Dezrobirea”, an. I, nr. 17 din 9 aprilie 1888. Relatări detaliate despre întrunirea de protest din 9 aprilie 1888 ținută de Cercul muncitorilor din București nu s-au păstrat. Gazeta „Dezrobirea”, scoasă de reprezentanții acestui cerc, și-a încetat apariția, ultimul ei număr fiind cel din 9 aprilie.

² „Drepturile omului”, an. II, seria I, nr. 143 din 3 aprilie 1889.

³ *Ibid m.*

⁴ „Socialistul”, anul I, nr. 1 din 24 martie 1888.

⁵ Articolul amintit avea caracterul unei explicații, dată lui Ion Nădejde, a poziției grupului socialist din Turnu-Severin față de răscoalele țărănești. Este probabil ca Nădejde să fi observat neconcordanța cu punctul lui de vedere și să fi cerut aceste explicații. Cazul reflectă presiunile exercitate de elementele burghezo-liberale de la Iași pentru a imprima mișcării socialiste din țară un curs dorit de ele.

de revoltă era în felul acesta puternic atenuată de recomandarea mijloacelor pașnice „atita timp cît sînt încă deschise căile legale”¹.

Un loc însemnat îl acorda problemelor răscoalei țăranilor din 1888 și definirii atitudinii mișcării socialiste față de răscoală gazeta „Unirea muncitorilor”, organul Cercului socialist din Brăila. În articolul redacțional se arăta, de pildă, că „simțul de răzvrătire contra nedreptăților sociale” mocnește tot mai viu „în inima muncitorilor”², prin muncitori înțelegîndu-se oameni ai muncii în general, țărani și proletari industriali, cu deosebire. Reformele inițiate de guvern erau denunțate drept paleative „meschine”, „ce cu greu vor putea folosi acestora” (se are în vedere: muncitorilor și țăranilor). Prin însuși modul în care erau concepute, aceste reforme nu rezolvau problemele social-economice care se ridicau în perioada respectivă. Ele amîneau cel mult „răfuiala definitivă între cei care muncesc și între cei care domnesc prin putere”³.

Ideea metodelor revoluționare de acțiune, exprimată sub formulele vagi ale „răfuiei definitive” dintre exploatați și exploataatori, ale „răsturnării stării de lucruri existente”, este deosebit de prețioasă, mai ales dacă se are în vedere zelul cu care elementele burghezo-liberale din mișcarea socialistă căutau să orienteze întreaga activitate a clasei muncitoare spre mlaștina legalismului.

Articolul *Starea muncitorilor de la sate* făcea un aspru rechizitoriu la adresa cerurilor guvernante care au înecat în sînge o mișcare născută din aspirația legitimă a țăranilor de a curma șirul împilărilor și suferințelor pe care le îndurau. „Grija cea mare a guvernului. . . a fost să introducă ordinea prin gloanțe și tortură, apoi să arate țăranilor care se răsculasera că nu trebuie să nădăjduiască la libertate, că vecinic robia cea mai înjositoare va fi partea lor și mizeria mormîntul lor. Celor care cereau pămînt, guvernul le-a răspuns cu gloanțe”⁴.

Răscoala a constituit, după părerea lui Th. Mănescu, autorul articolului, reacția explicabilă și îndreptățită a țăranilor la starea de lucruri din satele românești, unde truditarii pămîntului se aflau la discreția arbitrariului și exploatării nemiloase a moșierilor și arendașilor veroși.

Relevînd însemnătatea deosebită a organizării celor ce muncesc în opera de eliberare socială a lor, articolul chema pe muncitori să se unească, să îngroașe rîndurile detașamentelor organizate ale clasei muncitoare: cercuri, asociații profesionale etc.

Elocvente pentru starea revoluționară de spirit a maselor muncitoare în timpul răscoalei sînt și unele scrisori, întocmite probabil de către socialiști, adresate și înminate soldaților din trupele însărcinate cu represiunea. După însemnările unuia dintre comandanții operațiilor militare represive, „la Ploiești erau oameni care dau scrisori soldaților, invitîndu-i de a nu trage în frații lor și a se răscula contra șefilor care îi exploatează. O asemenea scrisoare a căzut în mîna comandantului tru-

¹ „Socialistul”, an. I, nr. 1 din 24 martie 1888.

² „Unirea muncitorilor”, an. I, nr. 1 din 3 septembrie 1888.

³ *Ibidem*

⁴ *Ibidem*.

pelor din județul Prahova, fără însă a fi putut prinde pe acela care a scris-o”¹.

Spre deosebire de punctul de vedere al Cercului muncitorilor din București, de ceea ce preconizau unii reprezentanți ai grupurilor socialiste din Brăila, Turnu-Severin etc. și în distonanță cu starea de spirit a maselor, conducerea Cercului muncitorilor din Iași, dominată de elementele burghezo-liberale, și-a exprimat dezacordul cu lupta revoluționară a țărănimii. Elementele reformiste din conducerea cercului erau pătrunse de spiritul legalismului și al concilierii intereselor de clasă. Printre aceste elemente, o poziție precumpănitoare o aveau V. G. Morțun și Ion Nădejde, negații de mai târziu ai cauzei socialismului. Aceștia căutau să insufle maselor apatie, să le demobilizeze, afirmând că lupta lor ar fi, chipurile, inevitabil sortită eșecului, punându-le în față iminența înfringerii și a jertfelor inutile. Manifestul lansat de către Morțun și Nădejde în numele cercului muncitorilor din Iași constituie în această privință o mărturie grăitoare. E adevărat, în manifest se sublinia faptul că răscoala a fost generată de adânci cauze social-economice. Mai mult decât atât. Din punctul de vedere al cauzelor obiective pe terenul cărora apăreau, manifestul justifica chiar mișcările țărănești. „Care e pricina răscoalei? — se punea întrebarea în manifest. — Pricini în frunte sînt: lipsa de hrană și pămînt, nelegiuirile primarilor, ale preceptorilor și mai pe sus lăcomia posesorilor și a proprietarilor, purtarea guvernului care n-a ținut seamă de cererile norodului”². Dacă mișcările țărănești erau explicate în ceea ce privește cauzele care le-au generat, ele erau însă negate în ceea ce privește eficacitatea rezultatelor, considerate inutile și chiar dăunătoare din acest punct de vedere.

Pornind de la teza că țărănimea, ca clasă socială, nu poate să se ridice la conștiința deplinei înțelegeri față de conținutul social al luptei sale, elementele oportuniste din mișcarea socialistă negau necesitatea însăși a acestei mișcări. Din faptul că în lupta de clasă a țărănimii lipsește factorul conștient, țărănimea neputînd să înțeleagă caracterul și conținutul social al luptei pe care o duce și să-și fixeze programul și țelurile pozitive ce decurg din ea, liderii oportuniști din mișcarea socialistă trăgeau concluzii pentru a declara inutilă însăși lupta.

Modul respectiv de a pune problema este, evident, eronat. Conținutul și caracterul progresist al unei mișcări sociale nu se poate judeca după faptul dacă forțele sociale militante și-au lămurit sau nu „adevărată lozincă a luptei”³, așa cum spunea K. Marx, și chiar după aceea dacă în condițiile obiective date, această luptă va fi sau nu încununată cu succes. Definitoriu pentru aprecierea caracterului și necesității istorice a luptei sociale este raportul în care ea se află cu cerințele economice de dezvoltare, dacă favorizează sau nu tendințele ce decurg din procesul vieții materiale. „Sarcina proletariatului conștient

¹ Vasile M. Kogălniceanu, *Chestiunea țărănească*, partea a II-a, anexe, București, 1906, p. 10.

² *Documente din mișcarea muncitorească 1872—1916*, Edit. C.G.M., București, 1947, p. 105.

³ K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. I, 1938, p. 352 (ediție rusă). Vezi și V. I. Lenin, *Opere*, vol. 1, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 174—175.

— scria Lenin în această ordine de idei — constă în dezvăluirea, demascarea și lichidarea necruțătoare a tuturor nenumăratelor înșelăciuni mic-burgheze, fraze pseudosocialiste, speranțe copilăroase de naive pe care țărani le leagă de revoluția agrară, dar nu lichidarea lor pentru a-l potoli și a-l astîmpăra pe țaran... , ci pentru a trezi în rîndurile maselor un revoluționarism hotărît, de neclintit, un revoluționarism inflexibil”¹.

Dintre toate marile probleme pe care le ridicau răscoalele țărănești și concluziile pe care ele le impuneau, oportuniștii din Cercul muncitorilor din Iași vedeau numai perspectiva înfrîngerii, deznădăjduirea țărănimii și întărirea mașinii de stat opresoare ca urmare a înăbușirii puterii de rezistență a țărănilor. Linia promovată de oportuniști sugera ideea că țărănimea nu poate constitui o clasă care trebuie să lupte pentru eliberarea sa de sub jugul moșieresc, ci este condamnată să rămînă numai o clasă care suferă și trebuie să se resemneze cu situația care-i revine, fiind necesar să-și canalizeze protestul înăbușit pe făgașul cererilor și al organizării legale, bineînțeles sub controlul reformiștilor. O astfel de linie demobiliza masele, le descuraja : „Ce poate ieși din această răscoală ? — se scria în manifestul Cercului muncitorilor din Iași. — Putea-va norodul să-și capete drepturile pe această cale ? Nu ! nu va putea. Armata va zdrobi fără întârziere răscoala și bieții muncitori vor cădea într-o robie și mai grea decît înainte. . .”². În continuare, țărani erau îndemnați să se unească în bresle, „să lege toate breslele din același județ într-o singură înfrățire a muncitorilor de pămînt”³, apoi breslele județene să se organizeze într-o breaslă pe întreaga țară „și atunci glasul a o mie de mii de țărani va fi ascultat, va cîntări mai mult în sfatul țării”⁴. Manifestul conținea o chemare către clasele dominante și puterea de stat. Este semnificativ faptul că în această chemare elementele oportuniste ocoleau cu grijă orice fel de reproșuri la adresa cercurilor stăpînitoare și a mașinii de stat burghezo-moșierești. Se exprima numai dezideratul ca „legile cele bune să nu mai rămînă ca pînă acum numai pe hîrtie și să se dea aspre pedepse slujbașilor ce-și bat joc de legi”⁵, ca și cînd întreaga răspundere pentru cele petrecute și pentru toate nelegiuirile alcătuirii de stat s-ar fi redus la o simplă nerespectare a legilor. În sfîrșit, manifestul se adresa „oamenilor luminați și cu inimă simțitoare” să se apropie de mișcarea socialistă, unde vor găsi teren de activitate pentru emanciparea socială a maselor muncitoare⁶.

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 15, E.S.P.L.P., București 1957, p. 168.

² *Documente din mișcarea muncitorească, 1872-1916*, Edit. C.G.M., București, 1947, p. 107.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 108.

⁵ *Ibidem*, p. 108-109.

⁶ Tot în spiritul manifestului publicat la Iași a fost lansat un apel și de către grupările socialiste din Putna și Rîmnicu-Sărat. „Săteni — se scria în apel. Astăzi sînteți împinși la răscoală din îndemnuri mîrșave ! Liniștiți-vă, sfătuiți voi cei mai pașnici pe frații voștri să se ferească de ascemenea ispite. Aveți răbdare, nu părăsiți calea legală, calea liniștită, căci numai astfel vom putea căpăta drepturile” (*Telegraphul* din 8 aprilie 1888). Apelul redactat de către „socialiștii din Putna și Rîmnicu-Sărat” reflectă influența ideologică pe care începuseră s-o exercite Nădejde și Morțun asupra celerlalte centre socialiste din țară.

De îndată ce știrile despre răscoala țăranilor au început să se răspîndească, I. Nădejde și V. Gh. Morțun au căutat să influențeze prin scrisori și prin alte materiale pe participanții la mișcarea socialistă aflați în diferite localități, să depună eforturi pentru a liniști pe țărani. „. . . Socialiștii care sînt semănați pe ici pe colea, în partea răscolată, să nu cruțe nici o primejdie, nici viața lor chiar, și să arate țăranilor că n-au apucat pe calea cea bună, să le spună că și ei trebuie să facă întocmai ca țăranii din Moldova, să ceară pămînt prin suplici”¹.

Trebuie spus că nu puțini participanți la mișcarea socialistă, deși unii indignați profund de fărâdelegile săvîrșite la sate din ordinul cercurilor guvernante și mișcați de starea grea a țăranilor, s-au conformat, totuși, indicațiilor venite din partea lui Nădejde și Morțun. În primul rînd ei au intensificat activitatea printre țărani, iar în al doilea rînd au căutat să canalizeze minia celor răscolăți pe făgașul unor cereri revendicative înaintate spre satisfacere organelor de resort ale statului burghezomșieresc. Se pare că argumentul, în fond eronat și dăunător, dar perorat cu insistență de liderii oportuniști, că lupta țăranimii nu se soldează decît cu rezultate defavorabile maselor muncitoare a atîrnat greu în determinarea comportării multor participanți la mișcarea socialistă.

Răscoala din 1888 a constituit un prilej de verificare a trăinicieii legăturilor dintre mișcarea socialistă și sate și a puterii de înrîurire a socialiștilor în mediul sătesc. În general se poate menționa că numărul participanților la mișcarea socialistă sau al aceluia care se considerau adepți ai acestei mișcări și veniseră în contact cu țăranii era destul de mare pentru stadiul de dezvoltare a mișcării. De asemenea, printre țărani căpătaseră o circulație demnă de subliniat publicațiile socialiste.

Desigur, nu e vorba de schimbări sensibile în conștiința țăranimii determinate de penetrația ideilor socialiste, dar este de necontestat interesul țăranilor pentru asemenea idei, ca și influența acestora asupra unora dintre locuitorii satelor. Așa, de pildă, la începutul lunii aprilie, unul dintre participanții Cercului muncitorilor din Brăila, Theodor Mănescu, străbătea comunele Latinu, Gurguietei și Scorțaru Nou (jud. Brăila), răspîndind printre țărani ziarul „România viitoare” și îndemnîndu-i să petiționeze în comun pentru obținerea revendicărilor lor. Vestea sosirii lui Mănescu în comunele amintite s-a răspîndit fulgerător printre țărani. După relatările procurorului județean, locuitorii ascultau cu interes propaganda lui Mănescu, deși se pare că ultimul înclina să liniștească clocotul masei².

La invitația lui Mănescu de a se trimite o petiție colectivă autorităților centrale, țăranii au răspuns cu însuflețire. În cîteva momente,

¹ „Muncitorul” din 31 martie 1888.

² În orice caz, procurorul jud. Brăila nu afirmă în rechizitoriul adresat lui Th. Mănescu că acesta ar fi chemat pe țărani la acțiune. El presupunea că discursurile lui Mănescu, chiar lipsite de ideea cuceririi prin luptă a revendicărilor țăranimii, erau de natură să influențeze negativ pe țărani, întrucît ultimii puteau să le ia drept îndemnuri la răscoală („Studii”, an. XI (1958), nr. 2, p. 182). Aceasta era de ajuns pentru a justifica arestarea lui Mănescu. Socialiștii din Cercul muncitorilor din Iași, prin intermediul gazetei „Muncitorul” i-au luat apărarea lui Th. C. Mănescu, menționînd că el a acționat în spiritul văderilor membrilor grupului ieșean („Muncitorul” din 14 aprilie 1888).

jalba s-a acoperit cu sute de iscălituri ale țăranilor¹. Tonul petiției era destul de energic și anumite pasaje au fost considerate de către procurorul județean drept amenințări directe la ordinea publică. Printre ele figurau asemenea afirmații ca: „... a venit vremea să nu mai putem răbda asupririle ce ni se fac de atîția ani...” sau „faceți să cunoască guvernul țării și toți boierii care stăpînesc țara că noi nu mai putem suferi jugul care-l ducem”². Metoda propusă de Mănescu pentru rezolvarea problemei agrare, a cărei acuitate făcea pe țăranii să nu mai „poată suferi jugul asupririi”, se reducea însă la intervenții în comun pe lângă autorități. Văzînd în el un om bine intenționat, locuitorii l-au petrecut din sat formîndu-i o adevărată escortă, de teamă să nu fie arestat de autorități, care tocmai sosiseră însoțite de soldați. După relatările procurorului județean, ajuns la Brăila, Mănescu continua să redacteze petiții țăranilor care soseau în delegații în vederea încheierii de contracte la Creditul agricol și la prefectură³. Unele delegații veniseră la prefectură în urma îndemnurilor primite chiar de la Mănescu.

Legături cu țăranii din împrejurimi avea și grupul socialist din Galați. Pe data de 21 și 22 mai, după cum relatează ziarul local „Vocea Covurluiului”, „grupe compacte de țărani în număr de peste 800” căutau să străbată pînă la sediul Cercului muncitorilor din oraș. O mulțime de orașeni, printre care se aflau și oameni ai muncii nutriră o vie simpatie pentru trucidorii pămîntului, animați de curiozitate, priveau la țăranii care-și croiau drum, incredințați că la sediul Cercului muncitorilor speranțele lor își vor afla împlinirea⁴. Autoritățile desfășuraseră forțe militare, de tîria a două companii, în diferite puncte ale orașului⁵. După repetate încercări, țăranii au fost nevoiți să evacueze orașul sub presiunea detașamentelor de represiune. La percheziția ce s-a făcut în localul Cercului muncitorilor s-au găsit numeroase formulare de petiții pentru pămînt. Ele urmau să fie iscălite de către țăranii și trimise instanțelor de resort. De asemenea în sale se aflau numere din gazeta socialistă „Frăția”, care se citea prin sate de către diferiți reprezentanți ai mișcării socialiste⁶. Procurorul general al Curții de apel din Galați telegrafia urgent ministrului Justiției despre arestarea lui S. V. Tatovici, unul dintre animatorii campaniei de petiții. După relatările gazetei „Muncitorul”, împreună cu Tatovici a fost arestat de asemenea „Pîrvu Niculescu, cunoscut luptător pentru partida muncitorilor, și alți muncitori din Galați”⁷.

¹ „Studii”, an. XI (1958), nr. 2, p. 183.

² *Ibid.* m.

³ *Ibidem.*

⁴ *Răscoala țăranilor din anul 1888*, Documente, București, 1950, Edit. Academiei R.P.R., p. 278.

⁵ *Ibidem.*

⁶ „Romînul”, an. XXII, 6 iunie 1888. Socialiștii își desfășurau propaganda în special printre locuitorii localităților periferice ale orașului Galați, Vadul Ungurului și Bădălan. Ziarul local „Poșta” menționa că printre „instigatorii încercării de răscoală a țăranilor și muncitorilor din Galați sînt: un ofițer, un funcționar de la primărie, altul de la comitetul permanent, altul de la poștă și un institutor” („Romînul” din 22 și 23 aprilie 1888).

⁷ „Studii”, an. XI (1958), nr. 2, p. 189. Lui Ștefan Tatovici, impiecat la vama comercială din Galați, unul dintre primii participanți ai mișcării socialiste în acest oraș, i-a creionat un pitoresc portret C. Graur în lucrarea sa *Portrete socialiste*, Edit. Șantier, p. 71–72. La

La Bacău, țărani căutau de asemenea sprijin în timpul răscoalei la socialiștii din localitate. Se înfiripaseră și aici contacte strânse între participanții la mișcarea socialistă și țărani. În special locuința lui D. A. Teodoru, tînăr profesor participant la mișcarea socialistă, era vizitată de numeroase delegații de țărani, cărora li se citeau gazetele „Muncitorul” și „Drepturile omului” și li se redactau cereri către autoritățile centrale sau administrația din Bacău¹. Observațiile demascatoare la adresa cercurilor dominante care se făceau de către reprezentanții socialiști lăsau urme adînci în inimile țăranilor. Nu rareori din cele spuse de socialiști se trăgeau concluzii revoluționare, potrivite cu starea lor de spirit, chiar dacă socialiștii înclinau spre mijloace pașnice de acțiune. Autoritățile urmăreau riguros cele ce se întîmplau la locuința lui D. A. Teodoru. În repetate rînduri țărani au fost arestați, bătuti, percheziționați de către autorități². „Profesorul Teodoru e dat afară din profesorat, casa lui e străjuită de sergenți. . . și patrula de soldați circulă pe stradă”³, scria în legătură cu aceasta ziarul „Drepturile omului”. Împreună cu Teodoru au fost destituiți și unii învățători⁴.

În județul Dorohoi, contactele dintre participanții la mișcarea socialistă și țărani se înfiripau de asemenea cu repeziciune. La Tarnauca își desfășura activitatea un anume Micală⁵. Se luase legătură de către socialiști cu țărani din comunele Avrămeni și Bivolari⁶. În comuna Pomîrla, cursanții de la Școala normală superioară din Iași își desfășurau cu succes activitatea propagandistică cu conținut socialist⁷. Locuitorii din comunele Sîrbi și Vlăsinești apelau direct la Cercul muncitorilor din Iași pentru petiții și sfaturi în vederea obținerii de pămînturi⁸.

Viu comentată de către opinia publică a vremii a fost activitatea propagandistică pe care a dus-o printre locuitorii jud. Dorohoi sublocotenentul Chinezu. Cazul ofițerului Chinezu a constituit obiectul unor dezbateri în parlament, unde ministrul Justiției, Marghiloman, îl acuza de „sperjur și felonie”⁹. Ca circumstanță agravantă asupra lui Chinezu plana faptul că el își desfășura propaganda chiar în sinul armatei, printre dorobanții cu schimbul. Se afirma că soldații din compania în care-și făcea serviciul Chinezu aveau asupra lor broșuri, gazete socialiste, formulare pentru petiții. Procurorul jud. Dorohoi comunica la 4 iunie

procesul înscenat de autorități lui St. Tatovici cu ocazia răscoalei din 1888 a pledat C. Mille, desemnat din partea Cercului muncitorilor din București („Drepturile omului”, an. I, seria a II-a, nr. 19 d n 3 octombrie 1888).

¹ „Muncitorul” din 29 mai 1888; vezi și I. C. Atanasiu, *Pagini din istoria con'imporana a Romîniei, 1881-1916*; vol. I, *Mișcarea socialistă 1881-1900*, București, 1932, p. 194.

² I. C. Atanasiu, *op. cit.*, p. 198.

³ *Ibidem*.

⁴ I. C. Atanasiu, *op. cit.*, p. 201. Samavolnicile comise de organele aparatului de stat la Bacău în timpul răscoalei din 1888 au constituit obiectul unei interpelări făcute ministrului de Interne și ministrului Justiției de V. Gh. Morțun, deputat de Roman, ales din partea cercurilor muncitorești.

⁵ „Studii”, an. XI (1958), nr. 2, p. 180.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Dezbaterile Adunării deputaților, 1888/1889*, p. 136.

1888 ministrului Justiției că sublocotenentul Chinezul „răspindea prin sate jurnalul «Muncitorul» și alte broșuri, ca *Legea tocmeților agricole* explicate în sensul celor de la «Muncitorul». Ca mijloc de propagandă — continua procurorul —, profitînd de poziția sa, se servea de unii dorobanți ce veneau cu schimbul, cărora, dîndu-le diferite scrieri socialiste, îi sfătuia că, după ce le vor citi, întorcîndu-se la locuința lor, să le împartă la alții”¹. În fond, nici activitatea depusă de Chinezul nu depășea cadrul legalității.

Numai că el urmărea cu mai multă energie scopul propus și reușea să atragă mai mulți adepți în jurul propagandei pe care-o desfășura². Invectivele la adresa cercurilor guvernante găseau un puternic ecou în rîndurile celor care îl ascultau. Într-o scrisoare trimisă la 12 mai 1888 din Iași, Ion Nădejde îi recomanda precauție. Lui i se părea că sublocotenentul Chinezul face exces de zel în sarcina ce-i fusese încredințată găsind nepotrivită pînă și acțiunea campaniei petiționare, atîta timp cît răscoala nu a încetat. „Isprăvile d-tale mă cam sperie... — scria el — Petiții! poftim, ai căzut și d-ta în boala petițiilor. Ce om neastîmpărat mai ești”³. În urma răscoalei sublocotenentul Chinezul a fost adus în fața consiliului Tribunalului militar din Iași și condamnat la un an închisoare pentru încălcarea regulilor și a disciplinei militare⁴. Ulterior în lipsa unor dovezi temeinice, el a fost achitat de către Curtea de casație.

În județul Mehedinți, autoritățile semnalau în timpul răscoalei din 1888 prezența printre țărani a socialistului Secară. El răspindea gazeta „Socialistul”, al cărei redactor era, și „Frăția”, care apărea la Galați. Propaganda dusă de Secară se limita strict la cadrul anumitor materiale scrise de el în gazeta „Socialistul”. Într-un raport trimis de procurorul județului către ministerul Justiției se scria în legătură cu aceasta: „În toate aceste comune el a vorbit despre votul universal, despre desființarea armatei permanente și înființarea armatei teritoriale, despre desființarea temnițelor, despre egalitatea femeilor, despre trecerea proprietății individuale în proprietate colectivă (măsura respectivă era enunțată doar constatativ, ca un principiu general al socialismului — *D.H.*) și încă alte citeva subiecte care sînt notate pe pagina a doua a jurnalului «Socialistul»”⁵. Pînă și reprezentanții autorităților, care-și făceau un merit din

¹ *Răscoala țăranilor din 1888*, Documente, Edit. Acad. R.P.R., București, 1950, p. 191.

² Alături de Ion Nădejde, cît și V. Gh. Morțun declarau în parlament că socialistii aflați în legătură cu gruparea de la Iași, printre care se număra sublocotenentul Chinezul, își concentraseră atenția, chiar în timpul mișcării din 1888, în jurul explicării legilor agrare (*Dezbaterile Adunării deputaților, 1888-1889*, p. 120, 149). Aceasta nu este întru totul exact. Afirmațiile lui Nădejde și Morțun reflectă mai mult ceea ce ei căutau să obțină de la participanții la mișcarea socialistă decît ceea ce s-a petrecut în realitate. Desigur, socialistii aflați mai aproape de nevoile și suferințele țăranimii atingeau în cadrul propagandei pe care o desfășurau în sate un cerc mult mai mare de probleme, condamnau exploatarea cruntă și jefuirea țăranilor de către marii proprietari.

³ „Studii”, an. XI (1958), nr. 2, p. 181.

⁴ „Muncitorul”, an. I, nr. 42 din 17 iulie 1888. Menționăm în treacăt că sublocotenentul Chinezul se afla la Dorohoi în urma detașării lui din Iași, suspectat fiind de legături cu socialistii ieșeni („Drepturile omului”, an. I, seria a II-a, nr. 72 din 29 noiembrie 1888).

⁵ „Studii”, an. XI (1958), nr. 2, p. 187.

a descoperi urme ale unei propagande potrivnice „intereselor statului”, cum afirmau ei, era nevoiți să recunoască, nu fără o urmă de regret profesional, că Secară nu s-a făcut culpabil de propagandă cu caracter revoluționar. El sfătua pe locuitorii din comunele Breznița, Jidoștița și Schela Cladovii, pe unde trecuse, să aleagă deputați socialiști, demni de încredere, care le vor reprezenta în Cameră interesele și vor rezolva și problema pământului în sensul dorit de țărani¹.

De altfel, e semnificativ faptul că, înainte de a se înfățișa masei de țărani, Secară căuta să ia contact cu reprezentanții intelectualității sătești sau cu elementele burghize de la sate².

Cu ocazia răscoalei, așa cum s-a menționat, a ieșit la iveală relativ largă circulație în mediul sătesc a tipăriturilor socialiste, în special a organelor de presă socialistă. La rîndul lor, evenimentele din primăvara anului 1888 au dat imbold răspîndirii presei socialiste. Aceasta, laolaltă cu munca de propagandă pe care o desfășurau direct reprezentanții mișcării socialiste, constituie una dintre formele principale de pătrundere a ideilor socialiste la sate, cu limitele și scăderile pe care le prezentau. Astfel, în satele Ipatele și Bîrzești (jud. Vaslui), mai mulți țărani răspîndeau gazeta „Muncitorul”³. În comuna Cosești (jud. Vaslui) dădea dovadă de stăruință în răspîndirea aceluiași gazete locuitorul Gh. Florea⁴. În județul Bacău, unii intelectuali citeau țăranilor articole publicate în organele „Muncitorul” și „Drepturile omului”⁵. Colonelul Algiu scria într-un raport al său referitor la evenimentele petrecute în județul Prahova că „mai la toate comunele se găsesc chiar în primăvi ziare ca «Lupta», «Muncitorul». . .”⁶. Ziarul „Ecoul Romanului” relatează că socialiștii din județul Roman care umblă printre săteni „sînt aprovizionați cu un mare număr de foi ale ziarului socialist «Muncitorul», pe care-l împart gratuit la țăranii știutori de carte cu îndatorirea de a-l citi celor care nu știu”⁷.

Învățătorii cîștigați de ideile socialismului contribuiau cu succes la răspîndirea tipăriturilor socialiste în mediul rural. Chiar în preajma răscoalei din 1888, puterea de atracție a ideilor socialiste asupra învățătorilor începuse să se manifeste tot mai evident. Îvingînd piedici nenumărate și luptînd cu mari greutăți, unii învățători, încălziiți la flacăra ideilor socialiste, inițiau acțiuni de luminare și ridicare a țăranilor. Gazetele, broșurile și alte publicații socialiste alcătuiau instrumente indispensabile în munca pe care o depuneau acești reprezentanți ai intelectualității sătești pentru propășirea țăranimii. Cunoscători ai mediului rural, apropiați de ceea ce preocupa și fărîmînta pe țărani, ei înlesneau accesul publicațiilor socialiste printre săteni. Așa au fost, de pildă, învățătorii C. Ionescu-Lungu din Prahova, Timuș din jud. Ilfov⁸, Adam din jud.

¹ „Studii”, an. XI (1958), nr. 2, p. 187.

² *Ibidem*, p. 186—187.

³ „Muncitorul” din 22 mai 1888.

⁴ *Ibidem*.

⁵ I. C. Atanasiu, *op. cit.*, p. 198.

⁶ V. M. Kogăluceanu, *Chestiunea fărînească*, București, 1906, anexe, p. 10.

⁷ „Ecoul Romanului”, an. I, nr. 6 din 29 mai 1888.

⁸ „Muncitorul” din 14 aprilie 1888.

Vaslui, M. Pastia, a cărui viață a fost un adevărat pelerinaj din județ în județ și din localitate în localitate, fiind urmărit și persecutat de autorități pentru convingerile lui politice¹. Foarte răspindite erau ideile socialiste printre învățătorii din județul Brăila. Cu ocazia unor descinderi făcute de autoritățile școlare s-a constatat că mulți dintre învățători citeau revista „Contemporanul”, diferite scrieri socialiste în limba română și chiar publicații de peste hotare, ca de exemplu „Cri du peuple”². Între învățători și gruparea socialistă din Brăila existau legături strânse³. Autoritățile civile și militare semnalau alarmate caracterul nociv, din punctul de vedere al intereselor statului burghez-moșieresc, al ideilor pe care le răspindesc printre țărani intelectualii satelor, în primul rând cei cîștigați de învățătura socialistă. . . . „ceea ce este un rău veninos pentru satean — sublinia maiorul Băicoianu într-un memoriu asupra răscoalelor țărănești — sînt acele capete. . . care. . . se cred îndreptățite a tăgădui legi și Dumnezeu, și, care pline de o trufie nescotită, sînt priinitoare de orice idei. . . Se găsesc mulți dintre aceștia prin sate. . . ”⁴.

Cercurile dominante din România s-au folosit de înprejurările create în timpul răscoalei din 1888, încercînd să zdrobească tinăra mișcare socialistă. Exceptînd perioada creării cluburilor socialiste la sate, niciodată în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea atacurile reacțiunii îndreptate împotriva mișcării socialiste n-au fost atît de puternice, urmărirea polițienească a socialiștilor atît de neînduplecată, represiunea inițiată pe un front atît de larg ca în acest an.

Pe lângă desființarea organizațiilor socialiste se încerca și zdrobirea lor ideologică. Se ducea o campanie susținută prin care socialiștii, în ciuda asigurărilor și declarațiilor de nonculpabilitate pe care le făceau, erau prezentați drept instigatori la răscoale, autori morali ai celor petrecute în primăvara anului 1888. Această campanie convenea de minune burgheziei și moșierimii, chiar dacă reprezentanții ei nu erau pe deplin convinși de veridicitatea acuzațiilor, întrucît ea servea drept mijloc prin care se dovedea, chipurile, pe de o parte, lipsa unei baze obiective social-economice a mișcării, iar pe de altă parte clasele dominante se disculpau de orice vină, pregătind terenul pentru a putea să-și justifice politica refractară la măsuri sau reforme menite să amelioreze măcar întrucîtva situația țărănimii. Presa guvernamentală, ca și cea de opoziție guvernamentală, acreditau ideea absurdă că socialiștii tulbură ordinea existentă fie pentru a-și pune în aplicare planurile lor de întocmire a unei noi societăți, fie acționînd la ordinele unor puteri străine, interesate în crearea unei stări de nesiguranță și frămîntări interne în România. Aceste învinuiri inepte erau deitate de organe ca „Voința națională”⁵, „România liberă”⁶, „Democrația”, „Telegraphul”⁷ etc. Ziarul „Ecoul Romanului”, laolaltă

¹ C. Graur, *Portrete socialiste*, Edit. Șantier, p. 59.

² „Unirea muncitorilor” din 3 septembrie 1888.

³ *Ibidem*.

⁴ V. M. Kogălniceanu, *op. cit.*, anexe, p. 17.

⁵ „Voința națională” nr. 3462 din 28 aprilie 1888.

⁶ *Dezbaterile Adunării deputaților 1888/1889*, p. 112.

⁷ „Telegraphul”, an. XIX, nr. 47 din 16 aprilie 1888.

cu recunoașterea unor cauze mai adânci de ordin social-economic¹, repeta versiunile oficiale arbitrare despre rolul hotărîtor jucat de către elementele socialiste în declanșarea mișcării țărănești. „Am căutat cu mare atenție cauzele care au împins pe săteni a se răscula — scria un redactor al ziarului — și mi-am format ferma convingere că propagandele ce se fac de un timp la noi în țară. . . au îndemnat pe o populație întreagă a cere prin revoltă contra legilor. . . ce nu li s-a acordat încă. Socialismul, așa cum se propagă la noi. . . , va provoca o adevărată anarhie, un adevărat pericol național”². Sub pretextul „pericolului național” și al „provocării la anarhie”, exponenții claselor dominante, identificînd cu o penibilă dezinvoltură interesele „naționale” cu ale acestor clase, urmăreau de fapt să justifice și să „motiveze” măsurile represive luate împotriva mișcării socialiste. Atunci cînd mișcările țărănești au cuprins și unele localități din județul Roman, în ziarul „Ecolul Romanului” se afirma, evident în mod gratuit, că ele sînt o mărturie incontestabilă a propagandei duse de V. Gh. Morțun și adepții săi printre țărani³. Campania petiționară pentru obținerea unor pămînturi din moșiile statului, inițiată de Cercul muncitorilor din Iași, era considerată de ziar ca prologul mișcărilor țărănești din primăvara anului 1888⁴.

Spre deosebire de presa supusă direct intereselor cercurilor dominante, ziarul „Adevărul” lua apărarea socialiștilor într-un mod care, conținînd o mare doză de adevăr, nu convenea oportuniștilor din mișcarea socialistă. În ziar se insistă asupra situației grele în care se aflau păturile muncitoare ale populației sătești și se protesta împotriva măsurilor pe care guvernul intenționa să le ia împotriva socialiștilor. Acest protest era justificat de faptul că anumiți participanți la mișcarea socialistă din România erau numai cu numele socialiști. Ei și-au aplicat, după aprecierile ziarului, o etichetă străină de conținutul activității, care nu poate fi considerată socialistă. Apariția unor aprecieri de natură să dezvăluie adevărul chip al elementelor burghezo-liberale din mișcarea socialistă, care începuseră să-și consolideze serios pozițiile, i-au pus în gardă pe principalii lor reprezentanți. Serviciul pe care ziarul „Adevărul” căuta să-l aducă a fost dezaprobat de aceștia, temîndu-se ca asupra lor să nu se proiecteze o lumină defavorabilă ce putea reține atenția participanților la mișcare. „Ziarul «Adevărul» — se scria în gazeta «Drepturile omului» — și-a luat specialitatea de a ne apăra ca funia pe spînzurat. Organul în cestiune protestează contra măsurilor ce guvernul voiește să le ia contra noastră. . . pentru cuvîntul că guvernul s-a speriat chiar degeaba, pentru cuvîntul că la noi numai eticheta e socialistă, pe cînd cuprinsul este cu totul altceva decît socialist”⁵.

Dînd curs planului de măsuri represive îndreptate împotriva mișcării socialiste, ministrul de Interne, cel de Justiție și cel de Război au dat dispoziții să fie interzisă propaganda socialistă la sate. Prefecții,

¹ „Ecolul Romanului”, an I, nr. 4 din 15 mai 1888.

² *Ibidem*, an. I, nr. 5 din 22 mai 1888.

³ *Ibidem*, din 29 mai 1888 și nr. 7 din 5 iunie 1888.

⁴ *Ibidem*.

⁵ „Drepturile omului” din 8 februarie 1889.

procurorii și alți reprezentanți ai autorităților locale primiseră ordine să aresteze și să judece pe socialiști în cazul când ar fi apărut printre țărani¹. Printr-un ordin circular trimis prefecturilor de către ministrul de Interne se urmăreau în mod special fruntașii mișcării socialiste².

În scopul de a izola țărănimia de orice contact cu mișcarea muncitorească de la orașe și de ideile propagate de socialiști, guvernul a căutat chiar să legeze dreptul de a reprimă mișcarea socialistă. Astfel, în legea vnzării bunurilor statului, adoptată în urma răscoalei din 1888, se introducea un alineat cu următorul conținut: „Acei care fac pe mijlocitorii și promit locuitorilor să-i facă a obține pământuri prin influența lor sau prin orice alte mijloace se vor pedepsi ca escroci după dispoziția Codului penal”³. Această dispoziție a legii era îndreptată, de fapt, împotriva socialiștilor. Ea suprima pentru sate libertatea întrunirilor, a presei și a propagandei.

Socialiștii au protestat energic împotriva unei asemenea dispoziții de lege care îi declara în mod deghizat escroci, pentru a le interzice apoi activitatea în rindurile țărănimii. „Nu e zi ca în public să nu se colporteze cele mai nevrednice neadevăruri — se scria în ziarul «Drepturile omului» —, nu e ceas în care să nu vină primul venit dintre toți șarlatanii politici ca să spună că noi sîntem șarlatani”⁴. În Camera deputaților s-au dus discuții îndelungate în jurul „vinovaților” socialiști. În special ministrul Justiției (mai târziu devenit ministru al lucrărilor publice), Al. Marghiloman, acuza pe socialiști de propagandă „sedițioasă”, de agitație care a contribuit la dezlănțuirea și răspîndirea răscoalei mai ales în Moldova. „Moldova — declara el în ședința din 24 noiembrie 1888 — este frămîntată de o propagandă care are capul ei, organizația ei, căile ei de propagandă. Și capii acelei răscoale, cînd o parte a Romîniei era în foc, agitau”⁵. False acuzații îndreptate împotriva socialiștilor erau formulate și de către primul-ministru, Th. Rosetti. Căutînd să creeze un curent de opinie împotriva mișcării socialiste prin greutatea pe care o imprimau declarației sale situația de președinte al Consiliului de Miniștri, el menționa următoarele: „Ca totdeauna în timpuri tulburate, au alergat și acești exploatatori (e vorba de avocații socialiști care exploatau, chipurile, susceptibilitățile țărănimii. — *D.H.*) pe cîmpul liber și deschis al manoperelor de tot felul și n-au făcut decît să îndîrjească, să înrăutățească, să învenineze mișcarea”⁶.

Întrucît acuzațiile aduse mișcării socialiste de pe banca parlamentară vizau, de altfel în bună măsură gratuit, și pe deputații socialiști Nădejde și Morțun, aceștia le-au respins și, împreună cu Gh. Panu, au dezvoltat ample discursuri în parlament în care dezvoltau argumentat atît natura

¹ „Drepturile omului” din 18 februarie 1888. În circulara Ministerului Justiției se scriau, printre altele, următoarele: „Să fiți cu osebite fără cruțare pentru pretenșii socialiști, care îndeamnă la revendicațiune și pe urmă dosesc îndată ce se turbură lucrurile” (*Dezbaterile Adunării deputaților, 1888/1889*, p. 112, 117—118).

² „Drepturile omului” din 17 februarie 1889.

³ *Ibidem*, 3—4 februarie 1889.

⁴ „Drepturile omului” din 15 februarie 1889.

⁵ *Dezbaterile Adunării deputaților, 1888/1889*, p. 143.

⁶ *Ibidem*, p. 143.

social-economică a cauzelor răscoalei, cât și cruzimea represiunii săvârșite de guvernul conservator. Sub influența puternicei mișcări țărănești, a stării de spirit protestatara din cadrul mișcării socialiste, ei au acceptat momentan pentru a-și menține influența în cadrul mișcării muncitorești, să formuleze unele revendicări mai apropiate de năzuințele țărănimii decât neînsemnatele paleative la care se mărginiseră în perioada anterioară propagandei socialiste la sale.

Așa, de pildă, ei au propus în parlament adoptarea unei măsuri de împroprietărire a țăranilor care au trecut de 21 de ani și erau lipsiți de pământ sau aveau loturi cu totul insuficiente¹. Măsura respectivă venea să dea satisfacție puternicului curent favorabil unor reforme mai cuprinzătoare, pe care-l alimenta în primul rînd mișcarea socialistă, dar care își găsisse adepți izolați și printre reprezentanții așa-zisului grup radical condus de Panu, al celui strîns în jurul ziarelor „Unirea” și „Romînul” etc. În același timp, deputații socialiști țineau să accentueze în mod deosebit caracterul legal al propagandei pe care au dus-o și să se desolidarizeze de mijloacele revoluționare de luptă. „Noi — declara I. Nădejde în parlament — facem tot ce putem ca să n-o aducem (e vorba de răscoală. — *D.H.*)... Noi nu puteam aproba aceasta, și am arătat totdeauna că pe calea aceasta nu vor ajunge țăranii la alt rezultat decît la numai ceea ce s-a văzut, adică au fost numai torturați și bătuți”².

Asigurările despre caracterul pașnic al propagandei socialiste pe care le dădeau liderii oportuniști ai Cercului muncitorilor din Iași, nu au împiedicat cercurile conducătoare să persecute vehement pe socialiști. Cu ocazia instrucțiunii judiciare a răscoalelor s-au făcut numeroase arestări

¹ *Dezbaterile Adunării deputaților, 1888 1889*, p. 126.

² *Ibidem*, p. 123 124. Ulterior, de cîte ori se lua în discuție problema agrară și situația țărănimii, I. Nădejde și Morțun țineau să-și facă un merit din poziția de dezaprobare pe care au adoptat-o față de răscoala din 1888 și din îndemnul la liniște adresate țărănimii. Așa, de pildă, V. Gh. Morțun arăta la Congresul al II-lea al P.S.D.M.R. în 1894, recomandînd metodele pașnice de propagandă socialistă la sate: „Iată de ce n-au fost răscoale prin județele pe unde am lucrat noi, măcar că în 1888, cînd făceam agitație, s-au întîmplat acele sîngeroase răscoale din Muntenia” („*Munca*”, an. V, nr. 9, duminică 24 aprilie 1894). I. Nădejde sublinia, de asemenea, că a depus eforturi pentru a împiedica răspîndirea răscoalei din Muntenia în Moldova (*P.S.D.M.R., Dare de seamă despre dezbaterile Congresului al II-lea al social-democrației române*, București, 1894, p. 18). Mai tîrziu, cînd Nădejde trădase pe față mișcarea socialistă trecînd la liberali, el nu pierdea ocazia să-și atribuie meritul de a fi intervenit în timpul răscoalei din 1888, chemînd țărănimea să renunțe la luptă. „Tot așa s-a purtat social-democrația în răscoalele țărănești (1888) — arată el —, făcînd prin stăruința noastră ca o linie roșie... să despartă regiunea în care aveam trecere noi, Morțun și cu mine, de regiunea unde nu ajunseser propaganda noastră” (*Dezbaterile Adunării deputaților 1909*, p. 235). Constantin Dobrogeanu-Gherea a împărtășit poziția de dezaprobare a răscoalei ca mijloc de luptă socială, găsînd cuvinte elogioase la adresa elementelor burghezo-liberale pentru atitudinea lor și activitatea depusă în vederea „potolirii” mișcării. „Acum patru ani scria Dobrogeanu-Gherea în 1892 — în țara noastră s-a întîmplat o mare dramă... E vorba de nenorocita revoltă înecată în sînge țărănesc. Partidul socialist român, partidul muncitorilor, a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a arăta țăranilor că drumul ales pentru îmbunătățirea soartei lor nu e cel mai bun, e un drum nenorocit... Una din cauzele care au făcut că n-au izbucnit în Moldova (e vorba de răscoale. — *D. H.*) e tocmai influența lui Nădejde și a socialiștilor moldoveni” („*Munca*” din 22 martie 1892). Poziția lui Gherea față de răscoale și aprobarea pe care el a dat-o acțiunilor întreprinse de elementele burghezo-liberale în timpul evenimentelor din primăvara anului 1888 s-a răsfrînt negativ asupra întregii activități ulterioare a mișcării socialiste, dat fiind că Gherea se bucura de o mare influență ideologică în cadrul mișcării.

printre socialiști. Învățători și alți funcționari publici au fost destituiți, ziarele cercurilor muncitorești confiscate. Printre adepții ideilor socialiste urmăriți de prigoana guvernului conservator au fost învățătorii Căpiță, Lupașcu și Timuș, țărani Toader Simion și Molan din județul Vaslui, preotul Constantin Stefan din județul Bacău, profesorul D. A. Teodoru, Șt. Tatovici, Pîrvu Niculescu și alți muncitori din Galați, Margareta Jecu din Focșani, preotul Gh. Teodorescu din comuna Boldești¹. Pe scară largă s-a procedat la destituiri în rândurile învățătorilor și la persecutarea acestora în județul Brăila. La insistențele conservatorului Filipescu au fost transferați sau scoși din învățămînt șapte învățători². Chiar și V. G. Morțun a fost deferit justiției pentru cercetări și eliberat, e drept, după câteva zile.

În perioada aflată sub semnul răscoalei din 1888, deosebit de puternice au fost și atacurile exponenților burgheziei și moșierimii împotriva ideologiei socialiste. Paralel cu încercările nepte de a infirma, chipurile, temeinicia ideilor socialismului științific, se căuta mai ales să se demonstreze inaplicabilitatea teoriei socialiste la realitățile din România. Afirmările privind lipsa de teren pentru dezvoltarea mișcării socialiste din România pe care le susțineau trădătorii pe față ai muncitorilor în perioada desființării P.S.D.M.R. erau puse în circulație cu decenii în urmă de reprezentanții regimului burghezo-moșieresc. Împotriva mișcării socialiste erau îndreptate broșuri și scrieri ca *Lucrătorii agricoli și socialiști romîni*, aparținînd unui oarecare E. De la Zavu³, *Socialiștii, sau un nou plan de corupție*, apărută la R. Sărat, în care socialiștii erau prezentați în culorile cele mai sumbre, conferința lui C. C. Arion editată sub titlul *Bogați și săraci*, unde autorul sugera ideea falsă a armoniei de interese dintre țărani și moșieri. La Roman a apărut în 1888 broșura intitulată *Comoara sătenilor*, care reprezenta un amestec de sfaturi plate și lipsite de eficacitate, menite, chipurile, să ducă la îmbunătățirea situației țăranilor, și de deșănțată ponegrire a socialiștilor. Țăranii erau îndemnați să nu asculte de promisiunile făcute de socialiști. Cele cuprinse în această broșură au fost combătute de Panait Mușoiu într-o mică scriere, intitulată *Făjărnicia*⁴.

În ciuda acțiunilor represive inițiate de guvern, propaganda socialistă continua să-și exercite puternic forța de atracție asupra țărănimii. La Cercul muncitorilor din București și Iași, precum și din alte localități, conferințele referitoare la problema agrară ocupau un loc de frunte în cadrul temelor dezbătute. Pe lângă muncitori, conferințele urmate de discuții erau audiate de numeroși țărani muncitori veniți din părțile marginase ale orașelor. Ziarul „Drepturile omului” releva în mod deosebit afluența țăranilor la ședințele săptămînale ale Clubului muncitorilor din

¹ „Muncitorii” din 22 mai 1888, din 29 mai, din 19 iunie și din 3 iulie 1888; *Dezbatările Adunării deputaților, 1888/1889*, p. 124; „Romînul” din 1 mai 1888.

² „Unirea muncitorilor” din 3 septembrie 1888.

³ De la Zavu E., *Lucrătorii agricoli și socialiștii romîni*, Iași, 1888.

⁴ P. Mușoiu, *Făjărnicia*, Roman, 1889.

București. Astfel, la 13 februarie 1889, oprindu-se asupra desfășurării ședinței de la Clubul muncitorilor, ziarul relatează printre altele: „Încă de pe la orele 6 sala e aproape plină, mai cu seamă de lucrătorii de pământ din marginea orașului. Nevoile acestor oameni, zăgrăvite pe fețele lor, îi aduceau la întrunire ca la un loc de unde simt că fericirea le va veni o dată și o dată”¹. La întrunirile săptămânale din 20 februarie și 6 martie 1889, majoritatea participanților era formată de asemenea din țărani muncitori. În afară de aceștia, auditoriul cuprindea de asemenea „cărutași, lucrători cu mâinile, lucrători industriali și chiar mici neguțători”². S-a dezbătut legea vinzării moșiilor statului, adoptată sub presiunea luptei țărănimii de către guvernul conservator junimist. Socialiștii subliniau că noua lege nu va înlătura cauzele situației grele a țărănimii. Ei preconizau o împrumutătoare mai largă și arătau că măsura de a se vinde pământul în loturi de 5—10 și 25 ha, la care aveau acces numai elementele înstărite, era menită să consolideze pozițiile burgheziei sătești, punând în același timp păturile nevoiașe ale țărănimii în imposibilitate practică de a obține pământ.

Cu toate acestea, fruntașii oportuniști din mișcarea socialistă pledau în continuare pentru tactica căii legale a petițiilor adresate corpurilor legislative, ca mijloc de satisfacere a revendicărilor țărănimii. Legalismul devenise dogma elementelor burghezo-liberale pătrunse în conducerea mișcării socialiste, iar domeniul în care ei căutau cu deosebită asiduitate să întroneze starea de legalitate, ca o reacție față de ascuțirea luptei de clasă, erau tocmai relațiile de la sate.

Atitudinea oportunistă adoptată de către elementele burghezo-liberale de la Cercul muncitorilor din Iași în timpul răscoalei din 1888 a influențat negativ orientarea mișcării socialiste față de luptele ulterioare ale țărănimii. Este neîndoios că ulterior, în afară de unele chestiuni de detaliu sau nuanțe, oportuniștii din mișcarea socialistă nu făceau decât să reproducă în fond concepțiile dăunătoare ale lui Nădejde și Morțun ori de câte ori izbucnea vreo mișcare țărănească. Deosebit de pregnant a ieșit la iveală acest lucru în timpul mării răscoale a țăranilor din 1907. Continuând să se mențină ca dominantă în rîndurile social-democrației, linia de dezaprobare a răscoalelor ca mijloc de luptă socială, impusă și formulată deosebit de clar de către liderii elementelor burghezo-liberale cu ocazia evenimentelor din 1888, a fost zdrobită în mișcarea muncitorească o dată cu crearea Partidului Comunist din România.

Împotriva liniei oportuniste au apărut unele manifestări clare atât în timpul răscoalei din 1888, cât mai ales în timpul evenimentelor din 1907, cînd s-a conturat, e drept nu deajuns de ferm, un curent opus liniei oportuniste oficiale, curent care căuta să se ridice la înălțimea misiunii istorice a proletariatului și în care se simțea pulsul viu al stării de spirit a maselor. Pentru perioada 1888 prezintă o adîncă semnificație unele frămîntări în rîndul populației muncitoare a orașelor, manifestări de simpatie cu țăranii răsculați, înfiriparea unor contacte între țărani și muncitori.

¹ „Drepturile omului” din 13—14 februarie 1889.

² *Ibidem*, din 20—21 februarie 1889 și nr. 138 din 6 martie 1889.

Acțiunile clasei muncitoare în timpul răscoalei din 1888, încă limitate și firave, aveau să fie amplificate și extinse în 1907, când s-au făcut între-văzute mlădițele uriașei forțe sociale pe care o prezintă alianța muncitoarească-țărănească.

Atitudinea Cercului muncitorilor din București, de adâncă înțelegere pentru suferințele țărănimii și de justificare, pe această bază, a luptei sale, de recunoaștere implicită a necesității înlăturării orînduirii care generează situația insuportabilă a maselor, a scos la iveală faptul că nici în 1888 liderii reformiști n-au reușit să-și impună linia în mod integral. În spiritul Cercului muncitorilor din București au acționat și unii reprezentanți ai grupurilor socialiste din alte centre ale țării.

Manifestările pozitive, înaintate, din sînul mișcării muncitorești cu ocazia evenimentelor din 1888, ca și răscoala însăși a țărănimii, fac parte din patrimoniul tradițiilor revoluționare din istoria țării.

Continuatorul celor mai bune tradiții revoluționare ale poporului nostru, Partidul Comunist din România, ridicînd steagul luptei pentru eliberarea socială și națională, a subliniat în repetate rînduri în documentele sale importanța răscoalelor țărănești. Presa și documentele partidului ne dezvăluie în mod elocvent că, în procesul de făurire a alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, partidul s-a sprijinit pe tradiția revoluționară a țărănimii. Partidul comunist a făurit și a consolidat alianța dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, în focul luptelor revoluționare împotriva forțelor reacționare care întruchipau dominația burghezo-moșierească, în opera de construire a societății socialiste în patria noastră.

ОБ ОТНОШЕНИИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО ДВИЖЕНИЯ К КРЕСТЬЯНСКОМУ ВОССТАНИЮ 1888 ГОДА

РЕЗЮМЕ

В борьбе крестьянства против экономического господства помещиков восстание 1888 года, потопленное жупимистско-консервативным правительством в крови, занимает одно из главных мест. Это было самое крупное массовое выступление крестьянства во второй половине XIX века.

В настоящей статье исследуется отношение социал-демократии к восстанию 1888 года. Автор показывает, что еще в период, непосредственно предшествовавший восстанию, аграрный вопрос и положение крестьянства были главными темами, обсуждавшимися на страницах рабочей печати, в пропагандистской деятельности, развернутой социалистическими кружками Бухареста и Ясс. Хотя содержание пропаганды, ведшейся среди крестьян, не выходило за рамки легальности и не поднимало вопроса о необходимости изменения структуры земельной собственности, жители сел относились с большим интересом к тем новым, необычным идеям, которые они узнавали. Зачастую крестьяне вкладывали в эти новые идеи иное содержание, соответствующее решительному радикализму масс.

Со временем, кроме человеческого сочувствия к страданиям крестьянства, интерес к сельскому населению пополнился и предвыборными соображениями. Пропаганда среди крестьянства приобретает политический оттенок.

Восстание 1888 года явилось настоящей проверкой для молодого социалистического движения Румынии. Оно выявило несостоятельность теории о легальных путях действия, которые старались навязать лидеры-оппортунисты.

В то же время события 1888 года послужили поводом для ярких проявлений солидарности социалистов с повстанцами. Это вытекает как из принципиальной позиции, занятой социалистами Бухареста по отношению к крестьянскому движению, которая была закреплена в Манифесте Рабочих кружков Бухареста, так и из практической пропагандистской деятельности, развернутой в соответствующий период некоторыми социалистами в рядах крестьянства. Автор останавливается подробно на формах и методах, с помощью которых осуществлялась связь социалистов с крестьянством во время восстания. Во время восстания в ряде мест и рабочее население выразило свою симпатию к восставшим крестьянам (например, в Галаце, Мизиле и т.д.).

Господствующие круги Румынии использовали обстановку, создавшуюся во время восстания 1888 года, для того чтобы подавить молодое социалистическое движение. Исключая период создания социалистических клубов в деревне, никогда за последние десятилетия прошлого века наступление реакции, направленное против социалистического движения, не было таким сильным, преследования столь жестокими, а начавшиеся репрессии столь широкими. Помимо роспуска социалистических организаций, то есть ликвидации организационной формы движения рабочего класса, предпринимаются также попытки разгромить его идеологически.

Вопреки репрессивным действиям, предпринятым правительством, и идеологическому нажиму социалистическая пропаганда продолжает сохранять свою мощную притягательную силу для крестьянства.

Суровый урок классовой борьбы, полученный социалистическим движением, пролетариатом и крестьянством в период восстания 1888 года, обогатил их революционный опыт, способствовал созреванию движения, закалил его для дальнейшей социально-освободительной борьбы.

DE L'ATTITUDE DU MOUVEMENT SOCIALISTE À L'ÉGARD DE LA RÉVOLTE PAYSANNE DE 1888

RÉSUMÉ

Dans la longue suite des luttes de la paysannerie roumaine contre la domination des grands propriétaires terriens, l'émeute de 1888, étouffée dans le sang par le gouvernement conservateur de l'époque, tient une place capitale. Elle fut le soulèvement de masse le plus important de la paysannerie dans la seconde moitié du XIXe siècle.

Le présent article s'attache à examiner l'attitude de la social-démocratie de Roumanie à l'égard de la révolte de 1888. L'auteur rappelle que pendant la période qui précéda l'émeute, le problème agraire et la situation de la paysannerie étaient les thèmes majeurs des publications ouvrières et de la propagande des cercles socialistes de Bucarest et de Jassy. Bien que cette

propagande parmi les paysans n'ait jamais outrepassé les limites légales, ni soulevé le problème d'un changement structurel de la propriété foncière, les habitants des villages se montraient fort réceptifs aux idées nouvelles, pour eux inaccoutumées, avec lesquelles ils se trouvaient ainsi mis en contact. À ces idées, les paysans donnèrent souvent un contenu nouveau, en rapport avec le radicalisme résolu des masses.

Outre les sentiments humanitaires de compassion pour les souffrances de la paysannerie, des considérations d'ordre électoral intervinrent bientôt pour entretenir l'intérêt manifesté envers la population rurale, et la propagande parmi les paysans ne tarda pas à prendre une couleur politique.

L'émeute de 1888 fut pour le jeune mouvement socialiste de Roumanie l'occasion d'un véritable examen. Elle mit en même temps en lumière l'inanité de la théorie de l'action légale que tentaient d'imposer les leaders opportunistes.

Les événements de 1888 suscitèrent en même temps chez les socialistes quelques vigoureuses manifestations de solidarité avec la cause des révoltés. C'est ce qu'attestent aussi bien l'attitude de principe adoptée envers le mouvement paysan par les socialistes de la Capitale et précisée par le Manifeste du Cercle des Ouvriers de Bucarest, que l'action pratique de propagande déployée en cette période par certains socialistes dans les rangs de la paysannerie. Les formes et les voies de contact des socialistes avec les milieux paysans pendant l'émeute sont étudiés en détail par l'auteur de l'article. Les événements donnèrent également lieu à un certain nombre de manifestations de sympathie de la population laborieuse à l'égard des paysans révoltés, comme ce fut notamment le cas à Galatz, à Mizil et ailleurs.

Les milieux dominants de Roumanie mirent à profit les circonstances de 1888 pour écraser le jeune mouvement socialiste. Sauf lors de création des clubs socialistes dans les villages, jamais, au cours des dernières décades du siècle passé, les attaques de la réaction contre le mouvement socialiste n'avaient atteint une telle violence, jamais encore la persécution des socialistes n'avait été aussi rigoureuse et la répression engagée sur une aussi vaste échelle. Outre la suppression des organisations socialistes et de la liquidation du mouvement en tant que forme d'organisation de la classe ouvrière, c'est son idéologie même que l'on tenta d'anéantir.

En dépit des actions répressives du gouvernement et des pressions idéologiques, la propagande socialiste n'en continua pas moins à exercer vigoureusement sa force d'attraction sur la paysannerie.

La rude leçon de lutte de classe que fut pour le mouvement socialiste, le prolétariat et la paysannerie la révolte de 1888, enrichit leur expérience révolutionnaire, contribua à la maturation du mouvement et le trempa pour la lutte de libération sociale de plus tard.

ASPECTE PRIVIND FINANȚAREA PARTIDELOR BURGHEZE DE CĂTRE CAPITALUL MONOPOLIST ÎN GERMANIA OCCIDENTALĂ¹

DE

DIETER FRICKE (Jena) *

Faptul că partidele burgheze din Germania occidentală sînt finanțate și, în acest fel, întreținute de către cercurile conducătoare ale capitalului monopolist este un secret public.

În campaniile electorale pentru alegerile în Bundestag din anii 1953 și 1957 au fost publicate un mare număr de documente care dau la iveală destul de clar amestecul capitalului monopolist în culisele partidelor burgheze², documente a căror autenticitate este recunoscută în întregime, deși în parte cu multă neplăcere, de către cercurile burgheze. Sociologii burghezi, de exemplu von der Heydte și Karl Sacherl, caracterizează declarațiile memorandumului Partidului social-democrat german (S.P.D.) din 1953 „ca fiind în întregime verosimile . . . , deși — în aceasta constă

¹ Articolul a fost întocmit înainte de alegerile pentru Bundestag din 17 septembrie 1961. În principiu însă, la alegerile pentru Bundestag din 1961 nu s-a schimbat nimic în privința finanțării partidelor burgheze de către capitalul monopolist dacă nu cumva ea a fost întărită. Presa vest-germană relatează de curînd despre o recepție pe care Adenauer a oferit-o magnaților capitalului monopolist și la care finanțarea C. D. U. în alegeri a fost punctul central al discuțiilor. Participanți la această recepție au fost printre alții : Hermann Abs, șef al Băncii Germane ; Robert Pferdmenges, Hermann Reusch, director general al concernului siderurgic Gutehoffnung ; Ulrich Klaus Haberland, director general al concernului de coloranți Bayer-Leverkusen ; Werner von Siemens, Carl Wurster de la Fabrica de anilină și sodă din Baden ; Wili Ochel, director general al concernului Hoesch ; Günter Henle, director general al concernului Klockner, și Hans Sohl, director general al industriei siderurgice August Thyssen. Pentru toate acestea vezi și Herman Kalb, *Der demagogische Charakter des Manifests der Adenauer C.D.U. zur Bundestagswahl 1961*, în „Einheit”, an. 16 (1961) nr. 8, p. 1 247 și urm.

* Articol scris special pentru revista „Studii”.

² Vezi mai ales memorandumul S.P.D. : *Unternehmermillionen kaufen politische Macht ! Finanzierung und Korrumpierung der Regierungsparteien durch die Managerschicht der „Wirtschaft” Denkschrift*, editat de conducerea S.P.D., Bonn (1953), și mai puțin edificatoarea broșura a S.P.D. : *Die Finanzierung des Wahlkampfes 1957. Eine Untersuchung über die Abhängigkeit politischer Parteien von wirtschaftlichen Machtgruppen*, editat de conducerea S.P.D., Bonn, 1957.

neadevărul — fapte de mult cunoscute ar fi prezentate în scopuri propa-
gandistice ca descoperiri senzaționale”¹.

Prin ce au devenit neadevărate cele peste 60 de documente prezentate
în întregime în anexa memorandumului rămîne o enigmă pentru cititor.

Pentru acești sociologi burghezi, problema „oamenilor din umbră”
ai partidelor politice, după cum susțin von der Heydte și Sacherl,
scapă „oricărei cercetări științific exacte. Chiar dacă nu e apărat de vreo
normă juridică, misterul care învăluie mai ales resursele materiale ale
unui partid politic (burghez — *D.F.*) nu este mai ușor de pătruns decât
secretul votului garantat de Constituție. Ceea ce se petrece între patru ochi
între « omul din umbră » și « funcționarul de partid » rămîne tot atît de
ascuns opiniei publice ca și atitudinea alegătorului aflat singur în cabina
de vot”².

Este, desigur, deosebit de greu de descris relațiile dintre capitalul
monopolist și partidele burgheze, dată fiind tăcerea deplină păstrată de
obicei de ambele părți. Aceasta însă nu ne dispensează nici pe departe de
datoria de a cerceta esența acestor relații cu ajutorul materialelor
existente. De asemenea nu ne este îngăduit să ne resemnăm³ a vedea
în activitatea asociațiilor așa-zis „stimulative” răul cel mai mic⁴.

S.P.D. și-a dobîndit inițial unele merite prin demascarea sistemului
de finanțare a partidelor burgheze de către capitalul monopolist. Conducerea
de dreapta a S.P.D. a ajutat apoi din an în an tot mai mult partidelor
burgheze în politica lor antinațională, pactizînd cu ele în pofida intereselor
vitale ale poporului german. Astăzi liderii de dreapta ai S.P.D. pactizează
cu acele partide al căror caracter imperialist l-a demascat, pe baza a
numeroase documente, și memorandumul S.P.D. din 1953. Ei merg
astăzi mină în mină, încercînd chiar să-i întreacă în politica de dreapta
pe aceia despre care deputatul social-democrat Arndt spunea în ședința
din 7 iunie 1951 a Bundestagului de la Bonn: „Cînd în rîndurile popu-
lației se va naște bănuiala că pe lîngă convingerile politice, de partid,
și propria conștiință deputații ar mai putea avea și *alte motive* pentru
a vota și aparține sau nu unui guvern, *în acea zi Bundestagul german
poate pleca acasă*”⁵.

E deosebit de semnificativ că, deși în ultimii zece ani au fost destule
motive pentru ca Bundestagul să plece acasă, conducerea de dreapta a
S.P.D. nu a tras concluziile necesare. Pentru social-democrații de dreapta
și sociologii burghezi sînt departe de a fi clare esența partidelor și caracterul
sistemului electoral și parlamentar sub dominația capitalismului, pe care
le prezintă într-o lumină falsă. În timp ce marxism-leninismul subliniază
că interesele fundamentale ale diferitelor clase ale societății capitaliste

¹ Friedrich August Freiherr von der Heydte și Karl Sacherl, *Soziologie der deutschen Parteien*, München, 1955, p. 346.

² *Ibidem*, p. 166.

³ Cf., de exemplu, Heinz Josef Varain, *Das Geld der Parteien*, în „Geschichte in Wissenschaft und Unterricht”, an. XII (1961), nr. 8, p. 489—511.

⁴ Cf. U. W. Kitzinger, *Wahlkampf in Westdeutschland. Eine Analyse der Bundestagswahl 1957*, Göttingen, 1960, p. 179.

⁵ Citat după *Unternehmermillionen kaufen politische Macht!*..., p. 332.

generează diverse tipuri de partide burgheze, acești sociologi caută rădăcinile diferitelor tendințe sociale în afara intereselor diferitelor clase. Văicărelile despre „degenerarea” democrației și a partidelor politice prin finanțarea lor rămân fără nici o importanță atâta timp cît tind să ascundă și să prezinte falsificat cauzele acestui fenomen, aflat în însăși natura sistemului imperialist.

Sistemul finanțării partidelor burgheze de către capitalul monopolist contrazice nu numai „teoria” sociologiei burgheze despre partidele aflate deasupra claselor, dar arată cît de absurdă este afirmația, des repetată, privind posibilitatea alegerilor libere sub dominația imperialismului. „Burghezia — se spune în Programul P.C.U.S. — face o mare reclamă pretinsului caracter democratic al sistemului său electoral, proslăvind în special existența mai multor partide și posibilitatea desemnării unui mare număr de candidați. În realitate însă, monopolisții răpesc masele populare posibilitatea de a-și exprima voința și de a alege pe adevărații apărători ai intereselor lor. Avînd în mîinile lor asemenea mijloace puternice cum sînt capitalul, presa, radiodifuziunea, cinematografia, televiziunea, folosind oamenii lor în sindicate și în alte organizații de masă, monopolisții induc în eroare masele populare, impun alegătorilor pe candidații lor”.¹

Finanțarea partidelor burgheze de către capitalul monopolist și, în parte, chiar de către vîrfurile militariste și clericale ale statului² în Germania occidentală este una dintre metodele prin care burghezia monopolistă transformă statul într-un organ suprem de conducere a afacerilor, dominînd astfel întreaga politică internă și externă. Mereu mai ample cu fiecare alegere pentru Bundestag, încercările reușite ale capitalului monopolist vest-german de a sprijini partidele burgheze cu mari sume de bani și de a le încadra în politica lor antipopulară sînt în Germania occidentală expresia actualului capitalism monopolist de stat.

Vorbăria neîncetată a publiciștilor burghezi despre „alegerile libere”, despre condițiile democratice ale desfășurării lor în Germania occidentală nu pot pune nici un moment la îndoială faptul că și pentru R.F.G. este valabilă fără restricții constatarea lui Lenin că „puterea capitalului e totul, bursa e totul, iar parlamentul, alegerile nu sînt decît marionete, păpuși...”.³

Finanțarea partidelor burgheze de către capitalul monopolist s-a constatat în Germania mai ales începînd cu alegerile pentru Reichstag din 1907. Campania electorală, în cadrul căreia guvernul și partidele burgheze s-au străduit într-o foarte mare măsură să infecteze poporul german cu ideologia imperialistă, a fost finanțată în mare parte de bur-

¹ Programul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, în *Congresul al XXII-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice*, Edit. politică, București, 1962, p. 356—357.

² Ne referim aici numai la posibilitățile care stau la dispoziția C.D.U. — C.S.U. ca partid guvernamental pentru finanțarea campaniei sale electorale ș.a. din titlurile: 300. *Zur Förderung des Informationsdienstes*, 303. *Nachrichten Agenturdienst* și 309. *Öffentlichkeitsarbeit in Verteidigungsfragen*.

³ V. I. Lenin, *Despre stat*, în *Opere*, vol. 29, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 472.

ghezia monopolistă. Peste o jumătate de milion de mărci a fost pusă la dispoziția fondului electoral, aflat sub controlul guvernului¹.

După alegerile pentru Reichstag din 1907, care au constituit prelu- diul semnificativ al lui 4 august 1914, Uniunea centrală a industriașilor germani („Zentralverband Deutscher Industriellen”) a înființat un fond „electoral industrial” prin care partidele burgheze trebuiau să urmeze propaganda ațîțătoare la război a marilor industriași capitaliști. 120 de candidați ai partidelor burgheze, care și-au luat obligația să reprezinte interesele industriei grele germane, au fost finanțați din acest fond elec- toral industrial în timpul alegerilor pentru Reichstag din 1912.

În zilele revoluției din noiembrie 1918 a fost înființat, de către Uniunea generală a industriei germane („Reichsverband Deutscher Indu- strie”) și de Uniunea asociațiilor patronilor germani („Bund Deutscher Arbeitgeberverbände”), Consiliul curatoriu pentru refacerea economiei germane. Acest consiliu, al cărui prim-președinte a fost Karl Friedrich von Siemens, a jucat un rol însemnat în organizarea și consolidarea contrarevoluției. Sarcina principală a acestui consiliu consta în primul rînd în a influența alegerile pentru Adunarea națională de la Weimar din 19 ianuarie 1919, în interesul imperialismului și militarismului german. Și la alegerile următoare pentru Reichstag acest consiliu a subvenționat anumiți candidați, orientîndu-se astfel, mai ales ca urmare a influenței industriei grele, spre partidele burgheze cu o politică deschis reacționară, ca partidele național-german și popular-german.

Uniunea pentru politica de stat („Die Staatspolitische Vereinigung”), înființată la 26 noiembrie 1926 cu participarea unor conducători ai Uniunii Reichului pentru industria germană, căuta însă să dea un sprijin material tuturor partidelor burgheze. Inițiatorul acestei uniuni, Karl Duisberg, președintele consiliului de administrație al lui I. G. Farben, a citat, în cuvîntarea sa ținută cu prilejul adunării de constituire, exemplul S.U.A., unde „întreaga politică e dictată de un grup de oameni de afaceri”. În același fel, trebuia ca și în Germania capitalul monopolist să influențeze prin mijloace bănești politica tuturor partidelor burgheze. În spiritul lui Duisberg de a finanța mai multe partide burgheze și a le aservi intereselor lor, au procedat, pe lîngă concernele din industria chimică, mai ales mono- poliștii din industria hîrtiei și celulozei, precum și din industria alcoolului.

La consfăturile uniunilor capitaliste de afaceri („Interessenverbände”) în timpul republicii de la Weimar se făcea auzită tot mai mult cererea „de a se domina din punct de vedere economic cît mai multe partide politice”². De asemenea, o parte a capitalului monopolist începea să se orienteze spre subvenționarea partidului nazist. Atunci cînd marele fabricant Ernst von Borsig, de pildă, a cerut la consfătuirea industriașilor germani din martie 1924 ca în partidele burgheze să se trezească un mai mare interes și, de asemenea, mai multă înțelegere pentru interesele capitalului monopo-

¹ Cf. Dieter Fricke, *Der deutsche Imperialismus und die Reichstagswahlen von 1907*, în „Zeitschrift für Geschichtswissenschaft”, an. IX (1961), nr. 3, p. 538—576.

² Cf. relatările primarului general Most (Duisburg), în „Industrie und Parlament. Kölner Industriehefte” nr. 9, editat de „Verband Rheinischer Industrieller, Verein der Industrie des Regierungsbezirks Köln, Vereinigung Kölner Arbeitgeberverbände”, Köln, 1928, p. 29.

list¹, el se găsea deja de mai mult timp în relații cu Hitler, pentru care colecta cu zel sume de bani „de la cei mai intimi prieteni ai săi din industrie”².

Finanțarea partidului nazist, care s-a făcut începînd din 1923, în afară de Borsig, de către Stinner, Thyssen și o serie de mari industriași din Germania de sud și care a luat cu ajutorul magnaților din industria de armament, la începutul anului 1930, o atît de mare amploare este suficient de cunoscută și demonstrată prin dezvăluirile făcute de Partidul Comunist din Germania³, de procesul criminalilor de război⁴ de la Nürenberg și din alte surse⁵. Este cu atît mai surprinzătoare campania publiciștilor burghezi vest-germani împotriva „clișeului-tip” potrivit căruia „Hitler ar fi ajuns la putere cu sprijinul financiar al cercurilor de afaceri și ale burgheziei, al căror instrument executor era”. Toate teoriile „științifice serioase” ar dovedi totala nevinovăție a imperialismului în ce privește creșterea fascismului hitlerist și vina Partidului Comunist din Germania și, în parte, a Partidului social-democrat german în căderea Republicii de la Weimar⁶. Prin astfel de mijloace se caută să se falsifice adevăratele cauze ale fascismului hitlerist și să se calomnieze Partidul Comunist din Germania. Însuși exemplul finanțării partidului nazist de către magnații industriei de armament arată, prin urmările sale îngrozitoare pentru poporul german și popoarele vecine, că asemenea relații între capitalul monopolist și partidele burgheze, relații pe care le găsim în Germania occidentală de astăzi ca și înainte de 1933, pot duce la o catastrofă națională.

În Germania occidentală, puțini ani după zdrobirea fascismului hitlerist, imperialismul german a devenit din nou puternic. În modul său, „experimentat” de istorie, imperialismul a reînceput să acționeze printr-un vast sistem de finanțare a partidelor burgheze, supunîndu-le în întregime voinței sale. Cînd președintele Societății federale pentru industria germană („Bundesverband der Deutschen Industrie”), Fritz Berg, a cerut în 1950 industriașilor capitaliști „să pună bine piciorul” în circumscripțiile electorale „pentru ca să instaureze o influență a cercurilor de afaceri corespunzătoare importanței acestora” și „să lupte pentru lumea de afaceri și pentru poziția ei ideologică”, această frază nu urmărea numai să facă agitație.

¹ Cf. ședința industriei germane la Berlin din 26 și 27 martie 1924 în „Veröffentlichungen des Reichsverbandes der Deutschen Industrie”, nr. 21 (aprilie 1924), p. 49.

² Comp. cu scrisoarea secretarului particular al lui Borsig, Fritz Detert, din 23 octombrie 1937 către fiul său, în Albert Norden, *Fälscher. Zur Geschichte der deutsch-sowjetischen Beziehungen*, Berlin, 1959, p. 131.

³ Cf. Walter Ulbricht, *Der faschistische deutsche Imperialismus (1933—1945)*, Berlin, 1952 p. 13 și urm.

⁴ Cf. aici mai ales cu declarația lui Schacht.

⁵ Cf., între altele, Fritz Thyssen, *I paid Hitler*, Londra, 1941.

⁶ Deosebit de clar este expusă această concepție de Günter Triesch, *Kräfte, die den Untergang der Demokratie besorgen. Wen trifft die Schuld und wer trägt die Verantwortung für den 30. Juni 1933?* în „Industrie-Kurier” (Düsseldorf) din 31 ianuarie 1959.

Imperialismul german, din nou în curs de consolidare, a recunoscut deschis însemnătatea faptului că reprezentanții partidelor sale au dominat în alegerile pentru Bundestag și pentru camerele landurilor. Imperialismul este interesat în primul rând în dezvoltarea așa-zisei „piețe” economice libere, care dă capitalului monopolist libertatea de a exploata clasa muncitoare, de a jefui majoritatea populației, de a-și concentra producția și capitalul pe seama existenței multor întreprinzători burghezi și mic-burghezi.

Liderii partidelor burgheze sprijină cu toate forțele de care dispun politica refacerii imperialismului german. Uniunea creștin-democrată (C.D.U.), în a cărei conducere se află reprezentanți proeminenți ai capitalului monopolist, a fost astfel de la început partidul conducător al imperialismului vest-german. *Partidul liber democrat* (F.D.P.), care a făcut parte mai întâi din coaliția guvernamentală de la Bonn, a participat și participă activ la remilitarizarea Germaniei occidentale. La conducerea acestui partid se află reprezentanții capitalului financiar și comercial. *Partidul german* (D.P.) a continuat politica fostelor grupări monarhiste și tradiția reacționară a politicii prusace de forță. *Partidul german* și *Blocul exilaților și al celor deposezați de drepturi*, în a cărui conducere predominau vechii juncheri originari din regiunile de la est de Elba, au fuzionat în 1961 în *Partidul unit german*¹.

În scopul influențării alegerilor din 1949 pentru Bundestag în spiritul antinațional al politicii imperialismului german, în iunie 1949 s-a constituit la Stuttgart un consorțiu al cercurilor de afaceri capitaliste („Interessenverband”), al președinților camerelor de comerț și industrie etc. S-a stabilit, printre altele, ca de la fiecare întreprinzător capitalist să se perceapă o „contribuție” de 2 pînă la 4 mărci pe cap de salariat. Suma urma să fie pusă la dispoziția fondului campaniei electorale, presupunînd prezența în circumscripțiile electorale numai a candidaților Uniunii creștine-democrate sau a Partidului popular german (D.V.P.). Colecta urma să ajungă ca o „contribuție specială” la Asociația capitalistă de afaceri² („Interessenverband”). Asociația se afla sub conducerea bancherului dr. Robert Pferdmenges, prieten intim al lui Adenauer, care în 1945 a fost pus pe lista criminalilor de război din industrie, întocmită de comitetul Kilgore al senatului american, pentru participare activă la pregătirea și purtarea războiului fascist de cotopire a popoarelor Europei. Oficial, Pferdmenges a contestat chiar existența acestui consorțiu, acceptînd însă să colecteze de la prietenii săi pentru fondul electoral al Uniunii creștine-democrate³. O circulară confidențială a conducătorului Uniunii economice din industria construcțiilor din 10 iunie 1949 către membrii uniunii lasă să se întrevadă clar ce scopuri se urmăreau prin finanțarea campaniei

¹ Despre caracteristica partidelor burgheze la începutul reinvierii imperialismului german, cf. Walter Ulbricht, *Zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung, 1950 - 1954*, vol. IV, Berlin, 1958, p. 233 - 238. Această apreciere din anul 1952 s-a adevărit total în anii următori și se potrivește, în principiu, și astăzi.

² Cf. scrisoarea conducerii prezidiului S.P.D. din 12 iulie 1949 către bancherul dr. Robert Pherdmenges, în *Unternehmermillionen kaufen politische Macht!* . . . , p. 57.

³ Cf. scrisoarea de răspuns a lui Pferdmenges din 20 iulie 1949 către conducerea S.P.D., *ibidem*, p. 57 și urm.

electorale și în ce formă se realizează aceasta. Printre altele se spune : „Pe baza unui acord între uniunile economice și partidele care promovează politica economică a d-lui profesor Erhard, uniunile s-au obligat să contribuie la fondul electoral al acestor partide cu o sumă totală de 2 000 000 de mărci, din care industriei construcției îi revin 600 000 de mărci Din suma totală revine : Uniunii creștin-democrate 65 %, Partidului liber german 25 %, Partidului german 10 %. În speranța că și dv. sînteți pentru continuarea politicii economice de pînă acum, îmi permit să vă rog a binevoi ca sub parola « Pymont » să plătiți o contribuție de . . . mărci”¹.

Suma strînsă de capitalul monopolist și asociațiile sale de afaceri pentru campania electorală din 1949 a partidelor burgheze nu ne este cunoscută. Suma de 2 000 000 poate să fi fost de mai multe ori depășită ; toate partidele burgheze au primit din diferite alte surse sume considerabile, ale căror proporții nu le cunoaștem.

Astfel, „contribuțiile strînse” prin persoane de încredere ale partidelor burgheze au jucat un rol însemnat în alegerile din 1949 pentru Bundestag și din anii următori pentru camerele landurilor. Cu ocazia alegerilor pentru Landtag din 1950, în Nordrhein-Westfalen au fost trasate de către Adenauer, ca președinte al Uniunii creștin-democrate, directive precise ale acestei acțiuni de colectare. Una dintre aceste „persoane de încredere” ale C.D.U. informează în încheiere : „Am avut suficient timp pentru îndeplinirea acestei misiuni și am fi avut un succes deosebit dacă s-ar fi urmat indicațiile dr. Adenauer . . . dr. Holzapfel a obținut la Uzinele « Henkel » 120 000 de mărci. La Duisburg avocatul Etzel a fost deosebit de zelos ; însuși Weiz, ministrul de finanțe al landului Nordrhein-Westfalen, a colectat, după cum spune dr. Gr. Springorum, de la fabrica de țevi « Mannesmann » din Duisburg ; în sfîrșit, grupările politice și partidele locale au mobilizat oameni pentru colectă. În ultimele trei săptămîni dinaintea alegerilor, aproape că nu se mai încumeta nimeni să se prezinte la diferitele firme, fiind mereu întîmpinat cu : « Dar ce se întîmplă la dv. ? Nu se mai respectă indicațiile d-lui cancelar federal ? » Ni s-a anunțat în scris vizita dv. și de fapt au mai fost aici pentru o colectă încă trei domni diferiți. Mulți erau foarte revoltați de acest teatru, astfel că nu mai plăteau nimic”².

Fără ca această formă de colectare să fi încetat, după alegeri s-au elaborat forme și metode de finanțare organizată a partidelor burgheze de către capitalul monopolist. În cele ce urmează vom cerceta mai îndeaproape aceste metode, a căror complexitate nu o vom putea elucida decît prin cîteva exemple, dat fiind cadrul limitat al articolului nostru.

Mulți monopolisți trimit anumitor partide burgheze sau unor deputați sume mari de bani, ca în acest mod să cumpere reprezentarea intereselor lor în parlament ; acești bani li se întorc cu mari dobînzii sub formă de scutiri de impozite, creșteri sau scăderi ale taxelor vamale, comenzi de

¹ Cf. scrisoarea de răspuns a lui Pferdmenges din 20 iulie 1949 către conducerea S. P. D., *ibidem*, p. 58.

² *Ibidem*, p. 12.

armament etc. Sistemul electoral pentru Bundestag practicat în Germania occidentală le dă posibilitatea de a-și alege mai departe propriii oameni de încredere.

Ca urmare a acestui sistem, circa 60% din deputați sînt aleși cu ajutorul sistemului majoritar direct în diferitele circumscripții electorale. Repurtează victoria candidatul care întrunește relativ cele mai multe sufragii. Restul mandatelor revin candidaților după sistemul electoral proporțional. Astfel, fiecărui partid îi revine un număr de locuri proporțional cu numărul total de voturi întrunit. Partidul care nu întrunește trei mandate, sau 5% din totalul voturilor, nu participă la împărțirea mandatelor acestei liste. În acest fel, partidele burgheze au făcut din legea electorală o piedică greu de trecut pentru intrarea în Bundestagul de la Bonn a reprezentanților maselor. Adenauer, vorbind la 3 februarie 1956 la Stuttgart în fața Uniunii tinerilor patroni, nici n-a încercat să ascundă caracterul antidemocratic al acestei legi: „Eu nu știu multe despre dreptul electoral ... Scopul meu cel mai important e să cîștig alegerile; după aceea poate fi discutat și dreptul electoral ...”.¹ Diferitele uniuni economice capitaliste se străduiesc, fiecare în parte, să-și introducă propriii candidați în listele electorale ale partidelor burgheze, care le oferă mari perspective. Datorită sistemului listelor, este posibil să tocmească ei înșiși cu ușile închise o mare parte din deputați și să-i stabilească încă înaintea alegerilor. August Dresbach, deputat în Bundestag din partea C.D.U., declară semnificativ: „Cine a avut ocazia să vadă cum sînt întocmite asemenea liste, pe landuri, a fost foarte neplăcut impresionat. Întocmirea lor nu se deosebește cu nimic de tîrgul de vite din vechiul meu orașel”.² Plasarea pe listele landurilor a candidaților uniunilor monopoliste se face, de regulă, în funcție de sumele plătite și de importanța lor. Organizațiile pe landuri ale partidelor burgheze au refuzat în diferite ocazii să țină seama de aceste manevre. Ele au fost însă chemate la ordine de către conducerile centrale. Acest lucru îl arată deosebit de clar unul dintre cele mai recente exemple în acest domeniu. Așa, dr. Hans Dichgans, membru în consiliul de conducere al Uniunii economice a industriei fierului și a oțelului, a fost introdus ulterior, datorită insistențelor concernului Thyssen, ca nr. 35 într-o poziție plină de perspective a listei electorale a C.D.U. din Nordrhein-Westfalen pentru alegerile din Bundestag din 1961. Organizația de land (districtuală) a C.D.U. a scos de pe listă pe candidatul concernului Thyssen în favoarea unui candidat al Uniunii comercianților. Atunci a intervenit Robert Pferdmenges. Acest magnat bancar dispune de o puternică influență în C.D.U. Prietenul său apropiat, Adenauer, declara încă în octombrie 1946 la Köln: „Partidul meu și-a făcut din cauza d-lui Pferdmenges propria sa cauză”.

Pferdmenges, legat de industria oțelului prin „relații de credit”, a reușit să obțină ca președintele uniunii landului Nordrhein-Westfalen să-l viziteze la 15 iulie 1961 pe directorul general al concernului Thyssen. Ca rezultat al acestui pelerinaj la Canossa, Dichgans și-a reluat locul pe

¹ „Stuttgarter Zeitung” din 4 februarie 1956.

² Cf. „Neues Deutschland” din 9 august 1961.

lista electorală a landului, însă, așa cum constată „Der Spiegel”, șeful concernului Thyssen nu a ascuns, în legătură cu această întâlnire pusă la cale de Pferdmenges, „că dacă întreprinderile sale, prin reprezentantul lor Dichgans, nu ar fi găsit un loc sigur pe listă, banca sa ar fi oprit orice subvenționare a partidului guvernamental vest-german chiar înainte de alegeri”¹.

Dacă o societate industrială capitalistă nu are puterea concernului Thyssen pentru a-și impune candidații, schimbă pur și simplu partidul burghez pe care îl susține. Înaintea alegerilor din 1953, pentru Bundestag, de exemplu, asociația landului Schleswig-Holstein a C.D.U. a refuzat să plaseze pe unul dintre locurile de favoare ale listei sale pe reprezentantul președintelui pe land al Uniunii industriașilor germani. Grupările capitale de afaceri care stăteau în spatele lui au trecut de partea Partidului liber-democrat. Argumentele lor cîntăreau atît de greu și suma plătită era, bineînțeles, atît de mare, încît chiar președintele de land al Partidului liber german (F.D.P.) a renunțat la primul loc al listei sale electorale în favoarea candidatului industriașilor capitaliști².

Candidații uniunilor capitaliste de afaceri sau ale anumitor grupări monopoliste desfășoară în Bundestag o vie activitate în slujba „oamenilor din umbră”. „Pentru firmele mari este probabil rentabil să trimită pe unul dintre directorii săi în Bundestag — constată publicistul englez Kitzinger. — Reprezentanții uniunilor economice și pe ramuri adeseori își pot duce la îndeplinire programele mai bine în sala de ședințe și în camerele de consiliu decît în sălile Bundestagului, astfel că mandatul este pentru ei o cerință. Mulți dintre ei sînt introduși, ca urmare a alegerii lor în Bundestag, în consiliile de administrație ale diverselor societăți”³.

Asociațiile capitaliste de afaceri și organizațiile monopoliste finanțează partidele burgheze nu numai în timpul campaniei electorale. Diferiți lideri primesc din partea acestora indemnizații regulate.

Din februarie 1952, ministrul de Război de la Bonn și președintele Uniunii creștin-sociale din Bavaria, Franz-Joseph Strauss, de exemplu, primește din partea Societății economice populare din Bavaria, ai cărei membri sînt interesați în această problemă mai ales ca furnizori de armament, o indemnizație lunară de 5 000 de mărci⁴.

Un rol deosebit de important îl joacă și sistemul de a face să parvină indirect partidelor burgheze sume importante prin anunțuri în ziarele partidelor, prin achiziționarea serviciilor de informații, broșuri și altele la prețuri mult deasupra valorii lor reale. Această formă este preferată celorlalte, pe de o parte, pentru a feri de publicitate finanțarea partidelor burgheze și, pe de altă parte, pentru ca sumele să poată fi scutite de impozit

¹ Cf. „Der Spiegel”, din 9 august 1961, p. 16.

² Cf., între altele, cu Arnold J. Heidenheimer, *German Party Finance: The C.D.U.*, în „The American Political Science Review”, t. 51 (1957), p. 378 și urm., și Heinz Josef Varain, *Das Geld der Parteien*, în „Geschichte in Wissenschaft und Unterricht”, an. 12 (1961), nr. 8, p. 505.

³ U. W. Kitzinger, *op. cit.*, p. 24.

⁴ Cf. aici, între altele, declarațiile deputatului S.P.D. Kühn la 21 februarie 1957, în a 193-a ședință a Bundestag-ului al 2-lea, la Bonn.

sub forma „cheltuielilor de exploatare” sau ceva asemănător. La 19 noiembrie 1954, C.D.U. — C.S.U. (Uniunea creștin-democrată — Uniunea creștin-socială) a reușit să promoveze cu o mică majoritate de voturi o lege nouă privitoare la veniturile și impozitele corporațiilor, prin care, deocamdată, „subscripțiile pentru scopuri politice statale” sînt scutite de impozit. Conducerea social-democrată a landului Hessen a obținut, după lupte îndelungate ale Partidului social-democrat german ca această clauză să fie decretată de al doilea senat al Tribunalului federal constituțional din 24 iunie 1958 de la Karlsruhe ca anticonstituțională. Decretul de la Karlsruhe nu a schimbat însă cu absolut nimic natura și intensitatea finanțării partidelor. „Observăm, din păcate — constată resemnat Partidul social-democrat german —, că finanțarea în special a partidelor de guvernămînt C.D.U. — C.S.U. pe baza impozitelor și a cotizațiilor se practică din nou pe căi lăturalnice, prin organizații anexe, folosindu-se porțițele lăstate deschise de decret”.¹ Astfel, de exemplu, este permis Uniunilor capitaliste de afaceri ca pînă la 25% din suma subvenționată pusă la dispoziția partidelor burgheze să fie scutită de impozit².

De atunci însă, finanțarea, în forma mascată a anunțurilor etc., și-a recîștigat amploarea. Pentru Uniunea creștin-democrată lucrează cu foarte importante venituri periodicul „Das Wirtschaftsbild”, ca să nu cităm decît unul dintre exemplele cele mai concludente. Acest săptămînal, aflat în proprietatea Uniunii creștin-democrate³, apare din 1949. Abonaților săi li s-au promis importante informații, care să le aducă și mai importante avantaje materiale.

„Se redau în special dări de seamă și informații din activitatea ministerelor de la Bonn, a Bundestagului și a comisiiilor sale ... Întrucît este vorba de multe ori de informații confidențiale, care nu trebuie să devină publice înainte de vreme, « Das Wirtschaftsbild » apare ca organ confidențial de informații. Editura se străduiește, de asemenea, să dea abonaților săi indicații prețioase în legătură cu preluarea unor comenzi de la oficii publice, ca, de exemplu Oficiul militar, Misiunea pentru Izrael, serviciul de grăniceri etc., și stă la dispoziție cu întreaga sa aparatură pentru consfătuiri personale”⁴.

Ca sursă de informații „Wirtschaftsbild” s-a dovedit lipsit cu totul de valoare. De la apariția sa, și-a afirmat însă calitățile ca sursă financiară a Uniunii creștin-democrate. Importanța pe care o acordă Uniunea creștin-democrată acestei publicații ne apare, printre altele, și din faptul că din 1956, pe lângă trezorerierul federal al C.D.U., Ernst Bach, funcționează, în calitate de coeditor, și ministrul federal al economiei, vicecancelarul Erhard.

¹ *Jahrbuch der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands 1958/59*, Hanovra-Bonn (1960), p. 89.

² Cf. declarațiile conducătorului Uniunii federale a industriei germane într-o convorbire cu redactorii de la „Spiegel,” în „Spiegel” din 4 noiembrie 1959, p. 25.

³ Cf. „Frankfurter Allgemeine”, din 3 februarie 1960, potrivit căruia conducerea Uniunii creștin-democrate a contopit întreprinderile economice ale partidului, din rîndul cărora face parte și „Wirtschaftsbild”, într-o societate cu răspunderi limitate, suportată de asociațiile landurilor și de trezorerierul C.D.U.

⁴ Citat la U. W. Kitzinger, *op. cit.*, p. 165.

Un abonat trebuie să plătească pentru o ediție obișnuită a săptămânalului, conținând 16—20 de pagini hectografiate, 50 de mărci lunar, iar pentru ediția specială „A” chiar 100 de mărci. Susținătorii Uniunii creștin-democrate au făcut abonamente, de exemplu în cazul uzinei Volkswagen, pînă la 100 de exemplare ale acestui organ de „informații” fără nici o importanță pentru ei. Dintre abonații și donatorii publicației „Das Wirtschaftsbild” fac parte, printre alții, Banca de comerț din Berlin, Uniunea textilă „Mönchen-Glassbach”, concernele „Mannesmann” și „Krupp” și mulți alții. Cu toate că „Wirtschaftsbild” apare într-un tiraj relativ redus, în medie de cîteva mii de exemplare, Uniunea creștin-democrată își procură venituri considerabile din abonamente și din donațiile directe, pînă la 100 000 de mărci, din partea anumitor reprezentanți ai capitalului financiar. Numai în 1954 aceste venituri au ajuns la 1 677 110,20 mărci¹. Nu atît de productiv, dar în același spirit, au servit „Das Deutsche Monatsblatt”, „Die Mittelstandsbriefe” și alte organe de presă ca surse financiare ale C.D.U.

Partidul liber german întreține un serviciu asemănător de „informații” constituind, de asemenea, posibilități de finanțare sub titlul „Wirtschaft und Sozialpolitik”. Editorul său este Asociația economică și social-politică de la Bonn. Atît timp cît Partidul liber german se găsea în coaliția guvernamentală și nu în opoziție, acest organ oferea cititorilor săi informații parțial foarte utile, fapt prin care se deosebea întrucîtva de „Wirtschaftsbild” al Uniunii creștin-democrate.

La această formă de finanțare a partidelor, diverșii reprezentanți ai capitalului monopolist nu sînt preocupați numai de interesele lor specifice, ci și de susținerea politicii partidelor burgheze în sensul imperialismului german. Această sforțare s-a văzut clar în cazul societăților de stimulare și sprijin care s-au format înaintea alegerilor pentru Bundestag din 1953, în toate părțile Germaniei de vest, la nivelul landurilor. Societățile de stimulare și sprijin au fost create, așa cum recunoaște deschis sociologul burghez von der Heydte, „pentru a atinge anumite scopuri social-politice în mod public, mai ales în campania electorală”². Înființarea societăților de stimulare și sprijin a fost urmarea hotărîrii Asociației federale a industriei germane și a Uniunii federale a asociațiilor patronilor din Germania³ de a organiza în iarna 1951/1952 o consfătuire a conducătorilor din provincii ai Asociației federale a industriei germane⁴. Camuflate sub denumiri cît mai puțin periculoase și ca organizații aparent apolitice, pentru sprijinirea științei și culturii, acestea au adunat de la patronii capitaliști „daruri” care au fost puse apoi la dispoziția celor mai importante partide burgheze. Înaintea alegerilor pentru Bundestag din 1953 au apărut următoarele societăți de stimulare și sprijin

¹ Cf. „Der Spiegel” din 5 septembrie 1960. Că nu e vorba de o excepție, o dovedesc veniturile din 1956, care au atins chiar 1 800 000 de mărci.

² F. A. von der Heydte și Karl Sacherl, *op. cit.*, p. 168.

³ Cf. circulara unei uniuni a patronilor din landul Nordrhein-Westfalen din decembrie 1952, în *Unternehmermillionen kaufen politische Macht* l. . . , p. 20.

⁴ Cf. J. Varain, *op. cit.*, p. 497.

de acest fel : Societatea economiei populare din Bavaria, Uniunea pentru promovarea economiei pieței libere din Bremen, Uniunea pentru promovarea vieții economice din Hamburg, Societatea de sprijin a economiei din Hessen, Institutul pentru economia Saxoniei de jos, Uniunea pentru promovarea economiei pieței sociale în Nordrhein-Westfalen, Uniunea pentru promovarea economiei renane, Uniunea pentru promovarea economiei din Pfalz, Comisia centrală a economiei din Schleswig-Holstein, Asociația pentru sprijinirea economiei din Baden-Wurtemberg.

Printr-o circulară din ianuarie 1953, Societatea marelui comerț și a comerțului exterior din Bavaria a făcut cunoscut membrilor săi înființarea Asociației politice-economice a marelui comerț și a comerțului exterior bavarez. Ea își stabilea sarcina „de a stringe mijloace din marele comerț și din comerțul exterior bavarez și de a le pune la dispoziție pentru organizarea alegerilor. Dacă și celelalte cercuri ale economiei germane sînt convinse de necesitatea de a subvenționa larg partidele burgheze pentru alegerile în perspectivă și au tras din aceasta concluziile necesare, atunci nici marele comerț și comerțul exterior bavarez nu are voie să se sustragă tocmai acestei sarcini vitale ... Fiecare întreprindere bavareză de mare comerț și de comerț exterior trebuie să fie în stare să aducă o contribuție pentru scopul special aici amintit. Acesta va contribui, după posibilități, cu 0,5 la mie din circulația mărfurilor în 1952”¹.

Societățile de stimulare și sprijin au fost constituite ca organizații cît mai libere, de mică amploare. Deoarece de drept este vorba de asociații profesionale, „darurile” ce li se pot pune la dispoziție, fiind cotizații ale membrilor, se pot scădea din impozit. Mărimea acestor cotizații va fi stabilită de șefii diverselor societăți. La împărțirea banilor se va avea în vedere atît forța partidului burghez la nivelul landului și la nivel federal, cît și anumite interese ale diverșilor „donatori”. De regulă, C.D.U. — C.S.U. îi revine partea leului din mijloacele bănești. „C.D.U. are în casele sale mai multe milioane din industrie — a declarat la 10 august 1956, în «Gesamtdeutschen Rundschau», fostul ministru de Interne creștin-democrat trecut la S.D.P. — decît ar fi putut să viseze vreodată un partid german”².

Totalul mijloacelor bănești pe care capitalul monopolist le-a destinat campaniei electorale din 1953 trebuie să fi atins o valoare considerabilă. În timp ce venitul total din „daruri” s-a ridicat la alegerile pentru Bundestag din 1949 la 6 000 000 de mărci, la alegerile pentru Bundestag din 1953 acestea se ridicau la aproximativ 30 000 000 de mărci³.

Alături de societățile de stimulare și sprijin au luat ființă o serie de alte instituții, care, de asemenea, susțin partidele burgheze din punct de vedere financiar sau pe altă cale. Vom aminti aici numai diversele „fonduri

¹ Cf. de exemplu, statutul *Vereins zur Förderung der sozialen Marktwirtschaft in Nordrhein-Westfalen*, în *Unternehmermillionen kaufen politische Macht!* . . , p. 82 și urm.

² *Ibidem*, p. 70.

³ Cf. *Die Finanzierung des Wahlkampfes 1957*. . . , p. 10 și 13.

Adenauer"¹: Fondul pentru promovarea producției de lapte², Fondul pentru păstrarea păcii muncii (înființat în 1951 de industria siderurgică renană și Uniunea „Balanța”), Societate pentru promovarea armoniei sociale.

„Balanța” a fost înființată la 23 septembrie 1952, printre alții de regele țigaretelor din Germania de vest, Philipp F. Reemtsma. Pentru sprijinirea campaniei electorale a partidelor burgheze, ea a început o intensă campanie de presă, prin anunțuri și afișe, pentru prostirea alegătorilor prin minciunile despre pretinsa colaborare socială și altele asemănătoare. Astfel publică de la 9 octombrie la 31 decembrie 1952, în 445 cotidiene și săptămânale, cu un tiraj total de 12 000 000 de exemplare, 10 anunțuri mari, mereu cu același conținut³.

Pentru coordonarea activității diverselor societăți de stimulare și sprijin și a celorlalte grupuri de finanțare a fost înființată în 1954, la Köln, Uniunea cetățenească. După statutul ei, această uniune și-ar propune, chipurile, „promovarea caracterului democratic al statului în Republica Federală Germană” conlucrind cu „uniuni și grupări care urmăresc aceleași scopuri politice”. De fapt însă ea dă capitalului monopolist german posibilitatea de a finanța partidele burgheze, la nivel federal, dintr-o sursă centrală scutită de impozite⁴. În timp ce societățile de stimulare și sprijin lucrează la nivelul diverselor landuri ale Federației, Uniunea cetățenească cuprinde marile concerne industriale, bancare și de asigurări. Prin conferințe regulate, la care se dezbate probleme centrale, Uniunea cetățenească întreține un contact strâns cu funcționarii acestor societăți. O privire asupra listei membrilor ei fondatori ne permite să vedem ce cercuri puternice stau în spatele acestei uniuni: Fritz Berg, președintele Asociației federale a industriei germane, Robert Pferdenges, H. C. Paulsen, președintele Uniunii federale a asociațiilor patronilor din Germania, Friedrich Spennrath, președintele Comisiei generale a economiei manufacturiere germane, Gustav Stein, adjunct⁵ al conducătorului Asociației federale a industriei germane.

Sarcina principală a Uniunii cetățenești și a celorlalte organizații de stimulare și sprijin constă în orientarea într-o măsură mai mare a partidelor burgheze spre susținerea și executarea politicii interne și externe a imperialismului german. În acest sens și în scopul unei eficacități mai mari a banilor investiți, capitalul monopolist german acordă atenție nu numai unui singur partid burghez, ci tuturor aceluia care, „într-o anumită

¹ Cu ocazia celei de-a 75-a aniversări a lui Adenauer, președintele Uniunii federale a industriei germane a solicitat la 19 decembrie 1950 membrilor uniunii o contribuție de cel puțin 1 000 de mărci pentru o „donație Adenauer”. Acest dar i-a fost înmănat lui Adenauer „pentru scopuri culturale și științifice” (1). Pentru pregătirea alegerilor în Bundestag din 1957, industria germană a plătit retroactiv, din februarie 1945, 25 de pfennigi pe cap pentru „Donația Konrad Adenauer pentru exilați”.

² În aceste fonduri, administrate de deputatul C.D.U. Struve, îi curgeau C.D.U.-ului contribuțiile „pentru sprijinirea producției laptelui” din fiecare litru de lapte și fiecare funt de unt.

³ Cf. *Unternehmermillionen kaufen politische Macht* l. . . , p. 26.

⁴ De la decretul constituțional de la Karlsruhe din 1958, acest lucru se face într-o formă mascată.

⁵ Astăzi director general.

congruență”, susțin politica sa imperialistă¹. La o ședință a Asociației federale a industriei germane din martie 1957, un participant la discuții a explicat că „asociațiile cu cea mai mare forță de șoc nu sînt în prezent acelea care mizează pe un singur partid, ci acelea care lucrează pentru pătrunderea în parlament a tuturor partidelor”.²

Uniunea cetățenească și societățile de stimulare și sprijin își dau osteneala să unească partidele burgheze pe baza politicii imperialiste și, pe cît este posibil, să evite luptele dintre ele. Cînd în 1956, de exemplu, în Nordrhein-Westfalen, F.D.P. ieșind din coaliția cu C.D.U., „cercuri economice largi au fost puternic șocate”³ de această așa-numită „răscoală din Düsseldorf” și i-au suspendat temporar orice sprijin financiar.

Străduințele capitalului monopolist și ale societăților sale de stimulare și sprijin de a aduce partidele burgheze pe aceeași linie în problemele esențiale ale politicii imperialiste confirmă întru totul constatarea din programul P.C.U.S. că, „de obicei, diferitele partide burgheze nu reprezintă decît diferitele fracțiuni ale clasei dominante: burghezia”.⁴

O condiție necesară pentru finanțarea unui partid burghez de către capitalul monopolist și societățile sale de stimulare și sprijin este poziția antimuncitorească și antisocialistă a acestuia. Cererea constantă a Institutului german de industrie⁵, la începutul anilor 1950, de „a separa blocurile de dreapta și de stînga” este astăzi la fel de obligatorie pentru partidele burgheze ca și atunci. Îndepărtarea hotărîtă a F.D.P. de S.P.D. și apropierea lui de C.D.U., așa cum am văzut acum, în săptămîinile anterioare alegerilor pentru Bundestag din 1961, corespunde întru totul cererii făcute în „Scrisoarea patronilor” a Institutului german de industrie din 7 august 1952: „Să se sfirșească cu fărîmițarea pe latura nesocialiștilor! . . . Politica este scumpă, democrațiile și mai scumpe. Partidele au nevoie de bani. O nuanță mai clericală sau mai liberală în atitudine nu este hotărîtoare pentru rezolvarea problemei centrale a secolului nostru. Contradicțiile dintre C.D.U. — C.S.U., F.D.P., D.P. și altele trebuie rezolvate într-o fracțiune, dar nu într-o luptă de partide”.

După datele indicate de Stein într-un interviu acordat redactorilor de la „Spiegel”, partidele burgheze ar fi primit împreună din 1952 pînă în 1958, în medie, 7 000 000 de mărci anual, din care au încasat: C.D.U. 53%, F.D.P. 29,2%, D.P. — F.V.P. 13% și B.H.E. („Burgerliche Handelseinheit”) 4,8%. Pentru operațiile extraordinare cu ocazia alegerilor, în 1957 au primit: C.D.U. 11 000 000 de mărci, F.D.P. 4 600 000, D.P. — F.V.P. 3 300 000 și B.H.E. 500 000. La alegerile pentru Bundestag din 1953 s-ar fi manipulat numai 5 000 000 — 7 000 000 de mărci,

¹ Cf. declarațiile lui Gustav Stein în „Der Spiegel” din 4 noiembrie 1959.

² *Der Staat und die Verbände*, convorbire organizată de societatea federală a industriei germane, la Colonia, la 27 martie 1957, editată de Wilhelm Beutler, Gustav Stein și Helmut Wager, Heidelberg, 1957, p. 34.

³ Cf. Gustav Stein, în „Der Spiegel” din 4 noiembrie 1959, p. 27.

⁴ *Programul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice*, în *Congresul al XXII-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice*, p. 357.

⁵ Institutul german pentru industrie a fost înființat la începutul lui ianuarie 1951 de către Societatea federală a industriei germane și Uniunea patronilor germani, ca centru de propagandă pentru înșelarea clasei muncitoare și a populației cu ideologia imperialistă.

din care pentru C.D.U. 2 500 000, pentru F.D.P. 2 200 000, iar pentru D.P. 1 000 000¹. Dar aceste date trebuie să fie cu mult sub valoarea reală a „donațiilor”, a căror sumă era în 1957 cu siguranță mult mai mare de 30 000 000 de mărci, cât apreciaseră S.D.P. și alții în 1953.²

Din Uniunea cetățenească, după cum s-a stabilit încă din 1957 într-o broșură a S.D.P., „s-a dezvoltat un aparat puternic, în stare, prin dependența financiară a partidelor politice, să influențeze în măsură considerabilă întreaga politică, și mai ales politica economică, fără ca nimeni să apară oficial, personal sau ca instituție”³. Fără să negăm posibilitatea unor atitudini independente ale partidelor burgheze, fapt este că monopolul german și organizațiile sale speciale au câștigat o influență considerabilă asupra activității acestor partide. Ele hotărăsc acțiunile diverselor partide, hotărăsc asupra funcționarilor lor și asupra reprezentanților parlamentari, impun fuziunea partidelor mai mici⁴ etc.

Deși conducerea de dreapta a S.P.D. și-a dat de multă vreme silința să întrecă partidele burgheze în realizarea politicii imperialismului și militarismului german, totuși pînă în prezent nu a putut pătrunde la sacii de bani ai Uniunii cetățenești și a celorlalte societăți de stimulare și sprijin, în timp ce, de către diversele întreprinderi capitaliste care așteptau de la ea favoruri speciale, a fost pînă acum subvenționată de mai multe ori⁵.

La a 13-a plenară a Comitetului Central al P.S.U.G. Walter Ulbricht a arătat cauza pentru care burghezia nu și-a pofit încă la ospăț umilul servitor: „Capitularea conducerii de dreapta a S.P.D. în fața capitalului monopolist vest-german și a militaristilor vest-germani — a explicat el — merge atît de departe, încît și unii conducători mai înțelepți ai monopolurilor încep s-o considere ineficace. Ei se tem că prin această politică S.P.D. și-ar putea pierde orice credit în fața maselor muncitoare și în caz de nevoie ar fi incapabil să funcționeze în sînul muncitorimii ca un bazin receptor pentru curente de opoziționiste din muncitorime”⁶.

În primul rînd, Uniunea cetățenească și societățile de stimulare și sprijin se ocupă mai ales de accelerarea cursei înarmării atomice a militarismului vest-german. În timpul pregătirii alegerilor pentru Bundestag la începutul anului 1957, Uniunea cetățenească s-a declarat gata să suporte o jumătate din cheltuielile pentru alegeri ale C.D.U., evaluate la 9 300 000 mărci. Poziția C.D.U. în lupta electorală a primit o grea lovitură cînd, la Göttingen în 12 aprilie 1957, 18 fizicieni atomiști de seamă au făcut un apel către opinia publică în care făceau cunoscută adîncea lor îngrijorare

¹ „Der Spiegel” din 4 noiembrie 1959, p. 22.

² Cf. Kitzinger, *op. cit.*, p. 173.

³ *Die Finanzierung des Wahlkampfes 1957* . . . , p. 19.

⁴ La formarea, în aprilie 1961, a Partidului unit german, Partidul german a putut să-și amelioreze poziția slăbită, dispunînd de un contact mai strîns cu societățile de promovare, spre deosebire de B. H. E., deși număra abia peste 70 000 de membri față de cei 160 000 ai B.H.E. (Cf. „Süddeutsche Zeitung” din 17 aprilie 1961).

⁵ Cf. „Der Spiegel” din 4 noiembrie 1959, p. 29, și Kitzinger, *op. cit.*, p. 655.

⁶ Walter Ulbricht, *Die Brandmannschaft auf der Position des deutschen Imperalismus*, în „Neuer Weg”, an. 16 (1961), caietul 14, p. 655.

asupra planurilor unei înarmări atomice a Bundeswehrului și arătau : „Credem că o țară mică cum e Republica Federală s-ar apăra cel mai bine și ar promova mai degrabă pacea mondială dacă ar renunța formal și de bună voie la orice fel de înzestrare cu arme atomice. În orice caz, nici unul dintre subsemnați nu va participa la producerea, experimentarea sau folosirea armelor atomice de orice fel”. Pentru ca înarmarea atomică a Bundeswehrului vest-german să se producă totuși, Uniunea creștin-democrată și-a intensificat străduințele în lupta electorală, orientându-se mai ales asupra unei ample campanii de presă. În această situație, Uniunea cetățenească și-a dublat în mod semnificativ suma anterioară a „donațiilor” prevăzute pentru Uniunea creștin-democrată. Cu ajutorul acestor mijloace bănești i-a fost posibil ca și la alegerile pentru Bundestag din 1957 să propage mai intens linia înarmării atomice¹. Uniunea cetățenească a cheltuit atât, încît pare să fi făcut și datorii². Însă așa cum scria „Manchester Guardian” la 27 iunie 1957, pentru capitalul monopolist german o victorie a Uniunii creștin-democrate în alegerile pentru Bundestag și revenirea lui Adenauer în funcția de cancelar federal au o importanță vitală, garantîndu-se numai astfel continuarea nestingherită a politicii sale antinaționale. De aceea au și fost făcute cele mai mari eforturi financiare pentru a asigura această victorie. .

Bundestagul de la Bonn a satisfăcut complet așteptările imperialismului german, deoarece el a aprobat înarmarea atomică a Bundeswehrului, a susținut activ revanșismul și neocolonialismul și a pregătit instaurarea dictaturii în interior sub forma proiectului de „legisla-tură a stării excepționale”. Acest Bundestag a putut să împiedice pînă în prezent aprobarea unei legi care ar fi obligat partidele să oficializeze proveniența mijloacelor lor, așa cum se cere în articolul 21 al Constituției. Proiectul unei legi a partidelor pe care guvernul Adenauer l-a prezentat publicității la sfîrșitul lunii mai 1959 și în octombrie al aceluiași an a fost cercetat de Bundesrat, nu este mai mult decît „o construcție scornită de paragrafe, prin ale cărei intrări lăturalnice să poată curge nestînjiți bani în casele partidului” și care să legifereze formal căile lăturalnice și organizațiile camuflate³.

De la începutul secolului, istoria germanilor ne învață — și pentru asta poporul nostru a trebuit să plătească atîta sînge și lacrimi — că o orientare parlamentar-democratică și, o dată cu asta, înlăturarea sistemului de finanțare a partidelor burgheze pot fi înfăptuite numai prin desființarea militarismului și a celor mai reacționare grupări de conerne, care profită de pe urma înarmării atomice.

¹ Walter Ulbricht, *Die Brandmannschaft auf der Position des deutschen Imperialismus*. În „Neuer Weg”, an. 16 (1961), caietul 14, p. 167, 53 și urm.

² *Ibidem*, p. 167.

³ Cf. „Hamburger Echo” din 27 mai 1959.

О ФИНАНСИРОВАНИИ БУРЖУАЗНЫХ ПАРТИЙ МОНОПОЛИСТИЧЕСКИМ КАПИТАЛОМ В ЗАПАДНОЙ ГЕРМАНИИ

РЕЗЮМЕ

На основе богатого документального материала автор излагает ряд вопросов, касающихся финансирования буржуазных партий монополистическим капиталом в Западной Германии.

Автор не только доказывает, что система финансирования буржуазных партий монополистическим капиталом противоречит „теории” буржуазной социологии о партиях, стоящих над классами, но и показывает насколько абсурдно часто повторяемое утверждение о возможности свободных выборов при господстве империализма. Финансирование буржуазных партий монополистическим капиталом и, частично, милитаристской и клерикальной верхушкой в Западной Германии является одним из методов, при помощи которых монополистическая буржуазия превращает государство в верховный орган, руководящий ее делами, подчиняя себе таким образом всю внутреннюю и внешнюю политику. Все расширяющиеся с каждым выбором в Бундестаг успешные попытки западно-германского монополистического капитала поддержать буржуазные партии крупными денежными суммами и вовлечь их в свою антинародную политику являются выражением сегодняшнего государственной монополистического капитализма в Западной Германии.

DE QUELQUES ASPECTS DU FINANCEMENT DES PARTIS BOURGEOIS PAR LE CAPITAL MONOPOLEUR EN ALLEMAGNE OCCIDENTALE

RÉSUMÉ

Se fondant sur un riche matériel documentaire, l'auteur signale une série d'aspects relatifs au financement des partis politiques bourgeois par le capital monopoleur en Allemagne Occidentale. Il s'attache à démontrer notamment que ce système est non seulement en contradiction avec la « théorie » de la sociologie bourgeoise qui prétend placer les partis au dessus des classes, mais prouve en outre toute l'absurdité de l'affirmation, souvent répétée, touchant la possibilité d'élections libres sous la domination de l'impérialisme. Le financement des partis bourgeois par le capital monopoleur et, en partie, par les hauts milieux militaristes et cléricaux de l'Allemagne Occidentale représente l'une des méthodes dont use la bourgeoisie monopoleuse pour transformer l'État en un organe directeur suprême des affaires et dominer ainsi toute la politique intérieure et extérieure du pays. S'amplifiant à chaque nouvelle élection pour le Bundestag, les actions entreprises par le capital monopoleur ouest-allemand en vue de s'assurer par d'importantes subventions financières le concours des partis bourgeois et de les encadrer ainsi dans sa politique antipopulaire, sont, en Allemagne Occidentale, l'expression du capitalisme monopoleur d'État dans sa phase actuelle.

DIN LUPTA P.C.R. ÎMPOTRIVA POLITICII GUVERNELOR
BURGHEZO-MOŞIEREŞTI DE MILITARIZARE A ȚĂRII
(1921 — 1933)

DE

D. TUȚU și V. ALEXANDRESCU

Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, care a instaurat pe a șasea parte a globului pămîntesc puterea muncitorilor și țărănilor, a subminat baza economică a orînduirii întemeiate pe exploatare și nedreptate socială. Sfărîmînd lanțurile asupririi sociale și naționale în Rusia, Revoluția din Octombrie a dat un impuls puternic luptei maselor populare din țările capitaliste.

Înfrișate de amploarea fără precedent a mișcărilor revoluționare ce s-au desfășurat în Europa anilor 1917 — 1921, forțele reacționare, militariste ale lumii capitaliste s-au regrupat în scopul apărării și menținerii pozițiilor lor, în scopul zdrobirii primului stat socialist din lume.

Astfel, în 1918 ele au organizat intervenția tîlhărească împotriva Statului Sovietic. Pentru a ascunde scopurile criminale de înăbușire a revoluției socialiste din Rusia și a înfrînge mișcarea revoluționară din Europa, puterile capitaliste au creat, la începutul anului 1919, „Liga Națiunilor Unite”, sub paravanul căreia imperialiștii englezi, francezi și americani au continuat politica lor de înrobire a noi și noi popoare.

Trăsătura cea mai caracteristică a întregii politici duse de puterile imperialiste în perioada de după 1900 a constituit-o militarismul.

„Militarismul contemporan — scria V. I. Lenin — este un rezultat al capitalismului. În ambele lui forme el este o « manifestare vitală » a capitalismului : ca forță militară folosită de statele capitaliste în ciocnirile lor externe (« Militarismus nach aussen », cum spun germanii) și ca armă în mîna claselor dominante slujind la reprimarea oricărui fel de mișcări (economice și politice) ale proletariatului (« Militarismus nach innen ») ”¹.

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 15, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 182.

Militarismul s-a manifestat în toate domeniile vieții economice, politice și ideologice ale lumii capitaliste. Pregătind o nouă agresiune împotriva Statului Sovietic, țările capitaliste și-au concentrat eforturile spre acest scop, luând măsuri de militarizare a economiei lor pe seama adâncirii exploatării maselor muncitoare, a mizeriei și suferințelor milioanele de oameni ai muncii, care suportau din ce în ce mai greu povara pregătirilor militare.

Concomitent cu măsurile din domeniul economic, burghezia internațională a trecut la militarizarea vieții politice, instaurând regimuri de teroare și de dictatură fascistă în țările Europei, și a desfășurat pe tărîm ideologic o intensă activitate de ponegrire a U.R.S.S., de ațîțări șovine și revanșiste, o deșănțată propagandă anticomunistă.

Politica militaristă dusă de cercurile imperialiste în perioada premergătoare celui de-al doilea război mondial, cu întregul ei șir de urmări nefaste pentru popoarele lumii, este reeditată astăzi, pe o scară mai largă și cu perspectiva unor consecințe mult mai grave, de către ațîțătorii la un nou război mondial, imperialiștii americani și vest-europeni.

Credincioasă principiilor coexistenței pașnice, în scopul asigurării păcii în lume, Uniunea Sovietică a militat în tot cursul existenței sale, așa cum luptă azi cu forțe mereu crescînde, pentru dezarmarea generală, pentru crearea condițiilor care să facă imposibil un război imperialist.

La Conferința de la Geneva de la 22 aprilie 1922, reprezentantul Uniunii Sovietice a cerut în numele statului sovietic și al milioanele de oameni ai muncii din lumea întreagă: „Dați drumul soldaților, . . . distrugeți armele ucigătoare, scufundați flotele, dărîmați fabricile de arme, uzinele chimice, fortificațiile; opriți prin legi severe instrucția militară și propaganda războinică, suprimați ministerele de război și de marină!”¹

Această politică de luptă activă împotriva militarismului a fost urmată cu consecvență de către Statul sovietic, atît înainte cît și după cel de-al doilea război mondial.

Astăzi vigilența popoarelor crește din ce în ce mai mult. În condițiile existenței puternicului lagăr al păcii și socialismului, cînd raportul de forțe pe arena internațională s-a schimbat net în favoarea forțelor păcii și progresului, militaristii ațîțători la noi războaie sînt siliți să țină seama de voința popoarelor, de hotărîrea lor de a menține și a consolida pacea. În raportul *40 de ani de luptă a partidului*, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej arăta că „pe măsură ce devine și mai puternic frontul păcii, în frunte cu uriașul lagăr al statelor socialiste strîns unite, cresc posibilitățile de înfrînare a agresorilor imperialiști, de preîntîmpinare a unui nou război mondial”².

Pentru a menține mereu trează vigilența oamenilor muncii față de pregătirile războinice ale imperialiștilor, este extrem de utilă evocarea acelor evenimente și acțiuni care au premers și au împins omenirea

¹ Cf. „Deșteptarea”, organ al B.M.-T., din 11 decembrie 1927.

² Gh. Gheorghiu-Dej, *40 de ani de luptă a partidului*, Editura politică, București, 1961, p. 41.

în cel de-al doilea război mondial. Articolul de față își propune ca să prezinte succint cele mai semnificative aspecte ale politicii militariste duse de cercurile burghezo-moșieresti din România în cîrdășie cu imperialismii străini în perioada 1921 — 1933, politică antinațională și anti-populară, împotriva căreia au luptat masele populare conduse de Partidul Comunist din România, avangarda clasei noastre muncitoare.

Făcînd o analiză științifică a situației internaționale în primii ani după victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, V. I. Lenin arăta în raportul ținut la Congresul al III-lea al Internaționalei Comuniste : „... S-a creat o conjunctură cu un caracter specific în politica mondială. Acest specific constă în următoarele : pe de o parte burghezia internațională, plină de ură turbată și de dușmănie împotriva Rusiei Sovietice, este gata în orice clipă să se arunce asupra ei pentru a o sugruma. Pe de altă parte, toate încercările de intervenție militară, pe care această burghezie le-a plătit cu sute de milioane de franci, s-au terminat printr-un eșec total...”¹.

Cu toate acestea, Lenin avertiza împotriva primejdiei unor noi agresiuni antisovietice și chema popoarele la vigilență. „Burghezia internațională — arăta Lenin — , neavînd posibilitate să ducă un război fățiș împotriva Rusiei Sovietice, rămîne în expectativă și pîndește momentul cînd împrejurările îi vor permite să reînceapă acest război”².

O confirmare a justeței aprecierii făcute de Lenin asupra politicii militariste a puterilor imperialiste o constituie încheierea a numeroase tratate și pacte militare care aveau un caracter agresiv îndeosebit împotriva statului sovietic. Printre acestea amintim tratatele cunoscute sub denumirea de sistemul de la Versailles (1919 — 1920) și Washington (1922), precum și convenția de la Lausanne de la 24 iulie 1923, prin care marile puteri imperialiste își rezervau dreptul de a trimite în Marea Neagră, „în orice timp și circumstanță”, nave militare³.

În cadrul pregătirilor militare ale imperialismilor apuseni îndreptate împotriva Uniunii Sovietice și a mișcărilor revoluționare ale maselor, un rol nefast îi era rezervat Romîniei burghezo-moșieresti.

Împotriva politicii antinaționale și antipopulare duse de regimul burghezo-moșieresc în complicitate cu imperialismul occidental de transformare a Romîniei într-o bază de agresiune tîlhărească contra Statului sovietic, a luptat fără răgaz, încă de la crearea sa, Partidul Comunist din România.

Pentru P.C.R., lupta împotriva militarizării țării, pentru zădărnicierea oricărei agresiuni antisovietice, constituia o parte integrantă a programului său de luptă pentru transformarea revoluționară a societății.

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 32, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 459.

² *Ibidem*, p. 460.

³ „Buletinul Marinei”, ianuarie 1925, p. 3.

Prin poziția sa geografică, fiind vecină cu Statul sovietic, România trebuia să servească drept cap de pod în războiul tilhăresc ce-l pregăteau imperialiștii împotriva Uniunii Sovietice. Acest rol criminal era declarat fățiș de înșiși reprezentanții politici ai burgheziei române.

Astfel, pentru a justifica crearea unei baze militare navale pe țărmul Mării Negre care să adăpostească flota militară agresivă a militaristilor români și străini, într-una din publicațiile burgheze se arăta : „România... are de jucat un rol important în Orientul Europei... Pentru menținerea acestui rol... s-a ajuns la ideea că avem nevoie de o flotă de război, iar flota de o bază navală (port militar) unde să se poată adăposti, repara și aproviziona. Necesitatea creării unei baze navale la mare este imperioasă atât pentru noi, cât și pentru aliații cu care eventual vom coopera în contra adversarului”¹.

În condițiile adâncirii crizei generale a capitalismului între cele două războaie mondiale, întreaga politică a burgheziei și moșierimii din România s-a caracterizat prin militarizarea economiei țării și pregătiri intense în vederea războiului antisovietic.

Această politică era determinată, pe de o parte, de tendințele coto-pitoare și anexioniste ale cercurilor guvernante din România și, pe de altă parte, de interesele imperialismului străin, față de care țara era tot mai mult infeudată.

România burghezo-moșierească, deși se număra printre țările învingătoare în urma primului război mondial imperialist, totuși ea a fost înglobată în sistemul de la Versailles ca partener minor, impunându-i-se condiții imperialiste înrobitoare. Imperialiștii au impus României plata a imense despăgubiri de război, evaluate la circa 20 de miliarde de lei².

Prin diferite tratate și tranzacții de culise, prin presiuni diplomatice și mită, principalele bogății ale țării au fost acaparate de către imperialiștii englezi, francezi și americani.

Burghezia și moșierimea din România, înfricoșate de avântul revoluționar al maselor, au acceptat cu slugărnicie planurile de înrobire a țării față de imperialiști și de transformare a României într-un cap de pod al imperialismului împotriva Uniunii Sovietice.

Referindu-se la situația României și a Poloniei de după primul război mondial, V. I. Lenin arăta : „... Clasa guvernantă din România și Polonia se află într-o situație care poate fi considerată ca fiind aproape absolut desperată. Ambele țări sînt vîndute cu ridicata și cu amănuntul capitaliștilor străini. Ele sînt înglodate în datorii, pe care n-au cu ce le plăti. Falimentul lor este inevitabil. Mișcarea revoluționară a muncitorilor și țăranilor este în creștere.

Nu o dată s-a întîmplat ca, într-o asemenea situație, guvernele burgheze să se arunce orbește în cele mai absurde și mai nebunești aven-

¹ „Buletinul Marinei”, ianuarie 1925, p. 3.

² *Documente din istoria P.C.R. 1929—1933*, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 184.

turi, care nu pot fi explicate altfel decât prin situația lor disperată și fără ieșire. Iată de ce trebuie să ținem seama de posibilitățile unor noi tentative de invazii militare”¹.

O ilustrare a justetei celor arătate de Lenin o constituie încheierea, sub egida imperialismului francez, a tratatului militar romîno-polon din 1921, al cărui ascuțiș era îndreptat împotriva Statului sovietic.

Caracterul antisovietic al acestui tratat a fost mărturisit cu cinism în mod public de diferiți politicieni burghezi. Unul dintre ei, André Lefèvre, spunea :

„Declar că trebuie să păstrăm mijloacele și forțele necesare pentru a menține această barieră materială (alianța militară antisovietică romîno-polonă. — *n.n.*)...

Gîndiți-vă la ce s-ar întîmpla cînd bariera ar dispărea”².

În spiritul acestei politici, guvernele burghezo-moșierești ce s-au perindat la cîrma țării au intensificat, toate fără excepție, procesul de militarizare a țării, aruncînd povara înarmărilor pe spinarea maselor populare.

Acest proces se oglindește puternic în structura bugetelor votate de parlamentul burghezo-moșieresc. Sumele alocate înarmărilor creșteau an de an, adîncind în aceeași măsură mizeria și suferințele maselor.

Iată cum se prezintă creșterea cheltuielilor destinate pregătirilor militare între anii 1926 și 1931 :

1926	5 024 650 797 lei ³
1927	6 904 480 000 „
1928	7 831 000 000 „ ⁴
1930	9 092 000 000 „ ⁵
1931	10 251 000 000 „

La aceste sume se adaugă cheltuielile destinate aparatului de reprimare — jandarmerie, poliție, justiție —, care, de pildă în 1928, se ridicau la 1,5 miliarde, iar în 1930 la peste 2 miliarde. În același timp, prevederile bugetare extraordinare în scopul cheltuielilor militare pentru diverse materiale de război se ridicau și ele anual la sume din ce în ce mai mari. De exemplu, în 1930 aceste cheltuieli au fost de 2 199 972 934 de lei, adică aproape 80% din cheltuielile de materiale ale bugetului extraordinar al statului pe acest an ⁶.

În timp ce cheltuielile destinate înarmărilor erau în creștere de la an la an, sumele alocate nevoilor de hrană, sănătate și cultură ale maselor scădeau continuu. Astfel în 1931 suma destinată scopurilor militare

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 32, p. 102.

² „Adevărul” din 1 ianuarie 1921.

³ „Buletinul industriei”, noiembrie-decembrie 1926, nr. 10—11, p. 1 058.

⁴ „Deșteptarea” d'n decembrie 1928.

⁵ „Buletinul Comitetului de acțiune împotriva războiului”, nr. 3, septembrie 1932.

⁶ *Ibidem*.

reprezenta 41% din bugetul total al țării, în vreme ce pentru instrucțiunea publică se destina doar 12,5%, iar pentru sănătate și ocrotiri sociale 4,4% din bugetul țării¹.

Fondurile bugetare erau alimentate, înainte de toate, din impozitele directe și indirecte stoarse de pe spinarea celor ce munceau.

Accelerind pregătirile de război sub egida imperialismului străin, clasele exploatoare din România au trecut la militarizarea economiei țării.

În „instrucțiunile” privitoare la militarizarea economiei naționale din 12 ianuarie 1921, publicate în *Monitorul oficial* din februarie același an, se spunea printre altele: „Prin mobilizarea industrială și agricolă se înțelege asigurarea funcționării tuturor întreprinderilor necesare... armatei în timp de mobilizare, război și cazuri excepționale”².

Conform acestor „instrucțiuni”, marii industriași, marii deținători de produse agricole și animaliere primeau comenzi de la stat. Aceste comenzi priveau diferitele feluri de armament și alte articole de aprovizionare a armatei (echipament, alimente etc.), precum și materii prime, material și utilaj pentru întreprinderile de stat, uneori și particulare, care executau comenzi pentru armată.

Pentru o serie întreagă de ramuri ale industriei, comenzile militare reprezentau principala piață de desfacere a producției lor. Aceasta constituia baza luptei înverșunată între monopoluri pentru acapararea comenzilor statului și, bineînțeles, lupta se decidea în favoarea celor mai mari monopoluri. În continuare, aceste „instrucțiuni” prevedeau și măsuri de militarizare a întreprinderilor, precizînd că „în principiu tot ce depinde de bunul mers al fabricii, ordinea în interior, paza și măsurile de luat contra personalului pentru abateri, refuz de lucru etc., cad în atribuțiunile comandantului teritorial respectiv”³.

Aceste măsuri de militarizare prevedeau și interzicerea grevelor și a oricăror acțiuni inițiate de muncitori împotriva militarizării.

Alături de burghezia și moșierimea română, în militarizarea economiei erau interesate și trusturile de armament ale imperialismului străin.

În perioada dintre cele două războaie mondiale a avut loc o luptă acerbă între monopolurile străine în scopul acaparării industriei de armament a României. Această luptă s-a dus, mai ales, între trusturile „Vickers” și „Skoda”.

Vickers, regele neincoronat al industriei engleze de armament, avea sub controlul său nu numai industria de armament a Imperiului britanic, dar și o bună parte a industriei din restul lumii. În România, „Vickers” era principalul acționar al uzinelor „Reșița”⁴.

¹ „Buletinul Comitetului de acțiune împotriva războiului”, nr. 3, septembrie 1932.

² Arh. St. Iași, dos. 1 011/1921.

³ *Ibidem*.

⁴ Uzinele „Reșița” aveau ateliere speciale pentru material de război și produceau încă din 1924 tunuri, obuze și alt armament („Buletinul industriei”, septembrie-octombrie 1924, p. 85).

Uzinele „Skoda”, care se găseau sub controlul trustului de armament „Schneider-Creusot”, erau interesate în acapararea producției de armament a României.

Ambele trusturi aveau legături strînse cu politicienii corupți și venali care conduceau treburile statului burghezo-moșieresc român și care au acceptat cu slugărnice jefuirea bogățiilor țării, primind la rîndul lor comisioane grase.

În scopul pregătirilor de război, la 29 ianuarie 1925 se încheie la Paris, între guvernul român și reprezentanții firmei „Vickers Ltd.” din Londra și ai uzinelor și domeniilor „Reșița”, o convenție pentru constituirea „Societății uzinelor metalurgice din Copșa-Mică și Cugir”, cea mai mare, dar și cea mai păgubitoare pentru statul român, cu scopul de a fabrica armele portative, armamentul și munițiile de artilerie necesare armatei române¹.

Societatea aducea profituri enorme capitaliștilor români și străini. Pe baza convenției încheiate, statul asigura societatea cu comenzile necesare. În cazul că nu se realizau beneficii, statul român era obligat să achite acționarilor un dividend minim de 7% pentru primii 10 ani și 6% pentru restul timpului pînă la 40 de ani.

Totodată, statul se obliga ca pînă la intrarea în funcțiune a uzinelor să facă toate comenzile de armament la „Reșița”. Prețul depindea de bunul plac al firmei „Vickers”. Tot în baza acestui contract, pentru comenzile de armament executat la Reșița, firmei „Vickers” trebuia să i se plătească cu 5% mai mult peste prețul mondial. În realitate însă i se plătea cu peste 40% mai mult. Spre exemplu, pentru șemizarea unei țevi de tun se plătea acestui trust 250 000 de lei, în timp ce alte uzine se ofereau să execute aceeași operație cu 160 000.

Militarizarea economiei românești constituia un mijloc pentru desfacerea utilajului învechit al trusturilor occidentale. Astfel, mașinile necesare utilării uzinelor de muniții și armament de la Copșa Mică și Cugir, livrate de trustul „Vickers”, erau atît de vechi, încît după cinci ani au fost scoase din uz.

Deși lucrările de construcție au fost terminate în anii 1928—1929, uzinele n-au primit nici o comandă pînă în 1931. În acest timp însă, statul achita acționarilor uzinei un dividend minim de 7%.

Așadar, prin jefuirea bugetului statului, acționarii realizau profituri mari încă în perioada cînd uzinele nu începuseră să funcționeze. În afară de aceasta, statul român avea obligația de a face însemnate comenzi de armament la firma „Vickers”, ceea ce constituia pentru firma engleză serioase surse de noi profituri.

Tot în acest timp, gruparea liberală, mergînd pe drumul militarizării țării, în cîrdășie cu capitalul francez, a pus în funcțiune în 1927 uzinele „Industria aeronautică romînă” (I.A.R.) din Brașov, care construiau avioane militare².

¹ „Monitorul oficial”, nr. 7 din 4 decembrie 1931 (*Dezbaterile Adunării Deputaților*), p. 6.

² „Buletinul industriei”, septembrie 1927, nr. 8, p. 4.

Tot în 1927 a luat ființă o societate metalurgică producătoare de armament, cunoscută sub numele de „Fabrica românească de munițiuni”.

La sfârșitul anului 1928 a încetat guvernarea liberală și la cîrma țării a venit P.N.Ț., a cărui politică economică este cunoscută sub firma „porților deschise”.

În domeniul militarizării economiei țării, noii guvernanți intră în cîrdășie cu trustul „Skoda”. Concurent principal al capitalului englez, „Skoda” urmărește să înlătore influența lui „Vickers” din industria de armament a Romîniei.

Desigur că aceste afaceri scandaloase legate de înarmări erau patronate de guvernanții romîni, care primeau comisioane grase. Un exemplu tipic de colaborare fățișă a guvernanților romîni cu trusturile de armament străin ni-l oferă cunoscuta afacere „Skoda”. Contractele încheiate de guvernul romîn cu uzinele „Skoda” sînt mărturie a unor jafuri monstruoase comise în economia Romîniei de către guvernanții romîni în colaborare cu trusturile de armament străine. „Skoda” era încadrată într-un trust de armament cu ramificații internaționale. Ea era controlată de „Zivnostovsko Banka” din Praga, „Banque de l'Union Parisienne” și marele trust de armament „Schneider-Creusot”.

Aceste trusturi, care patronau înarmarea țărilor răsăritene, au folosit mijloacele cele mai perfide pentru a impune poporul romîn la plata unor uriașe sume, ce duceau la ruina economiei naționale.

În ziua de 17 martie 1930 s-a încheiat între guvernul romîn și uzinele „Skoda” contractul nr. 6 102, prin care „Skoda” trebuia să livreze statului romîn armament în valoare de 5,5 miliarde de lei. Acest contract a fost urmat și de altele. Astfel, pentru recontrolarea munițiilor vechi, rămase din timpul primului război mondial, „Skoda” s-a oferit să efectueze această operație în schimbul unei sume de 6,5 miliarde de lei, în timp ce altă firmă se oferea să efectueze aceleași operații la prețul de 1 milion de lei. Afaceriștii din conducerea P.N.Ț. au încheiat și alte tranzacții veroase cu „Skoda” în schimbul unor comisioane de mai multe milioane.

Tipic rămîne contractul din martie 1930, care prevedea următoarele comenzi : tun de cîmp, la prețul de 3 760 000 de coroane cche¹ pentru o baterie ; obuz de 76 mm la 1 230 de coroane bucata ; tunuri antiaeriene de 75 mm la prețul de 5 540 000 de coroane bateria etc. Comparînd contractul încheiat de Statul romîn cu „Skoda” cu cel încheiat de Iugoslavia cu aceeași firmă, rezultă că „prețurile făcute guvernului romîn de către «Skoda» sînt mai ridicate nu cu 25%, așa cum afirmă informatorul iugoslav, ci cu procente variînd între 48,26% și 81,64%... Diferența de preț în plus pentru aceste comenzi este de 1 270 969 760 de lei”².

Dacă adăugăm la această sumă alte diferențe, care se cifrează la 256 500 000 lei, rezultă că furtul din bugetul statului comis de reprezentanții P.N.Ț. se ridică la suma de 1 527 469 000 de lei³. Numai lui Romu-

¹ O coroană cehă echivala cu 5 lei romînești.

² *Raport asupra anchetei parlamentare în afacerea Skoda*, Bibl. Acad. R.P.R., p. 11.

³ *Ibidem*.

Iuliu Boilă, fruntaș al P.N.Ț. și nepot al lui Iuliu Maniu, i-au revenit din aceste afaceri peste 70 000 000 de lei¹.

De afacerea „Skoda” este legată și activitatea de spionaj a lui Bruno Seletzki, agentul firmei, care prin corupție ajunsese să dețină secrete militare ale armatei române.

Astfel, cu ocazia descinderii de la 10 martie 1933 la reprezentanța „Skodei” din București s-au găsit în casa de fier diferite acte secrete, ca tabela cu calibrele tuturor gurilor de foc ale României, copie de pe contractele Ministerului de Război cu alte case furnizoare de armament, note cu aprecieri defavorabile asupra unor generali și ofițeri superiori etc.².

În vreme ce impozitele apăsau tot mai greu asupra maselor populare, burghezia și moșierimea cheltuia sume uriașe din bugetul statului pentru achiziționarea de armament și de la alte firme din străinătate. Ziarul burghez „Bukaresti Lapok” din 6 aprilie 1931 arăta că „România a cumpărat de la fabricile din Cehoslovacia 600 000 de arme, 150 000 grenade, 60 aeroplane de război, jumătate de milion măști de gaze, o enormă cantitate de munițiuni, explozibile și bucatării de campanie. În contul împrumutului recent încheiat, firmele Schneider și Creusot livrează tunuri”³.

În același timp, și fabricile din țară primeau comenzi militare. Astfel, la fabrica textilă din Buhuși, două pavilioane produceau echipament pentru armată. Fabrica de încălțăminte „Mociornița” a primit o comandă de peste 400 000 de perechi de încălțăminte pentru armată⁴.

Fabricile de stofă au încheiat în 1929 un contract cu Ministerul Armatei prin care se obligau să predea anual 1 000 000 m de postav pentru armată. Între 1929 și 1933, pentru a atenua urmările dezastruase ale crizei economice care bîntuia în lumea capitalistă, pe seama comenzilor statului au fost furnizate statului român în scopul pregătirilor de război mărfuri în valoare de 400 000 000 de lei anual numai din industria textilă⁵.

De asemenea, fabricile chimice produceau în această perioadă, mai mult pe seama comenzilor statului, produse necesare pregătirilor războinice. Astfel, uzinele „Solvay” din Turda produceau clorul necesar fabricării gazelor de luptă. Întreprinderile „Marginea” — Reșița, „Fabrica de spirt” și „Industria chimică Timișoara” produceau acetonă, utilizată în fabricarea fulmicotonului; fabrica de explozive din Făgăraș producea acidul azotic etc.⁶.

În același timp, statul își crea rezerve de combustibil lichid (petrol), necesar armatei, căilor ferate etc. în caz de mobilizare. Marii industriași cereau statului să creeze stocuri de război, să organizeze industria pentru război chiar și în întreprinderile care nu produceau direct pentru armată⁷. Și aceasta constituia o încercare a marilor capitaliști

¹ Raport asupra anchetei parlamentare în afacerea Skoda, Bibl. Acad. R.P.R., p. 113.

² *Ibidem*, p. 45.

³ Cf. „Deșteptarea”, organ al B.M.-Ț., nr. 10 din 12 aprilie 1931.

⁴ Documente din istoria P.C.R. 1929—1933, p. 507.

⁵ „Adevărul” din 15 martie 1933.

⁶ „Buletinul industriei și comerțului”, iunie 1935, p. 16.

⁷ *Ibidem*, p. 8—9.

de a soluționa consecințele crizei economice pe seama comenzilor statului.

Semnificativă în ceea ce privește orientarea industriei spre militarizare în perioada crizei economice este declarația făcută de un ministru burghez încă în 1929 : „Este o nouă vreme spre care trebuie să îndreptăm industria metalurgică, și cel dintâi care trebuie să-i dea sprijinul este armata. De aceea gândul meu se îndreaptă către d-l general Cihoski, ministru de război”¹.

Ca o expresie a politicii de militarizare duse în această perioadă, concomitent cu măsurile pe plan economic are loc și o creștere considerabilă a numărului militarilor sub arme. Astfel, dacă în 1929 erau sub arme 150 000 de soldați, în 1930 numărul lor a crescut la 250 000, iar în 1931 la 344.847. După efectivele armatei, în cadrul pregătirilor războinice România era considerată în 1932 a patra țară din Europa².

În 1934 efectivele armatei române depășeau efectivele armatelor franceze și italiene luate la un loc³. Cîrdășia dintre guvernânții burghezomoșierimii române și cercurile imperialiste franceze a fost clar exprimată de însuși trimisul Franței la București, Loucheur, care declara în parlamentul român : „Noi v-am pus să fiți un post înaintat în apărarea civilizației noastre occidentale contra unei civilizații care nu ne poate atrage”⁴. Apare evident rolul pe care imperialismul îl rezerva burgheziei române, acela de „jandarm, provocator și călău al statului proletar”⁵.

Printre pregătirile febrile de război concretizate în militarizarea economiei țării, în creșterea numărului militarilor și în măsurile luate pe tărîm politic și ideologic, un loc de seamă îl ocupa și educarea tineretului în spirit militarist și războinic. Generațiile de tineri erau acelea care dădeau contingentul de oameni cel mai activ pe frontul de luptă. De asemenea rolul tinerilor în producție și în toate celelalte ramuri de activitate din spatele frontului creștea enorm.

De aceea statul capitalist folosea toate mijloacele pentru a imprima o educație militaristă tineretului. Sub guvernul Iorga, parlamentul a votat o lege care urmărea militarizarea directă și nemijlocită a întregului tineret. Este vorba de legea instrucției prer Regimentare, prin care se înființau tabere de exerciții militare pentru tinerii sub 21 de ani. Organizațiile așa-zise de „cercetași” și „străjeri” cultivau o atmosferă militaristă și războinică în mod deschis⁶.

Prin școala burgheză de toate gradele se făcea educația tineretului în spiritul militarismului și al războiului, cultivîndu-se șovinismul, naționalismul, antisovietismul. Activitatea sportivă a tineretului depindea direct de Ministerul Armatei, în care scop se constituise Oficiul național de educație fizică (O.N.E.F.)⁷.

¹ „Buletinul industriei”, februarie-martie 1929, p. 124.

² „Alarma”, din mai 1932.

³ Bibl. M. St. M., *Noi concepții în organizarea militară*, p. 14—15.

⁴ *Documente d.n. istoria P.C.R. 1929—1933*, p. 122.

⁵ *Ibidem*, p. 123.

⁶ „Buletinul Comitetului de acțiune împotriva războiului” nr. 1 din 25 august 1932.

⁷ *Ibid m.*

Atenția pe care regimul burghezo-moșieresc o acorda pregătirii tineretului în vederea războiului confirmă justetea aprecierii făcute de V. I. Lenin că „războiul este oricum o «ramură a industriei» care se aseamănă cu silvicultura; e nevoie de zeci de ani ca să crească copaci destul de mari, ... vreau să spun «carne de tun» îndeajuns de abundentă și de adultă”¹.

Pregătirile militare ale României erau supravegheate îndeaproape de către magnații capitalului străin, care urmăreau să pună mina pe bogățiile Uniunii Sovietice folosind armata română drept carne de tun.

Demascând scopurile vizitei în România a lui Detterding, unul dintre organizatorii și finanțatorii pregătirilor de război antisovietic, P.C.R. arăta maselor în presa legală a vremii: „Sir Detterding are bani, și încă mulți, și pentru război clasa stăpînitoare are nevoie și de banii lui sir Detterding. Și pentru un război antisovietic, în care să singereze milioane de țărani și muncitori din România, sir Detterding nu s-ar arăta zgîrcit, ci dimpotrivă. Ar fi gata să cumpere și ceva mai mult decît perimetrele de petrol ale statului”². În continuare, articolul informează pe cititori: „Regele a invitat pe sir Detterding ca să asiste azi-dimineață la ceremonia depunerii jurămîntului de către tinerii recruți. Dacă magnatul petrolului dă un ban vrea să vadă cel puțin pe ce-l dă”³.

Exprimînd încrederea P.C.R. în lupta revoluționară a maselor care urau războiul antisovietic pregătit de imperialiști, articolul menționa: „Va rămîne însă să se vadă dacă muncitorimea și țărănimea din România, care trebuie să facă cu sîngele ei războiul antisovietic, nu cumva este împotriva tîrgului propus și încheiat de marele financiar mondial. Verificarea nu va întîrzia să se facă și încă curînd”⁴.

Militarizarea României avea ca urmări creșterea impozitelor, creșterea prețului la produsele de larg consum, scăderea salariilor, creșterea șomajului etc. Și unii economiști burghezi au fost nevoiți să recunoască creșterea continuă a impozitelor pe veniturile populației. Într-un tabel statistic, economistul burghez Victor Slăvescu arăta că în 1931, la un venit de 6 086 de lei pe cap de locuitor, impozitul se ridica la 4 215 lei⁵. De asemenea o serie de ziare burgheze au fost nevoite să arate că cheltuielile militare au agravat mult situația maselor. Ziarul burghez „Adevărul” din iunie 1931 arăta într-unul din numerele sale că „fiscalismul nu numai că a ajuns la limita puterii de plată a contribuabilului român, dar a și depășit-o cu mult, contribuind la agravarea crizei economice”⁶. Un alt ziar burghez, „Argus”, arăta în martie 1931 că „pe loturile țăranilor săraci și mijlocași apare o datorie în medie de 4 111 lei la hectar, iar impo-

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 23, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 268.

² „Deșteptarea”, nr. 9 din 29 martie 1931.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Victor Slăvescu, *La situation économique de la Roumanie et sa capacité de payement*, București, 1934, anexa 43, p. 185.

⁶ „Adevărul” din 9 iunie 1931.

zitele strinse pe cap de locuitor pentru cheltuielile statului cu pregătirile de război se ridică la 3 460 lei, adică 115 lei aur, față de 67 lei aur în 1913”¹.

Povara cheltuielilor militare s-a agravat mai ales în anii crizei economice mondiale (1929—1933), când numai datoria externă a României s-a ridicat la uriașa sumă de 124 648 000 de lei, din care circa 42 000 000 de lei constituiau datorii pentru înarmări.

În această vreme finanțele țării erau sub controlul direct al imperialiștilor apuseni, care trimiseseră în România o armată întreagă de „experți” și „controlori”. Aceștia trebuiau să asigure dirijarea veniturilor țării spre înarmări și pentru plata datoriilor externe într-o perioadă când venitul național se găsea într-o continuă și accentuată scădere.

Căutînd să iasă din criză aruncînd greutățile ei pe spinarea oamenilor muncii, burghezia și moșierimea romînă, în cîrdășie cu imperialiștii străini, au inițiat și au aplicat cunoscutele „curbe de sacrificiu”, reducînd subvențiile pentru învățămînt, sănătate publică și asistență socială.

Tipice în această privință sînt următoarele exemple. În 1930, spitalului din Bivolari Iași nu i s-a asigurat nici un fond pentru întreținere. În plină iarnă, bolnavii erau lăsați fără hrană și fără căldură. Aceasta într-o vreme cînd în jud. Iași bîntuia tifosul exantematic².

La Galați, a fost desființat, în 1932, dispensarul din cartierul muncitoresc Bădălanii. Ca urmare, peste 6 000 de muncitori și membri ai familiilor lor au fost lăsați pradă paludismului, tuberculozei și altor boli, deși muncitorii plățiseră 1 500 000 de lei cotizații anuale asigurărilor sociale³.

Este semnificativă constatarea ziarului burghez „Adevărul” din 1 ianuarie 1933, care relatează următoarele: „Avem 25 000 de tuberculoși cu leziuni deschise, adică din cei care scuipe bacili și propagă boala. Este cifra oficială; cine știe cîți vor fi în realitate! Și față de acești 25 000 de nevinovați care bat la poarta spitalelor ca să fie primiți, de cîte paturi dispune asistența sanitară? Numai 300 de paturi are societatea de profilaxie a tuberculozei și 600 de paturi are statul pentru ei în spitalele sale”⁴.

Demascînd situația mizeră a maselor muncitoare datorită și politiciii de înarmare și pregătirilor războinice, ziarul „Socialismul”, în articolul intitulat *Infernul din Valea Jiului*, arăta: „Cine a vizitat această regiune în anii din urmă a rămas îngrozit. Mizeria mută din bordeiele de la suprafață întrecea însăși mizeria subteranelor cu gaze înăbușitoare și colțuri de stîncă neagră prăvălite pe trupuri goale”⁵.

Chiar inspectorii de muncă, unelte ale patronilor și ale statului burghezo-moșieresc, erau siliți să recunoască uneori, în rapoartele lor, situația mizeră a maselor muncitoare. Într-unul din aceste rapoarte se arăta că

¹ „Argus” din 12 martie 1931.

² „Deșteptarea” din 8 februarie 1931.

³ „Deșteptarea” din octombrie 1932.

⁴ „Adevărul” din 1 ianuarie 1933.

⁵ „Socialismul” din august 1929.

în multe întreprinderi din Ploiești s-au găsit lucrători care dormeau complet dezbrăcați pe scinduri „pentru a scăpa de tortura insectelor”, fiind lipsiți de timpul necesar îngrijirii personale, extenuați de munca de robi pe care o desfășurau în întreprinderile capitaliste¹.

Referindu-se la situația maselor din România în această perioadă, un exponent al industriei românești, îngrijorat de reducerea volumului desfacerii mărfurilor pe piață, era silit să mărturisească: „Dintre țările europene zise culte și civilizate, un cetățean din România consumă cea mai mică cantitate de zahăr, piele, bumbac și carne. Lucruri aproape de necrezut și totuși reale, stări de neînțeles și totuși concrete. Zăcem în cea mai cumplită sărăcie...”².

La toate acestea se adăuga șomajul cronic, plagă a sistemului capitalist, care făcea ravagii în rindurile oamenilor muncii. În România anilor 1929—1933, numărul șomerilor totali se ridica, după cifre mărturisite, la 300 000, la care trebuie adăugați șomerii parțiali.

Întreaga activitate a burgheziei și moșierimii române de după primul război mondial era orientată pe linia militarismului și antisovietismului. Crearea de baze militare, dezvoltarea industriei de război, înarmările masive, manevrele militare, vizitele ofițerilor statelor imperialiste în România, crearea diferitelor organizații cu caracter fascist și militarist erau dovezi concrete că clasele exploatoare din România pregăteau intens războiul împotriva Statului Sovietic.

Față de această situație, încă de la crearea sa, P.C.R. a demască politica militaristă și războinică a regimului burghezo-moșieresc și a militat activ pentru atragerea maselor de oameni ai muncii la lupta împotriva acestei politici antinaționale și antipopulare.

În lupta împotriva politicii de militarizare pe care o duceau burghezia și moșierimea din România, P.C.R. continua tradiția luptei duse de elementele cele mai înaintate din aripa revoluționară a partidului socialist. Crearea P.C.R. a ridicat pe o treaptă nouă, superioară această luptă în noile condiții istorice.

Într-una din moțiunile primului Congres al P.C.R. din mai 1921 se arăta că „Congresul partidului se ridică în numele clasei muncitoare din România împotriva unei politici de promovare și ațitare a războiului și cere grabnica... reluare a relațiilor pașnice cu toate statele vecine”³.

Linia politică a partidului de luptă împotriva militarismului a fost elaborată pe baze științifice, în cadrul congreselor și plenarelor partidului, în hotărârile, rezoluțiile și manifestele P.C.R., precum și în alte documente de partid.

La Congresul al II-lea al P.C.R. (octombrie 1922) a fost demascată politica „armei la picior”, promovată de guvernul liberal. Într-una din

¹ *Inspeția muncii*, vol. I, 1928—1929, p. 363.

² „Buletinul industriei și comerțului”, an. I, nr. 3, aprilie 1935, p. 9.

³ *Documente din istoria P.C.R. 1917—1922*, ed. a II-a, E.S.P.L.P., p. 236.

rezoluțiile sale, Congresul al II-lea arăta: „Nevoia de a-și menține cu orice preț cuceririle și de a se pregăti pentru cuceriri noi, imperialiste, necesitatea de a rămâne mereu cu o superioritate militară față de statele lovite prin tratatele de pace și mai ales politica de ură și boicot îndreptată împotriva Rusiei Sovietice au adus statul la tactica «armei la picior», ținându-l în cheltuieli nebunești de înarmare”¹.

Demascînd în fața maselor populare politica de militarizare a țării dusă de burghezia și moșierimea romînă în cîrdășie cu imperialiștii străini, P.C.R. a desfășurat o neobosită activitate pentru mobilizarea acestor mase la lupta antimilitaristă, pentru organizarea și conducerea lor.

Răspunzînd chemării partidului, oamenii muncii s-au ridicat cu hotărîre împotriva politicii guvernului burghezo-moșieresc, care, mergînd pe calea pregătirilor războinice, intensificau exploatarea poporului, adîncind mizeria și suferințele celor asupriți. Astfel, împotriva măsurilor luate de stat pentru militarizarea întreprinderilor, muncitorii din numeroase centre industriale au organizat greve de protest. La Timișoara, de exemplu, au luat parte la aceste greve peste 4 000 de muncitori, care s-au pronunțat cu hotărîre împotriva militarizării și comenzilor militare. După cum relatează ziarul „Socialismul” referindu-se la aceste greve, „muncitorii sînt foarte agitați din cauza amenințării cu militarizarea”².

Concomitent cu demascarea politicii interne a guvernului burghezo-moșieresc, P.C.R. demasca și cîrdășia dintre burghezia și moșierimea romînă și imperialismul străin în politica de militarizare a Romîniei.

Astfel, într-un manifest din 1927, intitulat *Jos războiul imperialist! Trăiască pacea cu toate popoarele!* se arăta că „guvernatorul Băncii Naționale a declarat ziarelor că atît statul (englez — *nn*), cît și bancherii englezi sînt acum mai dispuși ca oricînd să acorde împrumuturi statului romîn. Aceasta nu înseamnă altceva decît că oligarhia romînă angajează poporul muncitor la politica imperialistă și agresivă a Angliei”³. În continuare, manifestul arăta că urmările unei asemenea politici înseamnă un nou măcel mondial, ruina în economia națională, doliu pentru popor etc. De aceea partidul chema masele să lupte cu hotărîre împotriva unei asemenea politici agresive și sîngeroase.

De asemenea, P.C.R. a arătat că cheltuielile legate de militarizare înțețeau exploatarea maselor și adînceau dependența țării față de capitaliștii din Antantă.

Astfel, într-un articol publicat de „Socialismul” în mai 1923, se arăta că guvernul romîn a contractat în Anglia un împrumut de 6 000 000 de lire sterline pentru achiziționarea de armament de la capitaliștii englezi. În schimbul acestui împrumut, guvernul romîn a acceptat ca Anglia să-și creeze două baze navale pe coasta dobrogeană a Mării Negre. „Cele două baze navale trebuie să asigure imperialismului englez stăpînirea asupra Mării Negre și mai ales asupra sudului Rusiei”⁴.

¹ „Socialismul” din 22 aprilie 1923.

² *Ib idem*.

³ *Documente din istoria P.C.R. 1923—1928*, E.S.P.L.P., 1953, p. 525.

⁴ *Ib idem*, p. 46.

Lupta P.C.R. împotriva militarismului și pregătirilor războinice constituie o parte integrantă a luptei partidelor comuniste și muncitorești din lumea întreagă împotriva politicii militariste și războinice a imperialismului mondial.

Congresul al VI-lea al Internaționalei Comuniste, care a avut loc în 1928, sublinia că, „datorită pozițiilor geografice deosebite, Balcanii constituie o bază strategică extrem de importantă pentru agresiunea militară care se pregătește cu o adevărată febrilitate împotriva Uniunii Sovietice”¹.

În 1928 imperialismul întetesc pregătirile de război antisovietic. Generalii francezi vizitau țările răsăritene vecine cu U.R.S.S., pentru a pune la punct tratatele militare încheiate între aceste țări și pentru a elabora planuri militare de operații².

România, care se găsea în graniță cu marea putere socialistă, devenise centrul unor numeroase vizite. În vara anului 1928, România a fost vizitată de câțiva generali francezi și de mareșalul polonez Pilsudski³.

Congresul al IV-lea al P.C.R., călăuzindu-se după experiența mișcării muncitorești internaționale, a arătat că: „Partidul trebuie să ducă această luptă contra pericolului de război acum, pînă la război, și nu ca ceva limitat de o anumită perioadă de timp, ci ca o campanie neînteruptă, zilnică, legată cu lupta zilnică a maselor muncitorești-țărănești”⁴.

În continuare, rezoluția congresului arăta că propaganda sistematică contra războiului, popularizarea largă a lozincilor înfrățirii pe front și transformarea războiului imperialist în război civil trebuiau să înceapă imediat.

Demascînd pregătirile de război împotriva Uniunii Sovietice, congresul a subliniat că „toate chestiunile activității și luptei noastre trebuie privite sub unghiul pregătirii imperialismului român și mondial, pentru atacul înarmat împotriva Uniunii Sovietice”⁵.

Înfruntînd teroarea și prigoana sălbatică a claselor stăpînitoare, P.C.R. a condus cu fermitate lupta maselor populare împotriva militarismului și a înrobirii țării imperialismului străin.

Vorbînd despre lupta eroică a partidului din această vreme, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej arăta în raportul prezentat cu prilejul aniversării a 40 de ani de la crearea P.C.R.: „Combătînd neobosit politica cercurilor reacționare, care transformaseră România într-un pion al intereselor marilor puteri imperialiste, într-un cap de pod al pregătirii războiului antisovietic, partidul a militat cu consecvență și tenacitate pentru o politică de prietenie și alianță cu Uniunea Sovietică. El a arătat permanent popoului că «războiul contra U.R.S.S. . . . va fi totodată războiul nemilos contra maselor muncitoare din România însăși», că «aparînd U.R.S.S.

¹ Gh. Dimitrov, *Opere alese*, Editura politică, 1959, p. 166.

² *Documente din istoria P.C.R. 1923—1928*, p. 555.

³ *Ibidem*, p. 155.

⁴ *Ibidem*, p. 576.

⁵ *Ibidem*, p.575

ele se apără totodată pe ele însele, apără interesele lor zilnice, interesele lor vitale și istorice... »¹.

În aceste condiții grele de luptă împotriva militarizării și transformării țării într-o bază de agresiune a imperialismului apusean împotriva Uniunii Sovietice, partidul nostru a trecut prin grele încercări. El a avut de luptat, în interiorul său, cu elemente fracționiste, deviaționiste și lichidatoriste. Nucleul sănătos al partidului a reușit să înlăture o serie de elemente dușmănoase strecurate în conducerea partidului și să asigure pe mai departe linia revoluționară, marxist-leninistă.

În anii 1929—1930, când România intrase în criza economică care accentua suferințele și mizeria maselor, elemente provocatoare, aventuriste, grupate în două fracțiuni — Pauker Luximin și Barbu —, au rupt în două partidul și au dezlănțuit în interiorul său o luptă fracționistă fără de principii. Aceste lupte fracționiste au dus partidul la un pas de lichidare, însă cadrele de bază ale partidului, cu ajutorul politic dat de Comitetul Executiv al Internaționalei Comuniste, au lichidat luptele fracționiste și au restabilit unitatea rîndurilor partidului.

De altfel, o condiție principală care a asigurat succesul luptei partidului nostru de-a lungul întregii sale istorii a fost grija permanentă pentru întărirea rîndurilor sale, a coeziunii sale de monolit.

Așa cum se subliniază în lucrările plenarei C.C. al P.M.R. din 30 noiembrie — 5 decembrie 1961, „în decursul existenței sale de peste 40 de ani, partidul nostru a trecut prin multe momente grele, create de diferitele grupuri și elemente fracționiste, antipartinice. Ceea ce trebuie însă subliniat cu cea mai mare tărie este faptul că întotdeauna în partid s-au găsit forțe sănătoase, devotate marxism-leninismului, cauzei clasei muncitoare, care au dus o luptă hotărîită, fermă și principială împotriva tuturor elementelor antipartinice; din fiecare încercare partidul a ieșit mai întărit, mai puternic și mai pregătit pentru a-și îndeplini cu cinste rolul de avangardă a clasei muncitoare”².

În anii crizei, burghezia și moșierimea romină au adîncit și mai mult exploatarea maselor muncitoare, pășind pe calea accelerării militarizării și fascizării țării.

Congresul al V-lea al P.C.R., elaborînd strategia și tactica partidului în lupta pentru desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice și trecerea la revoluția socialistă, a demascat cu toată hotărîrea politica partidelor burghezo-moșierești de accelerare a pregătirii criminalului război antisovietic și a acordat o atenție deosebită intensificării muncii comunistilor în armată.

În rezoluția *Sarcinile organizatorice și politica organizatorică a partidului*, congresul a trasat C.C. al P.C.R. sarcina „să ia măsurile necesare pentru desfășurarea sub toate formele a muncii antimilitariste extinzînd-o asupra maselor de recruți, soldați și rezerviști. Munca antimilitaristă trebuie să devină munca zilnică de masă a întregului partid”³.

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *40 de ani de luptă a partidului*, 1961, p. 13—14.

² „Scnteia” nr. 5 377 din 13 decembrie 1961.

³ *Documente din istoria P.C.R. 1929—1933*, p. 319.

Totodată Congresul al V-lea al P.C.R. a trasat ca sarcină să se creeze resorturi speciale pe lângă C.C., comitetele regionale și cele județene mai importante care să se ocupe cu munca antimilitaristă.

Aceasta era o formă organizatorică nouă prin care partidul căuta să-și lărgească și mai mult legăturile cu masele, să dea acestei munci un caracter mai concret și mai operativ.

Congresul a subliniat că partidul trebuie să desfășoare o largă muncă politică pentru a demonstra tuturor celor ce muncesc necesitatea luptei contra războiului imperialist, pentru apărarea revoluționară a Uniunii Sovietice. Într-una din rezoluțiile congresului se arată că „fiecare acțiune a partidului, fiecare luptă economică, acțiune a șomerilor, lupta țăranilor contra impozitelor, fiecare campanie politică trebuie să fie legată în mod organic cu lupta contra războiului”¹. Concomitent cu lupta împotriva pregătirilor războinice, partidul trebuia să arate maselor că, „în caz de atac împotriva U.R.S.S., muncitorii, țăranii și soldații trebuie să fie gata să reacționeze prin greve împotriva mobilizării, mai ales la întreprinderile de război, prin sabotarea organizată de ceferiști a transportului armelor și soldaților. . . etc.”².

Pentru continua dezvoltare a muncii antimilitariste în lumina hotărârilor Congresului al V-lea, o importanță deosebită a avut-o poziția fermă și hotărâtă a P.C.R. de demascare a politicii imperialiste a burgheziei și moșierinii române și a cîrdășiei acesteia cu imperialismul mondial, politică criminală care ducea la pierderea totală a independenței naționale a țării. Această poziție a partidului nostru a fost exprimată cu multă claritate și fermitate de către tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej într-un articol publicat în „Buletinul Comitetului de acțiune împotriva războiului”. În acest articol se arată: „Este arhicunoscut cuvîntul pe care îl au reprezentanții marelui stat-major francez în statul român și politica de subordonare Franței pe care o duce guvernul din București sub masca independenței. Nu este mai puțin adevărat că avem și noi burghezia noastră proprie cu poftele ei imperialiste . . . , ocuparea de teritorii noi, acapararea de bogății. Dacă burghezia română n-ar dori războiul, atunci cum se explică umflarea constantă a bugetului militar, politica permanent dușmănoasă care se duce împotriva Uniunii Sovietice”³. Precizînd sarcinile partidului în lupta antirăzboinică, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej sublinia că pentru România „pericolul războiului antisovietic este cel mai apropiat și mai iminent. Acest pericol trebuie subliniat mereu”⁴.

Lupta antimilitaristă, dusă cu hotărîre de P.C.R., s-a oglindit în permanență în presa vremii, atît în cea ilegală cît și în cea legală, care apărea sub conducerea partidului.

Astfel, în articolul *Cine vrea război*, apărut într-un ziar legal, după ce se arată că „războiul este un rezultat al sistemului capitalist de profituri și brigandaj imperialist, un rezultat al crizelor „ce bîntuie“ acest sistem și al aventurilor războinice ale conducătorilor acestui sistem”,

¹ Documente din istoria P.C.R. 1917—1944, p. 131.

² *Ibidem*, p. 132.

³ „Buletinul Comitetului de acțiune împotriva războiului”, nr. 5, 1933.

⁴ *Ibidem*.

se sublinia că „toți acești potentăți ai capitalismului, aventurierii războinici și salariații lor diplomați au ales România ca punct de atac în viitoarea acțiune antisovietică.

Cu atât mai mult — atrage atenția articolul — se impune astăzi o vigoare și luptă din partea maselor muncitoare și țărănești din România, care nu vor războiul”¹.

În același timp cu demascarea politicii militariste a guvernărilor burgheze și moșierimii române în cîrdășie cu imperialismul străini, P.C.R. arăta maselor populare politica de pace promovată de Uniunea Sovietică. Într-unul din articolele publicate în presa legală intitulat *Cine pregătește războiul?* — după ce se arată că guvernul burghezo-moșieresc român cheltuia pentru pregătirea militară sume uriașe (12 — 15 miliarde de lei anual) — se menționa: „Aici merg birurile grele puse în spinarea muncitorului și țăranelor... Pentru ce aceste cheltuieli, dacă boierii din România vor pace?” — întreabă autorul — și apoi conchidea: „Frică de un atac din partea Uniunii Sovietice?”

„Dar are vreun interes Uniunea Sovietică să facă război României? Nu, nici unul. Chiar de curînd Uniunea Sovietică a propus României un tratat de neagresiune, adică o învoială ca nici una din cele două țări vecine să nu pornească vreodată război una contra celeilalte. România a refuzat propunerea Uniunii Sovietice”².

În împrejurările pregătirilor febrile militare și politice în vederea războiului imperialist, în întreaga lume a luat naștere și s-a dezvoltat sub conducerea partidelor comuniste și muncitorești o puternică mișcare antirăzboinică.

În România, această mișcare, inițiată și condusă de P.C.R., a avut un puternic ecou în rîndul maselor muncitoare care au aderat la ea.

Astfel în 1932 a luat naștere „Comitetul de acțiune împotriva războiului”, organizație de masă legală care grupa elementele cele mai înainte și progresiste din țara noastră. La această mișcare antirăzboinică au aderat toate organizațiile democratice. În adeziunea Consiliului central al Sindicatelor unitare se arăta: „Sindicatul revoluționar au recunoscut de mult pericolul noului război imperialist cu ajutorul căruia clasa stăpînitoare încearcă să iasă din criza mondială în care se sbuciumă... Aderăm la Comitetul antirăzboinic și declarăm că vom sprijini toate acțiunile lui, atât moral cît și material”³.

În rezoluția conferinței antirăzboinice ținute la București la 11 decembrie 1932, intitulată *Împotriva valului șovin, pentru pactul cu Uniunea Sovietică*, se arăta că situația politică din România în urma refuzului guvernului de a semna pactul de neagresiune cu Uniunea Sovietică „se caracterizează printr-o intensificare a pregătirilor de război și prin ațîțarea măsurilor șoviniste, menite... să pregătească ideologicește acest război, împiedicînd orice normalizarea a raporturilor cu Uniunea Sovietică”⁴.

¹ „Nu”, an. I, nr. 8 din 21 decembrie 1932.

² „Sămînta” din 20 iunie 1932.

³ „Buletinul Comitetului de acțiune împotriva războiului”, nr. 1 din 23 august 1932.

⁴ *Ibidem*, nr. 5 din 7 ianuarie 1933.

De la tribuna Congresului internațional antirăzboinic, ținut la Amsterdam, a răsunat și glasul Partidului Comunist Român prin delegatul său, care a spus: „Proletariatul român vrea să trăiască în pace cu toți vecinii și cu U.R.S.S., țara unde se construiește o nouă societate. Masele muncitorești din România nu vor tolera un război, ei prin organizare și acțiune neșovăitoare vor lupta pentru împiedicarea războiului imperialist și antisovietic”¹.

Ca urmare a adâncirii contradicțiilor sistemului capitalist în perioada crizei economice, în 1933 se instaurează, cu sprijinul imperialismului mondial, fascismul în Germania. Totodată, într-o serie de țări capitaliste se intensifică politica de fascizare, strâns legată de pregătirile de război.

În România, guvernele burghezo-moșierești, urmărind înăbușirea mișcării revoluționare în creștere, stimulau organizațiile fasciste și luau măsuri de fascizare a aparatului de stat.

P.C.R. s-a ridicat cu hotărâre împotriva politicii de fascizare a țării, legând această luptă cu lupta împotriva pregătirilor de război și pentru revendicări democratice.

Marile acțiuni muncitorești organizate de partidul comunist au culminat cu eroicele lupte din ianuarie-februarie 1933 ale muncitorilor ceferiști și petroliști, care s-au ridicat cu hotărâre împotriva mizeriei, împotriva înfeudării tot mai mari a țării puterilor imperialiste, pentru a bara drumul fascismului și al războiului antisovietic.

Eroicele lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie-februarie 1933, care au marcat un moment de cotitură în dezvoltarea partidului și a întregii mișcări muncitorești, au dat o lovitură puternică politicii de fascizare a țării.

Ele au frânat ofensiva capitalistă împotriva condițiilor de muncă și de viață ale oamenilor muncii, au contribuit la creșterea conștiinței politice și la îmbogățirea experienței de luptă a proletariatului. Aceste lupte au lovit puternic în politica de mobilizare și de pregătire a războiului antisovietic.

Așa după cum subliniază tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej în raportul ținut la a 40-a aniversare a partidului, „fiind prima mare ridicare a proletariatului împotriva fascismului pe plan internațional după instaurarea hitlerismului în Germania, luptele muncitorești din ianuarie-februarie 1933 au dus la creșterea prestigiului internațional al clasei noastre muncitoare”².

În anii ce au urmat, partidul nostru, călăuzit de îndrumările prețioase ale Congresului al VII-lea al Internaționalei Comuniste, și-a intensificat lupta pentru apărarea păcii, împotriva pregătirilor de război, în vederea închegării unui larg front popular antifascist.

Roadele activității partidului în această perioadă s-au văzut „în numeroasele acțiuni greviste desfășurate pe baza frontului unic, în acți-

¹ „Buletinul Comitetului de acțiune împotriva războiului” nr. 3, din 18 septembrie 1932.

² Gh. Gheorghiu-Dej, *40 de ani de luptă a partidului*, p. 15.

unile publice de masă cu caracter antifascist și antirăzboinic, între care puternicele demonstrații care au avut loc la 1 Mai 1939 în aproape toate centrele mari din țară, și în primul rînd la București, împotriva dictaturii regale”¹.

Subliniind că frînarea pentru un timp a procesului de fascizare a țării s-a datorat luptei pline de abnegație dusă sub conducerea P.C.R. de clasa muncitoare și de forțele progresiste grupate în jurul ei, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej evidențiază astfel marele merit istoric al P.C.R.: „În anii întunecați ai dictaturii fasciste, cînd clasele exploatoare au împins țara în prăpastia războiului criminal antisovietic... , Partidul Comunist a fost singura forță politică care s-a ridicat în apărarea intereselor naționale, pentru ieșirea Romîniei din acest război și întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste”².

Lupta antifascistă a maselor populare, starea de spirit antihitleristă din rîndurile lor au primit un puternic impuls în anii 1942—1943, prin loviturile zdrobitoare date armatelor fasciste de Armata Sovietică. În aceste condiții, cînd se adîncea criza politică și militară a dictaturii fasciste antonesciene, cînd se ascuțeau contradicțiile interne ale regimului burghezo-moșieresc, comuniștii au dus o muncă perseverentă pentru a strînge laolaltă toate forțele patriotice într-un front comun de luptă, pe baza unei platforme largi, în vederea răsturnării dictaturii militare fasciste și eliberării țării.

Insurecția armată victorioasă din august 1944, organizată și condusă de P.C.R., „a deschis o eră nouă în istoria poporului romîn, a însemnat începutul revoluției populare, care a schimbat din temelii viața țării”³.

În fruntea revoluției populare victorioase, partidul nostru a luptat neobosit pentru răsturnarea dominației capitaliștilor și moșierilor, pentru instaurarea dictaturii proletariatului, pentru construirea unei orînduiri noi, socialiste. Astăzi oamenii muncii sînt stăpînii țării și ai soartei lor. Sub conducerea înțeleaptă a partidului, poporul nostru a făurit baza economică a socialismului și s-a avîntat în lupta pentru desăvîrșirea construcției socialiste.

Eroica și neobosita luptă dusă de partidul nostru în fruntea maselor populare împotriva politicii burgheziei și moșierimii din Romînia de militarizare a țării se înscrie ca o pagină glorioasă în istoria poporului nostru. Înfruntînd numeroase piedici și greutăți, sfidînd teroarea și temnițele regimului burghezo-moșieresc, demascînd în fața maselor acțiunile trădătoare ale social-democrației de dreapta și înlăturînd din rîndurile sale elementele fracționiste, lichidatoriste, trădătoare, Partidul Comunist Romîn a rămas credincios pînă la capăt principiilor marxism-leninismului, ale internaționalismului proletar, ale luptei pentru pace și eliberării poporului de sub jugul exploatații.

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *40 de ani de luptă a partidului*, p. 16.

² *Ibidem*, p. 17.

³ *Ibidem*, p. 21.

Partidul Muncitoresc Român, continuatorul glorioaselor tradiții de luptă ale P.C.R., este astăzi purtătorul de drapel și inițiatorul politicii de apărare fermă a păcii, de micșorare a încordării internaționale și de promovare a coexistenței pașnice, dusă de Republica Populară Română alături de celelalte țări socialiste¹.

Lupta neînfricată dusă de partidul nostru pentru slujirea cu credință a intereselor poporului, împotriva dușmanilor săi, însuflețește astăzi pe militarii armatei noastre populare în activitatea lor de zi cu zi pentru o cât mai temeinică pregătire de luptă și politică. Ei sînt gata în orice clipă ca, împreună cu forțele armate ale țărilor socialiste frățești, să zdrobească orice veltire agresivă a militaristilor imperialiști și să apere cu prețul vieții scumpa noastră patrie socialistă, Republica Populară Română.

О БОРЬБЕ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ РУМЫНИИ ПРОТИВ ПОЛИТИКИ МИЛИТАРИЗАЦИИ СТРАНЫ, ПРОВОДИВШЕЙСЯ БУРЖУАЗНО-ПОМЕЩИЧЬИМИ ПРАВИТЕЛЬСТВАМИ (1921—1933)

РЕЗЮМЕ

Все действия румынской буржуазии и помещичества после первой мировой войны были направлены на милитаризацию страны и подготовку антисоветской войны. Эта политика была обусловлена, с одной стороны, захватническими и аннексионистскими стремлениями правящих кругов Румынии, а с другой — интересами иностранного империализма, который все больше и больше подчинял себе страну.

В то время как налоги все тяжелее ложились на плечи народных масс, суммы бюджета, предназначенные на военные расходы, росли.

Показательными в этом отношении являются бюджеты за 1926—1931 гг., в которых суммы, предназначенные на вооружение страны, увеличивались год от года.

Государство стало основным потребителем промышленной продукции страны и одним из крупных закупщиков вооружения, производимого военными трестами Шкода и Виккерс.

С момента своего создания Коммунистическая партия Румынии мобилизовала трудящиеся массы и руководила их борьбой против политики милитаризации страны, против подготовки антисоветской войны.

Политическая линия партии, направленная на борьбу с милитаризмом, была научно разработана на съездах и пленумах, в решениях, резолюциях, манифестах партии и т.д.

Коммунистическая партия Румынии использовала самые разнообразные и сложные формы и методы, самые эффективные средства разоблачения перед массами антинациональной и антинародной политики румынской буржуазии и помещичества во главе с монархией.

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *40 de ani de luptă a partidului*, p. 42.

Разоблачая милитаристскую военную политику румынских правителей Коммунистическая партия приводила в пример политику мира и дружбы со всеми народами мира, осуществляющуюся первым в мире социалистическим государством, Советским Союзом.

Коммунистическая партия Румынии призывала трудящиеся массы защищать Советский Союз от разбойничьих происков империалистов.

Преодолевая бесчисленные препятствия и трудности, презирая террор и тюрьмы буржуазно-помещичьего режима, устраняя из своих рядов фракционистские, ликвидаторские, предательские элементы, Коммунистическая партия Румынии твердо стояла во главе борьбы против милитаризма, фашизма и военных приготовлений.

Благодаря твердому марксистско-ленинскому руководству со стороны партии, народные массы свергли власть помещиков и капиталистов и установили народно-демократический режим, режим мира, демократии и социализма.

Румынская Рабочая партия является сегодня в стране знаменосцем и инициатором политики непоколебимой защиты мира, уменьшения международной напряженности и выдвижения мирного сосуществования, которую проводит Румынская Народная Республика наряду с другими социалистическими странами.

LA LUTTE DU PARTI COMMUNISTE ROUMAIN CONTRE LA POLITIQUE DE MILITARISATION POURSUIVIE PAR LES GOUVERNEMENTS BOURGEOIS-AGRARIENS (1921—1933)

RÉSUMÉ

Toute l'action politique du régime bourgeois-agrarien de Roumanie après la première guerre mondiale a constamment visé à la militarisation du pays et à la préparation de la guerre antisoviétique.

Cette politique était déterminée à la fois par les tendances annexionistes des gouvernants roumains et par les intérêts de l'impérialisme étranger auquel le pays était de plus en plus inféodé.

Alors que les impôts pesaient plus lourdement chaque jour sur les masses populaires, les dépenses militaires ne cessaient de s'accroître. Les budgets des années 1926—1931 qui d'une année à l'autre, affectaient aux armements des sommes de plus en plus considérables, sont particulièrement significatifs à cet égard.

L'État était devenu le principal consommateur de la production de l'industrie nationale et l'un des plus importants clients des trusts d'armement Skoda et Wickers.

Dès sa création, le P.C.R. a entrepris de mobiliser les masses ouvrières et de les guider dans la lutte contre la militarisation du pays et la préparation d'une guerre antisoviétique.

Cette ligne politique de lutte contre le militarisme a été élaborée sur des bases scientifiques dans le cadre des congrès et des séances plénières, dans les résolutions et les manifestes du parti.

Le P.C.R. a eu recours aux formes et méthodes les plus variées et complexes pour mettre à nu aux yeux des masses la politique antinationale et antipopulaire du régime bourgeois-agrarien, la monarchie en tête.

À cette politique militariste et belliqueuse des gouvernants roumains, le P.C.R. opposait la politique de paix et d'amitié à l'égard de tous les peuples, menée par le premier État socialiste du monde, l'Union Soviétique.

Le P.C.R. apella les masses laborieuses à défendre l'Union Soviétique contre les entreprises bellicistes des impérialistes. Affrontant des obstacles et des difficultés sans nombre, déifiant la terreur et les géoles du régime bourgeois-agrarien, éliminant de son propre sein les éléments fractionnistes et traîtres, le P.C.R. a persévéré fermement et sans défaillance dans la lutte contre le militarisme, le fascisme, et les préparatifs guerriers.

Grâce à sa direction résolue, marxiste-léniniste, les masses populaires ont banni du pouvoir les grands propriétaires terriens et les capitalistes, pour instaurer le régime de démocratie populaire, régime de la paix, de la démocratie et du socialisme.

Le Parti Ouvrier Roumain est aujourd'hui le porte-drapeau et l'initiateur de la politique de défense de la paix, de détente internationale et de coexistence pacifique, menée par la République Populaire Roumaine aux côtés des autres pays socialistes.

ROLUL CURTENILOR ȘI SLUJITORILOR DIN ȚARA ROMÎNEASCĂ ȘI MOLDOVA CA INSTRUMENTE DE REPRIMARE A LUPTEI ȚĂRĂNIMII¹

DE

N. STOICESCU

Principală atribuție a curtenilor și slujitorilor era aceea de a sili masele de țărani aserviți să „asculte” de stăpînii feudali și de a reprima lupta celor exploatați. Curtenii și slujitorii îndeplineau în acest fel funcția internă a statului feudal, aceea de aparat de represiune a celor exploatați.

Merită a fi subliniat încă de la început faptul că slujitorii și curtenii îndeplineau această funcție internă a statului cu aceleași mijloace militare cu care o realizau și pe cea externă, de apărare a statului. După ce, în urma căderii Moldovei și Țării Românești sub dominația otomană în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, această a doua funcție a statului tinde să fie asumată de Imperiul otoman², curtenii și slujitorii vor întrebuința mijloacele militare, menite altădată să apere statul feudal de dușmanii săi din afară, îndeosebi la reprimarea luptei celor exploatați³.

În legătură cu această funcție de aparat de constrîngere și reprimare a celor exploatați pe care o îndeplineau curtenii și slujitorii, trebuie să amintim aici un fapt îndeobște cunoscut: stăpînii feudali aveau ei înșiși un aparat propriu de constrîngere și represiune, format din diverse slugi, curteni, pîrcălabi, vătămani, vătăfi, vornicei etc., cu ajutorul

¹ Fragment din lucrarea *Rolul curtenilor și slujitorilor în organizarea statelor feudale Țara Românească și Moldova*.

² Vezi *Istoria României*, vol. II, p. 793—794.

³ I. C. Filitti a remarcat și el faptul că „slujitorii militari erau întrebuințați în vreme de pace la servicii de poliție lăuntrică (așa numește el reprimarea împotrivrării celor exploatați — N.S.), de poște, de curieri, de perceptori fiscali” și că aceste atribuții au început să predomine treptat, „o dată cu scăderea rostului militar în principate” (*Evoluția claselor sociale*, în „Arhiva pentru știință și reformă socială”, V, 1921, p. 357).

căruia sileau pe cei exploatați să muncească, înfrîngîndu-le împotrivirea¹. Acest aparat al stăpînilor feudali era cu atît mai puternic cu cît domnia era mai puţin în stare să asigure administrarea întregului teritoriu al ţării². De aceea, mai ales în timpul fărîmîţării feudale din secolele XIV—XV, cînd acest aparat de constrîngere era deosebit de puternic intervenţia domniei în relaţiile dintre ţăranii aserviţi şi stăpîinii lor nu este solicitată decît în rare cazuri, boierii mari şi mănăstirile reuşind, în general, să asigure exploatarea ţăranilor cu propriile lor mijloace de constrîngere, apelînd la domnie numai în cazul cînd slugile şi oamenii lor nu mai izbuteau să ţină în friu ţărănimea exploatată. Aşa se explică faptul că din această vreme nu au rămas prea multe mărturii documentare privind intervenţia domniei, prin curtenii şi slugile sale, în relaţiile dintre stăpîinii feudali şi ţărănimea aservită. Se înţelege că lipsa unor asemenea mărturii nu înseamnă că domnia nu va fi intervenit şi în alte cazuri decît în cele de care vorbesc documentele; astfel de intervenţii se vor fi făcut şi fără să fi fost necesară înregistrarea lor în izvoare, îndeosebi în a doua jumătate a secolului al XV-lea şi în primele decenii ale celui următor, cînd domnia ajunsese să dispună de un număr mai mare de curteni.

Ni se pare însă a nu fi lipsit de o anumită semnificaţie faptul că, din secolul al XV-lea şi din prima jumătate a celui următor, documentele în care este vorba de intervenţia domniei o amintesc numai sub forma poruncilor de ascultare pe care puterea centrală le adresează ţăranilor aserviţi şi în care stăpîinii feudali sînt împuterniciţi să le facă „certare” (să-i bată)³ sau „să-i pedepsească după fapta sa”. Pedepsele urmau să fie aplicate deci de aparatul represiv al boierului sau mănăstirii respective, nu de curtenii sau slugile domniei. Mai mult încă, din unele porunci din primele decenii ale secolului al XVI-lea rezultă că tot acest aparat represiv trebuia să aducă legaţi la domnie pe cei care nu se supuneau la prestarea obligaţiilor feudale⁴.

Din a doua jumătate a secolului al XVI-lea însă, situaţia s-a schimbat; pe măsura creşterii obligaţiilor feudale şi a agravării exploatării ţărănimii, boierii şi mănăstirile au fost nevoiţi să apeleze tot mai des la intervenţia domniei pentru a constrînge pe ţărani la îndeplinirea acestor obligaţii, iar domnia, care reprezenta interesele de clasă ale marilor feudali,

¹ V. I. Lenin a arătat că fără această constrîngere stăpînul feudal „nu ar putea obliga să muncească pentru el un om înzestrat cu pămînt şi care îşi duce gospodăria proprie” (*Dezvoltarea capitalismului în Rusia*, în *Opere*, vol. 3, Bucureşti, 1951, p. 171).

² *Istoria României*, vol. II, p. 304, 316—317 şi 328.

³ Pentru semnificaţia cuvîntului certare, vezi porunca lui Mihai Racoviţă de a se da unuia „o certare bună” cu băţul (A. Sava, *Documente privitoare la tirgul şi şinutul Orheiului*, p. 184), ca şi dispoziţia din *Îndreptarea legii* (Ed. Acad. R.P.R., p. 60) ca celui care va culege via altuia să i se facă certare cu 30 de toiege.

În alte cazuri, certare are înţelesul de pedeapsă în general (vezi *ibidem*, p. 67; certare cu oca, certare cu spinzurătoarea sau certare cu moartea, la p. 70).

Interesant de subliniat este faptul că în *Lexiconul lui Mardarie Cozianul* termenul *Наназаніе* este explicat prin învăţătură, certare, îndemnare (ed. Gr. Creţu, p. 122), ceea ce arată că, în mod obişnuit, ţăranii erau „îndemnaţi” la treabă prin mijloace violente.

⁴ Vezi documentele din < 1523 — 1525 > mai 22 (*Documente*, B, veac. XVI, vol. I, p. 175) şi 1529 mai 12 (*ibidem*, vol. II, p. 62).

a fost nevoită să întărească și să reorganizeze aparatul de stat, pentru a răspunde la aceste solicitări. Începînd din această vreme, dar mai ales din secolul al XVII-lea, ni s-au păstrat numeroase documente în care se vorbește despre intervenția slujitorilor și curtenilor în favoarea stăpînilor de pămînt, pentru a sili pe țărani aserviți să presteze obligațiile feudale și a pedepsi pe cei care nu se supuneau la îndeplinirea acestor obligații.

Nici în această vreme, ca și mai tîrziu de altfel, aparatul propriu de constrîngere și reprimare aflat în slujba marilor proprietari feudali nu a fost desființat ci a continuat să existe, chiar dacă nu mai avea aceleași dezvoltare ca în vremea fărîmîțării feudale; dovadă sînt numeroasele porunci domnești rămase din acest timp, în care unii stăpîni feudali sînt împuterniciți să silească pe țărani la îndeplinirea obligațiilor feudale și să pedepsească pe cei nesupuși cu propriile lor mijloace de represieune¹.

Din aceste porunci rezultă că domnia nu intervenea prin curtenii sau slujitorii săi decît în cazurile în care aparatul de constrîngere și reprimare aflat la dispoziția feudalilor nu izbutea să aducă la ascultare pe țărani aserviți. Curtenii și slujitorii domniei erau însă gata oricînd să intervină, la porunca domnului, în raporturile dintre proprietarii feudali și țărănimea aservită, pentru a asigura ținerea în „ascultare” a acesteia din urmă. Deosebit de semnificative ni se par în acest sens cuvintele lui Matei Basarab, acest aprig apărător al intereselor feudalilor, adresate

¹ Dintre aceste numeroase și, în general, cunoscute porunci, vezi, de pildă, pe cele din : — 1577 noiembrie 6, prin care egumenul mănăstirii Glavacioc este împuternicit să bată „foarte rău” pe ruminii din Obislav care nu ascultă (*Documente*, B, veac. XVI, vol. IV, p. 299); — 1611 mai 5, care dă dreptul mănăstirii Govora să facă „certare foarte tare” ruminilor nesupuși (*ibidem*, veac. XVII, vol. II, p. 6); — 1662 noiembrie 8, dată mănăstirii Arnota pentru satul Măceș, egumenul fiind volnic „să-i bată” pe vecinii care nu ascultă (Arh. St. București, mănăstirea Arnota, XVIII/22). Menționăm că toate documentele de după 1625 sînt folosite după copiile aflate la Institutul de istoric al Acad. R.P.R. din București. — 1648 octombrie 14, prin care egumenul mănăstirii Sf. Troiță este împuternicit să tragă, să prade și să bată pe cei care nu-i dădeau vinărici (*idem*, mănăstirea Radu Vodă, XVIII/19) etc.

Chiar în secolul al XVIII-lea, aparatul de constrîngere aflat la dispoziția marilor proprietari feudali era încă destul de puternic, în această vreme în care aparatul de stat fusese mult redus. La 2 aprilie 1701, de pildă, se dă poruncă mănăstirii Cotroceni și omului trimis de egumen să ducă „fără voia lor” pe oamenii de la Cîrstienești să dregă heleștcul mănăstirii (*Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. I, Țara Românească, p. 189); la 18 mai 1713, oamenii lui Șerban marc sluger, Const. Hrescu și Matei pitarul sînt împuterniciți să apuce să dca suhatul fără voie pe cei care foloscau moșia Zimnicele (*ibidem*, p. 255); vezi și doc. din 21 octombrie 1719 (*ibidem*, p. 287) și din 15 iulie 1724 (*ibidem*, p. 313—314), prin care egumenul mănăstirii Radu Vodă este împuternicit să „certe” pe cei care nu se supuneau la clacă și „să-i ducă să clăcuiască fără voia lor”.

Situația este asemănătoare și în Moldova; la 17 iulie 1612 de pildă, domnul poruncește vecinilor din Iucaș, satul mănăstirii Sinai, să asculte de urednicii săi: „iar cînd nu va asculta să aibă a-i pedepsi ca pe niște vecini. Iar dacă și așa nu vor să asculte, pe unii ca aceștia să aibă a-i trimite legați la domnia mea” (*Documente*, A, veac. XVII, vol. III, p. 91); o poruncă similară adreasează Ștefan Tomșa oamenilor mănăstirii Aron Vodă la 22 august 1622, împuternicindu-i „a bate și a scorni satele svencii mănăstiri de ținutul Neamțului, să margă să lucreze la svînta mănăstire” (*ibidem*, vol. V, p. 159); în sfîrșit, la 13 octombrie 1655, se poruncește satelor lui Stamate postelnicul să asculte de stăpîn și de ispravnic pus de acesta, urmînd ca pe cel care nu ascultă „să aibă a-l certa și a-l globi, pe fieștecare după dela (vina) sa” (N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 275).

rumînilor din satul Boldorogești — Ilfov al mănăstirii Plumbuita, într-o poruncă din 5 februarie 1645 : „că are cine vă purta grija voastră”¹. Domnul arăta prin aceste cuvinte că dacă nu vor asculta de oamenii mănăstirii țărani aserviți vor fi supuși la îndeplinirea obligațiilor feudale prin intervenția slujitorilor domniei, a căror menire era apărarea intereselor feudaliilor². Curtenii și slujitorii erau deci rezerva aparatului de constrângere aflat la dispoziția fiecărui mare feudal în parte, intervenția lor făcându-se numai atunci când acest aparat de reprimare nu reușea să mai țină în ascultare pe cei exploatați. Exemplul cel mai grăitor în această privință este acela relatat de un document din 9 mai 1619, prin care Gavriil Movilă, domnul Țării Românești, poruncește lui Vlad postelnicul (deci unui curtean) „să bat<ă> rum<i> nii sf<i> ntei mănăstiri den Argeș, den sat den Corbi și să-i mîe să lucreze să fac<ă> haracie de vie și să îngrădească viile și tot lucrul ci va trebui”. Intervenția reprezentantului domniei devenise necesară deoarece egumenul și slugile sale nu putuseră singuri să constrîngă pe vecini să lucreze; cînd egumenul și slugile sale au venit „să-i mîe la lucru”, rumînii „n-au vrut să asculte să meargă la lucru să lucreze, ci au sărit la egumenul și i-au luat toiagul de în mînă și i-au înjurat slugile și poslușnicii mănăstirii”³.

Pentru a preveni asemenea acte de nesupunere și a intimida pe țărani, în numeroase porunci din secolul al XVII-lea și din primele decenii ale secolului următor, domnul cere locuitorilor de pe cutare moșie să dea veniturile cuvenite stăpînului feudal și să-i facă clacă, amenințîndu-i că, în caz contrar, va veni om domnesc care-i va sili să dea fără voie și căruia îi vor plăti și treapd pentru drumul său⁴.

Cu toate poruncile de ascultare și amenințările cu om domnesc, în numeroase cazuri documentele dovedesc că țărani aserviți nu își îndeplineau obligațiile față de stăpînii feudali. Domnia recurgea atunci la amenințări cu pedepse grave, care, fără îndoială, nu aveau numai menirea

¹ Arh. St. București, mănăstirea Plumbuita, XII/6.

² În același sens trebuie interpretat și un document din 26 octombrie 1662, prin care Istrate Dabija, domnul Moldovei, poruncește vecinilor din Pășcani, ai lui Pătrașco al treilea logofăt, să asculte de stăpînul lor, pe care-l împuternicește să lege și să trimită la domnie pe cei ce „să vor răcoși”, arătînd „că am triabă cu acia” (Arh. St. București, mănăstirea Bogdana, VII/2, nr. 3).

³ *Documente*, B, veac. XVII, vol. III, p. 364. Vezi un document asemănător din 22 august 1742, în care se arată că dacă pîrcălabii, întrebunțînd mijloacele lor obișnuite de forță, nu vor putea „să le vie de hac” oamenilor de pe moșia Vlădeni, domnul va trimite cu treapd de-i va aduce pe nesupuși pentru a fi pedepsiți (*Doc., priv. rel. agrare*, p. 404).

⁴ Vezi documentele din : 13 ianuarie 1630 (Arh. St. București, mănăstirea Radu Vodă, XVIII/3; 11 noiembrie 1671 (*ibidem*, X/15); 10 septembrie 1678 (*ibidem*, ep. Argeș, XXIII/17); 25 septembrie 1687 (*ibidem*, mănăstirea Radu Vodă, XLV/16); 12 iulie 1689 (*ibidem*, mănăstirea Viforfta, IV/18); 17 noiembrie 1713 (*Doc. priv. rel. agrare*, p. 263); 21 iunie 1735 (*ibidem*, p. 353—354); 16 aprilie 1741 (*ibidem*, p. 389); vezi și p. 389—390 *passim*.

Uneori se precizează că acești oameni domnești erau armași sau aprozi. De pildă, la 8 aprilie 1716, domnul amenință pe cei care nu dau vinărici la Pistești-Gorj : „Voi trimite domnia mea un armaș de vă va apuca de veți da fără voia voastră” (Arh. St. București, mănăstirea Bistrița, LXIII/256), iar la 10 iulie 1668, Radu Leon cere slobozenilor mănăstirii Plumbuita să-i cosească fînul, amenințîndu-i că, dacă nu o fac, „voi să pui domnia mea aprozi în spinarea voastră” (Arh. St. București, mănăstirea Plumbuita, IX/7).

să înfricoșeze pe cei cărora le erau adresate, dar uneori erau chiar puse în practică.

Amenințarea cea mai obișnuită pe care o adresează domnia țăranilor aserviți în secolul al XVII-lea și în primele decenii ale veacului următor este aceea cu bătaia sau cu diverse alte pedepse corporale, mergând pînă la schingiuire, iar cei care trebuiau s-o aducă la îndeplinire erau, de regulă, armașii, cei mai odioși dintre toți slujbașii domniei și cei care interveneau de obicei pentru a face „caznă” și a pedepsi pe vinovați.

Asemenea porunci adresează la 25 aprilie 1663 Grigore Ghica, domnul Țării Românești, satelor Vădastra, Potelu și Celei ale mănăstirii Bistrița, pe care le amenință că „voi trimite domnia-mea armaș cu treapăd de vă va tăia urechile și vă va face mare certare” (adică bătaie)¹, sau Constantin Brîncoveanu, la 20 august 1694, rumînilor din Brebu ai mănăstirii cu același nume, amenințați că „voiu să trimiț domnia mea un armaș să vă tae urechil <e> și să vă poarte pen tîrgul Cimpinii pretutindenea”². În cazurile de mai sus, pedeapsa trebuia să se aplice pe loc, vinovații plătind și treapăd pentru „osteneala” armașilor trimiși de domnie.

În alte cazuri, însă, cei vinovați urmau a fi aduși legați la curte, unde trebuia să li se aplice pedeapsa. La 14 ianuarie 1643, de pildă, Matei Basarab amenință pe rumîni din Corbi, Nucșoara și Domnești ai mănăstirii Argeș — care săriseră la egumen, îi luaseră toiagul și-i înjuraseră slugile — că îi va purta despuiați prin tîrg și îi va aduce legați la curtea domnească³. O poruncă asemănătoare adresează același domn, la 2 iulie 1649, rumînilor din Chiseleț ai mănăstirii Radu Vodă, care nu voiau să lucreze: „voi să trimeț armaș să vă aducă tot legați”⁴.

Cînd nici asemenea porunci nu își atingeau scopul și țăranii continuau să nu se supună la obligațiile feudale, nevoită să intervină din nou, domnia amenința pe cei nesupuși cu alte pedepse, mai cumplite, mergînd pînă la spînzurătoare, pedeapsă pe care o puneau în practică, la nevoie, tot armașii sau alți slujbași ai domniei. Asemenea cumplite porunci au rămas din vremea lui Matei Basarab, care amenința, la 6 februarie 1645, pe locuitorii satului Boldorogești al mănăstirii Plumbuita⁵ sau la 7 septembrie 1648 pe rumîni mănăstirii Cotmeana din satul Cacaletți⁶ cu spînzurătoarea dacă nu vor asculta de stăpîn. Se înțelege că, cel puțin în unele cazuri, asemenea amenințări nu vor fi rămas vorbe goale, ci vor fi fost puse în practică pentru a înfricoșa pe cei nesupuși.

¹ Arh. St. București, mănăstirea Bistrița, LXII/103. Porunca se repetă aproape în aceeași formă la 25 aprilie 1677 (*ibidem*, LXII/103) și la 11 ianuarie 1709 (*Doc. priv. rel. agrare*, p. 222—223), cînd domnul amenință „că voi să vă fac o pedeapsă de care să se mire tot județul”. O poruncă asemănătoare adresează Matei Basarab, la 4 iunie 1643, rumînilor mănăstirii Viforita din Vărăști-Ilfov, amenințați cu tăierea limbilor „de unde se țin” (Arh. St. București, mănăstirea Viforita. I/25).

² Biblioteca Acad. R.P.R., CCCLXIX/26. Vezi și porunca similară din 24 august 1710 adresată rumînilor mănăstirii Mislea (*Doc. priv. rel. agrare*, p. 238—239).

³ Arh. St. București, ep. Argeș LXIX/9.

⁴ *Idem*, ms. 256, f. 389. Vezi și alte porunci cu un conținut asemănător din 13 ianuarie 1703 (*Doc. priv. rel. agrare*, p. 198) și din 2 iulie 1739 (*ibidem*, p. 374—375).

⁵ Arh. St. București, mănăstirea Plumbuita, XII/6.

⁶ *Idem*, mănăstirea Cozia, L/7.

Documentele din secolul al XVII-lea și din primele decenii ale celui următor ne oferă numeroase dovezi că aparatul de stat, alcătuit din curteni și slujitori, intervenea foarte adesea în sprijinul feudalilor, la cererea acestora, pentru a sili masele de producători să îndeplinească obligațiile față de stăpînii de pămînt: dijma și claca.

În această atribuție erau întrebuintate, după nevoi, categorii diferite de curteni și slujitori ai domniei: armași, bani de județ, călărași și dorobanți, uneori chiar pîrcălabii din orașe¹. Dacă pînă la înființarea slujitorilor — la sfîrșitul secolului al XVI-lea — cei care intervin de regulă în favoarea stăpînilor feudali sînt curtenii², în secolul al XVII-lea documentele ni-i arată pe slujitori îndeplinind mai adesea funcția de aparat de constrîngere și represiune a maselor de producători³. De altfel, înființarea slujitorilor se datorește tocmai necesității unui aparat de constrîngere mai puternic, pentru a face față creșterii intensității luptei de clasă în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

În cele mai multe dintre documentele din Țara Romînească în care este vorba de intervenția reprezentanților domniei, nu se precizează care anume slujitori ai domniei erau trimiși să silească pe producători să dea dijma stăpînilor de pămînt, ci se spune doar că se trimite, de regulă cu reprezentanții feudalului respectiv, „sluga domniei-mele. . .” (al cărui nume nu se indică) să oblige pe cei care foloseau pămîntul acestuia să-i dea dijma⁴ (trimiterea acestor slujitori ai domniei dovedește că nenumăratele amenințări cu asemenea „oameni domnești” nu erau vorbe goale și că ele erau puse în practică).

În afară de numeroasele cazuri în care domnia trimite de la curte reprezentanți ai săi ca să oblige pe țărani să-și dea dijma sau să facă clacă, documentele dovedesc că erau întrebuintate în această operație și diverse unități de slujitori, situate în apropierea localității unde stăpînul feudal întîmpina rezistența țărănilor, cărora domnul le adresa porunci să ajute pe feudalul respectiv să înfrîngă această rezistență. Astfel, la 13 iunie

¹ La 6 septembrie 1626 se poruncește, de pildă, pîrcălabilor din orașul Caracal că, dacă vor veni oamenii mănăstirii Cozia la satele Vădăstrița și Frăsinctul, situate în apropierea orașului, să-i pornească la lucru și dacă aceștia nu vor vrea să asculte, „voi să fiți volnici să-i bateți și să-i poșniți la ce va fi trebă mănăstirii” (Arh. St. București, mănăstirea Cozia, XLVIII/7). Aceasta este dovada că, acolo unde aparatul de curteni și slujitori nu era suficient pentru a îndeplini atribuția de constrîngere, domnia apela la oricare dintre reprezentanții săi pentru a o face.

² Vezi, de pildă, documentele din 1 ianuarie <1588> și 28 octombrie <1589>, în care cei care silesc la darea dijmei sînt banii de județ, în primul caz, sau slugile marelui ban, în cel de-al doilea, cuprinși în categoria curtenilor (*Documente*, B, veac. XVI, vol. V, p. 341-342 și 420).

³ Vezi documentele citate mai jos.

⁴ Dintre numeroasele porunci de acest fel vezi pe cele din :
1632 decembrie 13 (Arh. St. București, mănăstirea Radu Vodă, XLV/14);
1647 iunie 1 (*idem*, mănăstirea Plumbuița, XII/7);
1680 martie 7 (*idem*, mănăstirea Radu Vodă, VI/9);
1694 aprilie 27 (Bibliot. ca Acad. R.P.R., DLVIII/10);
— 1703 octombrie 30 (*Doc. priv. rel. agrare*, p. 198—199);
1706 septembrie 16 (*ibidem*, p. 212);
1709 aprilie 28 (*ibidem*, p. 225-226) etc.

1636, Matei Basarab poruncește lui Dumitrașco iuzbașa de călărași din Petroșani să ajute oamenilor egumenului mănăstirii Radu Vodă să ia dijma de la toți cei care foloseau ocina mănăstirii din Parapani: „. . . Să cauți care om nu va vrea să-și dea dijma, să te scoli cu călărașii să-i trageți (subl. ns. — *N. S.*) să-și dea tot omul dijma, veri cine va fi”¹. Porunci asemănătoare adresează același Matei Basarab lui Boștil ceaușul și călărașilor de sub comanda sa să ajute mănăstirii Tismana să-și adune veniturile din balta Bistrețul², sau Constantin Brîncoveanu, la 22 mai 1697, lui Hrizea căpitanul din Orașul de Floci să ducă cu forța pe sătenii din Slobozia lui Ianache să repare zăgazurile rupte ale morilor mănăstirii de acolo³.

Cînd în apropierea proprietăților unui feudal (de obicei mănăstire) se găsea un comandant al unei unități mai mari de slujitori, domnul se adresa acestuia, poruncindu-i să fie „ispravnic” al mănăstirii respective, adică să întrebuițeze autoritatea sa de comandant de slujitori pentru a sili pe țărani să asculte de stăpînul feudal. Astfel, la 2 august 1642, Matei Basarab arată că, pentru cei care nu-și dau dijma mănăstirii Clocociov și nu-i lucrează „la ci-i va hi treaba”, „pus-am domnia mea ispravnic pre cinstitul drig<ă>torul domniei mele Diicul mare agă ca s<ă> fac<ă> mare certare unora ca aceia”⁴, iar la 11 aprilie 1647 același domn însărcinează pe Buliga căpitanul (de dorobanți) să fie ispravnic mănăstirii Govora pentru cei care nu-și vor da „de voie” gorștina la Cerneți⁵. Se înțelege că acești comandanți de slujitori îndeplineau funcția de aparat de constrîngere și represiune ca ajutorul slujitorilor aflați în subordinea lor.

Uneori se întimplă chiar ca domnul să pună pe cite un comandant de slujitori la dispoziția unui stăpîn feudal, pentru a-l ajuta pe acesta la stringerea veniturilor feudale. Același Matei Basarab, de la care au rămas numeroase porunci în care se vorbește despre atribuția de aparat de represiune îndeplinită de slujitori, poruncește la 2 septembrie 1637 lui Nicoară iuzbașa să oprească pe cei care vor încerca să taie lemne sau să prindă pește de pe proprietățile mănăstirii Măxineni, ctitoria sa, și să asculte de egumen și de tot ce-i va da acesta de învățatură⁶. Este o dovadă foarte grăitoare a faptului că aparatul de stat se găsea în slujba intereselor marilor feudali, aceasta fiind sarcina sa principală. Mai mult încă, se dovedește astfel că domnul putea pune o parte a acestui aparat al statului sub ascultarea directă a unor stăpîni feudali pentru a le apăra interesele lor particulare, deși menirea principală a acestuia era să slujească interesele generale ale clasei dominante.

Situația este asemănătoare și în primele decenii ale secolului al XVIII-lea, de cînd au rămas numeroase porunci adresate unor căpitani de slujitori să ajute proprietarilor feudali să-și strîngă dijma. Astfel, la 13 august 1733 se poruncește căpitanilor de slujitori din Odivoiaia, Albotști și Lichirești să ajute mănăstirii Colțea la stringerea dijmei de pe

¹ Biblioteca Acad. R.P.R., CCCX/25.

² Arh. St. București, mănăstirea Tismana, LXXXVIII 7.

³ *Ibidem*, ms. 314, f. 119.

⁴ *Idem*, mănăstirea Clocociov, XI/7.

⁵ *Idem*, mănăstirea Govora, XXV/20.

⁶ Biblioteca Acad. R.P.R., CXXVI/176.

moșiile sale. Domnul îi amenință pe comandanții slujitorilor că dacă nu ajută mănăstirii la strângerea dijmei „pîn' la una” vor împlini paguba de la ei¹.

La 10 iunie 1737, domnul Țării Românești dă marelui căpitan de margine de la Focșani o poruncă foarte semnificativă pentru atribuțiile comandanților de slujitori în această vreme. Poruncindu-i să oblige pe oamenii care șed pe moșia mănăstirii Măxineni, între care se găseau și călărași, să-și dea suhatul și să facă clacă după obicei, domnul își exprimă uimirea că el, în calitatea sa de comandant de slujitori, poate îngădui să se facă asemenea abuzuri². Mirarea domnului arată că marele căpitan de margine făcea o excepție de la „obiceiul”, respectat de ceilalți comandanți de slujitori, de a sili pe țărani să-și îndeplinească obligațiile feudale.

Aceeași era situația și în Oltenia în vremea stăpînirii austriece. La 7 septembrie 1726, Nicolae de Porta recunoaște că dijma se strîngea de la țărani folosind forța aparatului de stat³. Constatarea sa este confirmată de documentele din vremea stăpînirii austriece în Oltenia, din care rezultă că în provincia cotropită se continua o practică mai veche, pe care imperialii nu aveau de ce s-o interzică. La 4 noiembrie 1733, de pildă, se arată că fusese trimis un călăraș în satul Gogoși să „apuce” pe sătenii de acolo să aducă 50 de care de fîn și să lucreze pentru spătăreasa Maria, în timp ce alți călărași fuseseră trimiși să silească pe locuitorii din Breasta să lucreze pentru Constantin Argetoianu, proprietarul satului⁴. La 17 noiembrie 1728, administrația Olteniei adresează sătenilor din Costești porunca de a lucra și de a da dijma mănăstirii Bistrița, amenințându-i că în caz contrar va trimite călărași care-i vor sili să îndeplinească lucrul fără voie⁵.

După reformele administrative înfăptuite de Constantin Mavrocordat, sarcinile realizate înainte de slujitori și de comandanții lor de a sili pe țărani să-și îndeplinească obligațiile feudale au trecut pe seama ispravnicilor de județe și a slujitorilor aflați la dispoziția acestora, cărora domnul le adresează numeroase porunci în acest sens⁶.

În Moldova, situația este oarecum diferită de aceea din Țara Românească. Aici nu se întilnesc decît cîteva porunci de ascultare adresate

¹ *Doc. priv. rel. agrare*, p. 339; vezi și poruncile din 1732 și 1739 (Biblioteca Acad. R.P.R., CCLXVII/51 și 61).

² *Doc. priv. rel. agrare*, p. 369—370. Vezi și porunca din 20 februarie 1743, adresată marelui căpitan de margine de la Cerneți, de a obliga pe oamenii de pe moșiile Oravița și Bolboșani-Mehedinți să dea adetul moșiei „făr'de voia lor” (*ibidem*, p. 408—409).

³ C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei*, vol. II, p. 83; vezi și documentul din 11 noiembrie 1731, în care se arată că cei nesupuși sînt constrinși „prin forță militară să se supună” (*Doc. priv. rel. agrare*, p. 334).

⁴ *Doc. priv. rel. agrare*, p. 339.

⁵ *Ibidem*, p. 321.

⁶ Vezi porunca din 17 martie 1752, adresată ispravnicului de Ialomița, să constrîngă pe clăcașii din Brnciani, Jăgălia și Beilic să facă clacă și să dea suhatul mănăstirii Dealu (*Doc. priv. rel. agrare*, p. 510) sau pe aceea adresată în același an ispravnicilor de Prahova să silească pe oamenii care stau pe moșia mănăstirii Turbați să-și îndeplinească obligațiile feudale față de stăpîn (*ibidem*, p. 511—512); într-un alt document din 15 martie 1770, se arată că ispravnicii de Prahova trebuiau, din porunca divanului, să pedepsească cu cîte 300 de toiege la tîlpi și să trimită legați în butuci la București pe țărani de pe moșia mănăstirii Sinaia care nu ascultau de egumen (*ibidem*, p. 576—577; vezi și p. 417, 429, 430 passim).

de domnie țăranilor aserviți, și acestea numai din secolul al XVII-lea¹. De asemenea nu am găsit, ca în Țara Românească, porunci adresate de domnie în secolul al XVII-lea unor comandanți de slujitori sau curteni să intervină în favoarea stăpînitorilor feudali, pentru a sili pe producători să-și îndeplinească obligațiile față de aceștia. Avînd în vedere faptul că și în Moldova rezistența țăranilor, care se manifesta ca și în Țara Românească, trebuia înfrîntă prin aceleași mijloace — ca și aici, este foarte probabil că aceasta va fi intrat în atribuțiile obișnuite ale marilor vătăfi de ținut și ale subalternilor lor, mai bine organizați teritorial decît în Țara Românească, astfel încît nu era nevoie de porunci speciale pentru împlinirea unor asemenea atribuții. Aceste atribuții sînt menționate în unele porunci adresate de domnie în primele decenii ale secolului al XVIII-lea căpitanilor de ținut, care — la mijlocul secolului al XVII-lea — au înlocuit pe marii vătăfi și le-au preluat atribuțiile. Astfel, la 14 decembrie 1713, domnul Moldovei poruncește lui Antioh vel-căpitan de Tecuci să silească pe oamenii care au arat pe moșia Vadul Roșcâi să-și dea dijma², iar la 24 aprilie 1742 o poruncă asemănătoare este adresată lui Iliăș vel-căpitan, „ce ești giudecătoriu ținutului Hirălău i Dorohoiul”, să poruncească „cu tărie” unor oameni să lucreze pentru mănăstirea Barnovschi³.

Ca și în Țara Românească, după înființarea ispravnicilor de ținut — care au preluat atribuțiile marilor vătăfi și în parte pe cele ale căpitanilor de ținut — atribuția de a sili pe țărani la îndeplinirea sarcinilor feudale intra în obligațiile acestora și ale slujitorilor din subordinea lor, cărora domnul le adresează numeroase porunci în acest sens⁴.

Uneori și în Moldova, ca și în Țara Românească, se trimiteau de la curtea domnească reprezentanți ai domniei ca să silească pe țărani să-și îndeplinească obligațiile față de stăpînii feudali⁵.

¹ Vezi mai sus, p. 633, nota 1.

² Arh. St. București, mănăstirea Adam, IV/8.

³ *Idem*, mănăstirea Barnovschi, I/20. Vezi și porunca din 3 ianuarie 1733, adresată marelui căpitan de Dorohoi, să constrîngă pe oamenii de pe moșia Iubănești a mănăstirii Sucevița să facă poslușanie mănăstirii (*ibidem*, A. N., CCVIII/6) sau pe aceea adresată lui Andreiaș căpitan să strîngă dijma de la cei care folosesc moșia Lihnești a mănăstirii Rîșca (*idem*, mănăstirea Rîșca, IX/1).

⁴ Vezi pe cele din :

— 1742 iulie 17, adresată ispravnicului de Putna (Biblioteca Acad. R.P.R., ms. 237, f. 155);
— 1742 iulie 10, către ispravnicul de Tutova (*ibidem*, f. 153);

1742 octombrie 11, adresată ispravnicului de Suceava (Arh. St. București, mănăstirea Rîșca, VIII/7);

— 1743 iunie 22, către ispravnicul de Fălciu (*idem*, mănăstirea Sf. Sava — Iași, XLVII/11);
— 1746 mai 13, adresată ispravnicului de Tecuci (*idem*, mănăstirea Neamț LXXI/11) etc.

Alteori, asemenea porunci se adresau însă tot marilor căpitanii de ținut; vezi, de pildă, pe cele din 3 noiembrie 1742 și 21 februarie 1743 (Biblioteca Acad. R.P.R., ms. 237, f. 181 v. și 714), sau staroștilor, în ținuturile unde aceștia mai existau (vezi porunca din 12 ianuarie 1750, adresată unui staroste de ținut de a supune la slujbă pe clăcașii mănăstirii Slatina (Biblioteca Acad. R.P.R. CCLXII/34)

⁵ De pildă, într-un document din 17 decembrie 1741, se arată că locuitorii din Ciorăști bătuseră un copil de casă trimis să împlinescă dijma de fin față de stăpînul feudal (Biblioteca Acad. R.P.R., ms. 237, f. 96 v).

Alteori, cei trimiși să oblige pe țărani să-și îndeplinească obligațiile feudale erau călărași (vezi porunca dată lui Iordachi comisul și Ștefan Balș clucerul să trimită un călăraș să

În cadrul funcției generale de aparat de reprimare a luptei celor exploatați, o altă atribuție de seamă a aparatului de stat feudal era și aceea de a ajuta pe stăpînii de rumîni și de robi fugiți la găsirea și aducerea acestora în satele de unde fugiseră. Prin aceasta, statul feudal punea la dispoziția proprietarilor de rumîni și robi mijloacele necesare pentru reprimarea uneia din cele mai răspîndite forme ale luptei de clasă : fuga.

După cum se știe, țărani aserviți s-au bucurat de dreptul de a se strămuta de pe o moșie pe alta pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea, cînd acest drept — tot mai restrîns în cursul secolului — a fost desființat, ca urmare a ofensivei boierești de a-și „asigura” brațele de muncă ale țărănilor aserviți și de a întări exploatarea¹. De aceea, pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea nu se întilnește în documente nici un caz în care statul feudal să intervină pentru aducerea celor plecați de pe o moșie.

După desființarea dreptului de strămutare, găsirea și aducerea rumînilor fugiți din satele lor a devenit una dintre sarcinile cele mai importante ale aparatului de stat feudal, atribuție în care erau întrebunțați, după nevoi, categorii diferite de slujitori și curteni. Lucrul este lesne de înțeles, deoarece, prin fuga rumînilor, stăpînii feudali erau lipsiți de forța de muncă a acestora, din exploatarea căreia realizau renta feudală ; în plus, ei erau amenințați uneori să plătească vistieriei birul țărănilor fugiți. Interesată în găsirea și aducerea rumînilor în satele de unde fugiseră era și vistieria domnului, care avea mult de lucru pînă putea încasa birul celor fugiți. De aceea, domnia intervenea foarte adeseori în favoarea boierilor sau mănăstirilor ai căror rumîni fugiseră, contribuind la găsirea și aducerea acestora în satele lor.

Nenumărate documente din secolul al XVII-lea și din primele decenii ale celui următor vorbesc de această atribuție a aparatului de stat pus în slujba intereselor proprietarilor feudali. Această categorie de documente referitoare la găsirea și aducerea rumînilor fugiți în satele de unde fugiseră este printre cele mai numeroase din cele rămase din secolul al XVII-lea și din primele decenii ale veacului următor².

Implinescă cite un leu de la fiecare locuitor de pe moșia lui Costache Volcenschi, (Arh. St. București, mănăstirea Agathon, II ter/70).

¹ Despre aceasta vezi P. P. Panaitescu, *Dreptul de strămutare al țăranilor în țările romîne (pînă la mijlocul secolului al XVII-lea)*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. I, 1956, p. 63-120.

² Din aceste sute de documente rămase mai ales din timpul domniilor lui Matei Basarab și Constantin Brîncoveanu, vezi, de pildă, pe cele din :

1618 ianuarie 21, dat lui Ștefan și Radu (*Documente*, B, veac. XVII, vol. III, p. 304) ;

1623 mai 5, dat Stanei și Neașei (*ibidem*, vol. IV, p. 264) ;

1626 ianuarie 20, dat lui Miloș logofătul (Arh. St. București, ms. 252, f. 76 v. — 77) ;

1630 iunie 14, dat mănăstirii Motru (*idem*, ms. 252, f. 94 v.) ;

1634 aprilie 13, dat mănăstirii Argeș (*idem*, ep. Argeș, II/19) ;

1641 aprilie 2, dat mănăstirii Vierș (*idem*, ep. Rîmnic, CXIX/7) ;

— 1644 decembrie 24, dat lui D. Dudescu, fost mare vornic (Biblioteca Acad. R.P.R., XLIII/66) ;

— 1652 februarie 26, dat mănăstirii Snagov (*idem*, XX/202) ;

1671 aprilie 28, dat mănăstirii Arnota (Arh. St. București, mănăstirea Arnota, VIII/40) ;

1701 aprilie 5, dat mănăstirii Tismana (*Doc. priv. rel. agrare*, p. 188-189) ;

1704 noiembrie 20, dat mănăstirii Cernica (*ibidem*, p. 209) ;

În Țara Românească, strângerea rumînilor fugiți din satele feudalilor în secolul al XVII-lea și în primele decenii ale celui următor se făcea cu ajutorul unei slugi sau slujitor domnesc, al cărui nume nu este trecut de obicei în documentele date în acest scop de către domni stăpînitori feudali. În aceste porunci, sluga domnească și reprezentantul proprietarului feudal care îl însoțea erau învestiți cu puteri speciale, avînd dreptul să caute rumîinii fugiți oriunde ar fi crezut că se pot ascunde în cuprinsul țării: în sate domnești, boierești, mănăstirești, în orașe și slobozii, „au supuși pe lingă niscai slujitori”. Sluga domnească era împuțernicită de asemenea să ia 6 boi de la satul unde va găsi rumîinii¹, iar mai tîrziu să trimită la domnie în butuci pe cei care se opuneau la restituirea rumînilor fugiți².

Din aceste porunci rezultă că între aparatul represiv al puterii centrale și acela al fiecărui feudal în parte se stabilea cea mai deplină colaborare: reprezentantul puterii centrale însoțea în țară pe trimisul stăpînului feudal, care urma să recunoască pe fugari, căuțînd împreună rumîinii fugiți și îngrijind împreună de aducerea lor cu forța în satele de unde fugiseră (se înțelege că, la nevoie, se cerea și ajutorul altor reprezentanți locali ai autorității centrale, curteni sau slujitori).

Aceste nenumărate porunci de aducere „la urmă” a rumînilor fugiți de pe moșii în secolul al XVII-lea și în primele decenii ale celui următor dovedesc nu numai intensitatea deosebită pe care o atinge fuga, ca formă a luptei de clasă în această vreme, dar și necesitatea unui numeros aparat de represiune, menit să caute și să aducă cu forța înapoi pe rumîinii fugiți. Cum aceștia puteau fugi oriunde pe întinsul țării — și aveau tot interesul să fugă cît mai departe, pentru a li se pierde urma și a nu fi găsiți — căutarea și aducerea lor în satele de unde plecaseră era o operație deosebit de grea și de lungă durată, la care erau folosiți un număr destul de mare de slujbași ai domniei, curteni sau slujitori.

— 1706 februarie, 9, dat mănăstirii Brîncoveni (*ibidem*, p. 211—212);

— 1710 ianuarie 18, dat mănăstirii Cimpulung (*ibidem*, p. 234—235);

— 1716 aprilie 27, dat mănăstirii Strehaiia (*ibidem*, p. 282) etc. etc.

¹ În *Îndreptarea legii* (Ed. Acad. R.P.R., p. 56) se prevede că cel care se opunea la restituirea vecinului fugit trebuia să plătească 12 lire de argint domniei și 24 boierului proprietar, „și într-acesta chip să aibă îndemnare de la domnie ca să întoarcă țăranul să-l ducă de unde a fost”. În documentele interne nu am găsit însă dovezi despre aplicarea acestei prevederi.

² Trebuie să arătăm că printre cei interesați în ascunderea rumînilor fugiți erau și locuitorii satelor unde aceștia fugiseră, deoarece fugarii contribuiau împreună cu ei la plata dărilor, pînă la o nouă samă sau pînă erau găsiți, și li ajutau și la lucru. Uneori constatăm în documente chiar o solidaritate de clasă între țăranii aserviți dintr-un sat și cei fugiți în satul respectiv, care sînt numiți „*frac<i> cu noi*” (documentul din 28 ianuarie 1643, Arh. St. București., ep Argeș, II 23). Interesați, de asemenea, în ascunderea fugarilor erau și locuitorii orașelor, unde rumîinii fugeau adeseori, și care sînt numiți uneori „*gropi de rumîni*” (documentul din 16 aprilie 1650, Arh. St. București., ep. Argeș, II/33). Stăpînii feudali și reprezentanții lor în satele aservite, pîrcălabii, erau și ei interesați în ascunderea rumînilor fugiți, deoarece prezența acestor brațe de muncă făcea să crească renta în muncă și în produse a satelor respective. Aceste interese de natură diferită complicau peste măsură găsirea și aducerea rumînilor fugiți în satele de unde plecaseră, motiv pentru care domnia — care reprezenta interesele generale ale clasei dominante — recurge la asemenea pedepse împotriva celor ce se opuneau restituirii rumînilor.

În numeroasele documente rămase din secolul al XVII-lea nu se precizează în general ce anume slugi domnești erau trimise să ajute pe stăpîinii feudali la stringerea rumînilor fugiți. Doar în două documente rămase din acea vreme se arată că această atribuție putea fi îndeplinită de armași (care erau curteni) și de dorobanți (care erau slujitori). Este vorba de documentele date mănăstirii Strehaia la 20 aprilie 1636 și în 1654¹. În primul, Matei Basarab poruncește locuitorilor din Strehaia să se întoarcă în sat, amenințîndu-i că, dacă nu vin de bunăvoie, va trimite niște armași să-i strîngă; cel de-al doilea este o poruncă trimisă de Constantin Șerban lui Paul căpitan de dorobanți din Strehaia să strîngă rumîinii mănăstirii cu același nume și să-i ducă în satele de unde fugiseră.

Se înțelege că — avînd în vedere intensitatea fugii, ca formă a luptei de clasă, și necesitatea unui numeros aparat de represiune pentru a strînge pe fugari, precum și nediferențierea totală a atribuțiilor aparatului de stat — în afară de aceste două categorii, armașii și dorobanții, puteau fi folosiți la stringerea rumînilor fugiți oricare dintre slujbașii domniei, atît curtenii, cît și slujitorii. La începutul secolului al XVIII-lea, cînd numărul slujitorilor și curtenilor se micșorase, erau întrebunțați la stringerea rumînilor chiar copiii de casă² — care, în mod obișnuit, îndeplineau diverse servicii la palatul domnesc — sau mercenarii³.

În afară de nenumăratele documente rămase din secolul al XVII-lea și din primele decenii ale celui următor, din care rezultă că în Țara Romînească stringerea rumînilor fugiți se făcea de obicei cu ajutorul reprezentanților domniei, sînt și cazuri — mult mai rare însă — în care aducerea „la urmă” a țărănilor aserviți se făcea cu mijloacele proprii ale proprietarilor feudali, care cereau în acest scop o carte specială de la domnie, prin care erau imputerniciți să-și caute și să-și strîngă vecinii fugiți⁴. În aceste cărți nu se vorbește de intervenția unui reprezentant al domniei, deși ea s-ar fi făcut, desigur, dacă posesorul cărții domnești ar fi avut nevoie de ajutorul acestuia.

În Moldova, situația este oarecum diferită de aceea din Țara Romînească. Aici nu am întîlnit decît puține porunci cu care domnul să trimită reprezentanți ai săi, de obicei aprozi sau armași, să ajute pe stă-

¹ Arh. St. București, mănăstirea Strehaia, XIV/4 și 6.

² Vezi documentul din 13 aprilie 1739, cu care este trimis în țară un copil de casă să strîng niște rumîni fugiți (*Doc. priv. rel. agrare*, p. 374).

³ După cum rezultă dintr-un document din 16 martie 1736, în timpul ocupației austriece a Olteniei, rumîinii fugiți erau strînși de pircălabii satelor însoțiți de călărași-mercenari (*ibidem*, p. 306). Vezi și Șerban Papacostea, *Contribuție la problema relațiilor agrare în Țara Romînească în prima jumătate a veacului al XVIII-lea*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. III, p. 253—254.

⁴ Vezi documentele din :

— 1614 mai 21, dat mănăstirii Mislea (*Documente*, B, veac. XVII, vol. II, p. 279);

— 1635 iulie 6, dat lui Pătru cupeț „cu ai săi oameni” (Arh. St. București, ms. 719, f. 255—256) etc.

pînul feudal să-și caute rumînii fugiți¹. În schimb, din nenumărate alte documente moldovene din secolul al XVII-lea și din primele decenii ale celui următor² rezultă că stringerea rumînilor fugiți se făcea de obicei cu mijloacele proprii ale stăpînilor feudali, care dispuneau de asemenea mijloace³ și care solicitau în acest scop o carte de la domnie pe baza căreia ei sau oamenii lor deveneau „tari și puternici” să-și caute și să aducă la urmă, „de grumazi” sau „cu ștreangul de gît”, pe vecinii găsiți.

Din aceste porunci nu rezultă că era necesară intervenția unor reprezentanți ai domniei, deși această intervenție se va fi produs, fără îndoială, în cazul în care vecinii se împotriveau să meargă în satele de unde fugiseră⁴. Nu trebuie să pierdem din vedere faptul că în Moldova curtenii erau mai bine organizați pe ținuturi decît în Țara Romînească, astfel încît ajutorul lor putea fi mult mai prompt și mai eficace.

Intervenția reprezentanților puterii centrale din ținuturi se făcea în mod sigur și în cazul în care vătămării stăpînilor feudali erau împiedicați

¹ Vezi, de pildă, poruncile din 11 decembrie 1623, 10 iunie 1633 <1659 1660>, 27 mai 1669 sau 18 martie 1705, cu care sînt trimiși aprozi să caute vecini fugiți (*Documente*, A, veac. XVII, vol. V, p. 251; Bibl. Acad. R.P.R., VII/7; Arh. St. București, mănăstirea Sf. Sava-Iași, XXXIV/17, XXXIX/4 și 5 și XXXI/16). Tot aprozii erau trimiși în țară să adune pe vecinii fugiți și înscrisii în diverse bresle de slujitori (vezi documentul din 1668 cu care este trimis un aprod să aducă la moșie pe Lazăr din Bohotin, care „se făcuse vînător” (R. Rosetti, *Cronica Bohotinului*, p. 68). Vezi și documentul din 8 iulie 1702, cu care este trimis în țară un armaș să stringă vecinii lui Manolache, fost mare comis (Bibl. Acad. R.P.R., CCCCLI/37).

² Dintre numeroasele documente de acest fel, vezi pe cele din :

- 1601 iulie 15, dat mănăstirii Sf. Nicolae (*Documente*, A, veac. XVII, vol. I, p. 16);
- 1608 iunie 15, dat mănăstirii Probota (*ibidem*, vol. II, p. 158–159);
- 1616 septembrie 15, dat mănăstirii Sf. Sava (*ibidem*, vol. IV, p. 41);
- 1621 noiembrie 23, dat mănăstirii Pîngăreți (*ibidem*, vol. V, p. 78);
- 1631 mai 5, dat lui Toderășcu fost cămăraș (Bibl. Acad. R.P.R., IV 156);
- 1667 ianuarie 8, dat lui Andreiaș fost mare șătrar (Bibl. Acad. R.P.R., CCXXI/43);
- 1701 noiembrie 24, dat mănăstirii Soveja (Arh. St. București, mănăstirea Sf. Sava-Iași, XXXI/30);
- 1704 februarie 18, dat lui Toderășcu Strcea „și pe cine va trimite” (Arh. St. Iași, CXLI/4);
- 1706 august 6, dat lui T. Hăbășescu fost mare spătar (*ibidem*, CDXVI/28);
- 1714 aprilie 7, dat mănăstirii Probota (Arh. St. București, mănăstirea Sf. Sava-Iași, XXXII/23);

– 1734 mai 11, dat mănăstirii Neamț (*idem*, mănăstirea Secu, I/38) etc. etc.

³ Posibilitățile de care dispuneau unii stăpîni feudali de a rezolva ei singuri, cu aparatul represiv propriu, problema aducerii vecinilor și a țiganilor fugiți rezultă și din faptul că ei puteau stringe cu aceste mijloace rumînii fugiți din Moldova în Țara Romînească; vezi, de pildă, documentul din 9 aprilie 1642, dat de Matei Basarab boierului moldovean E. Ciocrlie (C. Giurescu, *Studii de istorie socială*, p. 133), sau pe cel din 10 iunie 1679, dat de Șerban Cantacuzino lui N. Murguleț (Bibl. Acad. R.P.R., XLV/27), prin care aceștia sîi împuterniciți să-și stringă vecinii fugiți în Țara Romînească. Vezi, de asemenea, documentul din 8 septembrie 1503, prin care se întărește mănăstirii Putna țiganii pe care călugării i-au adus „din țara Basarabilor” (în *Молдавия в эпохе феодализма*, vol. I, Chișinău, 1961, p. 23) sau pe cel din 22 octombrie 1567, din care rezultă că egumenul mănăstirii Tismana a adus niște țigani fugiți în Transilvania (*Documente*, B, veac. XVI, vol. III, p. 251).

⁴ Prinderea și aducerea numeroșilor rumîni în satele de unde fugiseră implica întrebuintarea forței. Faptul că în documente se spune că rumînii erau aduși „cu ștreangul de gît” în satele de unde fugiseră arată în mod clar că se folosea forța cea mai brutală pentru a constrînge pe țărani să se întoarcă. Cum aparatul represiv al feudalilor, oricît de dezvoltat ar fi fost, nu era suficient totdeauna pentru a înfrînge prin forță opoziția numeroșilor rumîni fugiți, este de presupus că, măcar în unele cazuri, curtenii și slujitorii erau solicitați să ajute la prinderea și aducerea forțată a rumînilor în satele feudalilor.

să strângă rumîni fugiți de cei la care aceștia se adăpostiseră. În prima jumătate a secolului al XVII-lea aceste conflicte se rezolvau prin intermediul marilor vătăfi de ținut — comandantii curtenilor din ținutul respectiv — sau al pîrcălabilor. De pildă, la 25 martie 1612, Ștefan Tomșa poruncește marilor vătăfi din ținutul Suceava să ajute mănăstirii Voroneț la strîngerea vecinilor săi fugiți în acel ținut. Ajutorul lor devenise necesar deoarece călugării, care aveau cărți pentru strîngerea rumînilor cu mijloace proprii, fuseseră împiedicați s-o facă de ureadnicii și vătămanii din satele unde aceștia fugiseră, care refuzau să-i restituie. Marii vătăfi primesc ordin de la domnie să dea vecinii „cu ștreangul de git” folosirea forței aparatului de stat, reprezentat de curteni și vătăfii lor, este aici evidentă) și să pedepsească pe ureadnicii și pe vătămanii care-i opreau ¹.

Mai tirziu, această atribuție a fost îndeplinită de căpitanii de ținut, care au înlocuit pe marii vătăfi, și de subalternii lor ².

După reformele administrative îndeplinite de Constantin Mavrocordat, atît în Țara Romînească cît și în Moldova strîngerea vecinilor fugiți a devenit una dintre sarcinile de seamă ale ispravnicilor de județe și ținuturi ³, care îndeplineau, începînd de la mijlocul secolului al XVIII-lea, atribuțiile avute de marii vătăfi și de căpitanii de ținuturi în secolele XVI—XVII.

În secolul al XVII-lea, în Moldova, intervenția reprezentanților domniei era solicitată adeseori și în rezolvarea conflictelor ivite între stăpîinii feudali și vecinii lor în legătură cu termenul de urmărire a rumînilor fugiți, care varia în această țară, după împrejurări, între 5 și 11 ani ⁴.

Fără îndoială că asemenea conflicte vor fi fost destul de numeroase, avînd în vedere faptul că anii de prescripție se schimbau adeseori, iar numărul rumînilor fugiți era foarte mare. Ne putem imagina, de pildă, cîte asemenea conflicte și cîte intervenții ale reprezentanților autorității centrale va fi produs măsura generală luată de Ștefan Tomșa în 1622, cînd domnul arată că „am lăsat pe toți oamenii să-și ia vecinii care au fugit din zilele lui Constantin voievod, iar pe cei care au fugit mai de mult să-i lase foarte în pace, să fie unde sînt” ⁵. Se înțelege că pentru găsirea și aducerea „la urmă” a unui număr atît de mare de țărani aserviți — care, fără îndoială, nu aveau motive să se întoarcă de unde fugiseră — era nevoie de un numeros aparat represiv, capabil să constrîngă prin

¹ Documente, A, veac. XVII, vol. III, p. 72.

² Vezi porunca din 30 iunie 1742, adresată starostelui de Cernăuți și vel-căpitanului de Coșmani, să strîngă vecinii lui Sandu Sturza vel-logofăt, fugiți în acel ținut (Bibl. Acad. R.P.R., ms. 237, f. 147).

³ Vezi, de pildă, porunca din 19 decembrie 1734, adresată ispravnicilor de ținuturi, să aducă pe vecini fugiți din Păpăuți-Botoșani (N. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 240), ca și documentul din 14 mai 1754, în care mai mulți locuitori din Rădăcinești arată că fugiseră „care încotro au putut” de răul banilor domnești și că, după porunca domnească, ispravnicii județelor i-au căutat și găsit cu ajutorul slujitorilor și martalogilor, care i-au apucat „cu mare tărie” (Bibl. Acad. R.P.R., ms. 5728, f. 81—81 v.).

⁴ Vezi despre aceasta P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 115—117, și porunca din 16 aprilie 1612, adresată marilor vătăfi din ținuturile Iași și Dorohoi, să caute vecinii mănăstirii Probota (Documente, A, veac. XVII, vol. III, p. 74).

⁵ Bibl. Acad. R.P.R., LXI/171.

forță pe vecini să se întoarcă de unde pleaseră. Acest aparat represiv era alcătuit din curtenii din ținuturi — aflați mai întâi sub comanda marilor vătafi, iar apoi sub aceea a căpitanilor de ținut — și din slujitorii comandanți de hotnogi și căpitani.

În condiții asemănătoare se făcea și strângerea robilor țigani, a căror formă obișnuită de luptă împotriva exploatarii era fuga.

Primul caz de fugă a robilor înregistrat de documente este destul de vechi; el datează din 30 noiembrie 1436, când, în timpul luptelor dintre urmașii lui Alexandru cel Bun, niște robi tătari ai domniei fugiseră între robii mănăstirii Neamț¹.

În secolele XV și XVI, când se vor fi produs numeroase asemenea cazuri de fugă a robilor, documentele nu amintesc de intervenția reprezentanților puterii centrale în operația de strângere a țiganilor fugiți. În schimb, unele documente din secolul al XVI-lea — atît din Moldova², cît și din Țara Românească³ — arată că această operație era îndeplinită de către oamenii stăpînilor feudali, care, ca și în cazul rumînilor, cereau o carte de la domnie prin care erau împuterniciți să-și caute țiganii fugiți și să-i aducă îndărăt de oriunde i-ar fi găsit. Se înțelege că și în aceste cazuri reprezentanții autorității centrale — curtenii, slujitorii și comandanții lor — vor fi intervenit dacă erau solicitați.

În secolul al XVII-lea, însă, documentele amintesc adeseori de intervenția reprezentanților domniei în strângerea țiganilor fugiți. În documentele din Țara Românească, ca și în cazul poruncilor referitoare la strângerea rumînilor, nu se precizează de obicei numele slugii domnești trimise să strîngă țiganii fugiți⁴; doar uneori se arată că aceste slugi puteau fi armași⁵ (se înțelege că, avînd în vedere numărul mare de robi

¹ *Documente*, A, veac. XIV—XV, p. 138.

² Vezi îndeosebi documentul din 19 aprilie <1568—1571>, dat egumenului mănăstirii Putna „și celui pe care îl va trimite el”, prin care să dă acestuia „voie și tărie” să caute și să aducă țiganii fugiți de la mănăstire (*Documente*, A, veac. XVI, vol. II, p. 176—177).

Vezi și documentele din :

— 1578 aprilie 3, dat mănăstirii Moldovița (*ibidem*, vol. III, p. 94);

<1592—1595> aprilie 20, dat mănăstirii Neamț (*ibidem*, vol. IV, p. 52);

1595 mai 16, dat mănăstirii Neamț (*ibidem*, p. 120) etc.

³ Vezi documentul din 5 iulie <1560—1567>, dat mănăstirii Dobrușa, în care se arată că strîngerea țiganilor fugiți se făcea de „slugile călugărilor” (*Documente*, B, veac. XVI, vol. III, p. 128).

⁴ Vezi documentele din :

1620 ianuarie 20, dat boicrilor Ștefan și Radu (*Documente*, B, veac. XVII, vol. III, p. 467);

1621 ianuarie 8, dat mănăstirii Mislea (*ibidem*, vol. IV, p. 2);

— 1632 octombrie 7, dat mănăstirii Cozia (Arh. St. București, ms. 712, f. 422 v.);

— 1667 ianuarie 10, dat mănăstirii Arnota (*idem*, mănăstirea Arnota, XVIII 32) etc.

⁵ Vezi documentele din :

— <1610> aprilie 18, dat episcopiei de Buzău (*Documente*, B, veac. XVII, vol. I, p. 451);

— 1659 aprilie 8, dat mănăstirii Plumbuita (Arh. St. București, mănăstirea Plumbuita, IX/6);

La 14 mai 1718, într-un documente din Țara Românească, se arată că cel însărcinat cu strîngerea țiganilor era un mare armaș, care îndeplinea această atribuție cu ajutorul armașilor sau armășeilor din subordinea sa (Muzeul de istorie București, nr. 25 110).

țigani aflați în proprietatea feudalilor, va fi fost nevoie și de alți slujbași ai domniei pentru strângerea lor).

În Moldova, în numeroase documente din secolul al XVII-lea și de la începutul celui următor, se arată că strângerea țăganilor, ca și a rumînilor, se făcea de regulă cu mijloacele proprii ale stăpînilor de robi, pe baza unei cărți domnești¹. Această carte domnească le dădea dreptul să solicite la caz de nevoie sprijinul reprezentanților autorității centrale. Cei ce ajutau de obicei stăpînilor de robi la găsirea și aducerea țăganilor fugiți erau slujitorii, subalternii marelui hatman. Aceasta rezultă din faptul că marele hatman și nu logofătul „învață” în cazul documentelor referitoare la țăgani, cărora le adresează diferite porunci².

Tot în Moldova sînt amintiți ca îndeplinind uneori această atribuție și aprozii, în aceeași vreme în care ei sînt folosiți și la strângerea rumînilor fugiți³.

Strîngerea robilor țăgani, ca și aceea a țăranilor aserviți, era o operație care implica folosirea forței celei mai brutale; și în cazul robilor, documentele amintesc că aceștia erau aduși înapoi de către stăpînii de unde fugiseră „cu ștreangul de grumadzu”⁴.

Ajutorul pe care aparatul de stat îl dă stăpînilor feudali la înfrîngerea rezistenței țărănimii în fața exploatării constituie dovada cea mai eloc-

Cînd proprietarul de robi era el însuși armaș, ca în cazul lui Pătru armaș de la 18 mai 1610 (*Docum nte*, B, veac. XVII, vol. I, p. 468—469), se înțelege că domnul nu-i mai dădea un alt armaș ca însoțitor.

¹ Dintre aceste numeroase cărți domnești, amintim pe cele din :

— 1627 mai 4, dată mănăstirii Sucevița (Bibl. Acad. R.P.R., LXXXIV/198);

1635 aprilie, 4, dată mănăstirii Voroneț (*ibidem*, LXXXIV/160);

1643 martie 15, dată lui Savin Prăjescu fost vornic (*ibidem*, CCCXLI/27);

— 1653 martie 7, dată mănăstirii Nicorița (Arh. St. București, mănăstirea Sf. Sava-Iași, XXXI/6);

1707 ianuarie 9, dată mănăstirii Sucevița (Bibl. Acad. R.P.R., LXXXIV/206);

— 1714 aprilie 7, dată mănăstirii Probota, pentru vecini și țăgani (Arh. St. București, mănăstirea Sf. Sava-Iași, XXXII/23);

— 1732 mai 17 (*Documente răzușești*, 1934, p. 129—130) etc.

Cînd proprietarul feudal avea un număr mai mare de robi țăgani, organizați pe vătășii, strîngerea lor se făcea de către vătășii sau juzii de țăgani. La 11 aprilie 1654 și 10 mai 1671, de pildă, un jude și respectiv un vataf de țăgani domnești fuseseră trimiși în țară să strîngă țăganii domnești (Arh. St. București, mănăstirea Sf. Sava-Iași, XXXIII/15 și Arh. St. Iași, CDXII/37).

² Vezi B. T. Cămpina, *Nașterea organizației slujitorești din Moldova și opera politică internă a lui Ștefan cel Mare* (în manuscris). Vezi și poruncile date de Miron Barnovschi (Bibl. Acad. R.P.R., LXXXIV/158 și 159, CLXXXVI/40; Arh. St. București, mănăstirea Sf. Sava-Iași, XI/2, XXXV/4 etc.) și porunca din 5 iunie 1654 (Bibl. Acad. R.P.R., LXXXIII/110).

³ Vezi documentele din 5 septembrie 1633, 31 mai 1651, 8 iunie 1671 și 25 mai 1739, în care se arată că cei trimiși împreună cu reprezentanții stăpînilor să caute țăganii fugiți sînt aprozi (Bibl. Acad. R.P.R., XLIII/174 și LXXXIV/202; Arh. St. București, mănăstirea Sf. Sava-Iași, XXXV/28 și ms. 646, f. 59 v.).

În documente mai tîrzii sînt amintiți ca făcînd acest lucru armașii (yezi pe cele din 30 iunie 1741, 27 mai 1782 și 18 august 1783. Arh. St. București, ms. 646, f. 59 v., (Bibl. Acad. R.P.R., CXXIII/102 și CXXXI/14).

⁴ Vezi documentele din 15 martie 1641, 7 martie 1653 etc. (Acad. R.P.R., CCCXLI/27; Arh. St. București, mănăstirea Sf. Sava-Iași, XXXI/6).

ventă că acest aparat era pus în slujba intereselor exploatatatorilor, că era „instrumentul cu ajutorul căruia nobilimea a ținut în jug pe țărani iobagi”¹ folosind la nevoie forța împotriva celor exploatați.

РОЛЬ ПРИДВОРНЫХ И СЛУЖИЛЫХ ЛЮДЕЙ В ВАЛАХИИ И МОЛДОВЕ — ОРУДИЯ В ПОДАВЛЕНИИ БОРЬБЫ КРЕСТЬЯНСТВА

РЕЗЮМЕ

В этой статье, которая представляет собой часть большой работы о роли придворных и служилых в организации феодального государства в Валахии и Молдове, автор рассматривает функции придворных и служителей в подавлении классовой борьбы масс производителей.

В статье показывается, что в Валахии и Молдове феодалы имели свой собственный аппарат принуждения, при помощи которого они заставляли крестьян выполнять феодальные повинности. Пока эти повинности не были слишком велики, феодалам в общем удавалось держать угнетаемых крестьян в повиновении при помощи своих слуг, придворных и стражников; о вмешательстве государственного аппарата в отношения между крестьянами и феодалами в документах упоминается редко. По мере усиления эксплуатации крестьян и роста их классовой борьбы, начиная со второй половины XVI века, государственный аппарат, состоявший из придворных и служилых, вынужден вмешиваться все чаще, чтобы заставить угнетенных крестьян выполнять свои феодальные повинности и подавить их сопротивление эксплуатации. Из многочисленных документов, относящихся к XVII веку и первой половине XVIII века, вытекает, что одной из основных функций придворных и служилых этого времени было подавление все более упорного сопротивления, оказываемого угнетенными крестьянами своим эксплуататорам. Придворные и служилые силой заставляли крестьян платить феодальную ренту, помогали господам возвращать бежавших крепостных и рабов и т.д.

Это является самым убедительным доказательством того, что феодальный государственный аппарат обслуживал интересы господствующего класса, что он был инструментом, при помощи которого дворянство держало в повиновении крепостных крестьян.

¹ K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume*, ed. a II-a, vol. II, E.S.P.L.P., 1955, p. 292.

DU RÔLE DES COURTISANS ET DES FONCTIONNAIRES PUBLICS DE VALACHIE ET DE MOLDAVIE — INSTRUMENTS DE LA RÉPRESSION DE LA LUTTE DE LA PAYSANNERIE

RÉSUMÉ

Dans cet article, fragment d'une étude plus vaste consacrée au rôle des courtisans et des fonctionnaires publics dans l'organisation des États féodaux de Valachie et de Moldavie, l'auteur examine les attributions de ces personnages dans la répression de la lutte de classe des masses de producteurs.

Aussi bien en Moldavie qu'en Valachie, les maîtres féodaux disposaient d'un appareil de contrainte propre, à l'aide duquel ils forçaient les paysans à remplir leurs obligations. Tant que celles-ci étaient relativement supportables, les maîtres féodaux parvenaient généralement à réduire à l'obéissance les paysans serfs à l'aide de leurs serviteurs, de leurs courtisans et des maires de village, et les documents de l'époque ne font que rarement mention d'une intervention de l'appareil d'État dans les relations entre seigneurs et paysans. Mais à mesure que s'aggravait l'exploitation des paysans et que s'intensifiait la lutte de classe de ces derniers, notamment à partir de la seconde moitié du XVIe siècle, l'appareil d'État, formé de courtisans et de fonctionnaires, dut intervenir de plus en plus fréquemment pour contraindre les paysans asservis de remplir leurs obligations féodales et briser la résistance qu'ils opposaient à l'exploitation. De nombreux documents du XVIIe siècle et de la première moitié du XVIIIe attestent que l'une des attributions essentielles des courtisans et des fonctionnaires de l'époque était la répression de la résistance de plus en plus acharnée que les paysans asservis opposaient à leurs exploiters. C'étaient eux qui, usant de violence, obligeaient les paysans à la prestation de la rente féodale, aidaient les maîtres à retrouver et ramener sur leurs terres les serfs et les esclaves fuyards, etc. preuve évidente que l'appareil d'État était au service des intérêts de la classe dominante, qu'il fut l'instrument à l'aide duquel la noblesse a tenu sous le joug les paysans corvéables.

RĂSCOALELE ȚĂRĂNEȘTI DIN ROMÎNIA ÎN TOAMNA ANULUI 1900

DE

C. CORBU

În anii 1898 și 1899, România a fost cuprinsă de o puternică criză economică. Deficitul bugetar pe exercițiul 1899/1900 se ridica la suma de 35 404 000 de lei, cel mai mare deficit din ultimii zece ani ai secolului trecut. Încercînd să facă față situației, guvernul conservator contractează în 1899 un împrumut în străinătate în valoare de 175 000 000 de lei. Pentru a plăti anuitatea împrumutului și a echilibra bugetul, guvernul junimist-conservator, prezidat de P. P. Carp, a instituit noi impozite directe și indirecte și le-a majorat pe cele existente¹, ceea ce a determinat o nouă agravare a situației maselor de consumatori și de mici producători.

Printre legile referitoare la introducerea de noi impozite se numără și legea impozitului asupra băuturilor spirtoase, prin care impozitul funciar pe hectarul de livadă era înlocuit cu impozitul pe gradul de alcool. Legea a fost votată în parlament și publicată în „Monitorul oficial” la 8 octombrie 1900².

Prin noua lege, contribuția plătită de țărani care posedau pomi fructiferi se mărea considerabil³. În plus, ea era aplicată în mod abuziv. Legea prevedea, bunăoară, că țărani aveau obligația să declare produsele lor în termen de 30 de zile, presupunîndu-se că în acest interval funcționarii însărcinați cu efectuarea măsurătorilor și cu impunerea taxelor nu vor fi trimiși în comunele de deal și dinspre munte, unde numeroși țărani posedau

¹ G. M. Dobrovici, *Istoricul datoriei publice a Romîniei*, București, 1913, p. 304 și urm.

² Vezi „Monitorul Oficial” din 8 octombrie 1900, p. 6 242 și urm.

³ Din discuțiile purtate în parlament cu prilejul dezbaterii acestei legi, rezultă că 3 4 de pogon de livadă produceau aproximativ 30 dal. de țuică, iar un pogon 40 dal. Pînă în 1900, impozitul funciar pentru un ha de livadă era de 10 lei. Conform noii legi, un țaran trebuia să plătească pentru un pogon de livadă 64 de lei în loc de 5 lei, întrucît noul impozit era calculat pe grad de alcool la dal., pentru fiecare grad de alcool percepuindu-se 0,5 lei (*Dezbaterile Adunării deputaților*, sesiunea extraordinară, 3 octombrie 1900, p. 41 și urm.).

livezi. Pe de altă parte, se considera că, ulterior, va fi elaborat un regulament de aplicare a legii, în scopul precizării anumitor stipulații. Cu toate acestea, la numai câteva zile după publicarea legii, controlorii s-au și năpustit în regiunile amintite, încercând s-o aplice¹. Aceasta a produs vii nemulțumiri în rândurile țăranimii din aceste sate și a contribuit la declanșarea răscoalelor.

Avînd o situație economică-socială grea din cauza injustei repartiiții a pămîntului, a sistemului impozitar de clasă, nedreptătită de administrația burghezo-moșierească, țăranimea nevoiașă din regiunile de deal și dinspre munte a suferit și consecințele legii sus-amintite. Bunăoară, în fostul județ Rîmnicu-Sărat, așa cum dovedește și tabelul de mai jos, numai într-un număr mic de comune din regiunea dinspre munte, unei familii îi reveneau, în medie, 5 ha, iar în comunele de deal abia 2,20 ha.

Repartiția pămîntului în comunele răscolite din județul Rîmnicu-Sărat în 1900 *

Numele comunei răscolite	Numărul familiilor	Suprafața de pămînt ce revenea acestor familii (ha)	Suprafața medie de familie (ha)	Moșii sau terenuri ale statului (ha)	
I. Regiunea dinspre munte					
1. Bîsoca	326	536	1,60	9 604	afară de păduri
2. Buda	441	1 510	3,40	1 930	particularc
3. Dănulești	344	1 820	5,20	304	„
4. Dumitrești	655	3 492	5,30	4 400	„
5. Chiojdeni	317	740	2,30	4 000	„
6. Jitia	420	2 030	4,80	11 200	„
II. Regiunea de deal					
7. Bordești	218	500	2,20	630	particularc și ale Eforiei spitalelor civile
8. Dedulești	269	547	2,03	317	particularc și ale statului
9. Cotești	470	75	0,16	1 354	ale statului și 77 particularc
10. Pardoși	189	430	2,20	490	particularc
11. Plăinești	920	1 170	1,20	3 500	„
12. Lacul lui Baban	437	939	2,10	2 207	păduri ale statului
13. Dragosloveni	243	300	1,20	140	particularc
14. Popești	350	1 242	2,20	—	—

* Vezi *Marele dicționar geografic al României*, vol. I V, Buc., 1898-1902, pentru fiecare comuna sub voce.

Cu toate că în regiunea dinspre munte țăranii dețineau, comparativ, mai mult pămînt, situația lor nu era mai bună, întrucît aici loturi întinse erau fie neproductive, fie acoperite de păduri și izlazuri. Totodată, cele mai mari suprafețe aparțineau moșierilor și statului. În unele comune, mai ales în cele de deal, țăranii, neavînd suficient pămînt, erau nevoiți să lucreze pe proprietățile moșierilor și ale statului. Țăranii de aici, ca

¹ Vezi *Dezbatările Adunării deputaților*, sesiunea ordinară, ședințele din 23 și 28 noiembrie 1900, p. 13 și 59.

și cei de la cîmpie, suportau același regim impus de învoielile agricole. Datorită însă faptului că în aceste regiuni terenurile propice cultivării cerealelor erau mai restrînse decît la cîmpie, învoielile agricole erau și mai oneroase. Semnificative sînt în această privință înseși mărturiile unui ofițer superior, însărcinat cu conducerea operațiilor de reprimare a răscoalelor țărănești din județul Putna : „Locurile date lor (țăranilor — C.C.) pentru cultură, cu excepția celor aparținînd bogăților, nu le produce nimic. Ei din această cauză sunt robiți la proprietarii mari, unde au învoieli foarte grele și unde muncesc toată vara, ca să aibă ce mînca iarna”¹. Același ofițer recunoștea că marii proprietari și burghezia satelor se bucurau de privilegiile legilor mai ales la stabilirea impozitelor. „Evaluarea suprafețelor de vii și a livezilor de pruni este făcută . . . nu după buna dreptate, dînd a înțelege că cinstea lipsește cu desăvîrșire agenților însărcinați cu astfel de operațiuni. Ni se mai plîngeau — declara în continuare ofițerul — că sunt bogătași care posedă 12 hectare de vie și plătesc taxa filoxerei și foncierii pentru 1 hectar”².

Bogătașii satului făceau parte din diverse comisii ce stabileau venitul locuitorilor, manevrele lor fiind sprijinite de deputații din partidele burghezo-moșierești și de organele administrative județene și locale : „Impozitele pentru fonciar — preciza mai departe ofițerul — apasă mult mai mult pe sărac . . . Mi-arătau locuri ponorite, compuse numai din arză sfărîmată, netrebnice pentru orice fel de cultură or vegetațiune, taxate că produc 40 lei pe hectar, astfel de locuri aparțineau săracilor, pe cînd din contră terenuri proprii culturilor or pășunatului, care aparțineau celor bogăți, erau taxate că dau un venit anual de 20 lei la hectar. Aceste evaluări nedrepte s-au făcut de cei bogăți ai satului, deoarece făceau parte la întocmirea rolurilor în comisiunile de recensămînt”³.

Exploatarea nemiloasă a țărănimii nevoiașe de către moșieri și burghezia satelor i se adăugau samavolnicile și abuzurile autorităților, care apărau interesele de clasă ale oligarhiei și aplicau cu brutalitate legile statului burghezo-moșieresc. Aceasta a creat la sate o adevărată prăpastie între exponenții claselor exploatatoare și masa țărănimii împilate, a cărei neîncredere și împotrivire față de autoritățile locale se manifestau tot mai deschis. „Ceea ce am putut observa cu oarecare grije pentru viitor — remarca același ofițer însărcinat cu reprimarea răscoalelor din județul Putna — . . . este lipsa de încredere completă a țăranilor în cuvintele și actele autorităților”⁴.

Acesta este, în linii generale, tabloul situației grele a țărănimii din regiunile de deal și dinspre munte în ajunul răscoalelor din toamna anului 1900. Noul impozit introdus în acel an nu a constituit, de fapt, decît ultima picătură care a prilejuit ridicarea în masă a țărănimii contra legilor nedrepte elaborate de exploatatori și a aplicării lor abuzive.

¹ Gh. Matei și M. Damaschin, *Documente privind unele răscoale țărănești din anul 1900*, în „Studii”, 1953, nr. 3, p. 177.

² *Ibidem.*

³ *Ibidem.*

⁴ *Ibidem.*

Răscoalele din 1900, datorită amploarei pe care au avut-o și a dirzeniei cu care s-au luptat țărani, au îngrijorat în mod cu totul deosebit oligarhia exploatare, care a căutat să ascundă sau să denatureze adevăratele lor cauze, în funcție de interesele fiecăreia dintre grupările politice reacționare. Prin intermediul parlamentului, al presei și prin alte mijloace propagandistice, guvernul junimist-conservator a căutat să acrediteze ideea că țărani ar fi pornit la luptă nu datorită greii lor situații economice și a noului impozit introdus în 1900, ci „îndemnului” partidului liberal, care, în acel moment, se afla în opoziție. În timpul răscoalelor, ziarul guvernamental „Epoca” scria că „țărani român nu se revoltă din propria-i inițiativă, trebuie ca o voce demonică să-i șoptească la ureche, o mină criminală să-l împingă pe calea rătăcirii”¹. Într-un editorial intitulat *Adevărații vinovați*, „Constituționalul” afirma că autorii răscoalelor din 1900, cât și ai mișcărilor din anii 1888, 1894 și 1899, ar fi fost, chipurile, liberalii².

La rîndul lui, partidul liberal, căutînd să submineze poziția guvernului junimist-conservator pentru a-i lua locul, susținea că luptele țărănilor din 1900 ar fi fost doar consecința modului cum a fost elaborată și aplicată legea cu privire la noul impozit. Ascunzînd, de fapt, mizeria și suferințele țărănimii nevoiașe aduse la sapă de lemn, unul dintre deputații liberali critica în parlament guvernul junimist-conservator pentru lipsa de abilitate în aplicarea noii legi, pentru incapacitatea de a evita declanșarea răscoalelor³.

În realitate valul acțiunilor țărănești din 1900 a fost o consecință a exploatării, a asupririi politice și a legilor nedrepte ale statului burghez-moșieresc, legi menite să împovăreze și mai mult traiul mizer al țărănimii nevoiașe.

Semnalul de luptă a fost dat la 12 octombrie 1900 de către țărani din județul Rîmnicu-Sărat. Răscoalele s-au extins cu repeziciune, cuprinzînd numeroase sate și comune de deal și dinspre munte din alte județe: Buzău, Gorj, Mehedinți, Prahova, Dîmbovița, Argeș, Olt, Rîmnicu-Vilcea și Putna.

Răscoalele țărănești din fostul județ Rîmnicu-Sărat au izbucnit în satele dinspre munte, întrucît aici au început mai întîi lucrările în vederea aplicării noului impozit.

După votarea și promulgarea legii băuturilor spirtoase, Ministerul de Finanțe a emis o circulară prin care cerea tuturor administratorilor financiari din județele unde existau livezi de pomi fructiferi să întocmească statistici privind noile taxe. Ca urmare, controlorii și percepatorii s-au deplasat imediat în comunele respective. În județul Rîmnicu-Sărat, data începerii lucrărilor a fost fixată pentru ziua de 12 octombrie 1900. În aceea zi, controlorul financiar a venit în comuna Buda pentru a aplica noul impozit. Aceasta a produs indignare în rîndurile țărănilor, care își dădeau seama că prin noua lege erau și mai mult jefuiți și nedreptățiți.

¹ „Epoca” din 19 octombrie 1900, p. 1.

² „Constituționalul” din 19 octombrie 1900, p. 1.

³ *Dezbaterile Adunării deputaților*, ședința din 2 decembrie 1900, p. 120.

Ei l-au împiedicat pe controlor să efectueze măsurătorile și au dat semnalul de alarmă în satele vecine. În ziua următoare, mai multe delegații de țărani s-au deplasat în comunele vecine (Dedulești, Jipea, Modreni și Valea Salciei) pentru a-i înștiința pe țărani de acolo despre intențiile autorităților în legătură cu aplicarea noului impozit și a-i îndemna la luptă.

Datorită dirzeniei țăranilor, controlorul nu a mai putut efectua măsurătorile nici în ziua de 13 octombrie¹. Nu numai că ei s-au împotrivit cu hotărâre, dar au bătut mai mulți agenți fiscali și i-au izgonit din comună. Înștiințat de acțiunile țăranilor, subprefectul a venit în grabă la fața locului; încercările lui de a potoli răscoala au rămas însă fără rezultat, căci peste o mie de țărani, adunați la subprefectură, își cereau cu hotărâre drepturile. În aceeași seară, el a informat prefectul despre situația creată². Acesta din urmă, însoțit de procurorul județean, a sosit de îndată la Buda, sperînd că, prin mijloace de intimidare, să faciliteze aplicarea noii legi. Dar, în fața subprefecturii, răsculații declarau în mod deschis că refuză să plătească noua taxă.

Prefectul a recurs la o serie de metode, trecînd de la cuvinte mieroase la amenințări brutale. Indignați, țărani au început să strige cu putere că nu se vor supune niciodată acestei legi și că vor împiedica aplicarea ei „chiar cu prețul vieții ...”³.

Văzînd că spiritele sînt extrem de agitate și că în ajutorul răsculaților din Buda începuseră să vină numeroase grupuri de țărani din satele vecine, prefectul și procurorul au cerut intervenția armatei⁴. La 14 octombrie, soldații garnizoanei din Rîmnicu-Sărat au venit în comună. Răsculații, masați în fața subprefecturii, și-au organizat rîndurile. Comandantul trupelor a ordonat armatei să înainteze asupra țăranilor. Unul dintre plutoane primise ordinul de a împiedica desfășurarea răsculaților și a preveni o eventuală breșă în rîndurile trupelor⁵. Numărul țăranilor era de aproximativ 500, mulți veniți din comunele vecine⁶. Apariția armatei statului burghezo-moșieresc — instrument de reprimare a luptei drepte duse de masele exploatate — i-a înfuriat și mai mult. Aproape de sediul subprefecturii, ei au întîmpinat trupele cu pietre și ciomege⁷. Ofițerii au ordonat deschiderea focului. La început au fost folosite cartușe oarbe. Răsculații însă nu s-au intimidat și au continuat să arunce cu pietre în armată. Datorită dirzeniei lor, trupele au fost nevoite să se retragă. În acest timp, comandantul unităților de reprimare a fost grav rănit.

Lupta dintre forțele represive ale statului burghezo-moșieresc și masele exploatate devenea din ce în ce mai încordată. De această dată, armata a tras cu cartușe de război, ucigînd trei țărani și rănind alți opt. Răsculații au ripostat energic și au rănit grav mai mulți soldați⁸.

¹ Arh. St. București, Min. Just., Dir. judiciară, dos. 10/1900, filele 10 și 11.

² „Adevărul”, din 17 octombrie 1900, p. 2 și 3.

³ Arh. St. București, Min. Just., Dir. judiciară, dos. 10/1900, f. 10.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, f. 38.

⁶ „Epoca” din 19 octombrie 1900, p. 3.

⁷ Arh. St. București, Min. Just., Dir. judiciară, dos. 10/1900, f. 5.

⁸ *Ibidem*, f. 38.

În timp ce grosul mulțimii răsculate se angaja în luptă, o parte dintre țărani urmărea pe subprefect, pe procurorul tribunalului și pe locotenentul de jandarmi. Subprefectul, temându-se de răfuiala cu răsculații dacă ar fi fost prins, a sucombat de frică în timp ce fugea¹. Alți țărani urmăreau pe prefect și pe administratorul financiar al județului, care, pentru a scăpa, se baricadaseră în clădirea subprefecturii.

Inspectorul de jandarmi al circumscripției București raporta colonelului Alexandrescu, comandantul jandarmeriei rurale, că, după ce prefectul și administratorul s-au ascuns la subprefectură, „o parte din răzvrătiți, strigînd că vor să omoare pe prefect și procuror (citește administratorul financiar. — C.C.), s-au îndreptat spre ușa subprefecturii, voind a o sparge”².

În fața acțiunilor țăranilor din comuna Buda, care își îndreptau ascuțișul luptei atît împotriva armatei exploatatorilor, cît și a autorităților județene și locale, și datorită extinderii răscoalei în satele și comunele vecine — Dedulești, Dănulești, Pleșești, Mucești, Dumitrești, Pardoși și Chiojdeni —, guvernării au ordonat sporirea efectivelor militare³. Comuna Buda a fost înconjurată și asediată de noile trupe sosite în seara zilei de 14 octombrie și în dimineața zilei de 15 octombrie. Pentru a se asigura că soldații vor acționa împotriva răscoalelor, care luau proporții, autoritățile au încredințat conducerea operațiilor represive unui general, în persoana lui Comăneanu, comandantul Diviziei V infanterie, cu sediul la Buzău⁴. Acesta a sosit imediat la Rîmnicu-Sărat, urmat fiind de procurorul general al Curții de apel din Galați. Tot în ziua de 15 octombrie, ministrul de Justiție a ordonat procurorului general să ia cele mai aspre măsuri pentru a curma răscoala și a descoperi pe „instigatorii”: „... veți stărui ca instrucția să caute a descoperi de la început pe autorii intelectuali și pe instigatorii revoltelor”⁵. În aceeași zi, procurorul general raporta că la Buda este „liniște” deplină, asigurată cu ajutorul a 200 de soldați din Regimentul 9 infanterie Rîmnicu-Sărat și a 25 de soldați din Regimentul de călărași din Brăila. Restul escadronului din acest regiment, sub comanda unui locotenent-colonel, a fost trimis în comuna vecină Dumitrești, deoarece și aici era „temere de răscoală”⁶.

Lupta țăranilor din comuna Buda a fost semnalul de ridicare a altor sate dinspre munte; ea a încurajat și a stimulat acțiunile țăranimii nevoiașe din această regiune, îndreptate contra legilor și autorităților burghezo-moșieresti. Generalul Comăneanu considera că „de aici au plecat ordinele, aci a fost focarul”⁷.

Temîndu-se de o nouă acțiune a țăranilor din Buda și din satele vecine, precum și de extinderea răscoalelor, generalul Comăneanu cerea ca trupele să rămîna în satele dinspre munte din județul Rîmnicu-Sărat,

¹ „Epoca” din 19 octombrie 1900, p. 3.

² Bibl. Ac. R.P.R., Secția manuscrise, documente Sturdza, mapa a X-a.

³ Arh. St. București, Min. Just., Dir. Judiciară, dos. 10/1900, f. 5.

⁴ „Timpul” din 18 octombrie 1900, p. 2.

⁵ Arh. St. București, Min. Just., Dir. judiciară, dos. 1/1900, f. 11.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Gh. Matci și M. Damaschin, *op. cit.*, p. 151.

unde agitațiile țărănești erau în creștere, pînă la încheierea lucrărilor de stabilire a noilor taxe¹. De altfel, însuși procurorul general recunoștea că „mai toate comunele vecine sînt agitate și că oricînd turburări se pot ivi”². Din această cauză, agenții fiscalii, urmăriți de mînia țăranilor, nu mai îndrăzneau să intre în comune decît însoțiți de soldați. În localitățile „suspecte”, efectivele militare erau mereu sporite. La Dumitrești, de pildă, a mai fost adus un număr de 50 de infanteriști³, iar în satul Pleșești din comuna Dedulești, unde „sînt temeri și mai ales pentru a menține ordinea ...”, au fost trimise un detașament de infanterie și un pluton de călărași⁴.

Țăranii din acest sat s-au pregătit temeinic în vederea luptei cu armata. Ei își îndreptau acțiunile atît împotriva forțelor de represiune, cît și a fruntașilor satului, care îi exploatau și îi nedreptăteau în orice împrejurare. La 15 octombrie, de pildă, mai mulți țărani din acest sat au intrat cu forța în casa unui chiabur pentru a se răfui cu el⁵.

Răsculații, al căror număr sporea neconținut, au blocat intrările în sat și au săpat șanțuri de apărare. Călărașii trimiși împotriva lor au depus mari eforturi pentru a reuși să pătrundă în sat⁶.

În comuna Chiojdeni răsculații l-au pus pe fugă pe perceptor, iar în comunele Jiția și Bisoca țăranii s-au adunat în fața primăriilor, hotărîți să împiedice efectuarea măsurătorilor⁷.

La puțin timp după izbucnirea lor în comunele dinspre munte, răscoalele s-au extins și în localitățile de deal din județul Rîmnicu-Sărat.

Cu toate că, la Buda și în alte comune dinspre munte, țărănimea fusese crunt reprimată, iar în numeroase sate răscoalele au fost înăbușite cu ajutorul unui însemnat număr de soldați în frunte cu un general și un locotenent-colonel, țăranii din regiunea de deal au continuat lupta. În comunele Popești, Plăinești și Cotești, ei s-au ridicat în masă împotriva agenților fiscalii și autorităților însărcinate cu aplicarea noii legi din 1900. În comuna Popești, locuitorii au alungat pe perceptor, care voia să efectueze lucrările de taxare, iar țăranii din comuna Plăinești s-au înțeles cu cei din Dragosloveni să lupte împreună împotriva forțelor represive trimise contra lor⁸.

La 15 octombrie, o mulțime de răsculați s-a adunat în comuna Sihlea, unde sosise ministrul conservator I. Grădișteanu⁹. Spre această localitate s-au îndreptat și sătenii din comunele Urechești și Popești. Aflind despre acțiunea țăranilor, ministrul Grădișteanu a ordonat telegrafic să i se trimită din Buzău un tren special și, în mare grabă, a fugit la București¹⁰.

¹ Gh. Matei și V. Damaschin, *op. cit.*, p. 151.

² Arh. St. București, Min. Just., Dir. judiciară, dos. 10/1900, f. 11.

³ Gh. Matei și M. Damaschin, *op. cit.*, p. 150.

⁴ Arh. St. București, Min. Just., Dir. judiciară, dos. 10/1900, f. 8 9.

⁵ *Ibidem*, f. 8.

⁶ „Renașterea” (R.-Sărat) din 22 octombrie 1900, p. 3.

⁷ *Ibidem*, p. 2.

⁸ *Ibidem*.

⁹ „Adevărul” din 17 octombrie 1900, p. 3.

¹⁰ Supliment la ziarul „Renașterea” (R.-Sărat) din 22 octombrie 1900.

Răsculații din satele dinspre deal s-au hotărît să meargă în orașul Rîmnicu-Sărat, pentru a se răfui cu autoritățile județene. La 21 octombrie, generalul Comăneanu informa pe ministrul de război asupra intenției celor 700 de țărani de a se îndrepta spre reședința județului¹. A doua zi același general raporta că a luat o serie de măsuri împotriva răsculaților și că a ordonat unui detașament de infanterie și celor două escadroane de călărași să-i oprească pe țărani la cîțiva km de oraș².

Încurajate de lupta dîrză a miilor de răsculați pentru apărarea drepturilor lor, s-au răscolat și alte sate din regiunea de deal. Sătenii din comuna Bordești, vecină cu comunele Urechești și Popești, revoltate anterior, s-au opus efectuării lucrărilor pentru aplicarea noilor taxe, controlorii fiind nevoiți să fugă la Rîmnicu-Sărat. În seara zilei de 26 octombrie, mai mulți țărani au intrat în clădirea primăriei și l-au bătut pe primar, care voise să-i ajute pe controlori la lucrările de taxare. Așteptîndu-se ca a doua zi controlorii să se întorcă însoțiți de armată, răsculații au tăiat firele telefonice pe o lungime de 85 m. Mulți dintre ei s-au răspîndit în comunele Urechești, Popești și în satul Gura Caliției (comuna Lacul lui Baban) „ca să îndemne pe locuitorii acestor sate ca a doua zi să vină la Bordești și cu toții să se opună autorității”³.

Pentru a stăvili răscoala din comuna Bordești, autoritățile au solicitat un însemnat număr de soldați. Ca urmare, aici au fost aduși un escadron de cavalerie din Brăila, unul de roșiori din Tecuci și 150 de soldați din Regimentul 9 Rîmnic⁴. După terminarea lucrărilor de taxare, unitățile aflate în această comună s-au deplasat în satul Gura Caliției, unde răscoala luase forme ascuțite. În acest sat, „locuitorii erau cu totul răzvrățiți”. Mai mulți țărani „s-au dus la primăria comunei Lacul Baban, unde controlorul începuse operațiunile de constatare, l-a oprit din lucru, l-a amenințat și l-a prevăzut că-l va tăia de va cuteza să vie la dînșii în cătun . . .”. În același timp, ei au luat măsuri de rezistență și au trimis delegați în satul Tîrșeni (comuna Dragosloveni), cu scopul de a pregăti și acolo răscoala⁵. Pentru a reprimă revolta din comuna Lacul lui Baban și a asigura securitatea comisiei, autoritățile au trimis un escadron de călărași, urmînd ca a doua zi aceștia să ocupe prin surprindere satul Gura Caliției. În acest scop a fost întocmit un adevărat plan de război. Generalul Comăneanu raporta că „Divizionul de roșiori, sosit seara la gara Gugești (venit de la Buzău. — C.C.), pînă în ziua l-am pornit prin Popești direct să cază în acest cătun o dată cu escadronul din Lacu-Baban; în același timp, o companie din Bordești, prin păduri și peste dealuri, în linie dreaptă, am îndreptat-o spre acest cătun tot în zori de ziună, ca să abordeze cătunul o dată cu trupele celelalte de cavalerie. În adevăr, la 6^{1/2} ore dimineața, cînd încă mare parte din locuitori dormeau, trupele scoborau în cătun și-l ocupa . . .”⁶. Speranțele guvernanților de a înăbuși lupta dreaptă

¹ B.A.R.P.R., Secția manuscrise, documente Sturdza, mapa a X-a.

² *Ibidem*.

³ Arh. St. București, Min. Just., Dir. judiciară, dos. 10 1900, f. 17 18.

⁴ *Ibidem*, filele 19 și 34.

⁵ Gh. Matei și M. Damaschin, *op. cit.*, p. 162.

⁶ *Ibidem*.

a țăranilor cu ajutorul numeroaselor unități armate nu au avut efectul scontat. Agitațiile și frământările țărănești din Rîmnicu-Sărat au hărțuit încă un timp autoritățile burghezo-moșierești și au contribuit la declanșarea răscoalelor din alte județe.

Răscoalele țărănești din județul Buzău. În timp ce în județul Rîmnicu-Sărat țăranii erau reprimați, au izbucnit răscoale și în județul vecin Buzău. Semnalul a fost dat la 14 octombrie de țăranii din comuna Pleșcoi (plasa Pîrscov-Slănic). Aceștia nu au permis controlorului să aplice noua lege, l-au bătut și l-au alungat din comună.

A doua zi, prefectul, însoțit de jandarmi, a venit în Pleșcoi pentru a înăbuși lupta țăranilor. Răsculații însă deveneau tot mai dirzi și cereau cu insistență anularea legii. Speriat, prefectul a promis că va lua măsuri pentru desființarea noului impozit, și în consecință, a ordonat controlorului să părăsească comuna¹. Datorită acțiunii ferme a țăranilor, autoritățile județene au fost nevoite, de la început, să cedeze.

Succesul obținut de răsculații din comuna Pleșcoi a impulsionat lupta țăranilor din celelalte sate ale plășii Pîrscov-Slănic. La 18 octombrie, cînd controlorul financiar a încercat să treacă la efectuarea măsurătorilor în localitatea Unguriu, „a fost bătut și gonit de locuitorii aceluia cătun”².

Ministrul de Interne făcea cunoscut ministrului de război că, în această localitate, s-au răzvrătit peste 300 de țărani și că prefectul județului Buzău cerea un regiment de cavalerie, „dacă este posibil luat din garnizoanele a căror regimente nu se recrutează din județul Buzău”³. Este semnificativ faptul că guvernării, temîndu-se de solidarizarea soldaților din județul Buzău cu răsculații, trimiteau trupe din garnizoanele aflate în alte județe.

La 19 octombrie, a fost adus în județul Buzău un escadron de roșiori din Ploiești. Ulterior, ministrul de Interne solicita ministrului de Război încă un batalion de infanterie, întrucît frământările țăranilor luau amploare, iar escadronul de roșiori nu putea face față situației⁴. Așadar, pentru a reprima răscoala dintr-un singur sat, au sosit în Unguriu prefectul, judecătorul de instrucție, un batalion de infanterie, un escadron de călărași și două escadroane de roșiori din Tecuci⁵.

Cu toată intervenția brutală a armatei, răscoalele nu au putut fi curmate atîta timp cît autoritățile persistau în aplicarea noii legi. Cea mai mare intensitate a cunoscut răscoala țăranilor din comuna Pîrscov. La 20 octombrie, procurorul Tribunalului Buzău făcea cunoscut judecătorului de instrucție că, potrivit informațiilor date de primarul comunei Pîrscov, țăranii de aici „în mare fierbere, înarmați, se opun la aplicarea noii legi asupra țucii”⁶. În aceeași zi, controlorul care venise în Pîrscov a fost împiedicat de țărani să efectueze lucrările de măsurătoare. Plini de minie, răsculații s-au îndreptat spre primărie. De teamă, primarul a fugit din

¹ „Liberalul” (Buzău), din 22 octombrie 1900, p. 2.

² Arh. St. București, Min. Just., Dir. judiciară, dos. 10/1900, f. 54.

³ Gh. Mateci și M. Damaschin, *op. cit.*, p. 178.

⁴ *Ibidem*, p. 178—179.

⁵ *Ibidem*. Vezi și „Constituționalul”, din 21 octombrie 1900, p. 2.

⁶ Arh. St. Buzău, Tribunalul județului Buzău, Cabinetul de instrucție, dos. 211 1900, f. 11

comună, iar notarul s-a ascuns¹. Autoritățile județene și armata au sosit în grabă în comună. Răsculații, în număr de peste trei sute, ocupaseră deja clădirea primăriei, așezată pe deal, într-o poziție favorabilă lor. Din această cauză, armata a fost nevoită să se oprească pe coastă, în apropierea primăriei, unde era expusă din toate părțile atacurilor răsculaților². Prefectul, judecătorul de instrucție, substitutul de procuror și colonelul Cocea au înaintat timorați spre primărie, încercînd zadarnic să-i liniștească pe țărani. Aceștia „vociferau și amenințau că nu vor să știe nici de lege, nici de guvern”³.

După patru ore de discuții între autorități și răsculați aceștia din urmă, nelăsîndu-se induși în eroare de promisiunile demagogice ale prefectului, au început să arunce cu pietre în autorități și în armată pentru a le sili să părăsească comuna⁴.

Un batalion de infanterie a primit ordinul să se strecoare în spatele țăranilor masați în curtea și în fața primăriei, iar un batalion de cavalerie a încercat să se apropie de primele rînduri ale răsculaților pentru a-i încercui, dar au fost puternic atacați. Ofițerii și soldații care, în timpul discuțiilor, se apropiaseră prea mult de răsculați cu scopul de a-i lua prin surprindere nu au avut posibilitatea să acționeze. Dimpotrivă, ei au fost loviți cu pietre și ciomege. Caii cavaleriștilor s-au speriat și au dat înapoi, ciocnindu-se de infanteriști. În rîndul armatei și autorităților s-a produs panică. Cavaleria nu putea utiliza armele, fiindu-i teamă să nu lovească infanteria care se retrăgea. În busculadă, colonelul Cocea, fiind grav rănit, a căzut de pe cal. După ce soldații au tras o salvă în aer, un maior a comandat infanteriei să îndrepte focul asupra răsculaților⁵.

Tocmai în acel moment, dinspre apa Sărățelul înainta un numeros grup de țărani. Cavaleria, care era în apropiere, a primit dispoziție să-i șarjeze. Ea nu a putut însă acționa, fiind atacată de răsculați⁶. Înceștarea a durat mai multe ore; în cele din urmă, răsculații, copleșiți de numărul mare al unităților represive, cărora li se ordonase să reprime sîngeros răscoala, s-au văzut siliți să se retragă. Mai mulți dintre ei (Toma Chirea, Dumitru Burlacu, Radu Arsenie) au fost uciși de gloanțele trase de soldați, iar alții răniți grav. După vindecare, aceștia din urmă au fost imediat arestați și întemnițați. Din actul de deces al lui Radu Arsenie rezultă că el a fost ucis de un glonte tras în spate⁷.

Din rîndurile armatei au fost răniți de către țărani cîțiva ofițeri⁸, printre care colonelul Cocea, și mai mulți soldați⁹.

¹ „Epoca” din 25 octombrie 1900, p. 3.

² Arh. St. Buzău, Tribunalul județului Buzău, Cabinetul de instrucție, dos. 211/1900, filele 4 și 8.

³ Gh. Matei și M. Damaschin, *op. cit.*, p. 179.

⁴ Arh. St. Buzău, Tribunalul județului Buzău, Cabinetul de instrucție, dos. 211, f. 9.

⁵ *Ib'dem*, f. 4.

⁶ *Ib'dem*, f. 9.

⁷ *Ibidem*, filele 4, 91, 146 și 147.

⁸ *Ib'dem*, f. 17.

⁹ B.A.R.P.R., Secția manuscrise, documente Sturdza, mapa a X-a.

În timpul ciocnirii dintre răsculați și armată, organele justiției care veniseră la Pîrscov au fost cuprinse de o puternică panică, deoarece erau direct vizate de către țărani revoltați. Judecătorul de instrucție și subtitulul au fugit spre Pîrscovul de Jos, fiind urmăriți îndeaproape de răsculați¹.

La 21 octombrie, judecătorul de instrucție al Tribunalului județului Buzău, informînd ministrul de Justiție despre luptele de la Pîrscov, arăta : „Ca prin minune, d-l prefect și noi (organele justiției. — C.C.) scăpăm de furia mulțimei”².

Cu toate că au fost reprimați în mod brutal, răsculații din comuna Pîrscov nu au renunțat la luptă. În cursul nopții de 20 octombrie, ei au atacat cordonul de santinele organizat în jurul Pîrscovului. În timpul acestei acțiuni au mai fost răniți doi țărani din satul Lunca Frumoasă (comuna Pîrscov), care participaseră și la evenimentele petrecute la Pîrscov în ziua de 20 octombrie³.

După cum rezultă din raportul trimis la 21 octombrie de judecătorul de instrucție ministrului de justiție, în timpul ciocnirii de la Pîrscov comunele vecine erau „în fierbere”⁴. Țăranii din satele Trestia, Rușavăț, Cislău, Calvinii și Cotina se pregăteau chiar să vină în ajutorul răsculaților din Pîrscov⁵. În aceeași zi, ministrul de Interne făcea cunoscut următoarele ministrului de Război : „Prefectul Buzău telegrafiază că colonelul Cocea arată că trupa de infanterie, după 3 nopți de nedormire și 2 zile sub arme și cu marșuri îndelungate este cu totul obositor. Rog dar, trimiteți încă un batalion de infanterie tot efectivul din localitate fiind numai de 500 oameni și răsculații cu satele vecine mai numeroși”⁶. Ca urmare, în județul Buzău au mai sosit 255 de soldați și 15 ofițeri⁷. Numărul total al soldaților trimiși de autoritățile burghezo-moșierești, pentru a reprima răscoalele și a împiedica izbucnirea unor noi acțiuni ale țărănilor se ridică la peste 700.

Din relatările organelor însărcinate cu reprimarea răscoalei de la Pîrscov și din interogatoriul luat răsculaților deferiți tribunalului reies unele aspecte deosebit de semnificative ale luptei duse de țărani în 1900. Într-un raport înaintat ministrului de Război, colonelul Cocea arăta că la această luptă au participat și soțiile răsculaților. Ele, se repezeau la caii ofițerilor și trupă, apucînd caii de dîrlogi și nu lăsau dîrlogii din mîină decît cînd erau lovite peste mîină”⁸. În rechizitoriul definitiv privind răscoala din Pîrscov, procurorul Tribunalului Buzău menționa că țărani de aici s-au adunat la 20 octombrie în mare număr pentru a se împotrivi aplicării noului impozit, declarînd că nu se vor supune „cu nici un preț, căci o dată ce ei vor reuși legea nu se va aplica nici pentru celelalte comune”⁹.

¹ Arh. St. Buzău, Tribunalul județului Buzău, Cabinetul de instrucție, dos. 211, f. 17-18.

² Arh. St. București, Min. Just., Dir. judiciară, dos. 10/1900, f. 57.

³ Arh. St. Buzău, Tribunalul județului Buzău, Cabinetul de instrucție, dos. 211, f. 4.

⁴ Arh. St. București, Min. Just. Dir. judiciară, dos. 10/1900 filele 14, 57 și 58.

⁵ „Liberalul” (Buzău) din 22 octombrie 1900, p. 3.

⁶ Gh. Matei și M. Damaschin, *op. cit.*, p. 181.

⁷ Arhivele M.F.A. M.St.M., Jurnalul Batalionului 7 vînători, registrul nr. 679/2, p. 3.

Vezi și Gh. Matei și M. Damaschin, *op. cit.*, p. 182.

⁸ Gh. Matei și M. Damaschin, *op. cit.*, p. 179.

⁹ Arh. St. Buzău, Tribunalul județului Buzău, Cabinetul de instrucție, dos. 211, f. 3.

Așadar, răsculații din Pîrscov, sprijiniți de țărani din alte comune învecinate, au luptat nu numai pentru propriile deziderate, ci și pentru anularea definitivă și pretutindeni a legii nedrepte din 1900. „Noi credem — declara la interogatoriu unul dintre răsculați — că dacă ne-am opune și n-am primi legea, căci plătisem livezile de pruni pe anul ăsta (1900—1901 — C.C.), o să se retragă guvernul și n-o să se mai ia de la nici o comună anul ăsta taxa”¹.

Pînă la 20 octombrie, în județul Buzău au mai avut loc răscoale în numeroase alte sate și comune: Cîndești, Gura Nișcovului, Tisău (plasa Sărata); Cislău (plasa Buzău); Năeni, Breaza (plasa Tohani) etc.². Pretutindeni țărani se ridicau contra autorităților și armatei burghezo-moșierești, sperînd să determine anularea noului impozit împovărător.

Răscoalele din județele Rîmnicu-Sărat și Buzău au avut un puternic ecou în satele de deal și dinspre munte din celelalte județe, unde livezile de pomi constituiau o principală sursă de existență pentru majoritatea țăranilor.

În județul Gorj, răscoalele au început la 24 octombrie, cînd țăranii din satele Arjoci, Racoți și Chilia (comuna Godinești) au bătut și au izgonit pe agenții fiscoșului. Prefectul, judecătorul de instrucție și substitutul, sosiți la fața locului, nu au reușit să liniștească pe țărani, care „vociferau amenințător că mai bine să treacă peste corpurile lor decît să permită executarea legii, fiind temeri că agitațiunea se va întinde și în comunele vecine, s-a cerut forța armată”³. Procurorul general din Craiova, care se deplasase la Godinești, anunța telegrafic ministrul de Justiție că „situațiunea este foarte gravă, prefectul, judele instructor și substitutul au făcut astăzi (27 octombrie — C.C.) o ultimă încercare a liniști locuitorii din Godinești și cele trei cătune ale ei; abia au scăpat de moarte cu fuga; țăranii, în număr de cinci pînă la șase sute de prin toate părțile, i-au urmărit înarmați cu topoare, pari și chiar cu arme de foc”⁴. Procurorul aștepta trupele pentru a pleca la Godinești și se plîngea că pînă la acea dată nu au sosit la Tg.-Jiu decît un batalion de vînători și două escadroane de roșiori. El se temea că aceste trupe nu vor fi capabile să stăvilească răscoalele și solicita noi unități⁵.

Autoritățile își concentrau atenția mai ales asupra comunei Godinești (satele Arjoci, Racoți și Chilia), un adevărat centru al luptei țărănimii din județul Gorj. Nu este întîmplător faptul că guvernul burghezo-moșieresc a însărcinat cu reprimarea răscoalelor din acest județ pe generalul de tristă faimă Gigurtu, care în 1907 v-a ordona asasinarea în masă a răsculaților. Acesta a pornit imediat ofensiva împotriva luptei drepte a țărănimii obidite. Dar răsculații s-au împotrivit cu toate mijloacele ocupării satelor de către forțele represive ale claselor exploatare. La Arjoci, toate

¹ Arh. St. Buzău, Tribunalul județului Buzău, Cabinetul de instrucție, dos. 211, f. 75.

² Vezi „Epoca” din 21 octombrie, p. 3; „Constituționalul” din 19 octombrie 1900, p. 2; „Adevărul” din 21 octombrie 1900, p. 3; Arh. St. Buzău, Registrul istoric al Legiunii de jandarmi Buzău, p. 1.

³ Arh. St. București, Min. Just., Dir. judiciară, dos. 10/1900, f. 86.

⁴ *Ibidem*, f. 87.

⁵ *Ibidem*.

intrările în sat au fost puternic baricadate. O mulțime de bărbați și femei din Arjoci și comunele vecine, înarmați cu bolovani și pari, au atacat armata pentru a nu-i lăsa răgaz să se desfășoare. Mai mulți soldați și ofițeri, printre care și generalul Gigurtu, au fost răniți. Soldații au primit ordin ca, la început, să folosească cartușe oarbe pentru a-i intimida pe răsculați. Aceștia însă nu au dat înapoi; dimpotrivă, au devenit și mai hotărâți. De această dată ofițerii au ordonat trupei să tragă în răsculați cu cartușe de război¹. În această încheștare au fost răniți șase țărani, printre care și o femeie².

Din Arjoci armata a plecat în satul vecin Racoți, unde țărani se răsculară³. La 31 octombrie, procurorul general informa pe ministrul de Justiție că în acea zi autoritățile și armata au ocupat comunele Cilcești, Poran și Ciuperceni, deoarece mulți țărani din aceste localități luaseră parte la răscoala de la Arjoci. Pentru orice eventualitate, procurorul a oprit la Ciuperceni două escadroane de roșiori și un batalion de infanterie, celelalte trupe urmînd să întărească unitățile aflate la Arjoci, Racoți și Godinești. Răscoale puternice au mai izbucnit în localitățile: Celeiu, Pasiru, Costeni, Pocruia, Bulești, Cornești, Arcani, Bălțișoara⁴. Centrul cel mai însemnat al acțiunilor țărănimii din Gorj l-a constituit comuna Godinești, care, în lupta împotriva armatei și autorităților județene, a fost ajutată și de comunele vecine.

În toamna anului 1900 au avut loc răscoale și în alte județe ca: Olt, Dîmbovița, Rîmnîcu-Vîlcea, Mehedinți, Argeș, Prahova și Putna.

Avînd aceleași cauze adinci și specifice ca și lupta țărănimii din județele Rîmnîcu-Sărat, Buzău și Gorj, răscoalele din aceste județe au fost îndreptate tot împotriva agenților fiscali și autorităților statului burghezomoșieresc.

Astfel, în comuna Izvorul, județul Olt, țărani s-au opus controlorului, subprefectului și primarului. De teamă, aceștia s-au ascuns în locuința primarului, scăpînd de furia răsculaților de abia la intervenția jandarmilor. Autoritățile au adus și aici armată, pentru ca sub paza baionetelor agenții fiscali să poată efectua lucrările de taxare⁵.

La rîndul lor, țărani din comunele Aninoasa, Bezdeadu, Petroșița, Gemenea etc. din județul Dîmbovița s-au împotrivit încercării autorităților de a efectua lucrările de taxare, iar în comunele din același județ situate pe plaiuri, controlorii, temîndu-se de lupta țărănimii care luase amploare, nu au îndrăznit să se deplaseze acolo⁶.

Intrucît, de la primul contact cu autoritățile, țărani se răsculau în masă, iar valul mișcărilor se extindea cu mare repeziciune, autoritățile din județul Rîmnîcu-Vîlcea au fost nevoite să dea înapoi încă de la început. În urma unor dispoziții ale Ministerelor de Finanțe și de Interne, țărani care dețineau mai puțin de 150 de decaltri de borhot au fost scutiți

¹ Arh. St. București, Min. Jud. Dir. judiciară, dos. 10/1900, f. 88.

² „Constituționalul” din 31 octombrie 1900, p. 3.

³ Arh. St. București, Min. Just., Dir. judiciară, dos. 10/1900, filele 88 și 89.

⁴ „Adevărul” din 30 octombrie 1900, p. 2.

⁵ Arh. St. București, Min. Just., Dir. judiciară, dos. 10 1900, f. 41 și urm.

⁶ „Voința națională”, din 25 și 26 octombrie 1900, p. 1.

de noul impozit ¹. În acest județ, cea mai puternică răscoală a avut loc la 24 octombrie, în comuna Ulmetu, unde țărani au oprit pe perceptor să măsoare borhotul ².

Nici țărani din județul Mehedinți, mai ales cei din comunele vecine județului Gorj, nu au rămas în expectativă. La un moment dat, ministrul de Interne, fiind informat că țărani din acele comune s-au înțeles cu cei din Gorj să lupte împreună, a dat dispoziții prefectului să sisteze lucrările de măsurătoare ³. În județul Mehedinți, cele mai puternice răscoale au avut loc în comunele Cloșani ⁴, Poenari ⁵ și Ponoarele ⁶.

În comuna Merișani, județul Argeș, țărani au împiedicat agentul fiscal să efectueze lucrările de măsurătoare și au rupt actele pe care acesta le întocmise în vederea aplicării noului impozit ⁷.

De asemenea s-au opus agenților fiscali și țărani din comunele Scăeni, Măgurele, Blejoi, Vălenii de Munte din județul Prahova ⁸. În acest județ, cea mai însemnată răscoală a avut loc în comuna Teșila, unde un mare număr de țărani au împiedicat pe agenții fiscali să aplice noua lege, punându-i pe fugă ⁹. În județul Prahova nu au fost semnalate mișcări mai puternice, întrucât prefectul a dispus ca, acolo unde țărani se împotriveau, lucrările de impunere a noilor taxe să fie sistate ¹⁰.

Ultimele răscoale țărănești din toamna anului 1900 au izbucnit la 4 noiembrie în județul Putna, când țărani din comuna Găuri au împiedicat efectuarea lucrărilor de măsurătoare în vederea stabilirii noului impozit. În cele din urmă, prezența unui însemnat număr de soldați, în frunte cu un locotenent-colonel, a silit pe țărani din comuna Găuri și din alte comune din județul Putna unde avuseseră loc agitații să accepte lucrările de măsurătoare ¹¹.

Răscoalele țărănești din toamna anului 1900 au avut un puternic ecou în întreaga țară. Răsculații s-au ridicat în masă contra legilor nedrepte impuse de statul burghezo-moșieresc, contra autorităților locale și județene, precum și contra forțelor represive trimise să înăbușe în sânge lupta lor pentru o viață mai bună.

Răscoalele s-au extins cu repeziciune, cuprinzând peste 60 de sate și comune din regiunea de deal și dinspre munte. În unele locuri, revoltele

¹ Vezi „Constituționalul” din 25 octombrie 1900, p. 3; „Timpul” din 28 octombrie 1900, p. 3.

² Arh. St. București, Min. Just., Dir. judiciară, dos. 10/1900, f. 69.

³ „Timpul” din 29 octombrie 1900, p. 2.

⁴ *Ibidem*, din 1 noiembrie 1900, p. 3.

⁵ „Constituționalul”, din 1 noiembrie 1900, p. 2.

⁶ Arh. St. București, Min. Just., Dir. judiciară, dos. 10/1900, f. 75.

⁷ *Ibidem*, f. 64.

⁸ „Adevărul” din 19 octombrie 1900, p. 3.

⁹ „Democratul” (Ploiești) din 19 octombrie 1900, p. 1.

¹⁰ „Adevărul” din 21 octombrie 1900, p. 3.

¹¹ Arh. St. București, Min. Just. Dir. judiciară, dos. 10/1900, filele 21, 33, 78—81.

s-au propagat de la sat la sat, unindu-se într-un adevărat șuvoi, pe care armata și autoritățile nu-l puteau stăvili decât cu eforturi deosebite. Unele comune, în care răscoala căpătase forme mai ascuțite, se transformaseră în adevărate focare de luptă a celor exploatați. Satele se ajutau între ele în vederea rezistenței comune în ciocnirile cu armata.

Semnificativ este faptul că, în 1900, răsculații din unele sate și-au dat seama de rezultatele pe care le poate aduce lupta lor pentru întreaga țărănime nevoiașă.

Pretutindeni, țăranii s-au opus cu îndirjire agenților fiscali, i-au bătut și i-au izgonit din comună, s-au răfuit cu autoritățile locale și județene care îi sprijineau. Pentru a împiedica aplicarea noii legi, răsculații dintr-o serie de comune au asaltat primăriile, iar în Rîmnicu-Sărat au încercat să atace reședința de județ. Ei nu s-au intimidat în fața numărului mare de trupe care ocupaseră satele și au ripostat cu vehemență, silindu-le uneori să se retragă.

Datorită rezistenței puternice a răsculaților, curajului cu care aceștia au atacat autoritățile și armata, luptele țăranimii din 1900 au îngrijorat și au speriat în mod deosebit guvernul junimist-conservator. Organele fiscale, precum și autoritățile locale și județene, erau întâmpinate peste tot cu ură de către țăranimea nevoiașă. Orice încercare a acestora de a aplica noul impozit ducea imediat la răscoală. Ministerele de Interne, de Justiție și de Război cereau zilnic rapoarte asupra desfășurării mișcărilor și a dislocării trupelor, trimițând de fiecare dată noi unități, de obicei din alte județe, pentru a preveni solidarizarea soldaților cu masa răsculaților. În fruntea forțelor de represiune au fost puși ofițeri superiori, între care doi generali, cunoscuți prin cruzimea și ura lor împotriva maselor muncitoare.

Guvernanții au ordonat armatei să reprime în sînge orice împotrivire a țăranilor răsculați. În mai multe comune, trupele au deschis focul asupra răsculaților, ucigînd sau rănind mai mulți dintre ei. În unele locuri, autoritățile nici nu au făcut somațiile reglementare, ordonînd soldaților să tragă în răsculați.

Arestările și torturarea participanților la răscoale au continuat și după înăbușirea lor de către armată. În comuna Bordești (județul Rîmnicu-Sărat), de pildă, locotenent-colonelul Caramliu „îi aduce (pe țăranii — C.C.) înaintea primăriei și ordona să fie dezbrăcați, întinși înaintea lui cu fața în jos și ținuți de doi călărași de cap și de mîini și de alți doi de picioare, iar de o parte și de alta cite un soldat îi lovea pe acei nenorociți cu trăgători și cu corzi de la cai pînă rămîneau în nesimțire”¹.

Luptele duse de țăranii în 1900 au determinat clasele exploatare să revină asupra unor stipulații ale noii legi impuse maselor muncitoare de la sate în acel an. Guvernanții au emis circulare prin care producătorii, în cea mai mare parte posesori a cel mult 150 de decaltri de borhot, deci țăranii nevoiași, au fost scutiți de noua taxă. În unele comune autorită-

¹ *Dezbaterile Adunării deputaților, ședința din 23 noiembrie 1900, p. 8.*

țile, temîndu-se de noi acțiuni ale țăranilor, au ordonat sistarea lucrărilor de taxare.

Succesele obținute de țărănimea răsculată în 1900 au arătat încă o dată că, în condițiile dominației regimului burghezo-moșieresc, masele exploatare de la sate își puteau îmbunătăți situația materială numai printr-o luptă dirză. Aceste succese ar fi fost mai însemnate dacă țărănimea ar fi fost sprijinită și condusă de către proletariat, în acel moment greu lovit prin dezorganizarea P.S.M.D.R. în urma trădării „generoșilor”.

Cu toate că ridicarea țărănimii la luptă în 1900 a fost scump plătită, încheindu-se cu morți, răniți și schingiuiți, masele de țărani nevoiași nu au renunțat la lupta împotriva regimului burghezo-moșieresc. După 1900, în satele din țara noastră vor continua frământările și răscoalele țărănești, crescînd an de an, culminînd în primăvara anului 1907 cu ridicarea în masă a țărănimii pentru pămînt, libertate și o viață mai bună.

КРЕСТЬЯНСКИЕ ВОССТАНИЯ В РУМЫНИИ ОСЕНЬЮ 1900 ГОДА

РЕЗЮМЕ

В 1900 г. румынские правители издали ряд законов относительно введения новых налогов, что еще более ухудшило положение народных масс в городе и деревне. Среди этих законов был опубликован и закон, касавшийся налога на спиртные напитки: земельный налог, взимающийся с гектара садовой земли, заменялся налогом, высчитывавшимся в зависимости от крепости изготовленных напитков. По новому закону крестьяне—владельцы фруктовых садов должны были выплачивать значительно большие суммы.

Введение этого закона ухудшало и без того тяжелое общественно-экономическое положение бедного крестьянства предгорных областей, положение, обусловленное несправедливым распределением земли, классовым характером налоговой системы и произволом буржуазно-помещичьих властей.

Сигналом к борьбе против несправедливых законов, введенных правительством, послужило выступление крестьян бывшего уезда Рымникул-Сэрат (12 октября 1900 г.).

Крестьянское восстание распространилось с необыкновенной быстротой, охватив свыше 60 сел и деревень, расположенных в предгорье и входивших в уезды Рымникул-Сэрат, Бузэу, Горж, Олт, Мехединц, Прахова, Дымбовица, Арляш и др.

Восстание перебрасывалось из деревни в деревню. Некоторые села превратились в настоящие очаги борьбы. Крестьяне из разных деревень помогали друг другу в борьбе против армии и властей. В ряде сел повстанцы атаковали примэрии (сельские управления).

Повсюду крестьяне выступали против налоговых агентов, сельских и уездных властей, оказывали упорное сопротивление воинским частям, которые в отдельных местах возглавлялись даже генералами.

Крестьянские восстания осенью 1900 г. заставили господствующие классы пересмотреть некоторые статьи нового закона, навязанного трудящемуся крестьянству; в ряде сел власти, боясь новых выступлений, распорядились прервать взимание налога.

Успехи крестьян могли бы быть более значительными, если бы восстание руководилось пролетариатом, что не могло быть осуществлено, так как в тот момент Румынская социал-демократическая рабочая партия переживала тяжелый период дезорганизации.

LES INSURRECTIONS PAYSANNES DE ROUMANIE PENDANT L'AUTOMNE 1900

RÉSUMÉ

Le gouvernement roumain avait élaboré en 1900 une série de lois fiscales qui eurent pour effet d'aggraver encore la situation des masses populaires citadines et rurales. L'une de ces lois instituant de nouveaux impôts, la loi sur les boissons spiritueuses, remplaçait l'impôt foncier calculé par hectare de verger, par un droit taxant les boissons d'après leur teneur en alcool. L'impôt dû par les paysans possesseurs d'arbres fruitiers se trouva de ce fait considérablement accru.

En plus de la situation économique et sociale précaire que leur créaient l'injuste répartition des terres, le système fiscal de classe et les abus des agents administratifs du régime bourgeois-agrarien, la paysannerie pauvre des régions de colline et de montagne eut à subir les conséquences néfastes de la nouvelle loi.

Le signal de la lutte contre les lois iniques édictées par l'Etat bourgeois fut lancé le 12 octobre 1900 par les paysans du département de Rîmnicu-Sărat. La révolte s'étendit rapidement à une soixantaine de villages et communes des départements de Rîmnicu-Sărat, Buzău, Gorj, Olt, Mehedinți, Prahova, Dîmbovița, Argeș, etc. Le mouvement se propagea de village à village, nombre de communes devenant des foyers d'insurrection, les villages s'entraidèrent dans leur lutte contre l'armée et les autorités, et par endroits les paysans prirent d'assaut la mairie.

Partout les révoltés réglèrent leurs vieux comptes avec les agents du fisc et les autorités locales et départementales et opposèrent une résistance acharnée à l'armée, commandée dans certaines régions par des généraux.

Les insurrections de 1900 obligèrent les gouvernants à abroger certaines stipulations de la nouvelle loi imposée aux masses laborieuses des campagnes, et, dans un certain nombre de communes, les autorités, craignant de nouvelles actions des révoltés, interrompirent les opérations de taxation.

Les succès de la paysannerie eussent été plus importants si les insurgés avaient eu pour guide le prolétariat, gravement touché à cette époque par la désorganisation du P.S.D.M.R. (Parti social démocrate des ouvriers de Roumanie).

DEZVOLTAREA PRESEI BUCUREȘTENE ÎN PERIOADA FORMĂRII ȘI ORGANIZĂRII STATULUI NAȚIONAL ROMÎN (1856—1864)

DE

DAN BERINDEI

Perioada formării statului național român s-a caracterizat printr-un multilateral proces de dezvoltare, caracteristic primei epoci a capitalismului. Atrăgînd atenția asupra deosebirii *riguroase* existente între cele două epoci ale capitalismului, Lenin caracteriza pe cea dintîi drept „epoca prăbușirii feudalismului și absolutismului, epoca de formare a societății burghezo-democratice și a statului burghezo-democratic, cînd pentru prima dată mișcările naționale devin mișcări de masă, atrăgînd în arena politică, într-un fel sau altul, *toate* clasele populației, prin presă, prin participarea la instituțiile reprezentative, etc.”¹

Ca și alte popoare ajunse în același stadiu de dezvoltare, poporul român a trăit procesul constituirii sale în națiune, proces care a culminat prin formarea statului național. În mod firesc, transformările economice și sociale din această perioadă s-au răsfrînt asupra suprastructurii și implicit asupra presei. De altfel, presa joacă un rol deosebit de important pretutindeni în momentele de formare a statelor naționale, ea avînd un rol militant, mobilizator, un rol catalizator al diferitelor forțe sociale, un rol centralizator. Presa reprezintă în perioada formării statelor naționale mijlocul cel mai simplu de manifestare a opiniei publice burgheze, burghezia fiind încă o clasă în ascensiune în acele momente, care strînge în jurul ei în lupta pentru formarea statului național masele largi ale poporului, ale cărei acțiuni însă le folosește în interesul ei, limitîndu-le avînturile.

Ca și în alte țări, presa din Principate și îndeosebi presa din capitale, din București și din Iași, a jucat un rol deosebit de însemnat în perioada

¹ V. I. Lenin, *Despre dreptul națiunilor la autodeterminare*, în *Opere*, vol. 20, Ed. P.M.R. (București), 1950, p. 401.

formării statului național, prin intermediul ei dezbătându-se problemele cele mai arzătoare de la ordinea zilei, confruntându-se părerile, dezvoltându-se o largă luptă de opinii. Rolul important jucat de presă în perioada formării statului național se concretizează, în primul rând, prin dezvoltarea ei de-a dreptul uimitoare, în toate domeniile publicistice, în comparație cu situația anterioară. Totodată, trebuie reliefată însemnătatea presei ca izvor istoric. Presa este oglinda fidelă a societății contemporane ei și ea rezervă cercetătorilor un material deosebit de bogat social-economic, politic și cultural. Deși utilizarea materialelor de presă trebuie făcută cu circumspecție și spirit critic, ținându-se neconținut seama de poziția social-politică a periodicului respectiv, neîndoielnic că presa constituie, în deosebi în perioada modernă, una din cele mai de seamă surse de informare.

Dacă începuturile dezvoltării presei bucureștene și în general ale presei românești pot fi urmărite de-a lungul perioadei regulamentare, când publicarea periodicelor cunoaște chiar unele momente de avânt — în limitele pe care i le impunea menținerea relațiilor feudale, dacă în 1848 revoluția dăduse Bucureștilor pentru întâia dată presa politică revoluționară, militantă și combativă, în care rolul central l-au jucat foile „Pruncul român” și „Popolul suveran”¹, perioada de reacțiune următoare și premergătoare formării statului național se caracterizase printr-o vegetare a publicațiilor periodice bucureștene și în general a presei din Principate, prin puținătatea foilor publice. În schimb, presa pașoptistă își găsește fireasca continuare în publicațiile periodice militante și deosebit de combative ale emigrației al căror început l-a făcut în aprilie 1849 „Espatriatul” de la Brașov al lui Cezar Bolliac. „Astăzi — se scria în primul număr al acestuia — nu sînt luptele între cutare și cutare nație, între cutare și cutare împărat; astăzi este o singură luptă în toată Europa, este lupta între Libertate și Tiranie; între popoli și dinastii...”. Românilor din Țara Românească foaia li se adresa încurajator: „Puțin, o fraților! și pepturile voastre se vor decora cu cocarde, magistrații voștri vor încinge eșarpe în contra tiraniei și stindardul tricolor va flutura cu fală în capul trupelor noastre”². Înfrîngerea cauzei revoluției în Transilvania întrerupe apariția „Espatriatului”. Peste un an, s-a publicat la Paris de către principalii fruntași ai emigrației românești, în centrul cărora se situa N. Bălcescu, revista „România viitoare”. „...misia romînului ce a luat de deviză: dreptate, frăție — se spunea în manifestul program — este aceea de a se afla el mai întii în cîmpul de bătăe, în avangarda luptelor democrației în contra tiraniei!”³. După „Albumul pelerinilor romîni”, editat din aprilie și pînă în iunie 1851, de poetul emigrat D. Bolintineanu și după „Juninea romînă”⁴, foaia „plevușcarilor” din mai și iunie 1851,

¹ Pentru presa pașoptistă, vezi: N. Iorga, *Istoria presei românești*, București, 1922, p. 81 și urm.; N. Delcanu, *Presa anului 1848 și Urmărind în presă revoluția din 1848*, în „Presa noastră”, noiembrie 1956, p. 21—26 și decembrie 1956, p. 22—27. Aprecieri însă mai înaintate poziția foii „Pruncul român” decât o prezintă cel din urmă autor.

² „Espatriatul”, nr. 1 din 25 martie 1849.

³ „România viitoare”, Paris, 1850.

⁴ Vezi Cornelia C. Bodea, *Din activitatea revoluționară a „Junimii Române” de la Paris între 1851—1853*, în „Studii”, XIV (1961), p. 1169—1185.

a apărut revista „Republica romană”. Al doilea număr al revistei s-a publicat în 1853 la Bruxelles, instaurarea celui de-al doilea imperiu împiedicând continuarea acestei publicații înaintate la Paris¹. Izbucnirea războiului Crimeii, mutarea atenției emigrației spre cîmpurile de luptă², a dus la stagnarea apariției publicațiilor ei periodice din Occident.

Între timp, cum s-a arătat, în țară reacțiunea redusese la minimum numărul publicațiilor periodice. Pe drept cuvînt se remarcă în „Gazeta Transilvaniei”, în 1851, că „Țara Romînească e cu totul săracă de jurnale”³. În timpul domniei lui Știrbei, întîlnim în București foaia oficială „Buletinul”, semi-oficialul „Vestitorul românesc”, „Foaia satului” și publicația bisericească „Eco eclisiastic”; la acestea se mai pot adăuga „Anunțatorul român”, care apare începînd din 1853 și care va lua locul „Vestitorului românesc” ca foaie semi-oficială în 1857 și „Le Courier de Bucarest” al lui d’Arcy, care vede lumina tiparului timp de un an începînd din decembrie 1855; se pot menționa și cele cîteva luni de apariție ale foii lui Busuioceanu — „Timpul”⁴.

Au existat însă proiecte și pentru alte publicații periodice. Se pot aminti cîteva necunoscute pînă astăzi: mai întîi, proiectul înființării în 1853 a unui jurnal în 1000 de exemplare, care urma să poarte titlul „Agricultorul” și să se ocupe de „agricultură, tehnologia agricolă, grădinăria, prăsirea și căutarea de boale a vitelor”, redactori ai acestei publicații trebuind să fie A. Slătineanu și dr. Iuliu Baraș⁵; în al doilea rînd, poate fi semnalată lista a cinci proiecte de jurnale (dintre acestea unul singur s-a concretizat în „Timpul” lui Busuioceanu)⁶. Dintre cele cinci jurnale amintite, două urmau să apară în provincie (Buzău și Craiova), iar trei la București. Dintre aceste proiecte de jurnale bucureștene, cel dintîi, al lui Busuioceanu, trebuia să aibă un caracter politic cuprinzînd: „reviste politice atingătoare de starea Europei, nuvele din străinătate, nuvele din România, anunțuri de comerț și altele”; este desigur vorba de efemerul „Timpul”. Cel de-al doilea jurnal, tot al lui Busuioceanu, dar de data aceasta avînd un caracter literar, urma să cuprindă: „poezii naționale, biografii critice, descrițiuni de tot felul”. În sfîrșit, cel de-al treilea jurnal care urma să apară la București, trebuia să aibă în fruntea sa pe Iorgu Crețeanu, în care recunoaștem pe animatorul societății și foii „Junimea romînă” de la Paris. Crețeanu proiecta editarea unui jurnal „universal”, politico-literar, cu următorul conținut: „1. partea politică, actele guvernului și nuvelele străine, 2. partea literală. capodoperele poezilor străini. poezii originale romînești, drame, romanțuri, voiajuri, istorie, mode, muzică, pictură, fizică, himie, și mecanică, dizertații

¹ Vezi Dan Simonescu, *Din istoria presei romînești: Republica romînă, Paris, 1851 Bruxelles 1853*, București 1931.

² Vezi Cornelia C. Bodea, *Lupta pentru unire a revoluționarilor exilați de la 1848*, în „Studii privind Unirea Principatelor”, Ed. Academiei R.P.R., București, 1960, p. 161 și urm.

³ „Gazeta Transilvaniei”, 1851, p. 350—351.

⁴ Pentru toate, vezi Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu, *Publicațiunile periodice romînești*, București, 1913, tom. I, *sub voce*.

⁵ Arh. St. Buc., Min. Cult. și Instrucț. Publ. Ț. Rom., nr. 2865/1853, f. 1 2, 9—11, 15—16.

⁶ Arh. St. Buc., Min. Int. Div. Adm., nr. 1850 1854, f. 5

asupra iconomii, comerțului, jurisprudenței și administrației și mai virtuos formarea limbii naționale”¹. Este neîndoiește că acest cuprins *universal* al publicației periodice preconizate de Crețeanu, cuprins cerut de dezvoltarea societății din acea vreme, de necesitățile luptei ce se dădea împotriva sistemului feudal, pentru formarea statului național, nu putea conveni regimului represiv patronat de Știrbei. De aceea, publicația n-a căpătat autorizația cuvenită.

Intelectualii înaintați ai vremii acordau o importanță deosebită publicațiilor cu caracter periodic și cu o largă răspîndire. „Prin urmare scria unul dintre solicitanții amintiți mai înainte (profesorul Capella din Buzău) este o nedreptate simțită astăzi de tot românul doritor de luminarea națiunii sale, cînd școlile există, cînd învățăturile urmează, cînd mulți din scriitorii pămînteni compun și traduc diferite cărți în limba patriei, să nu avem și o gazetă coprinzătoare de știință, care ar servi la deșteptarea spiritului și la formarea inimii. Aceasta e una din cele mai mari pierderi, care atacă societatea noastră intelectuală”². Dezvoltarea presei era cerută de societatea românească a vremii și lucrul acesta este dovedit atît prin proiecte de felul celor amintite, cît și — printre altele — de o listă, de asemenea inedită, cuprinzînd numele a 180 abonați restanțieri ai foii „*Timpu*”. Această listă ne indică atît apartenența socială, în mare majoritate burgheză și mic-burgheză, cît și numărul destul de ridicat al acestor abonați în orașe de relativ mică însemnătate (de exemplu : 10 în Caracal, 34 în Turnu Măgurele etc.)³.

Evoluția evenimentelor interne din Principate și a situației internaționale, posibilitățile create pentru desfășurarea relativ mai liberă a luptei unioniste în Țara Românească, avîntul luat de luptele sociale și politice o dată cu instalarea noului caimacam Alexandru Ghica în vara anului 1856, au deschis zăgazurile pentru o nouă etapă în istoria presei românești și implicit bucureștene. Desigur că cenzura acționa și în această etapă a caimacamiei lui Ghica într-un mod deseori nemilos, oglindind poziția reacționară a regimului, dar în fața puternicei mișcări unioniste acesta nu a fost în stare de a opri dezvoltarea presei, apariția unui număr de periodice politice și publicarea unor materiale prin care masele erau chemate la lupta pentru Unire și în care, în unele, se puneau, deși timid, problemele de reorganizare modernă a statului. Tot atît de ineficiente s-au dovedit uneltirile reacționarei căimăcămii de trei muntene⁴.

Condiții cu mult mai favorabile — ținînd însă seama de nivelul general de dezvoltare a societății și de limitele clasei burgheze sînt

¹ Arh. St. Buc., M.n. Int Dir. Adm., nr. 1850/1854, f. 5.

² *Ibidem*, f. 8.

³ *Ibidem*, f. 25, 40.

⁴ Ziariștii progresiști și-au dovedit din plin ingeniozitatea în susținerea cauzii Unirii și a progresului și în combaterea căimăcămii reacționare. Cînd „*Dimbovița*” lui Bolintincanu i se cenzurează cuprinsul la 21 ianuarie 1859, ea publică cu o semnificativă aluzie la cîrmuirea reacționară și la măsurile abuzive ale acesteia „*rugăciunile și blestemele sfințului marelui Vasile pentru cei îndrăciți*” („*Dimbovița*”, nr. 30 din 21 ian. 1859, p. 117—118).

create presei după îndoita alegere prin care poporul român a realizat Unirea de fapt. Existau și condițiile materiale pentru dezvoltarea presei. Enric Winterhalder amintește în articolul său „Trecutul, prezentul și viitorul” de la începutul anului 1859, existența în București a „peste opt” tipografii, „cele mai multe cu mașine, care lucrează neîncetat, ocupă peste 100 de oameni”¹. Beneficiind, pe de o parte, de acest spațiu tipografic, iar, pe de altă parte, de noile condiții politice ce se creaseră, presa bucureșteană a luat, atât în anul 1859 cât și în anii următori, un deosebit avânt, concretizat în numărul ridicat al publicațiilor periodice și în creșterea numărului abonaților (de exemplu, în 1860 se preconiza apariția „Monitorului Oficial al Țării Românești” în 6000 de exemplare²; iar „Romînul” beneficia de un tiraj ridicat și avea o apariție zilnică). Se observă, de asemenea, în perioada formării și organizării statului național anumite elemente noi în ceea ce privește publicațiile periodice. În 1860, apare pentru întâia dată o societate anonimă, care preia sarcina editării unui ziar, „Romînul”³, se remarcă tendința spre o specializare a diferitelor publicații periodice, ca și folosirea unor procedee moderne de informare (telegraful sau corespondenții speciali, pe care unele foi îi au în anumite momente și în străinătate), în sfârșit, sectorul reclamelor și al anunțurilor — strâns legat de procesul însuși al dezvoltării capitaliste — și o dezvoltare accentuată.

Apar numeroase periodice: politice, oficiale, economice, culturale și umoristice; unele periodice apar în limbi străine. În ansamblu, acest material de presă, impresionant ca proporții și deosebit de variat, constituie unul din principalele izvoare de informare pentru această perioadă importantă din istoria patriei noastre. În general, această presă, militantă, vie, supusă descoperii rigorilor sancțiunilor ministeriale — căci dispariția cenzurii și desfășurarea liberă (în cadrul limitelor burgheze) a luptei de opinii este stinjenită prin destul de numeroase avertismente și suprimări de publicații periodice, ca și prin darea în judecată și închiderea unora dintre ziariști — are un caracter înaintat, militând împotriva vechilor orînduiri feudale, pentru organizarea capitalistă, burgheză, a societății și a statului și într-o relativă măsură pentru interesele unor mase mai largi.

În presă apar uneori materiale de aspră critică socială, cum ar fi poezia *Zbirul silei și tînguirea plugarului* a lui Gr. Scurie, în care sînt cuprinse versuri de felul acestora: „Cerească îndurare! Îmbună ori înghetață / Pe strivitorii lumii, sau scapă-mă de viață!”⁴. I. G. Valentineanu, ziarist înaintat și tribun al poporului în zilele îndoitei alegeri, scria articole pline de energie împotriva reacțiunii. „Convențiunea declara el într-unul din acestea — proclamă libertatea pentru romîni, iar boierii se bucură singuri de libertate; ei opresc întrunirile publice, sugrumă liber-

¹ „Romînul”, 1859, p. 43 col. I—II.

² Vezi „Monitorul Oficial al Țării Românești”, 1859, p. 569.

³ *Ibidem*, 1860, p. 1025—1026 (Statutele societății anonime „Asociația ziarului Romînul”).

⁴ „Dîmbovița”, nr. 65, din 30 mai 1859, p. 262.

tatea presei și voesc a face din fiii României niște sclavi boierești”¹. Nota de critică socială mai apare, de pildă, și în protestul publicat împotriva lui Dim. Ghica în octombrie 1861 de preotul Grigore Musceleanu, figură înaintată a vremii. „Pe cînd cinstitul vörnîc — scrie Musceleanu — se răsfață pe divane de mătase, copiii mei n-au nici nutrimentul materiale, nici cel morale, nu le pociu da educațiunea necesară, din lipsa în care sînt pus de d. Beizade. Copiii mei nu au mîncare, nu au încălțăminte, n-au haine, ei plîng de foame și de frig; Beizadeaua se resfață în apartamentele sale și ride de răul ce au făcut, de suferințele ce au produs; însă să ia bine seama, mai presus de dreptatea boierească este altă dreptate mai tare... va avea a răspunde de multe cinstita Beizade înaintea ei”². Exemplele citate nu reprezintă decît cîteva fragmente dintr-un vast material de critică socială pe care-l conține presa înaintată bucureșteană din perioada formării și organizării statului național român.

În perioada analizată au apărut la București diferite categorii de publicații periodice. Rolul cel mai însemnat l-au jucat publicațiile de acest fel cu un caracter dominant politic. Trebuie însă precizat că, avînd o atare trăsătură dominantă, publicațiile periodice de acum un veac se caracterizează totuși, în majoritate, prin complexitate, grupînd informații și articole de natura cea mai diversă. Presa politică din anii 1856-1864 însumează un număr de 26 titluri din care însă 8 reprezintă doar schimbări de nume a unora din aceste publicații; deci putem vorbi de 18 publicații periodice politice de limbă romînă în perioada cercetată. Comparativ cu situația existentă în perioadele anterioare, cînd cu excepția celor cîteva luni ale revoluției din 1848, presa politică propriu-zisă bucureșteană n-a existat, este evident că ne aflăm în fața unei situații cu totul noi.

În prima parte a perioadei formării statului național, etapa Adunărilor ad hoc și a Convenției de la Paris, care coincide cu caimacamia lui Alexandru Ghica și cu caimacamia de trei, se înregistrează apariția la București a cinci periodice politice, dintre care două își schimbă titlul. „Timpul” lui Busuioceanu reapare începînd din luna decembrie 1856 și-și continuă apariția sub acest titlu, iar apoi sub acela de „Secolul”, pînă în luna decembrie 1857. Oficios al partidei naționale este însă „Concordia”, care răspunde prin apariția ei în februarie 1857 cerințelor unor pături mai largi și care se încadrează în fruntea luptei pentru Unire. Un alt periodic politic este „Romania” lui Constantin Bosianu. Aceasta, deși inițial guvernamentală, suferă rigorile unei suprimări și este supusă foarfecii nemiloase a cenzurii. „Romania” nu apare decît timp de o jumătate de an, din aprilie și pînă în octombrie 1857. Tot în perioada Adunărilor ad hoc iau naștere două din periodicele cele mai importante ale acestei epoci a istoriei poporului român. Cel dintîi este „Romînul”, care reprezintă în fond schimbarea de titulatură, dar în bună măsură și de orientare a „Concordiei”, căreia îi ia locul și „Naționalul” lui Vasile Boerescu, periodic ce se publică începînd din decembrie 1857. „Romînul” este, neîn-

¹ „Reforma”, nr. 57 din 3 decembrie 1861, p. 220

² „Romînul”, 1861, p. 867.

doielnic, cel mai însemnat periodic din perioada analizată. Apare sub redacția lui C. A. Rosetti și este alături de „Steaua Dunării” ieșeană, transformată în aceeași perioadă în „L'Étoile du Danube”, cu apariția la Bruxelles, un periodic militant, mobilizator al maselor în lupta pentru înfăptuirea statului național. „La lucru — scria C. A. Rosetti în articolul program din fruntea primului număr al foii sale — frați români! să ne suim cu mintea mai presus de sfera cea strîmtă a patimilor individuale și ridicînd în inima noastră un templu patriei și libertății, să pășim cu toți înainte, siguri fiind că ceea ce vom avea bine sădit în minte și în inimă mai curînd sau mai tîrziu va intra negreșit și în legiurile noastre”. Totodată, însă, în același număr se căuta să se liniștească îngrijorările moșierilor, prin asigurarea — ce reflecta tendința de compromis dintre burghezie și moșierime — că proprietatea va fi respectată „în deplinătate”¹. În sfîrșit, la capătul acestei prime etape a perioadei formării statului național, își începe apariția „Dîmbovița”, periodic cu vederi înaintate, al cărui redactor responsabil a fost poetul Dimitrie Bolintineanu. „Vom combate viciul din instituții — scria poetul în programa foii sale —, corupția din datine, fără patimă și cu sinceritatea ce insuflează amorul țării. Vom da părerea noastră cu nepărtinire în chestiile politice și sociale puse în dezbatere și ne vom sili a încredința pe romîni că cea mai dulce fericire pentru dinșii este să poată zice într-o zi: «Sîntem o nație ce prin virtuțile ei a făcut să se mire Europa»”².

În cea de-a doua parte a perioadei analizate, adică în anii 1859—1864, se înregistrează apariția a 17 periodice (respectiv 24 titluri de periodice), unele continuînd însă din etapa anterioară și exceptînd periodicele în limbi străine analizate separat ceva mai departe. Întilnim șapte periodice (opt titluri) cu o apariție mai mult sau mai puțin efemeră. Între acestea pot fi amintite „Dioa”, foaie politică literară și științifică, care apare de la 3 martie și pînă la 10 aprilie 1859, sub redacția lui George Sion și a lui George Barozzi; oficiosul guvernului Crețulescu, „Curierul Principatelor Unite”, a cărui publicație încetează o dată cu părăsirea puterii de către Nicolae Crețulescu, în toamna anului 1859; interesantul „Buletin al resbelului din Italia”, editat de mazzinianul filo-romîn Marc Antonio Canini, periodicul schimbîndu-și titlul, după armistițiul de la Villafranca, în „Libertatea și frățietatea popoarelor”. În acest ultim periodic, Canini publică fulminantul său atac împotriva lui Napoleon al III-lea, care-i va atrage expulzarea din Principate. „Omul de la 2 decembrie — scria Canini cu energie și vehemență în articolul amintit — a mințit. El a mințit în fața Italiei, în fața Europei, în fața lumii, în fața lui Dumnezeu, după cum și-a călcat jurămintul solemn pe care-l depusese în fața Adunării franceze în anul 1848”³. Efemeră a fost și reapariția bătrînelului și acum reacționarului „Curier românesc”, pe care Eliade încearcă să-l reînvie în noiembrie 1859, ca și periodicul suprimat la primul număr al lui Const. G. Florescu, din iulie 1860, periodic intitulat semnificativ

¹ „Romînul”, nr. 1 din 9/21 august 1857, p. 1—2.

² „Dîmbovița”, nr. 1 din 11 octombrie 1858, p. 1.

³ Vezi copia articolului la Bibl. Acad. R.P.R. Rapoarte Consulare Austriece, București. Copii (anexă la raportul nr. 57 B din 23 iulie 1859).

„Arepele furtunoase”¹. De asemenea, o viețuire nu prea lungă au avut „Progresul” lui I. A. Comăneanu, care apare în ultimele patru luni ale anului 1861 și „Convențiunea” lui Grigore Heliad, publicată din septembrie 1863 și până la începutul lunii mai 1864, pentru a reapare apoi în 1865.

În afara celor șapte periodice efemere menționate, întâlnim în etapa analizată 10 periodice (16 titluri) cu o durată de apariție mai mult sau mai puțin îndelungată; unele dintre aceste publicații continuau însă din etapa anterioară. Orientarea politică a acestor periodice este diferită. Unele reprezintă poziții înaintate, în timp ce altele reflectă pozițiile reacțiunii, ale foștilor boieri ale căror ranguri și privilegii se desființaseră formal prin Convenția de la Paris, dar a căror putere politică era menținută prin dispozițiile electorale anexate acesteia. Faptul că reacțiunea conservatoare a fost constrinsă să coboare în arena publicității și să încerce să-și apere pozițiile prin intermediul unor publicații periodice indică însă deosebita însemnătate pe care o avea presa în viața publică din Principatele Unite.

Dintre periodicele înaintate trebuie menționat în primul rând „Românul”, cu apariția continuă — făcând excepție scurta sa suprimare din toamna anului 1859 — până la 9 iulie 1864, când este suprimat, luându-i locul doar pentru câteva săptămâni efemera „Libertate”. „Românul” a reprezentat, în primul rând, interesele grupării liberal-radicală și el a apărut aproape neîntrerupt sub conducerea lui C. A. Rosetti. Era periodicul bucureștean cu tirajul cel mai ridicat și care răspundea prin problematica sa variată, și în general înaintată, cerințelor unor pături largi. În ultima parte a apariției sale din perioada cercetată, datorită alianței politice încheiate între liberal-radicali și o parte dintre conservatori, caracterul înaintat pe care l-a avut inițial acest periodic a suferit o limitare de care trebuie ținut seama. „Dimbovița” lui Bolintineanu, care a avut ca redactori succesivi, în anii 1860—1864, pe Radu Ionescu, pe Pantazi Ghica și pe Haralamb Grandea², continuă să ocupe o poziție înaintată, orientându-se îndeosebi pe linia sprijinirii acțiunilor politice ale lui Alexandru Ioan Cuza. Totuși, și acest periodic suferă o suprimare (în noiembrie 1860) și înregistrează trei schimbări de titluri: „Independența”, „Uniunea Română” și „Independența Română”. „Naționalul”, al cărui redactor responsabil fusese, cum s-a amintit, Vasile Boerescu, își continuă apariția până la 11 mai 1861, trecând însă sub redacția lui I. Bălășescu și apoi a lui Aristide Pascal. În bună măsură, acest periodic își schimbă orientarea inițială, trecând de pe poziții liberale de stînga pe poziții liberal-moderate, orientare care reflectă schimbarea de poziție politică a fondatorului său. Unul din periodicele cele mai înaintate din anii Unirii a fost fără îndoială „Reforma” lui I. G. Valentineanu. De altfel, poziția înaintată a acestei publicații periodice se reflectă în numeroasele avertismente și în închiderea redactorului ei, în apariția neregulată, care o caracteri-

¹ Suprimarea primului număr — care a antrenat însă încetarea apariției periodiceului s-a datorat articolului *Vaetul*, în care erau atacați atât domnitorul, cât și Adunarea (Vezi „Monitorul Oficial al Țării Românești”, 1860, p. 801 și 825, ca și broșura lui C. G. Florescu, *Schimbarea fostului și iar confiscat ce se ivise sub numirea de „Arepele furtunoase”*, București, 1860).

² Pentru succesiunea redactorilor acestei foi, ca și pentru timpul de apariție și redactorii celorlalte publicații periodice, vezi Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, sub voce.

zează; toate aceste elemente indică faptul că n-aterialele publicate de „Reforma” au provocat repetate persecuții din partea unor guverne de factură liberal-moderată sau conservatoare. Semnificativ este faptul că primul avertisment l-a primit Valentineanu la 20 octombrie 1859 pentru articolul „Țeranii”. „Țeranul scrie Valentineanu în acest articol — cată să fie proprietar, ear nu serv, cată să fie cetățean liber, ear nu ilot, nu instrument de exploatare al cutărui și cutărui”. Amenințător, conchide : „dați drepturi și pământ țăranului de voiți să vă apere căminul și patria; dați cînd vă cere, cîoi cînd veți voi și voi, poate că atunci va fi prea tîrziu”¹. Timp de cîteva luni, în 1860, „Reforma” a purtat titlul de „Popolul”.

Un rol deosebit de important l-a avut jurnalul politic, economic, literar și comercial „Țeranul Român” al lui Ioan Ionescu (de la Brad), care apare între 12 noiembrie 1861 și 17 martie 1863. „Convinsi că regenerarea noastră — se scria în articolul program al foii — trebuie să înceapă cu reformele sociale și cu emanciparea poporului, putem încerca să ocupăm un loc, care este deșert, între cei ce au lucrat și lucrează în via Romîniei și să aducem și noi pîrga ostenelilor noastre la opera de regenerare a neamului nostru. De aceea, am socotit că pe cînd toate interesele și-au creat organele lor speciale, n-ar strica să se puie cineva și în punctul de vedere a interesului celui mai mare decît toate și să caute a prețui lucrările ce au să se săvîrșească în legislatura viitoare și din partea impozantei majorității a locuitorilor acestei țări, a marei mulțimi de muncitori, care ca și albinele lucrătoare constituie și înavușesc statul român. Această lucrare este aceea cu care se însărcinează «Țeranul român». «Țeranul român» se va ocupa mai mult cu chestiunile de reformă socială, decît cu cele politice și el va umple coloanele sale cu discuțiuni asupra principiilor ce trebuie să dea impulsione la toate ramurile activității sociale și de la care atîrnă toată înflorirea morală și materială a romînilor”². În sfîrșit, ultimul periodic înaintat pe care-l putem înregistra în perioada analizată este, începînd din decembrie 1862, „Buciumul” lui Cezar Bolliac, care susține de pe poziții mai înaintate politica lui Alexandru Ioan Cuza. El susține reforma agrară și votul universal și combate cu deosebită vigoare mustruoasa coaliție.

Reacțiunea conservatoare are și ea — cum s-a amintit — perioadele ei, prin care caută să încetinească ritmul înnoirilor și să combată presa înaintată. Pentru aceasta ea este însă silită să îmbrace o haină așa-zis progresistă. Nu întîmplător primul oficios al partidei conservatoare a purtat titlul de „Conservatorul progresist”. Pe această cale se încerca o înșelare a păturilor largi de cititori, pentru ca la adăpostul unui titlu atractiv să se răspîndească teoriile retrograde corespunzătoare intereselor moșierimii conservatoare. Scopul principal al foii era apărarea proprietății moșierești și combaterea foilor înaintate, care hrăneau pe cititori „cu paradexe și utopii primejdioase”³ ! În afară de „Conservatorul progresist”, care apare sub direcția lui Costache Brăiloi, fruntaș al partidei

¹ „Reforma”, nr. 12 din 15/27 octombrie 1859, p. 45—46.

² „Țeranul român”, nr. 1 din 12 noiembrie 1861, p. 1.

³ „Conservatorul progresist”, nr. 3 din 12 ianuarie 1860, p. 9.

conservatoare și secretar de stat al reacționarei caimacamii de trei, din decembrie 1859 și pînă în ianuarie 1861, se mai pot aminti ca periodice situate pe o poziție de dreapta „Timpul” sau „Secolul” lui Busuioceanu și „Proprietarul român”, publicat din decembrie 1860 și pînă în aprilie 1862 sub conducerea sau cel puțin sub influența lui Eliade, care încerca pe această cale să reintre în activitatea ziaristică pe care o inaugurase în Țara Românească cu trei decenii mai înainte, dar de data aceasta de pe poziții reacționare. Începînd din luna februarie 1861 și continuînd pînă în luna iunie 1862 partida conservatoare are ca nou oficios „Unirea” — din nou un titlu înșelător — care apare sub redacția lui Busuioceanu și ia locul „Conservatorului progresist” și al „Timpului”, fuzionate.

În anii 1856—1864, în afara presei cu un caracter dominant politic, publicată în limba romînă, mai apar la București un număr de 14 periodice (respectiv 15 titluri) publicate în limbi străine. Unele dintre acestea sînt bilingve, altele se publică numai în limba străină. Apariția acestor periodice și mai ales numărul lor ridicat indică, de asemenea, dezvoltarea capitalismului, necesitățile creșterii schimburilor, a integrării Principatelor în piața internațională. Totodată, ele reflectă necesități culturale, sau oglindesc trebuința unor minorități naționale de a-și publica periodice în limbă proprie. Se întîlnesc cinci periodice germane. Cel dintîi, „Bukurester Deutsche Zeitung”, apărea încă din 1844, dar își încetează apariția în vara anului 1861; cel de-al doilea, de o orientare înaintată, a apărut în vara anului 1859 cu titlul „Deutsche Zeitung. Organ der Nationalitäten”. Redactorul acestei foi, Grossmann, ataca cu violență consulatul Austriei. Scriînd, apoi, Grossmann un articol ostil lui Frantz Joseph, Austria a exercitat presiuni asupra guvernului Crețulescu și a obținut expulzarea ziaristului, care a avut loc cam totodată cu cea a lui Căniș¹. În vara anului 1860 s-a publicat un alt periodic de limbă germană, „Bukurester Intelligenzblatt”, care și-a încetat apariția după un an. În sfîrșit, în 1860, Schweder, redactorul celei dintîi foi germane menționate, publică periodicul bisăptămînal „Deutscher Correspondent für die Vereinigten Fürstenthümer Moldau und Walachei”, iar în 1864 începe să apară „Bukurester Allgemeine Deutsche Zeitung”. Tot în București se publică în 1860 un periodic de limbă maghiară — „Bukurester Magyar Közlöny — în anii 1860—1862, un periodic bilingv greco-romîn intitulat „Spectatorul”, două periodice evreiești (cel dintîi „Izraelitul român” se tipărește în 1857 în romînește și franțuzește, iar cel de-al doilea, „Timpul de vorbit”, a apărut în 1859 în romînește și idiș) și în sfîrșit, două periodice bulgaro-romîne, cunoscutul „Viitorul” al revoluționarului bulgar

¹ Vezi raportul consulului Eder către Rechberg, ministrul de Externe al Austriei, nr. 58 A din 30 iulie 1859 și în anexa acestuia, nota lui Sc. Fălcoianu, ministrul de Externe al Țării Romînești către Eder, anunțînd expulzarea lui Grossmann (Bibl. Acad. R.P.R., Manuscrise, Rapoarte Consulare Austriece, București, Copii). Mai vezi și reclamația consulatului general al Austriei și adresa însoțitoare trimisă de ministrul de Externe muntean ministrului de Interne (Arh. M.A.E., vol. 111, f. 383—384). Însuși domnitorul va aproba expulzarea ziaristului, scriînd lui N. Crețulescu că „presa a ajuns un scandal de disprețuit și supărător” (A. D. Xenopol, *Nicolae Kretzulescu. Viața și faptele lui. 1812—1900*. București, 1915, p. 169).

G. S. Rakovski, tipărit în primăvara anului 1864, precum și foaia aceleiași „Apărătorul” (din această publicație nu este cunoscut decât numărul din 25 iunie 1864). „Felicităm pe amicii noștri vecini pentru semnele de viață ce dau — scria „Buciumul” în martie 1864, la apariția „Viitorului” — și ne felicităm și pe noi pentru ospitalitatea ce putem să le dăm”¹; iar „Romînul” saluta astfel apariția foii lui Rakovski: „Ținta lui e, cum se spune în capul foii, concordia și alianța, drepturile naționalităților; aceasta este și ținta noastră”².

Periodicelor politice de limbă franceză li se dă, de asemenea, atenție, dată fiind însemnătatea pe care o avea limba franceză, cu un veac în urmă, ca limbă de circulație mondială. Din această cauză, periodicile de limbă franceză se bucură de subvenții din partea statului. În perioada cercetată, sînt trei, respectiv patru titluri de astfel de publicații: „Le Courier de Bucarest”, editat de d’Arcy din decembrie 1855 și pînă în decembrie 1856, „La Roumanie” tipărită în 1860 sub redacția lui Ange Pechméja și „La voix roumaine”, care continuă apoi prin „La voix de la Roumanie”, ambele periodice inițiate în 1861 de filo-romînul Ulysse de Marsillac³.

O deosebită însemnătate au avut în anii 1856-1864 publicațiile de natură oficială legate de formarea statului național, de necesitățile organizatorice pe care le punea acest proces. Dacă în timpul lui Știrbei se înregistrează apariția doar a trei periodice de acest fel, în perioada formării și organizării statului național întîlnim 16 periodice (respectiv 23 de titluri) de această natură. Publicația oficială principală este, pînă în 1859, „Buletin, gazetă administrativă”, iar de la 29 ianuarie 1859, reflectînd noile necesități impuse de urmările îndoitei alegeri, foaia oficială ia titlul de „Monitorul oficial al Țării Romînești”. Nu era însă numai o schimbare de titlu, ci o fundamentală schimbare de conținut a principalului periodic al statului, ale cărui materiale capătă un caracter mai variat și mai amplu. Peste trei ani, reflectînd realizarea Unirii administrative și politice a Principatelor, foaia oficială de la București ia mai întîiu noul titlu de „Monitorul, jurnal oficial”, iar apoi de „Monitorul, jurnal oficial al Principatelor Unite”. Din februarie 1863 titlul foii oficiale va fi „Monitorul, jurnal oficial al Principatelor Unite Romîne”.

În afara foii oficiale principale, apar, ca și mai înainte, foi semi-oficiale: vechiul „Vestitor romînesc”, care se publică pînă în ianuarie 1857, „Anunțătorul romîn” (din 1853 pînă în 1855 și din ianuarie 1857 pînă în octombrie 1861) și „Anunțătorul” în 1856. Interesantă este apariția unor publicații care grupează dezbaterile de natură parlamentară. Lucrările Adunării ad hoc sînt publicate atît în „Monitorul Adunării ad hoc” cît și în „Procès verbaux des séances de l’Assemblée ad hoc de

¹ P. Constantinescu-Iași, *Studii istorice romîno-bulgare*, București, 1956, p. 122—124. Foaia „Apărătorul” nu este cuprinsă în catalogul lui Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu.

² P. Constantinescu-Iași, *op. cit.*, p. 123—124.

³ Pentru începuturile presei de limbă franceză în România, vezi „Le journal de Bucarest”, nr. 52 din 9 febr. 1871, p. 1—2.

la Roumanie et autres actes relatifs aux travaux de cette assemblée”, ambele publicații întocmindu-se sub direcția lui Cezar Bolliac. Dezbaterile Adunărilor Elective și Legislative ale Țării Românești și apoi ale României sînt publicate în „Monitorul oficial”, dar și în publicația aparte : „Protocoloalele Ședințelor Adunării Legislative a Țării Românești”, care din 1862, după unificarea Adunării Țării Românești cu Adunarea Moldovei, ia titlul de „Protocoloalele Ședințelor Adunării Generale a României”.

Un alt gen de publicații oficiale îl reprezintă periodicele juridice. „Buletinul legilor Principatelor Unite Romîne”, reflectînd situația începînd din 1859, este publicat în anul 1865, dar „Buletinul Curții de Casație și de Justiție a Principatelor Unite Romîne” se tipărește începînd din 1862, odată cu intrarea în funcțiune a acestei înalte instanțe juridice. Deosebit de prețioase sînt cele două publicații de natură statistico-economică ale economistului Marțian (de acestea ne vom ocupa, însă, cu tot caracterul lor oficial, ceva mai departe, cînd vom analiza periodicele științifico-culturale). Se simte, de asemenea, necesitatea de a se publica un oficios care să reflecte problemele de organizare militară. Acesta capătă titlul de „Monitorul oastei” și este tipărit cu începere din luna februarie 1860. Problemele puse de organizarea telegrafo-poștală a țării sînt oglindite din 1863 în „Buletin telegrafo-poștal”, iar cele referitoare la organizarea comunelor și la viața rurală își au și ele publicațiile oficiale în „Monitorul Comunelor. Principatele Unite” care apare din vara anului 1861 și pînă în vara anului 1864 sub redacția lui P. S. Aurelian, și în „Diarul Comunelor Rurale”, publicat sub aceeași redacție cu începere de la 7 august 1864. În sfîrșit, organizarea modernă a Bucureștilor, oraș devenit la începutul anului 1862 capitala Principatelor Unite, se oglindește într-un periodic deosebit de interesant pentru iubitorii trecutului capitalei noastre, care începe să fie tipărit din iunie 1859 și își încetează apariția în ianuarie 1863; titlul acestei publicații este „Buletinul Municipal”.

Dacă în timpul domniei lui Știrbei nu întîlnim decît un singur periodic de natură culturală, sau mai bine-zis relativ cultural, fiind vorba de o publicație bisericească, în perioada formării și organizării statului național român apar în Principatele Romîne nu mai puțin de 26 publicații de acest fel. Subliniind importanța dezvoltării culturii naționale, a limbii și literaturii în perioada formării statelor naționale, Lenin arată următoarele : „În lumea întreagă, epoca victoriei definitive a capitalismului asupra feudalismului a fost legată de mișcări naționale. Baza economică a acestor mișcări constă în faptul că pentru victoria deplină a producției de mărfuri este necesar ca burghezia să cucerească piața internă, este necesar ca teritoriile cu populații vorbind aceeași limbă să se închege ca state, fiind înlăturate, totodată, orice piedici în calea dezvoltării acestei limbi și în calea încetățenirii ei în literatură. Limba este mijlocul cel mai important de comunicare între oameni, unitatea limbii și dezvoltarea ei nestînjinită este una din condițiile cele mai importante ale unui comerț cu adevărat liber și pe scară largă, corespunzător capitalismului contemporan, ale unei libere și largi grupări a populației în clase diferite, în sfîrșit,

o condiție a legăturii strinse dintre piață și orice patron sau patronaș, vânzător și cumpărător”¹.

În anii 1856—1864, numeroasele publicații de natură culturală reflectă, în ansamblu, necesitățile de dezvoltare ale culturii naționale, ca și necesitățile și interesele clasei burgheze și într-o măsură interesele maselor populare. În afara jurnalului agricol „Tzăranul”, publicat, scurt timp, în București la începutul anului 1858, a „Agronomiei” lui Pană Buescu, publicație periodică bucureșteană din anii 1859—1861 și în afara „Țăranului român” care, cu tot caracterul său precumpănit social-politic, dezbate numeroase probleme științifice și practice legate de dezvoltarea agriculturii, este sigur că rolul cel mai important pe tărîm economic îl au cele două publicații ale lui Dionisie Pop Marțian menționate mai sus în rîndul publicațiilor oficiale: „Analele economice” (1860—1864) și „Analele statistice” (1860—1869). Aceste publicații cuprind un material variat și sînt întocmite la un nivel înalt, ținînd seama de gradul de dezvoltare a societății, culturii și științei de acum o sută de ani. Publicații științifice cu un caracter general, avînd îndeosebi rolul de a populariza cunoștințele științifice, ceea ce era din nou un semn al schimbărilor esențiale ce aveau loc în domeniul culturii, al necesității de a împărtăși cultura unor mase mai largi, mai sînt următoarele periodice: „Isis sau Natura”, „jurnal pentru răspîndirea științelor naturale și esacte în toate clasele”, care apare în anii 1856—1859, în anul 1862 și în anul 1865 și care are ca redactor pe harnicul doctor Iuliu Baraș; „Muzeul național”, „diurnal ilustrat săptămînal de știință, agricultură, industrie, literatură și școale”, publicat între anii 1857—1860 de profesorul A. Marin, și „Amicul științei”, publicat în 1864 de Emanoil Mihăilescu și de Ștefan Morărescu. Apar și două publicațiuni medicale: „Medicul român”, publicat cu întreruperi în anii 1859—1861 și „Monitorul medical”, tipărit cu începere de la 1 ianuarie 1862.

În afara publicațiunilor economico-științifice, un rol deosebit de important, beneficiînd și de un număr mai mare de lectori, îl au publicațiile culturale care se orientează îndeosebi spre problemele de limbă, literatură și artă sau cultură generală. Între periodicele cu un caracter cultural variat se numără „Ilustrațiunea” redactată de Alexandru Zane, subvenționat de Szathmary, în anii 1860—1861; „Amicul familiei” care apare începînd din martie 1863 sub conducerea Constanței Dunca al cărei pseudonim literar era Camille d’Alb și care este totodată prima publicație feministă romînă; „Romînul de duminică” publicat în 1864 (pînă la 5 iulie cînd a fost suprimat). Dar, un rol mai însemnat și un nivel mai ridicat l-a avut „Revista Carpaților”, editată timp de 2 ani de George Sion, în 1860 și 1861, cu intenția de a pune la îndemîna cititorilor o revistă în format de carte, în genul revistelor europene ca „Revue de Paris” sau „Revue des deux Mondes”. „Pozițiunea noastră politică asigurîndu-se — scrie Sion în introducerea primului număr al publicației sale — și țările romînești făcînd începutul Unirii și consolidarea naționalității noastre, n-a mai rămas romînilor grijă de acele lupte politice, care-i amenințau de din-

¹ V. I. Lenin, *op. cit.*, p. 396

afară; nu le rămâne decît a se ocupa de luminarea lor, de disvoltarea virtuților generoase, de îmbunătățirea așezămintelor lor, de cultura inteligenței lor, de conservarea libertăților publice și constituționale și într-un cuvînt de întărirea lor înlăuntru, spre a fi gata la orice eventualitate cu arma la umăr și cu sufletul mare”¹. De un nivel însă mai ridicat este „Revista romînă pentru științe, litere și arte”, publicată în anii 1861—1863 de Alexandru Odobescu, de prieteni ai săi din cercul Junimii romine de la Paris și de oameni de cultură mai vechi și mai noi. „Liberi de orice idee precugetată — scriu inițiatorii publicației —, dorind numai a propaga, potrivit cu slabele lor mijloace, luminile și știința în țara lor, fondatorii «Revistei romine» într-o epocă de reorganizare ca cea prezentă au simțit trebuința de a deschide un cîmp de activitate studiilor serioase, de a aduna, pe cît se va putea, într-o publicare periodică rezultatul lucrărilor literare și al speculațiilor științifice ce pot grăbi progresul națiunii romine”. „O națiune — mai adaugă ei — se afirmă atît prin actele sale politice, cît și prin viața sa intelectuală. Cînd letargia o predominește, cînd scînteia de viață doarme încă în sînu-i... valul întunericii o șterge din istorie...”².

În perioada formării și organizării statului național, au apărut și unele publicații consacrate îndeosebi literaturii, de un nivel însă mai scăzut, ca „Albumul literar”, care apare din decembrie 1856 și pînă în mai 1857, ca un supliment al „Timpului” și a cărui publicare o preconiza Busuioceanu, redactorul său, încă din 1854 și „Amicul literaturii romine”, redactat în 1860 de Nifon Bălășescu. Există și o publicație în limba franceză consacrată teatrului, care apare în 1857 cu titlul „Le Foyer, revue des théâtres” (probabil că publicația periodică „Le Foyer” din 1859 din care nu s-a păstrat nici un exemplar avea același caracter). Problemelor juridice le sînt consacrate două publicații: „Dreptul, jurnal juridic literar și comercial”, editat în 1862 de G. Petrescu și „Gazeta Tribunalului”, tipărită în anii 1860—1864 de Aristide Pascal. Cea din urmă publicație este prețioasă prin faptul că a tipărit în coloanele sale dezbaterele celor mai importante procese ale epocii (de exemplu, procesele frămîntărilor orașenești de la Craiova și Ploiești din 1860 și procesul mișcării țărănești condusă de Mircea Mălăeru în 1862).

În domeniul istoriei se tipărește de către Papiu Ilarian „Tezaur de monumente istorice pentru România”, începînd din iulie 1862, iar B. P. Hasdeu începe publicarea, la sfîrșitul epocii analizate, a „Arhivei istorice a Romîniei”. „Istoria în înțelesul adevărat — scria Papiu Ilarian — lipsește încă romînilor. Lipsesce națiunii noastre cartea vieței ce petrec în cursul seculilor, cartea la al cărei studiu să se lumineze mințile legistului și a politicianului, la ale cărei exemple să se înalțe inima cetățeanului spre a imita faptele mărite ale străbunilor și a încungiura scăderile lor, spre a fericii astfel prezentele și a pregăti și asigura viitorul”³. Papiu Ilarian își fixa ca primă sarcină prezentarea „faptelor istorice”, a „elemen-

¹ „Revista Carpaților”, 1860, partea I, p. 6.

² „Revista romînă”, 1861, p. 1, 2.

³ A. Papiu Ilarian, *Leptorelui salute*, în „Tezaur de monumente istorice pentru România”, București, 1862, tom. 1, p. V.

telor” care alcătuiesc istoria¹. Pentru adunarea acestora, istoricul transilvănean făcea apel — în mod semnificativ — „la binevoiața amicilor . . . din toate țerile romine”². Hasdeu, la rîndul său, își fixa ca sarcină de bază publicarea izvoarelor istorice. El își propunea să reproducă în foaia sa „unul cite unul, toate documentele inedite sau publicate, pămîntene și străine, privitoare la istoria romîna, de la epoca cea mai veche și pînă la anul 1800 exclusiv”³. Totodată, el își manifesta intenția de a comenta documentele⁴. Cele două publicații au un nivel ridicat față de stadiul de dezvoltare a științei istorice de acum o sută de ani; iar cei doi redactori au avut meritul de a pune în circulație o serie întregă de importante izvoare istorice.

August Treboniu Laurian publică din 1859 și pînă în 1861 un periodic consacrat problemelor pedagogice și ale instrucțiunii publice cu titlul de „Instrucțiunea publică”. Problemele militare sînt dezbătute în două publicații de specialitate: în „Observatorul militar”, publicat în 1859 de locotenentul Gr. Lipoianu, în care găsim unele materiale interesante de natură teoretică, în ceea ce privește arta militară, ca și informațiuni ample asupra desfășurării războiului din Italia, și în revista „Romînia militară”, care începe a fi editată în luna ianuarie 1864 de un grup de tineri ofițeri. Ea are subtitlul „știință, artă și istorie militară”. În sfîrșit, problemele bisericesti se reflectă în „Predicatorul”, apărut cu întreruperi din 1857 și pînă în 1859 și în „Biserica”, publicată de preotul Grigore Musceleanu.

Presa umoristică bucureșteană ia naștere — subliniem acest lucru — în perioada analizată. Ziariști ca N. T. Orășanu, Pantazi Ghica, I. C. Fundescu și B. P. Hasdeu, ajutați de caricaturiști ca Enric Trenk, publică în acești ani, înfruntînd rigorile guvernamentale, materiale umoristice deosebit de prețioase, în care se oglindesc cu ascuțite luptele social-politice, problemele cele mai arzătoare ale vremii. preocupările societății din Principate, toate prezentate cu mult simț al umorului și totodată cu un curaj care a adus la repetate suprimări ale majorității acestor periodice. În anii 1856—1864 apar la București 8 periodice (respectiv 16 titluri) de natură umoristică. Începutul îl fac C. A. Rosetti și N. T. Orășanu la 28 februarie 1859 tipărind „Țințarul”; în iunie 1859, N. T. Orășanu scoate, singur, periodicul său „Spiridus”⁵, iar din iulie 1859 s-a început editarea vestitei foi umoristice a lui Orășanu: „Nichipercea”. Acest periodic cunoaște nenumărate suprimări și schimbări de titluri, care nu erau decît reflectarea îndrăznelii redactorului său. Numai în 1860—1861 revista apare cu următoarele titluri: „Coarnele lui Nichipercea”, „Ochiul dracului”, „Arțagul dracului”, „Codița dracului”, „Ghia-

¹ A. Papiu Ilarian, *loc. cit.* p. VI.

² *Ibidem*, p. IX.

³ *Introducerea*, în „Archiva istorică a Romîniei”, I (1864), p. 1.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Acesta este suprimat la 14 iulie 1859, în urma unor reclamații ale consulatelor habzburgice și țarist (*Arh. M.A.E.*, vol. 111, f. 363—371).

rele dracului". În 1860, Pantazi Ghica, spiritualul frate al lui Ion Ghica, publică și el un jurnal umoristic denumit „Păcală”, iar I. C. Fundescu tipărește „Pepelea” de la 26 iunie 1860 și pînă în ianuarie 1861; în 1861 născem același periodic cu titlul schimbat, dar și ca broșură: „Din povestele lui Pepelea”. Tot în 1861 I. C. Fundescu tipărește 5 numere din „Tomba Terra”, iar I. A. Geanoglu publică „Viespele”, a cărei apariție se pare că nu încetează decît în 1862. În afîrșit, în noiembrie 1863, B. P. Hasdeu începe publicarea unei foi umoristice de mare succes denumită „Aghiună”, suprimată în luna iunie 1864 printr-o ordonanță ministerială.

Caracteristica presei umoristice bucureștene din anii 1856-1864 este caracterul ei înaintat. Adresîndu-se unor pături largi de cititori, ea satirizează în egală măsură pe boieri și partida lor conservatoare, cit și imperiile absolutiste dușmane poporului român, între care este inclusă cu îndrăzneală și Turcia, puterea suzerană. Prin intermediul schițelor umoristice, a anecdotelor și îndeosebi a caricaturilor, presa umoristică din anii 1859-1864 biciuiește tot ce e învechit și reacționar. Totodată, ea se arată la curent cu toate detaliile vieții politice, cu secretele de culise ale fruntașilor politici și nu se sfiește, deseori, să dezvăluie în fața cititorilor abuzurile autorităților și oprirea poporului. Caricatura lui Trenk „Totul pentru țară, nimic pentru noi” din „Nichipercea” satirizează în 1862 guvernul conservator Barbu Catargi, înfățișînd maltratarea și despuierea țăranilor de către organele represive în slujba acestui guvern¹. Cu doi ani mai înainte, tot în „Nichipercea”, o caricatură anonimă înfățișa un contribuabil căruia i se scoteau ghetete și cămașa și care exclama desnădăjduit: „Lăsați-mi cel puțin cămașa”². În 1861, o caricatură din „Pepelea” înfățișa în mod plastic contradicția fundamentală dintre interesele claselor dominante și țăranime, prezentînd un car în care erau așezați un bour și un vultur, simboluri ale celor două țări unite și care prezenta particularitatea de a avea trei oiști, de care trăgeau spre vale boierii, de-a lungul dealului burghezii și spre culmea dealului țăranii. Caricatura poartă următoarea inscripție: „În deal e fericirea, în vale e pieirea”³. Deosebit de plastic reflectă conflictele de clasă caricatura „Străjerii satești” din „Aghiună” (1863). Caricatura înfățișează pe de o parte pe străjerii satești „cum au fost”, în care sînt înfățișați patru țărani cu cio-mege pe umăr, stînd smirnă în fața unui boier cu bici în mînă și pe de altă parte străjerii satești „cum vor fi”, în care cei patru țărani sînt înfățișați trăgînd cu puștile, pe care le căpătaseră, în boerul care fuge⁴.

Din anul 1856 și pînă în vara anului 1864, cînd intrarea în vigoare a Statutului (iulie) și mai ales decretarea legii rurale (14 august) deschid

¹ *Cronica ilustrată a unei lumi apuse*, București, 1959, p. 9.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p. 10.

⁴ *Ibidem*, p. 17.

Romîniei o nouă etapă a istoriei ei, se constată apariția în București a unui număr de 82 periodice (respectiv 106 titluri) de natura cea mai diversă. Comparația cu situația constatată în perioadele anterioare dovedește însemnătatea dobîndită de publicațiile periodice, puternica dezvoltare a presei în perioada formării și organizării statului național. Numărul mare și varietatea publicațiilor periodice ilustrează, documentîndu-l amplu, momentul istoric deosebit de important pe care-l trăia poporul român cu o sută de ani în urmă, cînd rupînd lanțurile feudale el și-a clădit statul național. De asemenea, trebuie subliniat faptul esențial că în București se publicau circa 75% din publicațiile periodice romînești ale vremii, că viața de presă era centrată aci, în capitala firească, nu numai a Țării Romînești și a Principatelor Unite, ci a întregii Romîнии, inclusiv Transilvania, cea de-a treia provincie istorică locuită de poporul român. Mărturie vie a luptelor de clasă, documentar pentru problemele economice ale vremii, ilustrator al culturii ce se dezvolta, presa bucureșteană și în general publicațiile periodice ale vremii de acum o sută de ani reprezintă, neîndoielnic, unul din domeniile cele mai interesante și mai prețioase de manifestare ale vieții publice și ea este, totodată, un vast cîmp de rodnice investigații pentru cercetătorii trecutului.

РАЗВИТИЕ БУХАРЕСТСКОЙ ПРЕССЫ В ПЕРИОД ФОРМИРОВАНИЯ И ОРГАНИЗАЦИИ РУМЫНСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВА (1856—1864)

РЕЗЮМЕ

Период формирования румынского национального государства характеризовался сильным развитием бухарестской прессы. В большинстве случаев бухарестская пресса прошлого века занимала передовые позиции и играла активную, мобилизующую и централизующую роль.

При посредстве прессы обсуждались самые горячие вопросы того времени. Интенсивное развитие прессы во всех областях публицистики, по сравнению с предшествующим периодом, свидетельствует о важной роли, которую она сыграла в период формирования и организации национального государства.

Период с лета 1856 года и по лето 1864 г., когда вступивший в силу Статут и особенно опубликование сельскохозяйственного закона открыли новый этап в истории страны, отмечается появлением в Бухаресте 82 периодических изданий (соответственно 106 названий) самого различного характера: 18 политических периодических изданий, 14 изданий на иностранных языках, 16 официальных изданий, 26 периодических изданий в области культуры и 8 юмористических периодических изданий. Большое количество и разнообразие периодических изданий иллюстрирует, широко документируя его, тот особо важный исторический момент, переживавшийся, румынским народом 100 лет тому назад, когда, разорвав цепи феодализма, он создал свое национальное государство.

Следует подчеркнуть также тот существенный факт, что в Бухаресте публиковались около 75 % румынских периодических изданий того времени, что жизнь прессы была сосредоточена здесь, в действительной столице не только Валахии или Придунайских княжеств, но и всей Румынии, включая Трансильванию, третью историческую провинцию, населенную румынским народом.

Живое свидетельство классово-борьбы, источник документации по экономическим проблемам того времени, иллюстратор развивавшейся культуры — бухарестская пресса и вообще периодические издания прошлого века представляют собой, несомненно, одну из самых интересных областей проявления общественной жизни и вместе с тем являются обширным полем плодотворных изысканий для исследователей прошлого.

LE DÉVELOPPEMENT DE LA PRESSE BUCARESTOISE DANS LA PÉRIODE DE FORMATION ET D'ORGANISATION DE L'ÉTAT NATIONAL ROUMAIN (1856—1864)

RÉSUMÉ

La période de formation de l'État national roumain a été marquée par un vigoureux développement de la presse bucarestoise. Adoptant le plus souvent des positions avancées, la presse bucarestoise d'il y a un siècle eut un rôle militant, mobilisateur et centralisateur. Les problèmes les plus brûlants du temps étaient débattus par l'intermédiaire de la presse. Son développement dans tous les domaines, considérable par rapport au passé, atteste de façon concrète le rôle important de la presse pendant la période de formation et d'organisation de l'État national.

De l'été 1856 à l'été 1864, où l'entrée en vigueur du *Statut* et surtout la promulgation de la Loi rurale inaugurent une nouvelle étape de l'histoire de la Roumanie, on signale à Bucarest l'apparition de 82 périodiques (respectivement 106 titres) de tout genre : 18 périodique politiques, 14 en langues étrangères, 16 publications officielles, 26 périodiques du domaine de la culture et 8 revues humoristiques. La multitude et la diversité de ces publications illustrent par une ample documentation le moment historique, d'une importance exceptionnelle que vivait le peuple roumain il y a cent ans lorsque, brisant les chaînes féodales, il édifia son État national.

Il convient de souligner à ce propos que c'est à Bucarest que paraissaient environ 75 pour cent des périodiques roumains de l'époque, que la vie de la presse était concentrée à Bucarest, capitale naturelle non seulement de la Valachie et des Principautés Unies, mais de la Roumanie tout entière, y compris la Transylvanie, troisième province historique habitée par les Roumains.

Témoignage vivant des luttes des classes, source de documentation touchant les problèmes économiques du temps, image de l'essor culturel, la presse bucarestoise et, d'une manière générale, les publications périodiques d'il y a cent ans, constituent incontestablement l'une des plus intéressantes formes de manifestation de la vie publique. Elles offrent un vaste champ de recherches aux investigateurs du passé.

PROIECTUL UNUI REGULAMENT DE LUCRU PENTRU MUNCITORII DIN PORTUL GALAȚI (1882—1886)

DE

P. CÎNCEA

În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, muncitorii din porturi, exploatați de burghezia comercială, vătăfi și magazioneri, luptau pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă și trai.

Nemulțumirile și agitația muncitorilor din portul Galați au silit autoritățile să alcătuiască, în 1882, proiectul unui regulament de lucru, menit să reglementeze relațiile între muncitori, pe de o parte, burghezia comercială și uneltele sale — vătăfi și magazioneri — pe de alta.

Analiza acestui proiect de regulament și a împrejurărilor în care a fost alcătuit și înaintat pentru aprobare Ministerului de Interne dă noi dovezi asupra exploatării și luptei muncitorilor din portul Galați și scoate în evidență atît teama, cît și poziția reacționară a burgheziei, care, silită să acorde concesiile, utiliza orice prilej pentru revocarea lor.

Din adresele unor funcționari comunali către primar și consiliul comunal reiese că în primăvara anului 1882 muncitorii din port au înaintat primăriei o reclamație prin care arătau că vătăfii și magazionerii îi exploatează și îi maltratează. În cuprinsul acestor adrese se arăta că muncitorii erau „speculați de magazioneri, vătăfi și alți însărcinați ai comercianților”¹. „Ne-am informat — recunoșteau funcționarii comunali — ...că lucrătorii din port sînt supuși la fel de fel de șicane din partea vătăfilor și magazionerilor . . . , după cum rezultă din plîngerea adresată comunei . . .”². Angajarea muncitorilor era condiționată prin obligația lor de a face consumații zilnice în magazinele alimentare ale vătăfilor și magazionerilor: „... în caz contrariu nu sînt primiți la lucru sau chiar bătuți . . .”. De asemenea muncitorii erau maltratați dacă la achitarea notelor de plată a alimentelor

¹ Arh. St. Galați, fond Primăria orașului Galați, dos. 97/1882, f. 14.

² *Ibidem*, f. 6. (subl. ns.).

consumate se opuneau văditei intenții a vătafilor de a falsifica costul real al consumațiilor prin majorarea sumelor¹. Deși, cu avizul autorităților, o parte din salariile muncitorilor revenea vătafilor, ei făceau numeroase rețineri sub pretextul unor contribuții pentru ajutor în caz de boală, infirmitate a muncitorilor etc. Aceste rețineri ilegale făcute de vătafi „în realitate rămân în profitul lor ...”, după cum recunoșteau funcționarii primăriei în adresele sus-menționate, adăugînd că, la achitarea salariilor, vătafii „adeseori spun că nu au primit bani de la comercianți și se prefac că plătesc de la dînșii, pentru a le scade (muncitorilor) o sumă oarecare din ceea ce li se cuvine. Dacă vreunul are a murmura asupra reținerilor ce se fac de vătafi, atunci imediat este depărtat din lucru”².

Pe baza acestor relatări, verificate la fața locului de agenții primăriei, consiliul comunal a fost însărcinat să elaboreze un regulament de lucru al muncitorilor din port. Chiar din invitațiile trimise în mai 1882 consilierilor comunali reiese adevăratul mobil al interesului manifestat de autorități față de relațiile dintre muncitori și reprezentanții din port ai burgheziei comerciale: teama burgheziei și a autorităților, care-i apărau interesele, provocată de agitația muncitorilor. Consilierilor comunali li se recomanda să fie „cu cea mai mare priveghere”³ asupra celor relatate mai sus. Dintr-o cerere ulterioară a muncitorilor, care va fi analizată mai jos, reiese că, în august 1882, ei au adresat consiliului comunal noi reclamații împotriva vătafilor și magazionerilor⁴.

Elaborat în aceste condiții, proiectul de regulament cuprindea împletirea între unele dispoziții, impuse burgheziei prin hotărîrea de luptă a muncitorilor, cu cele care erau încercări fătîșe ale autorităților de a suprima posibilitățile de acțiune ale muncitorilor contra exploataților.

Proiectul de regulament prevedea, în primul rînd, înființarea unui birou în schela portului „pentru regularea daravelilor de muncă dintre comercianți și muncitori ...”⁵. Biroul avea misiunea să controleze angajarea muncitorilor, să fixeze cuantumul zilnic al salariilor, să repartizeze brațele de muncă, astfel ca, în cazul unui șomaj parțial, toți muncitorii să fie primiți succesiv la lucru, fără a fi preferați unii dintre ei. Regulamentul fixa programul zilnic de lucru, stabilindu-se o pauză de două ore la amiază. Achitarea salariilor urma să se facă în prezența șefului de birou sau a unui agent al biroului. Vătafilor le era interzis să impună muncitorilor consumarea alimentelor numai în anumite stabilimente comerciale⁶.

Aparent, dispozițiile de mai sus aveau rolul de a îmbunătăți condițiile de lucru și salarizarea muncitorilor. În realitate, după cum se va arăta mai jos, efectul celor mai multe dintre aceste dispoziții putea fi considerabil diminuat sau anulat.

¹ Arh. St. Galați, fond Primăria orașului Galați, dos. 97/1882, f. 14.

² *Ibidem*, f. 14, 19.

³ *Ibidem*, f. 6.

⁴ *Ibidem*, f. 27.

⁵ *Ibidem*, f. 16.

⁶ *Ibidem*, f. 16, 17.

Celelalte dispoziții ale regulamentului, evident create pentru a apăra burghezia comercială și uneltele sale față de orice încercare de luptă a muncitorilor, erau mai numeroase.

În primul paragraf al regulamentului, autorii lui recunoșteau că biroul din port avea numai misiunea de a reglementa raporturile dintre comercianți și muncitori, ci urma să fie înființat și „pentru ținerea ordinii”¹. Faptul că acest birou era „dirijat de un comisar comunal special”, fără ca în conducere să fie și reprezentanți ai clasei muncitoare, urma să schimbe conținutul unora dintre dispozițiile de mai sus, aparent favorabile muncitorilor. Este evident că acest „comisar comunal”, reprezentant al autorităților burgheze locale, nefiind controlat în activitatea sa de către delegații muncitorilor, ar fi susținut interesele burgheziei comerciale în cazul creării unui conflict între această pătură socială exploatatoare și muncitori. Așadar, angajarea muncitorilor, fixarea salariilor și achitarea lor, stabilirea programului de lucru — dispoziții menționate mai sus — urmau să fie făcute în conformitate cu interesele burgheziei, al cărei reprezentant avea să dețină conducerea biroului.

O principală sarcină a conducerii biroului era aceea de „a ține un registru de toți muncitorii portului . . . , cărora le va elibera cite un livret . . . valabil pe timp de un an și revocabil . . . în caz de abatere de la acest regulament . . . ”. În acest livret urmau să fie notate „conduita lucrătorului, cum și dacă a suferit vreo penalitate . . . ”².

Greva muncitorilor ar fi fost urmată de imposibilitatea unei viitoare angajări a lor, căci regulamentul stabilea : „Orice muncitor se va constata că . . . turbură ordinea de continuare a lucrului . . . sau părăsește lucrul se va considera contravenient la acest regulament”³. Deoarece regulamentul prevedea că angajarea muncitorilor se va face numai prin birou și „fără livret muncitorul nu va fi primit în portul Galați”, este evidentă încercarea de constrângere a muncitorilor, de suprimare a oricărei posibilități de luptă a lor împotriva exploatatorilor.

Pentru o cât mai reușită „ținere a ordinii”, fiecare muncitor urma să aibă o matricolă numerică⁴.

Burghezia comercială urmărea aplicarea regulamentului din motivele bine întemeiate pentru ea, decurgînd din cele expuse mai sus. Dar și muncitorii cereau intervenția autorităților pentru o reglementare oficială a raporturilor dintre ei și burghezia comercială sau însărcinării săi.

În martie 1883, Bursa din Galați cerea, printr-o adresă către primărie, aplicarea regulamentului, deoarece burghezia comercială era înfricoșată de agitația muncitorilor din port, „care fac pe toată ziua dificultăți”. Este evident că burghezia comercială solicita impunerea dispozițiilor regulamentului, menite să-i apere interesele, fiindcă muncitorii treceau la forme superioare de luptă contra exploatării. Din aceeași adresă a

¹ Arh. St. Galați, fond. Primăria orașului Galați, dos. 97/1882, f. 16.

² *Ibidem*, f. 16, 18.

³ *Ibidem*, f.17.

⁴ *Ibidem*, f. 18.

bursei către primărie reiese că „lucrătorii din port . . . s-au pus în grevă, au revoltat și pe alți lucrători ca să nu lucreze”¹.

Ca urmare a acestei situații, în același an proiectul de regulament a fost trimis pentru aprobare Ministerului de Interne.

Aprobarea ministerului nu venise pînă în vara anului următor, cînd muncitorii din port au adresat din nou consiliului comunal vechile lor reclamații contra vătăfii și magazionerilor. Muncitorii arătau că „toți vătăfii, de orice categorie, ne speculează în mod nemaipomenit, în înțelegere cu magazionerii comercianților . . .”. Sînt menționate vechile pretexte sub care vătăfii făceau numeroase rețineri din salarii: „Ne ia a patra parte din ceea ce ni se cuvine, ne obligă a merge la locande și cîrciumi unde prețurile sînt foarte mari, făcute tot de ei, după cum v-am mai reclamat și în august 1882. Ne mai ia cîte 10, 20 și 30 bani pe fiecare zi sub cuvînt că voiesc a veni în ajutorul vreunei biserici . . ., ajutor la boli, care compun sume mari, și nimenea nu știe ce se fac”².

În anii următori muncitorii au continuat lupta împotriva burgheziei comerciale și uneltelor sale. Deosebit de semnificativ este conținutul adresei din 22 iulie 1886 a prefecturii către Primăria Galați, din care reiese, pe de o parte, forța crescîndă și hotărîrea de luptă a muncitorilor, pe de alta, teama burgheziei. Această adresă menționează „interesul de a se pune capăt neînțelegerilor ce adeseori se ivesc între hamali și cei ce fac uz de serviciul lor”, arătînd clar intenția elementelor burgheze locale de a folosi unele metode pentru înăbușirea luptei muncitorilor. Se cerea aplicarea regulamentului, căruia i se recunoștea deschis rolul de instrument de oprimare a muncitorilor din localitate. Adresa subliniază că „un așa însemnat număr de atare muncitori precum se găsesc în portul nostru au absolută trebuință să fie conduși după povața unui regulament, a cărui dispozițiuni va stabili . . . buna ordine . . ., ar aduce mare înlesnire și autorităților chemate a priveghea siguranța publică în caz cînd veri unul dintre ei ar săvîrși fapte reprimabile de lege . . .”³.

Totuși, chiar din rezoluția acestei adrese reiese tergiversarea aprobării regulamentului trimis ministerului în 1883 și neaprobarea în decursul a trei ani. Deși regulamentul, în cea mai mare parte a conținutului său, era necesar burgheziei comerciale din Galați, ministerul a tergiversat aprobarea pentru a nu da o bază oficială celorlalte dispoziții ale regulamentului, care fiind aparent utile muncitorilor din localitate, ar fi fost un stimulent pentru lupta muncitorilor din celelalte porturi.

Menționăm că în același timp, ca urmare a luptei muncitorilor din portul Brăila, burghezia comercială locală a fost silită să accepte un contract cuprinzînd norme de lucru și salarizare, care aveau rolul de a limita exploatarea muncitorilor⁴.

După toate probabilitățile, o reglementare oficială a raporturilor dintre muncitori și burghezia comercială, vătăfi sau magazioneri nu s-a aplicat în portul Galați nici în anii următori ai secolului al XIX-lea. Materia-

¹ Arh. St. Galați, fond Primăria orașului Galați, dos. 97/1882 f. 22 (subl. ps.).

² *Ibidem*, f. 27.

³ *Ibidem*, f. 29.

⁴ „Adevărul” din 22 iunie 1896, p. 1 (Articolul citat se referă la anii 1880—1886).

lul din presă, arhivele primăriei, căpitaniei și inspectoratului portului Galați nu atestă o asemenea reglementare. Dimpotrivă, presa locală din ultimul deceniu al secolului al XIX-lea reflectă protestele muncitorilor împotriva aceluiași abuzuri ale vătafilor. Se arată că „pentru o zi de lucru trebuie ca muncitorul să fie bine cu vătaful, să-l cinstească la leafă, că altfel nu-l mai ia la lucru”¹. „Vătaful ... se poartă într-un mod barbar și infam cu toți lucrătorii. Așa, cînd îi angajează la lucru le pretinde cîte doi lei pe săptămînă; dacă ... lucrătorul se împotrivesște, îl insultă și, în cele din urmă, îl dă afară”².

De asemenea, printr-o analiză comparativă a atitudinii autorităților din portul Galați față de situații similare celor descrise mai sus, se deduce că în orice caz, chiar printr-o aplicare totală sau parțială a regulamentului comentat aici, ar fi fost în vigoare numai acele articole ale sale în totul favorabile burgheziei. În acest sens este semnificativă următoarea atitudine a inspectoratului portului Galați față de unele drepturi cîștigate de muncitorii din portul Oltenița, constituind o nouă dovadă a faptului că burghezia făcea concesii cu scopul ascuns de a le suprima la primul prilej. Într-o adresă a căpitaniei portului Oltenița semnalandu-se că în privința „orelor de lucru ce s-au regulat pentru hamalii din port este mare neînțelegere între comersanții încărcători și hamali, deoarece încărcătorii nu voiesc a admite repausul ce se cuvine de la 12—2 ...”, inspectoratul portului Galați răspunde: „Dacă lucrătorii nu fac nici o obiecțiune, permiteți lucrul și în timpul celor două ore”³. Așadar, dreptul la repausul de prînz se suprima în cazul în care muncitorii nu-l restabileau periodic printr-o continuă atitudine combativă.

Tot ca rezultat al cercetării comparative a faptelor menționăm că regulamentul de lucru al muncitorilor din portul Brăila, amintit mai sus, nu a fost respectat de burghezia locală, încît prevederile favorabile muncitorilor „au rămas literă moartă”⁴.

Din cele de mai sus rezultă că, în cazul aplicării lui, regulamentul comentat aici și-ar fi menținut deplina și continua valabilitate numai pentru acele articole care aveau rolul de a apăra interesele burgheziei. Dar, cuprinzînd asemenea numeroase norme de constrîngere a muncitorilor, regulamentul ar fi constituit o nouă cauză a intensificării luptei împotriva exploatarelor. Teama burgheziei ca aplicarea acestui instrument de constrîngere să nu aibă efectul contrar celui scontat, deci să creeze situații defavorabile claselor exploatatoare printr-o reacție violentă a muncitorilor împotriva acestei forme mascate de agravare a exploatareii, constituie, desigur, cauza principală a neaplicării regulamentului. În anii următori creării regulamentului, teama burgheziei se intensificase, deoarece combativitatea clasei muncitoare era în vizibilă creștere: în 1888 au avut loc noi greve ale muncitorilor din portul Galați pentru reglementarea salarizării⁵.

¹ „Lucrătorul” (Galați) din 25 octombrie 1892, p. 2.

² *Ibidem*, din 3 ianuarie 1893, p. 2.

³ Arh. St. Galați, fond Inspectoratul portului Galați, dosar 2/1887 1889, adresa nr. 3 515 din 4 august 1889.

⁴ „Adevărul” din 22 iunie 1896, p. 1.

⁵ „Frăția” din 23 mai 1888, p. 1; „Drepturile omului” din 31 decembrie 1888, p. 3.

Analiza acestor momente ale luptei muncitorilor din portul Galați constituie o nouă dovadă a faptului că prin acțiunile sale clasa muncitoare poate impune burgheziei o limitare a tendințelor ei de a agrava exploatarea. Pe de altă parte, din cele de mai sus rezultă că lupta clasei muncitoare are efecte economice-sociale parțiale și temporare într-o anumită epocă în care deținând puterea politică, burghezia poate schimba conținutul acestor realizări în favoarea sa.

ПРОЕКТ РАБОЧЕГО РЕГЛАМЕНТА ДЛЯ РАБОЧИХ ПОРТА ГАЛАЦ (1882—1886)

РЕЗЮМЕ

Автор показывает в своей статье положение портовых рабочих Галаца в последнем десятилетии XIX века, ухудшенное эксплуатацией, которой подвергали рабочих прислужники торговой буржуазии — надсмотрщики и кладовщики. В результате протестов рабочих и жалоб, направленных в примерию Галаца, Коммунальный совет составил в 1882 г., проект регламента, который для видимости упорядочивал рабочий день и оплату рабочих, а в действительности был инструментом их принуждения и эксплуатации. Стремясь усилить эксплуатацию и защищая свои классовые позиции перед лицом явно растущей борьбы рабочих, местная буржуазия неоднократно старалась провести этот регламент в жизнь. Но он все же не был применен, так же буржуазия одновременно опасалась возможности сильной реакции рабочих в ответ на эту новую попытку эксплуататоров закабалить трудящихся.

UN PROJET DE RÈGLEMENT DU TRAVAIL DANS LE PORT DE GALATZ (1882—1886)

RÉSUMÉ

L'auteur décrit la situation des travailleurs du port de Galatz à la fin du XIXe siècle, aggravée par l'exploitation dont ils étaient l'objet de la part des instruments de la bourgeoisie commerciale — surveillants et magasiniers. À la suite des protestations des travailleurs et des réclamations adressées par eux à la mairie de Galatz, le Conseil communal rédigea en 1882 un projet de statut qui, tout en réglementant en apparence la durée du travail et les salaires des travailleurs, était en réalité un instrument de contrainte et d'exploitation. Tendante à aggraver encore cette exploitation et désireuse de défendre ses intérêts de classe contre l'intensification manifeste de la lutte des travailleurs, la bourgeoisie locale insista à plusieurs reprises pour la mise en vigueur de ce règlement. Celui-ci ne fut néanmoins jamais appliqué, car la bourgeoisie redoutait une réaction violente des travailleurs contre le nouvel instrument d'exploitation.

LUCRĂRI NOI DESPRE ARTA MILITARĂ MEDIEVALĂ DIN MOLDOVA ȘI ȚARA ROMÎNEASCĂ

În cursul anilor 1959 și 1961, în cadrul Editurii Militare au apărut, printre altele, trei lucrări privind arta militară în trei momente deosebite din trecutul istoric al Moldovei și Țării Românești: *Arta militară a moldovenilor în a doua jumătate a secolului al XV-lea (Ștefan cel Mare)* București, 1959, de colonel Ion Cupșa, *Arta militară a moldovenilor în perioada domniei lui Ion Vodă „cel Cumplit”*, București, 1959, și *Arta militară în Țara Românească la începutul secolului al XVII-lea (Radu Șerban)*, București, 1961, de Traian Mutașcu. Scrise de pe pozițiile ideologiei marxist-leniniste, într-o formă ușor accesibilă, lucrările menționate prezintă un important rol în acțiunea de cultivare în rândul cititorilor, și îndeosebi al tineretului, a tradițiilor înaintate de luptă pentru libertate și independență ale poporului nostru.

Toate cele trei lucrări au fost concepute după același plan. După o scurtă introducere sau cuvânt înainte urmează un capitol în care se prezintă situația economică, socială și politică a Moldovei sau Țării Românești în epoca în care se încadrează momentul studiat. Capitolul următor al fiecărei lucrări prezintă puterea militară a celor două țări (pe timpul lui Ștefan cel Mare și Ion Vodă în Moldova și al lui Radu Șerban în Țara Românească). Sunt studiate aici, uneori cu lux de amănunte (vez: *Arta militară în Țara Românească* . . . , p. 18—56), oastea și fortificațiile, înfățișându-se un tablou real al capacității de apărare a celor două țări române pe timpul domniilor amintite mai sus. Urmează apoi descrierea bătăliilor purtate de Ștefan cel Mare (în prima lucrare), Ion Vodă (în a doua lucrare) și Radu Șerban (în cea de-a treia) stăruindu-se în mod deosebit asupra principalelor acțiuni militare. Această parte este, de altfel, de cel mai mare interes prin nouitatea concluziilor, diferite de ale vechii noastre istoriografii, concluzii bazate pe interpretarea științifică a datelor furnizate de izvoare deosebit de copios folosite în special în lucrarea lui Traian Mutașcu. Așa, de pildă, studiul compoziției sociale a oastei lui Ștefan cel Mare, Ion Vodă și Radu Șerban arată că elementul de bază în alcătuirea oastei îl reprezenta mai ales țărâ-nimea liberă și țirgovețimea, ceea ce explică succesele militare obținute de Ștefan cel Mare mai cu seamă în lupta pentru apărarea independenței țării. Rolul maselor largi ale poporului nostru în aceste lupte, vitejia lor fără seamă străbat de la un capăt la altul paginile celor trei lucrări.

Nou este, de asemenea, și stabilirea caracterului diferitelor campanii militare, în funcție de criteriile științifice care deosebesc războaiele cu caracter drept de cele cu caracter nedrept. Rolul marilor comandanți de oști, și mai cu seamă rolul lui Ștefan cel Mare, a fost reconsiderat la valoarea lui reală. Față de încercările vechii noastre istoriografii de a prezenta oastea moldovenească și arta ei militară drept creații ale geniului lui Ștefan cel Mare, rupându-l astfel de

realitățile economice-sociale ale Moldovei, I. Cupșa, în lucrarea sa, a văzut pe bună dreptate în persoana marelui voievod „exponentul aspirațiilor poporului moldovean, pe care l-a condus cu energie și măiestrie la victorii strălucite” (p. 8).

Ultima parte a lucrărilor menționate este consacrată concluziilor cu privire la nivelul artei militare, la organizarea și înzestrarea armatei, la strategia și tactica folosite în diferite războaie. Sunt analizate aici cu competență diferite aspecte de tehnică militară, scoțându-se în evidență *elementul nou* în raport cu epoca precedentă (de pildă organizarea artileriei în vremea lui Ștefan cel Mare, procedeele de *tainlare ltrș* a luptătorilor munteni în 1603 sub focul apărării ănamice etc.

La sfârșit, cele trei lucrări prezintă schemele principalelor bătălii (lucrarea lui Traian Mutașcu prezintă în plus un grafic comparativ cu variația efectivelor de război și a structurii oastei muntene între anii 1595 și 1632 și o schemă a organizării oastei muntene la începutul secolului al XVII-lea), cu rostul de a clarifica și a ușura înțelegerea textului.

În felul acesta, conținutul lucrărilor amintite are menirea de a răspunde cerințelor actuale ale publicului cititor, dornic să cunoască diferite aspecte din trecutul glorios de luptă al poporului nostru. Ținând seama de această nobilă misiune, studiile amintite au sarcina de a informa cit se poate mai exact pe cititor la un nivel științific corespunzător asupra principalelor momente din trecutul de luptă al poporului nostru.

Din păcate, în studiile asupra cărora stăruim se întâlnesc unele opinii eronate, parte dintre ele preluate necritic din arsenalul vechii noastre istoriografii. Cele mai numeroase imprecizii și afirmații eronate se întâlnesc în prima parte a lucrărilor, acolo unde se face prezentarea situației social-economice a Țării Românești și a Moldovei. În treacăt fie spus, capitolul introductiv al lucrării *Arta militară a moldovenilor în perioada domniei lui Ion Vodă „cel Cumpnit”* conține unele afirmații care nu fac decât să îngreueze înțelegerea textului. Paginile 3-8 cuprind date privitoare la istoria expansiunii Imperiului otoman și referiri asupra pericolului pe care acesta îl reprezenta față de țările române de la primele forme de manifestare (sfârșitul secolului al XIV-lea) pînă la războiul de independență din 1877-1878 (1). În schimb, istoriografia problemei, cu care de fapt trebuia să se înceapă, este redată în circa 3 pagini (9-11). Pe lângă aceasta, atât în introducere cît mai ales în prezentarea situației economice și sociale se fac unele afirmații care sînt, din punct de vedere științific, necorespunzătoare. Așa de pildă, în lucrarea amintită, la p. 17, se afirmă că „la sfârșitul secolului al XVI-lea economia naturală începe să se destrame și crește economia de schimb”, iar la p. 80 se arată că „economia de schimb începuse deja să ia locul economiei naturale închise”. A afirma că încă din secolul al XVI-lea economia de schimb luase locul economiei naturale înseamnă a anticipa un proces economic care se va maturiza cu cîteva secole mai tîrziu. În schimb, procesul de separare a orașului de sat este pus de autorul lucrării menționate de-abia pe la începutul secolului al XV-lea (p. 5), în ciuda faptului că orașul din Moldova și din Țara Românească datează încă din vremea anterioară întemeierii statelor feudale românești de sine stătătoare. În legătură cu procesul de apariție a orașelor apare uneori tendința (p. 17) de a lega acest proces de existența drumurilor comerciale, teză combătută în istoriografia noastră actuală ca fiind neștiințifică. Tot pe această linie pare să se încadreze și afirmația făcută în lucrarea *Arta militară în Țara Românească la începutul secolului al XVII-lea (Radu Șerban)*, unde se arată că, la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea, ărgurile și orașele din Țara Românească „continuă să-și păstreze caracterul de centre comerciale mai mult decît de centre de producție” (p. 15), deși cu cîteva rînduri mai înainte (p. 14) se afirmase că

„baza producției în aceste orașe au format o meșteșugării”. Era firesc, prin urmare, ca orașele să fie înainte de toate centre de producție și apoi de schimb.

Criticabilă este, de asemenea preluarea necritică de către autorul lucrării *Arta militară a moldovenilor în perioada domniei lui Ion Vodă „cel Cumplit”* a opiniilor lui B. P. Hasdeu cu privire la reformele lui Ion Vodă expuse în lucrarea sa *Ion Vodă cel Cumplit*. Comentând acțiunea lui Ion Vodă de batere a monedei de aramă, autorul pare să transfere cauzele exploatării țărănimii medievale în domeniul circulației, afirmând că insuficiența cantitate de monedă de aramă a dus la adâncirea exploatării țăranilor moldoveni în a doua jumătate a secolului al XVI-lea (p. 23). Aceste considerații sînt confirmate de fraza în care se arată că „noua monedă a tăiat rădăcinile acestor căi de exploatare (a țăranilor — *St. O.*) și a contribuit la îmbunătățirea vieții materiale a țăranilor moldoveni” (p. 23). Tot alit de eronată este și afirmația de la aceeași pagină că, datorită măsurilor luate de Ion Vodă, „finanțele Moldovei erau într-o stare înfloritoare iar marea masă a contribuabililor era mulțumită”. Cu privire la mutarea reședinței domnești de la Suceava la Iași, autorul acceptă punctul de vedere greșit al lui B. P. Hasdeu, anume că această schimbare s-a petrecut în timpul domniei lui Ion Vodă (p. 22). Încheierea care se desprinde în chip firesc din citarea acestor câteva exemple are rostul de a atrage atenția autorului lucrării asupra greșitei metode de însușire fără un discernămint critic a concluziilor neștiințifice emise de vechea noastră istoriografie.

În fine, ca o ultimă observație la această primă parte a lucrărilor, se cade să atragem atenția autorului lucrării *Arta militară în Țara Românească...* asupra identificării acțiunilor sociale ale țăranilor pe timpul lui Mihai Viteazul cu răscoala, formă superioară a luptei de clasă (p. 14). Întrucît locuitorii satelor „s-au ridicat să se judească”, credem că e vorba de o formă inferioară a luptei de clasă. Atragem atenția totodată și asupra tendinței de modernizare a unor termeni care definesc anumite fenomene sociale ale epocii. La p. 15 și 172 se afirmă, de pildă că Radu Șerban, „a decretat moratoriul pentru stingerea datoriilor...”

În urma acestor citorva, dar semnificative observații pe marginea prezentării situației social-economice din Moldova și Țara Românească din epoca la care se referă studiile citate, considerăm necesar ca în viitor asemenea prezentări să respecte cuceririle științifice ale actualii noastre istoriografii unanim recunoscute și materializate în volumele de istorie a României recent apărute.

Precum am arătat mai sus, capitolele următoare reprezintă capitole de contribuție efectivă la cunoașterea artei militare folosite de oștile din Țara Românească și din Moldova. Observațiile ce urmează se referă la puterea militară a Moldovei (armament, fortificații) în vremea lui Ștefan cel Mare privesc nefolosirea tuturor rezultatelor obținute de cercetările arheologice efectuate mai ales în ultima vreme. Vorbind, de pildă, de mănăstirea Putna (p. 37), autorul arată că actualele ziduri ale mănăstirii datează din epoca lui Ștefan cel Mare; or, cercetările arheologice efectuate în anii 1954, 1955 și 1956 (în *Materiale și cercetări arheologice*, vol. IV și V) au arătat că zidurile actuale datează din secolele al XVII-lea, al XVIII-lea și al XIX-lea, singurele originale din perioada lui Ștefan cel Mare fiind turnul tezaurului și fundația zidului de incintă scoasă la iveală cu prilejul săpăturilor arheologice.

Cercetările arheologice efectuate la cetatea de scaun din Suceava au îmbogățit istoria epocii lui Ștefan cel Mare cu noi date. Era bine dacă autorul lucrării ar fi utilizat mult mai mult aceste rezultate, publicate în *S.C.I.V.* și *Materiale și cercetări arheologice*, pentru ilustrarea armamentului folosit, a modificărilor petrecute în sistemul de fortificație în funcție de nevoile legate de apariția artileriei (bastioanele semicirculare și săparea celui de al doilea șanț de apărare la cetatea Sucevei), precum și unele fortificații cu caracter temporar, ca, de pildă, cea de la Birlad, unde s-au întreprins cercetări în vara anului 1958, și care datează din epoca lui Ștefan cel Mare.

O ultimă chestiune este cea în legătură cu lupta lui Ștefan cel Mare la pîrlul Vodna sau așa zisul Cursul Apei din 18 noiembrie 1473 (p. 62-63). Cercetări recente, ulterioare apariției studiului col. Ion Cupșa, au arătat că locul bătăliei nu este, așa cum s-a crezut, în apropiere de Rîmnicu-Sărat, ci mult mai în interiorul Țării Românești, anume în apropiere de Gherghița, unde și astăzi există amintirea pîrlului Vodna, sau Vodnău (vezi P. P. Panaitescu, *Ștefan cel Mare și orașul București*, în „Studii”, 1959, nr. 6). În acest fel se explică și parcurgerea distanței de la locul bătăliei pînă la București de către oastea lui Ștefan în două zile cu o viteză de deplasare de circa 30 km pe zi, iar nu de 70 km cum vădit se exagerase pînă acum.

Încheind observațiile noastre, considerăm utilă inițiativa Editurii militare de a publica asemenea lucrări, inițiativă care trebuie continuată și pe viitor. Este necesar însă ca aceste lucrări să fie bine documentate, așa cum în mare parte sînt cele întocmite de Traian Mutașcu și de col. Ion Cupșa și asupra cărora am stăruit mai sus, pentru ca ele să răspundă pe deplin sarcinilor în legătură cu vasta operă de educare patriotică ce se desfășoară astăzi în patria noastră sub conducerea Partidului Muncitoresc Român.

Șt. Olteanu

DOUĂ SĂPTĂMÎNI ÎN ANGLIA

(26 februarie — 13 martie)

În virtutea acordului cultural încheiat cu Anglia, acad. Al. Graur, prof. Gh. Mihoc, prof. R. Răduleş membri corespondenți ai Academiei R.P.R. și subsemnatul am fost două săptămîni oaspeții Angliei. Instituția care ne-a primit și a organizat vizita noastră a fost *The British Council*, care se ocupă de relațiile culturale ale Angliei cu țările străine.

Primirea a fost deosebit de caldă și de prevenitoare. Am simțit în tot timpul vizitei noastre o mare prețuire pentru țara noastră și dorința vie de a stringe legăturile de colaborare cu noi.

Informat de mai înainte asupra specialității și lucrărilor noastre și asupra problemelor științifice care ne interesau, *The British Council* a organizat pentru fiecare din noi un program distinct, care ne-a permis să vizităm instituțiile și să luăm contact cu specialiștii din domeniul nostru de cercetare din principalele centre universitare engleze.

În instituțiile pe care le-am vizitat am fost întâmpinați de personalul de conducere care ne-a dat toate lămuririle cu privire la organizarea și destinația instituției.

Prima vizită am făcut-o la Arhivele Statului (*Public Records Office*), unde am văzut sălile de expoziție, cu documentele cele mai vechi și cu manuscrisele cele mai prețioase. Printre acestea din urmă am putut vedea *Domesday Book* (Cartea judecătii din urmă), care cuprinde recensământul efectuat în 1086, din ordinul lui William Cuceritorul, al tuturor domeniilor și resurselor lor.

Am răsfoit cataloagele și inventarele documentelor ambasadei engleze de la Constantinopol. Din sec. al XVII-lea, în aceste documente încep să apară știri despre țările române.

În program au fost prevăzute vizite la două societăți de istorie. Prima, *Royal Historical Society*, a fost întemeiată în 1868 de arhiepiscopul de York, W. Thomson, de către decanul capitalului de la Westminster, și de un număr de conți, pentru a promova studiile istorice prin publicarea de documente importante, de monografii și a unui periodic *Transactions*. Calitatea întemeietorilor, capi ai bisericii și aristocrației laice, indică împedea spiritul și orientarea societății. Societatea e organizată ca o Academie, cu membri titulari, membri asociați și membri corespondenți, formînd un corp de peste 850 membri.

În vremea noastră, o importanță politică mare a dobîndit *Institutul Afacerilor internaționale*, proiectat în 1919, în timpul conferinței de la Paris, unde delegația engleză, confruntată de francezi și de americani, a simțit nevoia unei cunoașteri mai temeinice a

problemelor internaționale. Așa a luat ființă în 1920 „Institutul britanic pentru afacerile internaționale”.

În 1926, Institutul a fost investit cu o chartă regală, care i-a permis, ca și societății de istorie, să adopte titlul de „regal”. Investiția prin chartă regală nu era un anacronism pur onorific: ilustra încadrarea Institutului în sistemul politic al claselor stăpînitoare britanice; în adevăr „Institutul regal pentru afacerile internaționale” a devenit un mare centru de studii pentru problemele internaționale la ordinea zilei. El publică din 1920-1921 un „Anuar al afacerilor internaționale” și o serie de studii intitulate „Privire asupra afacerilor internaționale” (de pildă: „Lumea islamică după pacea din 1919”, „Abisinia și Italia”, „Repercusivunile războiului din Spania, 1936-1937”, „Crisa cehoslovacă”, „Orientul mijlociu (1945-1950)”.

O serie de monografii sînt consacrate Commonwealth-ului, relațiilor dintre „Europa și U.R.S.S.”, Orientului Mijlociu, Africii, Asiei, Americilor.

Profesorul Barraclough, director de studii al Institutului, a consacrat un important studiu feudalismului german și a colaborat la istoria generală germană, *Propyläen Weltgeschichte*, cu un studiu intitulat: „Echilibrul european și noul imperialism”, care au făcut din d-sa un specialist de prim ordin în problemele germane. Am avut cu d-sa un schimb interesant de vederi asupra noii orientări a medievistilor englezi care, ca și cei din alte țări capitaliste de altfel, își concentrează atenția asupra studiului monografic al domeniilor feudale și al întreprinderilor particulare din ramura producției industriale și comerciale. Bazate pe o documentare directă mai largă, aceste monografii au scos la iveală fapte noi care ne permit reconsiderarea critică a unora din problemele evului mediu și ale Renașterii.

După societățile de istorie, principalul obiectiv al interesului nostru au fost universitățile. Prima vizită am făcut-o la „Institutul de studii slave și sud-orientale” al Universității din Londra, unde am ținut o lecție. Directorul Institutului e Hugh Seton Watson, care vorbește foarte bine românește, dar nu se mai ocupă de istoria noastră, ca tatăl său, ci mai ales de istoria Rusiei și a U.R.S.S. Prof. E. A. Tappe, care face parte din acest Institut, m-a invitat la masă la cantina Universității, unde iau masa studenții și membrii corpului didactic care locuiesc în suburbii sau chiar în afară de Londra.

Pe lângă cea din Londra, am vizitat universitățile din Oxford și Cambridge, cele mai vechi și mai cunoscute, și două universități din Scoția, cele din Aberdeen și Edinburgh.

Universitățile din Oxford și Cambridge sînt caracterizate mai ales printr-o organizare predominant tradițională, bazate pe sistemul colegial.

Colegiile sînt comunități autonome, care, prin corpul profesorilor, conferențiarilor și lectorilor, asigură învățămîntul, disciplina și administrația. Ansamblul lor constituie Universitatea. Încă înainte de sec. al XVI-lea, a fost consacrat principiul că nimeni nu poate fi membru al Universității dacă nu e membru al unui colegiu, și fapt important pentru semnificația lui socială, colegiul era liber să hotărască pe cine primește. Colegiile au devenit astfel un fel de cluburi aristocratice.

Chiar și azi, „certificatul general de educație”, care e un fel de diplomă de maturitate și se obține în fața unei comisii de profesori universitari, nu dă dreptul la intrare în Universitate, dacă studentul n-a fost primit într-un colegiu. Timp de secole universitățile din Oxford și Cambridge au fost rezervate aristocrației și marii burghezii, care puteau plăti taxele foarte ridicate și întreține viața de lux a studenților, a căror principală ocupație era sportul. Fiecare colegiu posedă terenuri de sport și echipe de fotbal, de cricket și de canotaj. Elementele cele mai bune ale echipelor colegiale formează echipele universității. Mecuriile între cele două universități erau evenimente naționale.

Științele naturii ocupau un loc foarte redus în aceste universități. Atita timp cît industria engleză a beneficiat de o supremație necontestată, nimeni nu s-a neliniștit. Dar, la sfîrșitul sec. al XIX-lea, a apărut concurența germană, bazată pe o tehnică și o organizare științifică superioare celor engleze, și universitățile din Oxford și Cambridge au trebuit să înființeze laboratoare pentru studiul fizicii, chimiei și biologiei. Or, diferitele colegii nu aveau nici spațiul potrivit, nici resursele necesare pentru a crea, pentru uzul lor exclusiv, asemenea laboratoare. Universitatea a trebuit să le creeze. Așa a apărut învătămîntul supracolegial, embrion al unor universități de tip continental. Universitățile care s-au înființat în secolul acesta nu mai consistă dintr-o asociație de colegii, ci sînt organizate pe facultăți de specialitate. Și Oxford a trebuit să urmeze exemplul. El are 14 facultăți.

În zilele noastre, sub influența succeselor crescînde ale tehnicii și științei sovietice, institutele tehnice se înmulțesc, limba rusă a intrat în învătămîntul mediu, iar la universitate s-au creat institute speciale pentru studiul limbii și istoriei ruse. Pentru a crea cadre tehnice capabile să urmeze exemplul sovietic, statul a trebuit să facă apel la elementele ridicate din păturile largi ale populației, să organizeze un învătămînt superior seral și să creeze un sistem de burse.

Vechea organizare, care făcuse din universitate centrul unei aristocrații intelectuale, trosnește azi din toate încheieturile sub presiunea forțelor progresului.

Am petrecut trei zile în Scoția, mai întii la Aberdeen, centru important încă din sec. al XII-lea, azi al patrulea oraș al Scoției. De la Aberdeen am plecat la Edinburgh, capitala Scoției, situat la intrarea lui Firth of Forth, avînd 500 000 locuitori. Așezat pe coasta unui deal dominat de un castel fortăreață, care se ridică pe o stîncă înaltă de 130 m., orașul a servit ca reședință regilor Scoției.

Edinburgh e sediul celor mai înalte autorități scoțiene, al unui episcop anglican și al unui arhiepiscop catolic. Universitatea, întemeiată în 1583, are o clădire mai impunătoare decît Sorbona.

Aici am făcut cunoștința decanului Facultății de Arte, Mr. Denys Hay, specialist în istoria Renașterii italiene, cu care am avut un schimb de vederi interesant și care m-a invitat să vizitez biblioteca și sala festivă, unde se păstrează masa rotundă din mahon de care s-a servit Napoleon la Sfînta Elena.

De la Edinburgh m-am întors, duminică 4 martie, la Londra, cu avionul, pentru a pleca a doua zi după amiază la Oxford. Seara, invitat la masă de reprezentantul lui The British Council, care locuiește la țară, am întîlnit pe profesorul Barnett, care astă-vară a fost la cursurile de la Sinaia și care predă la Oxford franceza, pe prof. E. F. Iacob, specialist în istoria Renașterii și prof. C. A. Macartney, specialist în istoria Ungariei și a țărilor sud-est europene.

A doua zi dimineața am vizitat principalele colegii din Oxford, iar la prînz am fost oaspetele profesorului Deakin, reprezentantul Universității din Oxford la serbările centenarului Universității din Iași. D-sa e directorul colegiului St. Antony, unde am luat masa cu un grup de profesori, printre care arheologul Sir Ronald Syme, care a fost oaspetele nostru anul trecut, cu profesorii Haywood și Willis, specialiști în istoria U.R.S.S.

În ultimele zile petrecute în Anglia, cu prof. Tappe am vizitat Cambridge, unde am întîlnit pe prof. D. H. Green care a urmat vara trecută cursurile noastre de la Sinaia și pe prof. C.R. Cheney, care e autorul unei istorii a papalității în sec. al XIII-lea.

Ultima vizită în afară de Londra a fost la Canterbury, în sud-estul Angliei, care a fost supus bombardamentelor aviației hitleriste în timpul ultimului război și a suferit daune considerabile.

La Canterbury ruinele provocate de raidurile germane pun insistent întrebarea : cum aș putea fi așa de repede uitate aceste lucruri ?

Insularitatea care a oferit Angliei 900 de ani de imunitate, în care timp a putut să se dezvolte în liniște, a devenit o prejudecată anacronică de când avioanele și misilele au suprimat Canalul Mincii. Planurile pentru construcția tunelului care va lega Anglia de Franța par a fi ajuns în faza de executare: poporul englez se resemnează să redevină continental ca pe timpul Plantagenetilor.

Iată, în linii mari, Anglia pe care The British Council ne-a făcut toate înlesnirile s-o vedem. E, în primul rând, pătura intelectuală a poporului englez. Dar dincolo de această pătură sînt masele muncitoare, cu care n-am venit în contact, a căror existență n-am întrezărit o decît din revendicările ei și din grevele frecvente prin care le susține.

În universități e o puternică mișcare pentru dreptul la învățătură a tinerilor fără mijloace printr-un larg sistem de burse și pentru modernizarea sistemului de învățămînt. Ca și în Franța și în Italia, am constatat un puternic curent, de care exemplul U.R.S.S. nu e străin, de legare a teoriei de practică, de apropiere a învățămîntului medical de spitale și a celui tehnic de uzine și de laboratoare.

Aceste transformări sînt de bun auguriu pentru cauza păcii. Toți oamenii cu care am stat de vorbă mi-au lăsat impresia unei profunde dorințe de pace. Ei sînt pentru conviețuirea pașnică, fiindcă ei înșiși au nevoie de pace pentru a reconstrui Anglia pe alte temelii decît cele din trecut.

Acad. prof. A. Ofetea

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ DE LA LENINGRAD (martie 1962)

În zilele de 14 - 16 martie 1962, la Leningrad, în cinstea celei de-a 84-a aniversări a eliberării Bulgariei de sub jugul otoman și celei de-a 14 aniversări a încheierii tratatului de prietenie, colaborare și ajutor reciproc între U.R.S.S. și R.P. Bulgaria, a avut loc o sesiune științifică de comunicări.

Sesiunea a fost organizată de filiala Leningrad a Asociației de prietenie sovieto-bulgară, cu participarea secției istorico-militare de pe lângă Academia de Științe din U.R.S.S., a Muzeului Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și a Muzeului de istorie din Leningrad.

Au fost prezentate 30 de comunicări, din care 9 comunicări s-au referit la războiul ruso-turc din 1877 - 1878, la colaborarea ruso-bulgară, la participarea și contribuția României la acest război, probleme care interesează direct istoria patriei noastre. Lucrările conferinței au fost deschise de prof. A. S. Bușmin, membru corespondent al Academiei de Științe a U.R.S.S., iar în ședința plenară din 14 martie 1962 au ținut comunicări S. A. Nikitin, doctor în științe istorice, generalul-maior Gh. N. Karaev, candidat în științe istorice, colonelul-inginer A.D. Ivanov, colonelul bulgar Iono Mitev și lectorul Nicolae Ciachir de la Universitatea din București.

Comunicarea lui Nicolae Ciachir: *Unele aspecte privind contribuția României la eliberarea Bulgariei în războiul din 1877-1878* a fost primită cu interes.

În zilele de 15 - 16 martie, comunicările s-au ținut în cadrul a 3 secții: 1. secția istorico-revoluționară; 2. secția istorico-militară; 3. secția muzeistică.

Referitor la istoria patriei noastre și mai ales pentru perioada 1877 - 1878, au prezentat interes comunicările lui L. N. Deriughina: *Cum s-au reflectat evenimentele din războiul din 1877-1878 în literatură*, a lui Tsvetan Semeonov, cercetător științific principal al Muzeului din Plevna: *Rămășițele fortificațiilor turcești și a liniei de blocadă ruso-române din jurul Plevnei*

(1877), a Elenei Pencova, cercetător științific principal al Muzeului din Plevna : *Ajutorul populației bulgare dat trupelor care asediau Plevna în 1877 etc.*

La această conferință a participat ambasadorul R.P. Bulgaria în U.R.S.S., Liuben Gherasimov, generalul-colonel M.N. Șarohin, comandantul armatei 37 sovietice care a participat în 1944 la eliberarea Bulgariei și numeroși oameni de știință, cercetători din Moscova și Leningrad.

În ședința plenară din 16 martie 1962, generalul-maior Gh. N. Karaev a prezentat propuneri privind colaborarea viitoare. Amintim că în iunie 1961 la Sofia, la o sesiune militară, generalul-maior Karacv a prezentat o comunicare privind *Colaborarea ruso-română la Plevna în 1877*, iar colonelul A. D. Ivanov a prezentat comunicarea *Acțiunii militare comune ruso-române în luptele pentru Grivița (1877—1878)*. Generalul-maior Karaev a propus ca, în viitor, filiala Leningrad a secției de istorie militară de pe lângă Academia de Științe a U.R.S.S. să-și lărgescă planul tematic pentru a se ocupa și cu studierea tradițiilor comune de luptă a țărilor lagărului socialist.

Rămâne ca istoricii din țara noastră să se alătore acestor propuneri și împreună cu istoricii sovietici și din celelalte state ale lagărului socialist să-și concentreze și mai mult eforturile în această direcție.

N. Ciachir

MUZEELE ISTORICE REGIONALE DIN ORAȘUL BRAȘOV

Prin vechimea și importanța sa ca centru economic încă din sec. al XIV-lea, cît și prin numărul relativ bogat de monumente care-l înfrumusețează, Brașovul — marele oraș al industriei noi — păstrează încă vie strălucirea trecutului. Vestit centru meșteșugăresc, răspîntie și punct de legătură al principalelor drumuri comerciale pe care circulau produsele celor trei țări române, ale Europei Centrale și ale Orientului, Brașovul deține bogate arhive, grăitoare mărturii ale importanței sale în evul mediu. În monumentele sale, ca și în documentele păstrate se oglinDESC, în afară de trecutul orașului, istoria legăturilor dintre cele trei țări române.

Muzeele istorice înființate de curînd aci au menirea de a prezenta maselor largi de vizitatori romîni și străini bogata istorie a orașului și a regiunii, încadrate în ansamblul istoriei Romniei.

În Muzeul regional, la parterul impunătoarei clădiri datînd din sec. al XV-lea, care odinioară a adăpostit sfatul orașului, s a reorganizat recent secția istorică. Ea este concepută după schema generală a muzeelor istorice din toată țara, ilustrînd cu materialele din regiune principalele etape de dezvoltare social-economică și culturală ale țării noastre. Exponatele sînt orînduite cronologic începînd din epoca paleolitică pînă azi.

Cîteva observații de ordin general privind fondul expunerii se impun. Ele se referă mai ales la conținutul de idei, autenticitatea și valoarea documentară a exponatelor, legătura lor cu textele etc.

În genere, obiectele expuse ca și textele care le comentează sînt lipsite de precizări privitoare la datarea și proveniența lor. În acest mod sînt prezentate materialele dace și romane din sala cu materiale privind orînduirea sclavagistă, armele din sala feudalismului etc. Alteori se folosesc reproduceri după stampe fără nici o indicație ; de pildă, la panoul despre Mihai Viteazul sînt prezentate gravuri, ilustrînd bătălii, lipsite de orice lămurire. Textele în genere mult prea abundente și lungi, raportate la exponatele relativ sărace pentru ilustrarea epocii

feudale, sînt uneori destul de confuze. Alteori explicațiile nu au nici o legătură cu exponatele. Astfel, textul amintind tratatul comercial al lui Vladislav cu Brașovenii nu are nimic comun cu cele trei obiecte din vitrina de sub el : o balanță romană (?) conform indicației etichetei, un cot de lemn și cîtiva leți din veacul trecut. Uneori, materialele ilustrative expuse sînt cu totul improprii, fiind lipsite de autenticitate și valoare documentară. Migrația popoarelor este evocată prin stampe din veacul trecut sau prin picturi moderne. Este drept că, pentru aceste evenimente, nu există ilustrații, dar nici astfel de imagini nu sînt evocatoare. În alte cazuri, destul de numeroase, deși s-au păstrat gravuri sau desene originale, de epocă, se utilizează tot imagini moderne. Portretul lui Iancu de Hunedoara este reprezentat printr-o gravură din sec. al XIX-lea, iar acela al lui Matei Corvin, prin statuia ecvestră înălțată în secolul trecut la Cluj. În locul unui portret contemporan al lui Ștefan cel Mare, se expune o sculptură, realizare recentă lipsită de valoare documentară și de însușiri artistice. Continuînd acest procedeu generalizat în tot muzeul, răscoalele sînt ilustrate cu tablouri din pictura modernă, iar portretele lui Horia, Cloșca și Crișan sînt opera unui sculptor actual. Nu este folosită nici una dintre numeroasele imagini contemporane răscoalei. Diversele arme medievale expuse sînt însoțite de reproduceri, în care apar cavaleri în armuri sau scene de luptă, după stampe occidentale, cu toate că astfel de imagini s-au păstrat chiar în Transilvania.

Pe lângă toate aceste observații, care în aparență sînt de formă și de amănunt, iar în fapt condiționează însăși conținutul și profilul muzeului, semnalăm cîteva omisiuni care ne par încă și mai grave.

Între stațiunile arheologice din etapa migrațiilor nu figurează de fel Brateiul, așezare recent cercetată, din apropierea Mediașului, importantă pentru cultura materială a autohtonilor din secolele V—VI. De asemeni, în explicația dată lingoului de aur din sec. al IV-lea, expus în copie, nu se face indicația că un exemplar identic se găsește la Cabinetul numismatic al Academiei R.P.R. din București.

Construirea cetăților Feldioara, Rupea și Rîșnov este pusă în legătură cu pericolul turcesc din sec. al XV-lea, deși se cunoaște că Feldioara și Rîșnovul sînt atribuite cavalerilor teutonici și aparțin primei jumătăți a sec. al XIII-lea, iar Rupea după unii cercetători ar data la origină dinaintea sașilor, fiind modificată și amplificată ulterior (K. Horedt : *Zur Siebenbürgischen Burgenforschung*, în „Südostforschungen”, 1941, VI, p. 592).

Într-un text din sala feudalismului, în care se prezintă viața economică, sînt redată numai unele aspecte unilaterale despre negoțul la Brașov pînă în sec. al XVII-lea, cînd apar Companiile grecești. În genere, cu excepția panourilor în care sînt evocate momentele cele mai mult cunoscute din istoria Romîniei, legate de domniile lui Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, activitatea economică și culturală a populației din Scheii Brașovului, nu este oglindită conform realității istorice.

Cu un oarecare regret de a fi aflat prea puține fapte despre istoria regiunii, și prea multe generalități, care se găsesc în orice alt muzeu istoric din țară, vizitatorul obișnuit, ca și cercetătorul avertizat, se îndreaptă spre muzeul intitulat : „Cetatea Brașovului și fortificațiile din Țara Birsei”. Acesta este o subsecție a muzeului regional, funcționînd în impunătorul bastion înălțat de breasla țesătorilor din oraș în sec. al XV—XVI-lea. Acest edificiu, printre puținele păstrate în perfectă stare, impresionează dintru început pe vizitator, care, mai înainte de a fi văzut muzeul, ar dori să afle mai multe date istorice în legătură cu construirea și rolul lui în ansamblul fortificat al orașului. Totodată, se impuneau explicații mai bogate asupra breslei țesătorilor, organizării și contribuției ei la apărarea orașului.

Intrînd în muzeu, încă de la început vizitatorul este surprins că regăsește aici o serie întregă de exponate pe care le-a mai văzut o dată în Muzeul regional. De pildă, inscripția castrului roman de la Cumidava, expusă în original în muzeul regional, este reprodușă aici într-un

desen, sub care într-o imensă vitrină se află cartea în care ea a fost publicată și fotografiată. Niciun fel de comentariu nu însoțește aceste exponate, întrucât aici, fiind seama mai ales de preocuparea impusă chiar de titulatura muzeului.

Unele fotografii de cetăți din Muzeul regional apar și aici. Dar o dată cu ele, vizitatorul resimte aceeași superficialitate și imprecizie în ilustrarea ideilor, alegerea și explicarea exponatelor. Ca și în Muzeul regional, lipsesc datele precise ale monumentelor și evenimentelor. Textele sînt neconcludente, iar exponatele autentice sînt uneori înlocuite cu documente inproprii sau mult mai noi. În acest muzeu, confuzia și omisiunile se resimt și mai puternic, dat fiind că limitarea conținutului ar fi impus o studiere mai aprofundată a materialelor expuse și cunoșterea amănunțită a istoriei orașului Brașov și Țării Bîrsei.

În sala I a, după inscripția romană apare planul cetății Telu, apoi Gorița, Cetatea Buzăului, Lempeș și Sînpetru.

Harta mare a Țării Bîrsei, frumoasă ca realizare grafică, prin confuzia legendei rămîne însă greu de deslușit de către vizitator. Varietatea și inconsecvența criteriilor după care s-au clasificat monumentele surprinde și dă loc la întrebări, rămase tot fără răspuns și în expunerea care-i urmează. Ne vom opri asupra ei, deoarece este o pildă de cum nu trebuie folosită o hartă într-un muzeu. Mai întîi sînt marcate cetățile daco-romane, iar după ele sînt grupate „Cetățile de origine incertă” (Brașovia, Gorița, Buzăul) și „Cetățile din perioada cavalerilor teutoni” (Rucărul, Codlea, Hălchiua). După acestea, sînt marcate cu alte un semn deosebit „Cetățile Bran și Brașov”, urmate de alte două noi categorii „Cetățile țărănești” și „bisericele-cetăți”. Dacă clasificarea ar fi urmărit criteriul cronologic marcînd marile etape istorice cunoscute, în mod logic cetățile atribuite teutonilor, ca și toate celelalte care urmează purtau același semn încadrîndu-se în grupa mare a cetăților feudale. Pentru un necunosător, din această hartă apare că ar fi existat în trecutul Țării Bîrsei o perioadă istorică a „Cavalerilor teutoni”, la fel de importantă ca aceea daco-romană sau a migrațiilor. După sistemul obișnuit, pare-se, muzeelor istorice din Brașov, harta este lipsită de vre-o indicație cronologică. Aici este menționată Cetatea Crucii din Pasul Tătarilor în grupa cetăților incerte, deși a fost considerată ca cetate teutonică (vezi V. Vătășianu : *Istoria artei feudale în Țările Românești*, vol. I, p. 11 și p. 14, fig. 3), iar cetatea Feldioara este cuprinsă în categoria cetăților țărănești. Cea mai bine păstrată, cu multe particularități arhitectonice, Feldioara este după părerea majorității cercetătorilor (vezi V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 11-12, fig. 1, întreaga bibliografie), poate cea mai sigură construcție teutonică.

Într-o imensă vitrină este expusă fotocopia documentului din 1213, prin care Wilhelm, episcopul catolic al Transilvaniei, fixează drepturile cavalerilor teutoni în Țara Bîrsei. Vizitatorul nu capătă însă nici un fel de altă lămurire cu privire la cavalerii teutoni, nici măcar asupra datei documentului. Se presupune oare, de organizatorii muzeului, că toată lumea cunoaște istoria efemeră a acestor cavaleri în Transilvania ?

În vitrina cu arme din sec. al XIII-XIV-lea, este datat doar un paloș, celelalte obiecte sînt doar presupuse aparținînd aceleiași epoci. Pe peretele vitrinei sînt reprezentați cavaleri, fie din sec. al XI-lea, fie din sec. al XV-XVI-lea, după stampe sau monumente occidentale, cu toate că s-ar fi putut folosi imagini din picturi murale din sec. al XIII-XVI-lea și stampe din sec. al XV-XVI-lea din Transilvania.

O serie de fotografii cu totul nesugestive, vechi și slabe sub raport tehnic, încearcă să illustreze cetățile Hălchiua, Codlea și Rucăr. Branul este reprezentat tot printr-o fotografie veche și printr-o machetă, fără altă indicație cu privire la modificările pe care știm că le-a suferit castelul în decursul vremii.

Sala a II-a este dominată de macheta orașului Brașov care lasă impresia că vom afla informații mai multe și mai precise legate de dezvoltarea și istoria orașului medieval.

Dar și aici ilustrarea este săracă, iar când există în documente originale, nu este bine valorificată. De pildă, lipsesc xilogravurile cele mai vechi din sec. al XVI—XVIII-lea, în care este reprezentat orașul Brașov, utilizându-se doar stampe și fotografii din secolul trecut. Unica stampă originală, foarte interesantă, din sec. al XVIII-lea este așezată, fără niciun comentariu, la o înălțime apreciabilă, deasupra ușii, astfel încât ea nici nu poate fi bine văzută. Deși s-au păstrat numeroase planuri ale orașului Brașov, cele mai vechi fiind din sec. al XVII-lea, ele nu sînt folosite în prezentarea machetei pentru a putea înțelege creșterea teritorială a orașului, vechimea monumentelor, existența unor construcții dispărute etc. De asemenea, lipsește din machetă marcarea cartierelor și străzilor de importanță economică ale orașului.

Cartierul Scheilor cu istoria sa atât de interesantă sub raport economic, politic și cultural este inexistent în prezentare. În genere, lipsește total preocuparea de legăturile Brașovului cu Țara Românească și Moldova, legături ilustrate chiar prin documentele păstrate la Schei.

Armuri și arme din epoci diferite, unele însă de proveniență și autenticitate dubioasă, înfrumusețează expunerea. Vizitatorul care ar dori să desprindă din acest muzeu firul istoric al dezvoltării și rolul cetății Brașov, va pleca însă din muzeu fără să fi aflat de fapt nici o noțiune precisă. Un muzeu istoric trebuie să ilustreze, cu câteva imagini sugestive din epocă, câteva idei sau chiar o singură idee, care să poată fi susținută și urmărită clar de-a lungul expunerii. Cîteva date precise sînt absolut necesare vizitatorului. Pentru aceasta organizatorii trebuie să cunoască însă cu mult mai aprofundat problemele generale ca și acelea de amănunt ale temei pe care își propun s-o ilustreze în muzeu. Cîteva fotografii răzlețe și obiecte incert datate nu pot fi suficiente pentru a încheia o idee unitară și clară pentru vizitatori. Un astfel de muzeu poate produce mai mult confuzie necontribuind în fond la îmbogățirea cunoștințelor despre un oraș sau o regiune.

Corina Nicolescu

CRONICĂ

Acad. Constantin Daicoviciu, președintele Secțiunii de Științe Istorice a Academiei R.P.R., rectorul Universității Babeș-Bolyai din Cluj, a fost ales membru corespondent al Academiei austriace de științe din Viena în sesiunea acesteia din luna mai a.c.

★

La 15 aprilie 1962 s-a deschis la Varșovia o conferință internațională în problemele istoriei mișcărilor de rezistență. La lucrările conferinței au participat delegații din 20 de țări. Din R.P. Română a participat o delegație alcătuită din N. Goldberger, Gh. Zaharia, directori adjuncți ai Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., și Mihai Fătu, șef adjunct de catedră la Școala superioară de partid „Ștefan Gheorghiu”.

★

O delegație a Academiei R.P. Române, formată din acad. E. Condurachi și prof. D. Pippidi, a participat la conferința internațională de studii clasice, care a avut loc la Plovdiv (R.P. Bulgaria) între 24 și 29 aprilie 1962.

★

În ziua de 4 iunie a.c., în sala de ședințe a Institutului de istorie al Academiei R.P.R., prof. A. E. Boltin, directorul adjunct al Institutului de marxism-leninism de pe lângă C.C. al

P.C.U.S., a conferențiat despre unele probleme legate de publicarea lucrării *Marele război pentru Apărarea Patriei*, în 6 volume.

La ședință au participat cercetători ai Institutului de istorie a partidului, ai Institutului de istorie al Academiei, cadre didactice de la Academia Militară Generală, profesori, redactori care au audiat cu deosebită atenție conferința.

★

În ziua de 8 iunie a.c., în sala de ședințe a Muzeului de istorie a orașului București, în cadrul Societății de științe istorice și filologice din R.P.R.-Filiala București, acad. A. Oțetea a ținut comunicarea *K. Marx și români*. Au participat cercetători de la Institutul de istorie al Academiei R.P.R., profesori, muzeografi.

★

Sub auspiciile Institutului român pentru relațiile culturale cu străinătatea, în ziua de 16 iunie a.c. a avut loc, în sala „N. Cristea” din Capitală, deschiderea expoziției organizate cu prilejul celei de-a 80-a aniversări a nașterii lui Gheorghe Dimitrov.

Cuvântul de deschidere a fost rostit de Gh. Zaharia, director adjunct al Institutului de istorie a partidului, care a vorbit despre activitatea lui Gheorghe Dimitrov, eminent militant al mișcării muncitorești bulgare și internaționale, luptător neobosit împotriva fascismului și războiului.

A luat apoi cuvântul ambasadorul R.P. Bulgaria la București, Ivan Kinov, care a relatat că poporul bulgar cinstește cu profund respect memoria lui Gheorghe Dimitrov și a mulțumit pentru organizarea acestei expoziții, expresie a legăturilor prietenești dintre popoarele română și bulgar.

Asistența a vizitat apoi expoziția, care ilustrează prin fotografii viața de luptă a strălucitului fiu al poporului bulgar.

★

Între 18—22 iunie acad. E. Condurachi, directorul Institutului de arheologie al Academiei R.P.R. și prof. univ. D. Pippide au participat la adunarea generală a Uniunii academice internaționale, care a avut loc la Bruxelles.

* * * *Documente privind Unirea Principatelor*, redactor responsabil acad. A. Oțetca. I. Documente interne (1854—1857). Volum întocmit de Dan Berindei (responsabilul volumului), Elconora Alexiu, Trifu Selca și Apostol Stan, Edit. Acad. R.P.R., București, 1961, XCIV + 779 (781) p.

De curând a ieșit de sub tipar volumul I din cele cinci ale colecției *Documente privind Unirea Principatelor* și al doilea în ordinea apariției, volumul II, *Rapoartele consulatului Austriei din Iași (1856—1859)*, precedându-l cu 2 ani.

Documentele inedite făcând obiectul volumului de care ne ocupăm sînt acte interne atât din Moldova, cît și din Țara Românească, emanate de la foruri administrative sau adresate acestora în perioada 1854—1857.

Bogatul material constituit de cele 841 de documente, pe o întindere de aproape 700 de pagini (683), vin să completeze cu abundență de amănunte și cu informații noi datele cunoscute cercetătorului din colecția de 10 volume de *Acte și documente relative la istoria renașterii României*¹.

Deși cu caracter administrativ, majoritatea actelor amintite ne pun la îndemnă multiple date de interes politic. Așa sînt, de pildă, cererile și rezoluțiile dintre anii 1854 și 1857 în legătură cu întoarcerea în Țara Românească a unor exilați politici de la 1848, cum au fost Nicolae Pleșoianu (doc. 348, 349, 350, 351, 352, 353, 396, 397, 463), Grigore Perceț, fratele lui Cezar Bolliac (doc. 343, 344, 383, 384), C. Serghiadi și I. Bălăceanu (doc.

354, 355), Popa Șapcă (doc. 358, 359), Radu G. Goleșcu (doc. 409, 410), N. Apolonie (doc. 361), A. Pălcologu (doc. 392). A. G. Goleșcu-Negru și A. C. Goleșcu-Albu (doc. 402, 403, 408, 409, 410).

Alte acte ne informează asupra întoarcerii în țară a lui Ioan Măiorescu, A. Cristofi, Gr. Serghie, Aron Florian și C. Alexandrescu (doc. 386, 393, 394, 395, 398, 401).

O corespondență pe linie administrativă conținînd nu mai puțin de 9 piese se duce numai în jurul intrării în țară a lui N. Pleșoianu, căruia i se refuză în repetate rînduri acest lucru, pentru ca, în același timp, împotriva lui Alexandru Manu, „ce a luat parte în evenimentele din 1848” dînd „dovezi necurmat de un duh neastîmpărat” și „de uneltiri cu soșietăți secrete”, să se cmită ordin de expulzare, pentru că ar fi complotat „împotriva bunicii orînduiciei și liniștii obștii (doc. 362, 363, 364).

Cîteva documente semnalcaza sfîrșitul domniilor lui Grigore Ghica și Barbu Știrbei (doc. 3, 372, 373) și înlocuirea lor prin caimacamii Toderița Balș și Al. Ghica (doc. 1, 398).

Plecarea lui Barbu Știrbei e anunțată de Ministerul de Interne cîrmuitorilor de districte, punîndu-li-se în vedere de a păzi măsurile polițienești „întru toată întregimea și exactitatea lor, spre liniștita petrecere a

¹ Cf. *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, București, 1889—1909.

locuitorilor” (doc. 373), ceea ce arată îngrijorarea autorităților față de posibile mișcări în rândurile populației.

Și alte documente înregistrează asemenea mișcări, alături de o serie de măsuri arbitrare cu care Toderiță Balș și Al. Ghica înțeleg să și inaugureze caimacamia. Astfel, la 1 august (T. Balș fusese investit cu noua sarcină la 11/23 iulie din același an), Ministerul de Interne al Moldovei transmite ispravnicilor din Botoșani și din Dorohoi instrucțiunile guvernului pentru a zădărnici activitatea unor „oarecare răi voitori deghizați în costumuri, spre a tulbura liniștea pacinicilor lăcuitori prin feluri de cuvinte zădărnitoare, pentru de a nu se întinde un rău ca acesta” (doc. 5).

Elocventă pentru aplicarea acestor măsuri este arestarea și anchetarea lui Iancu Holban, pentru vizita sa făcută la moșia Izvoarelor, îmbrăcat în „straii de țară” (doc. 6, 7, 8). Că măsurile luate împotriva acestuia nu constituiau un fapt izolat o arată și protestul lui N. Voinov împotriva arestării lui și a confiscării, ca și în cazul lui I. Holban, a „straielor naționale” ce le avea „făcute de mult” (doc. 9).

Semnificativ pentru problemele care agita țărănimea în acea vreme e mai ales ordinul secret al Ministerului de Interne al Moldovei adresat dregătorului ținutului Iași, prin care se prevedeau măsuri împotriva acelor persoane care „purtându-se prin sate, s-ar fi încercând sub feluri de dișarti închipuiri a introduce printre locuitorii duh de răzvrătiri și de nesupuneri la datoriile ce-i privesc către proprietate” (doc. 15).

În Țara Românească, Ministerul de Interne cere administrației districtului Olt să aresteze „individ⁹⁹ care „se preumblă... pe la proprietari cu feluri de vorbe netrebnice și încă cu cercare a se tipări pe foi volante ce poartă cu dișii” (doc. 387). Tot în districtul Olt cade în mâinile autorităților reacționare Tănase Constantin Lupu din Izvoarele de Jos, viitor deputat în Adunarea ad-hoc, care „s-ar fi ivit în satul Viișoara cu niște hîrtii, făcînd propagantă printre lăcuitori ca să le iscălească

fără să aibă vreo ordină a guvernului” (doc. 388, 389).

O cantitate însemnată din piesele documentare cuprinse în volum privesc aplicarea firmanului electoral pentru adunările ad-hoc, cu tot cortegiul de probleme pe care acest act le ridică în legătură cu dreptul de a alege și de a fi ales (cf. doc. 29, 31, 37, 39, 45, 414, 415, 417, 419, 426, 427, 428, 429, 430 445, 447 453, 458, 460, 461, 472). „Variatatea problemelor puse în discuție de rapoarte se remarcă în introducere atestă însemnătatea dată acestor alegeri, dar, totodată, dau o imagine sugestivă privind stadiul de dezvoltare social-economică a țării. În sfințit, ele furnizează prețioase elemente de informații referitoare la problemele de drept ale vremii. Ipotecile, averile zestrele, sechestrurile, drepturile electorale ale funcționarilor și intelectualiilor, drepturile străinilor, localul de vot, modalitatea înscrierii în listele electorale, atribuțiile electorale ale organelor administrative, problema embaticurilor, dovedirea dreptului de proprietate sînt problemele cele mai de seamă ridicate de difrictele administrației muntene” (p. XVIII—XIX).

În Moldova, unde oficialitatea făcea toate eforturile pentru a obține rezultate favorabile reacțiunii, chestiunile procedurale erau mai puțin luate în discuție. În schimb, cererile, reclamațiile și protestele în legătură cu includerea în listele electorale fac obiectul unui foarte important număr de acte administrative (cca. 100).

Printre cei care cer a fi înscriși sau protestează pentru faptul de a fi fost excluși din listă întîlnim nume ca cele ale doctorului Gheorghie Cuciuran (doc. 50), al postelnicului doctor Costachi Vîrnav (doc. 77), al inginerului Scarlat Ozvalt (doc. 79), al vornicului Grigore Cuza, „pămîntean din moși și strămoși” (doc. 81), sau al postelnicului Mihăiță Jora, omis din listele de alegători ale marilor proprietari din cauza ipotecilor care grevau asupra proprietăților sale (p. 97).

Pentru dreptul de a vota sînt de asemenea aduse în discuție de către sfatul orășenesc al orașului Iași atît diplomele și titlurile lui

Damaschin Bojincă, cît și ale lui Mihail Kogălniceanu, „care pe lîngă atestat a mai înfățișat și o diplomă a Universității din Berlin cu data din 27 octombrie anul trecut 1837, dar fiind scrisă în dialectul latin nu i s-a putut cunoaște cuprinderea” (doc. 56).

Proteste pentru nefecscrieri în listele electorale se întîlnesc și în Țara Românească. Semnificative sînt și protestele unor colectivități, ca aceea a locuitorilor din Cerneți (doc. 442) sau a negustorilor din Rușii de Vede (doc. 502), care fac întîmpinare pentru a-și apăra dreptul de vot, motivînd că „parte a nației sîntem și noi” (*ibidem*).

Parte din documente ne informează asupra activității adunărilor și cluburilor electorale, asupra contracarării acestor forme de luptă de către autoritățile administrative, ca și asupra rezistenței opuse de alegători față de dizolvarea cluburilor (doc. 473, 476, 477, 478, 492, 527).

Nu lipsesc nici informații în legătură cu activitatea comisiei de informare a puterilor europene, asupra sosirii în țară a comisarilor care făceau parte din comisie, date asupra itinerariilor, asupra primirii făcute sau a cazării acestora, cum a fost reprezentantul Porții Savfet-effendi, reprezentantul Franței Talleyrand Périgord, reprezentantul Regatului Sardiniei Benzi sau ambasadorul belgian Blondeel (doc. 11, 12, 13, 16, 35, 38, 374, 375, 376, 378, 379, 380, 381, 411).

Listele electorale din Țara Românească sînt izvoare de primă mînă și din punct de vedere social-economic, datele statistice pe care le cuprind prezentînd un deosebit interes. Listele ne informează asupra orginii sociale, a vîrstei și rangului alegătorilor, asupra proprietăților lor, cu detalii asupra provenienței acestora (prin moștenire, cumpărare sau primire de zestre), suprafața, calitatea acestora, venitul care-l aduceau, precum și numărul clăcașilor din cuprinsul lor și relațiile de clasă. Listele alegătorilor orășeni indică proprietățile în case, bani și prăvălii, ca și valoarea acestora. Listele mai atestă de aseme-

nea prezența a numeroși burghezi stăpîni pe întinse proprietăți, alături de vechea boierime, reflectînd astfel procesul de întărire economică a burgheziei.

În Moldova, documentele din aceeași perioadă de timp demască falsificarea grosolană a alegerilor din iulie la Iași, de pildă, M. Kogălniceanu apare numai cu 3 voturi față de A. Sturza, care obține 212 (doc. 165) —, ca și dîrza opoziție față de teroarea dezlănțuită de guvern. Să cităm aici doar cazul locuitorilor din Podgoria Copou, care se duc să reclame la consulatul Franței abuzurile electorale (doc. 150, 169, 170, 171), protestele din ținutul Suceava „pentru silnicia ce au întrebuintat domnul administrator cu jandarmii” în noaptea de 8 iulie, aducîndu-se „mai mulți plăieși înarmați cu ciomege și furci de fer chiar în zioa alegerii, cîri iarăși sta grupați împregiurul nostru” (doc. 157).

Repetarea alegerilor cu intensificarea luptei electorale din partea unioniștilor și a revendicării dreptului de a vota din partea celor opriți de la vot o ilustrează de asemenea un număr însemnat de documente (doc. 179, 180, 181, 182, 188, 189, 193, 197, 205, 207, 210, 218, 224, 226, 228, 240 etc.). Sînt aleși de data aceasta M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, C. Hurmuzachi, cu unanimitate de voturi, C. Negri, A. I. Cuza. Galații, care i-a ales pe acești doi din urmă, intenționa să-i sărbătorească cu muzică militară pe uliță (doc. 293).

Ca reprezentanți ai țărînimii desprindem din documente numele lui Ioan Roată, Ioan Levardă, Pandelache Crotloru.

În Țara Românească documentele ne înfățișează o întregă galerie de deputați ai țărînimii sau delegați ai acesteia, despre unii putînd să găsim informații necunoscute pînă acum. Astfel, Tănase Constantin, luptător și propagandist de prima mînă pentru Unire și drepturile țărînimii, Ghiță Ioan, lăcătuș, Dumitru Zachicea, Teodosie Mugescu, Stroe Ivașcu, C. Moglan, N. Mazilu, Marin Pircălăbescu, Ene Cojocar, Mălăeru sau Stan Panait.

Interesante sînt și știrile inedite pe care le conțin o serie de documente referitoare la alegerea cu mare majoritate, uneori chiar cu unanimitate de voturi, a deputaților orașelor în Adunarea ad-hoc a Țării Românești. De exemplu, pe Nae Stănescu, deputat al orașului Buzău, „cu o mînă l-au ridicat toți în sus, repetînd de mai multe ori într-un glas: acesta este deputatul orașului Buzău” (doc. 678).

Ceea ce aduc nou documentele atît din Moldova, cît și din Țara Românească sînt datele privind numărul de voturi obținute de diferiți candidați, rezultatul alegerilor indicînd importanța majoritate obținută de unioniști. De asemenea, documentele din volum aduc informații noi privind nu numai numărul ci chiar și numele participanților la alegeri în diferite colegii electorale.

Pline de interes și inedit sînt documentele privind activitatea Adunării ad-hoc de la București și lupta dusă în stîlul acesteia de aripa progresistă pentru transformarea Adunării ad-hoc într-o constituantă care să decreteze Unirea și legile organice, cum se preconiza și într-un memoriu adresat deputaților de către G. Atanasiu (doc. 806) și de către moderați, care nu voiau să dea adunării mai mult decît „un caracter cu totul consultativ, chemată vremelnic a exprima dorințele țării”. Documentele conțin de asemenea elemente noi privind lupta și atitudinea adoptată în Adunarea ad-hoc de către deputații țărani. Pentru prima oară se publică și versiunea originală a cuvîntării lui Tănase Constantin, din care desprindem afirmația „orice legi s-ar face făr' de noi, vor fi privite de țară ca nedrepte și împilătoare ... impuse cu sila” (doc. 813).

Dacă pînă acum nu era cunoscută decît repartiția numărului global al voturilor, documentele din volumul aici prezentat dau pentru prima oară și repartiția individuală a voturilor în ședințele Adunărilor ad-hoc.

Să menționăm și cele cîteva documente care ne permit să adîncim cunoașterea atitudinii și a activității viitorului domn al Principatelor Unite, Al. I. Cuza, în anii 1856—57

ca numirea în funcția de pîrcălab de Galați (doc. 22 și 27), măsurile luate de Cuza în calitate de pîrcălab pentru a înlesni drumul comisarilor spre Țara Românească, demisia lui din funcția de pîrcălab pentru a putea alege și a fi ales (doc. 113), voturile — 266 obținute de Cuza în septembrie 1857, pentru a fi ales de orașul Galați ca deputat în adunare (doc. 292), propunerile pe care le face împreună cu C. Negri pentru organizarea municipalităților, menținerea Galaților ca porto-franco și libera navigație pe brațul Chiliei. În sfîrșit, nu pot fi trecute sub tăcere nici unele date de interes cultural pe care ni le furnizează documentele, cum e donația făcută Adunării din partea pictorului P. Alexandrescu a unui tablou reprezentînd Unirea Principatelor (doc. 742, 818).

Prefața volumului datorită acad. prof. A. Oțetea ne permite să luăm cunoștință de activitatea Institutului de istorie al Academiei R.P.R. în legătură cu Unirea, de conținutul volumului, de munca pe care au depus-o cei ce l-au întocmit.

Introducerea semnată de responsabilul volumului, Dan Berindei, servește drept ghid, documentat și cuprinzător, în epoca și problemele la care ampla documentație din volum se referă.

Trebuie subliniat de asemenea efortul depus de cei trei membri ai colectivului Eleonora Alexiu, Trifu Selea și Apostol Stan — în descifrarea acestor texte din veacul XIX. Un deosebit merit li revine tovarăsei Eleonora Alexiu de a fi efectuat greaua operație de descifrare a numelor de persoane, cît și de a le fi identificat împreună cu responsabilul volumului, de a fi unificat transcrierea din volum. Responsabilul de volum a fost acela care a alcătuit atît rezumatele documentelor, acestea apărînd uneori într-o formă prescurtată, cît și o listă la începutul volumului și un stufos indice de nume, însumînd aproape 100 de pagini (p. 685—779). Considerăm că un glosar cuprinzînd termeni instituționali introduși în limbă în epoca regulamentară, ca *presudsovie*, *ovajenie* etc. sau reminiscențe neogrecești ca *andipricon* sau

exoprica, azi ieșiți din uz, n-ar fi fost de prisos.

O altă remarcă am face-o în legătură cu repartiția materialelor înăuntrul colecției *Documente privind Unirea Principatelor*. În volumele următoare vor fi incluse, în mod alternativ, documente interne și externe. S-au publicat pînă acum rapoartele con-sulare austriece din Iași, urmînd să se publice și cele ale consulatului din București. Tot astfel, imaginea pe care o oferă volumul de documente interne de natură administrativă urmează a fi completată printr-un nou volum privind anii 1858—1859 ca și prin volumul de corespondență politică. Se impune deci urgentarea publicării întregii colecții, pentru ca cercetătorilor să li se pună

la dispoziție un instrument de lucru din cele mai utile.

Revenind la primul volum, de documente interne, publicarea lui constituie un aport la cunoașterea epocii Unirii, materialul oferind o imagine dintre cele mai sugestive a acesteia, și date prețioase nu numai cercetătorului de istorie politică, ci și celui care ar studia atât structura economică și socială a societății din acel timp, cît și cultura și moravurile epocii sau biografiile unor exponenți ai vieții publice de atunci. Grija și competența cu care a fost alcătuit acest volum constituie un succes al Institutului de istorie.

Marina L. Vlasiu

LAONIC CHALCOCONDIL, *Expuneri istorice*, în românește de Vasile Grecu, Edit. Acad. R.P.R., București, 1958, 356 p.

Traducerea textului grecesc al cronicii lui Laonic Chalcocondil răspunde unei vechi cerințe a istoriografiei românești, deoarece această cronică cuprinde informații istorice de o mare valoare pentru studierea trecutului poporului român. Imitînd pe Herodot și pe Tucidide, Chalcocondil și-a scris opera într-o limbă greacă foarte arhaizantă, pe care cu greu izbutesc traducătorii să o pătrundă. Sub o formă sau alta, aproape toți editorii și comentatorii acestei cronici remarcă frecvența expresiilor întunecoase și stilul complicat și greoi care caracterizează textul original al lui Chalcocondil. Este meritul lui Vasile Grecu de a se fi străduit să lămurească pentru istoricii români textul atât de dificil al acestei cronici, făcînd o traducere clară și însoțind-o de însemnări și explicații foarte utile cercetătorilor. Posedăm, în sfîrșit, o bună ediție românească a cronicii lui Chalcocondil.

Lucrarea cuprinde o prefață (p. VII—VIII), o introducere (p. 1—22), textul cro-

nicii în versune românească (p. 23—315), un indice de nume și materii (p. 317—349) și o tablă analitică a conținutului (p. 351—355). În prefața sa, traducătorul arată că a tradus textul grecesc editat de Eugenius Darkó, *Laonici Chalcocondylae Historiarum demonstrationes*, Budapesta, tom. I, 1923; tom. II, partea I, 1923; tom. II, partea a II-a, 1927. A avut în vedere și ediția lui Im. Bekker publicată în *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, Bonn, 1843, indicînd paginile acestei ediții pe marginea traducerii, spre a înlesni cercetătorilor identificarea trimiterilor bazate pe această ediție. Traducătorul arată apoi că a dat cronicii lui Chalcocondil titluri marginale care nu figurează în textul original și indică titlurile celor trei lucrări pe care le-a folosit pentru lămurirea prosopografiei turcești și pentru traducerea unor pasaje din cronică.

Prezentînd personalitatea și opera lui Chalcocondil, Vasile Grecu arată mai întîi că numele de *Laonicos* este metateza savantă

a numelui *Nicolaos* și că numelui *Chalcocondil* i s-au atribuit două semnificații bazate pe grafii grecești diferite: „Cel cu condeiul de aramă” și „Cel cu candelă de aramă”. Traducătorul socotește mai probabilă prima semnificație. Originar dintr-o veche familie ateniană, fără să i se cunoască precis data nașterii traducătorul o pune „puțin înainte de 1423”, Chalcocondil a trăit la Atena și Sparta. A fost cîtva timp în serviciul despotului Constantin Paleologul din Peloponez, care l-a trimis sol pe lângă sultanul Murad al II-lea, iar după cucerirea întregului Peloponez de către turci s-a întors la Atena, aflată și aceasta sub stăpînire turcilor. Respingînd ipotezele privitoare la pribegia lui Chalcocondil în insulele Corfu și Creta, precum și la intrarea acestuia în cler, Vasile Grecu socotește că acesta a rămas la Atena și că acolo a scris lucrarea sa, stinghîndu-se din viață cu puțin înainte de anul 1470.

Chalcocondil a cunoscut bine literatura greacă și latină și a fost un om foarte învățat. El descrie țări și popoare, posedă informații despre numeroase orașe din Asia și Europa, zugrăvește moravuri. El începe scrierea sa cu o scurtă recapitulare a istoriei antice și explică transformarea societății romane în societate bizantină prin grecizarea imperiului. Introducerea traducătorului rezumă foarte sumar conținutul celor zece cărți ale cronicii lui Chalcocondil, stăruind asupra istoriei sultanului Baiazid I din cartea a II-a și a III-a. Ca izvoare ale acestei scrieri se menționează cronică lui Nichifor Gregoras, apoi „o scriere istorică bizantină ce nu ni s-a păstrat” și poate unele cronici latinești. După cum însuși mărturisește, Chalcocondil a folosit și multe știri culese pe cale orală.

Traducătorul examinează apoi valoarea cronicii. El constată mai întîi că în această operă se reflectă puternic modul de a scrie al lui Herodot și Tucidide. Unele pasaje par a fi luate de a dreptul din scrierile acestor autori. Ca și aceștia, autorul cronicii intercalează în expunere cuvîntări. Opera istorică a lui Chalcocondil se caracterizează apoi printr-o mare bogăție și varietate de știri,

dar, așa cum s-a păstrat, lasă impresia că n-a fost terminată. Expunerea nu este sistematică. Uneori, autorul exprimă păreri contradictorii, alteleori repetă cele expuse anterior; cîteodată face lungi digresiuni și anticipează evenimentele, nerespectînd cronologia. Cu toate aceste scăderi, cronică se distinge, după părerea lui Vasile Grecu, prin grija autorului de a descoperi adevărul. Pe autor, traducătorul îl socotește „înainte de toate un istoric nepărtinitor, obiectiv și cumpătat” (p. 15-16).

Chalcocondil dă o importanță deosebită istoriei Imperiului otoman. El se ocupă mai puțin de istoria Imperiului bizantin și numai în măsura în care această istorie lămurește tema esențială care îl preocupă și care figurează în subtitlul operii sale: „creșterea puterii turcești și căderea împărăției bizantine”. Pentru istoria Imperiului otoman, această cronică este un izvor narativ deosebit de însemnat, ceea ce și explică faptul că a fost tradusă în limba turcă încă de pe la mijlocul secolului al XVII-lea, după cum a arătat F. Babinger (*Die Geschichtsschreiber des Osmanen und ihre Werke*, Leipzig 1927, p. 200). Pătrunderea turcilor în Europa și creșterea puterii lor au trezit în lumea europeană o teamă și un interes care au determinat răsplîndirea acestei cronicii în traduceri latinești și franceze, repetate cu începere din 1556, înainte deci de prima ediție a textului grecesc apărută în 1615.

Traducătorul pune în lumină, în sfîrșit, importanța cronicii lui Chalcocondil pentru studierea istoriei poporului român. Pe lângă multe știri izolate, găsim în această scriere pagini întregi privitoare la unele evenimente remarcabile din istoria poporului nostru. Cronică relevă sprijinul acordat de Mircea cel Bătrîn lui Musa împotriva fratelui său Suleiman pentru obținerea tronului turcesc, apoi sprijinul dat lui Mustafa, arătînd că, după înfrîngerea acestor pretendenți, sultanul Mahomed I a trimis oști asupra Țării Românești (în text, p. 114, 120, 130, 137). Cronică dă știri despre participarea românilor la luptele împotriva turcilor în 1396 la Nicopole,

În 1444 la Varna, în 1448 la Cosovo (în text, p. 59, 62, 63, 93, 183, 184, 189, 193, 196, 199, 200, 208, 210, 214, 218). Găsim în această cronică și informații despre Transilvania, pe care voiau să o cucerească turcii (p. 156 și 157), precum și o scurtă descriere a Moldovei, despre care cronicarul știe că era locuită de oameni de același neam cu cei din Țara Românească (p. 92).

Sînt prețioase știrile referitoare la luptele contra turcilor purtate de Iancu de Hunedoara și Vlad Tepeș, precum și caracterizările date acestor căpetenii militare (p. 155, 158, 171, 183, 187, 210, 214, 241—245, 282, 291, 298, 300, 309). Relevînd apoi și unele știri mai mărunte privitoare la popoarele din jurul țărilor române, Vasile Grecu încheie introducerea sa exprimînd speranța că, dată fiind importanța operei lui Chalcocondil, „traducerea aceasta nu va fi fost o muncă zădarnică” (p. 22).

Apreciînd munca de migală și priceperea traducătorului de a desluși sensul textului grecesc atît de complicat și adeseori obscur, al cronicii lui Chalcocondil, trebuie să remarcăm și meritul său de a fi identificat istoricește multe evenimente pe care autorul cronicii nu le precizează din punct de vedere cronologic. Este meritoriu și efortul traducătorului de a identifica numele de locuri și de persoane ce figurează în această cronică. Cunoșcînd bine și cronicile lui Ducas și Critobul traducătorul a putut să compare știrile date de contemporanii lui Chalcocondil și să stabilească veracitatea lor. Constatăm astfel că ediția românească a cronicii lui Chalcocondil nu este numai opera unui bun traducător al textului grecesc ci și opera unui bun cunoscător al istoriografiei bizantine.

*

Observațiile ce urmează sînt destinate să pună în discuție unele probleme pe care le ridică traducerea românească a cronicii lui Chalcocondil și însuși prezentarea introductivă semnată de traducător. Observăm în primul rînd că traducătorul evită să dea scrierii lui Chalcocondil caracterizarea de

cronică. El o numește fie „lucrare de istorie” (p. VII—VIII; 3, 6, 8, 16, 19, 22), fie „scriere istorică” (p. 8, 11, 14), fie „operă istorică” (p. 11). Dar această operă este o cronică în adevăratul înțeles al termenului, deoarece cuprinde înregistrarea necritică a evenimentelor notate după alte izvoare sau după propriile sale constatări. Chalcocondil este un cronicar care consemnează, fără nici un criteriu și fără nici o sistematizare, evenimente politice și intrigi de familie, superstiții și bătălii, zvonuri false și știri veridice. După concepția lui, acțiunile omenești sînt dirijate de divinitate (p. 79, 27—29). Titlul de *Expuneri istorice* ce s-a dat scrierii sale n-are sensul de explicații bazate pe cauzalitatea istorică, ci înțelesul de însemnări și relatări istorice. Trebuie să dăm deci acestei scrieri caracterizarea de cronică.

Ar fi fost util pentru cercetătorii care folosesc această cronică să se fi publicat și textul grecesc. Ediția textului grecesc publicată de Darkó în anii 1922—1927 la Budapesta și care stă la baza traducerii românești nu se mai găsește în țara noastră dect în Biblioteca Academiei R.P.R. și poate în vreo altă mare bibliotecă. Același lucru se poate spune și despre vechea ediție a lui Bekker, publicată în colecția de la Bonn la 1843. Făcînd traducerea, Vasile Grecu a trebuit să semnaleze el însuși anumite expresii grecești greșit redată de vechii editori. Se înțelege că alți cercetători ar fi putut semnala alte erori. Dar unul dintre aceștia ar fi avut nevoie să verifice însuși exactitatea traducerii sau să desprindă din textul grecesc și nuanțele de sens ce nu se reflectă în traducere. Dacă obținerea manuscriselor pe care se bazează vechile ediții ale textului grecesc ar fi fost prea anevoioasă, ar fi fost suficientă și numai reproducerea textului editat de Darkó cu aparatul critic respectiv, indicîndu-se și diferențele din ediția lui Bekker.

Examînd traducerea în raport cu textul grecesc, constatăm că, cu toată competența și conștiinciozitatea traducătorului, unele cuvinte au rămas netraduse, iar altele

au fost traduse prin termeni și expresii improprie. Astfel, numele Παταζήτης ó 'Αμουράτεω (Darkó, I, p. 58) a fost tradus *Baiazid* (Grecu, p. 56, 1). Corect ar fi fost *Baiazid al lui Amurat*, sau *Baiazid, fiul lui Murad*. Expresia οί τοῦ 'Αμουράτεω ἄρχοντες (Darkó, II, p. 2) a fost tradusă: *vizirii lui Amurat* (Grecu, p. 139, 18). Exact ar fi fost: *dregătorii lui Amurat*. Este improprie traducerea „în oarecare puțin timp” (Grecu, p. 52, 23); textul grecesc trebuie tradus: „într-un timp scurt” (Darkó, I, p. 54). Nu este clar sensul cuvintelor: „și-au tras pe seamă” (Grecu, p. 142, 7); în grecește sensul este „și-au dat seama” (Darkó, II, p. 6). Aceste cîteva exemple arată în ce măsură ar fi fost utilă cercetătorilor editarea textului grecesc împreună cu traducerea românească.

Nu e justă caracterizarea ce se dă lui Chalcocondil ca „istoric nepărtinitor, obiectiv și cumpătat” (p. 15-16). Acest cronicar n-a dovedit obiectivitate istorică față de turci. Față de aceștia s-ar putea spune că a fost „cumpătat”, cum se exprimă traducătorul, însă numai în sensul de prudent, temîndu-se desigur să nu-și creeze neajunsuri personale prin aprecieri sincere. În spiritul în care este scrisă, cronica pare a fi mai de grabă opera unui cronicar al Imperiului otoman, decît opera unui cronicar al Imperiului bizantin. Această cronică a fost scrisă sub influența prestigiului crescînd al turcilor. Cronicarul a avut de mai multe ori prilejul nimerit să fugă de sub dominația turcilor și n-a fugit. Chalcocondil apreciază virtuțile care i-au făcut puternici pe turci: răsplătirea celor buni și pedepsirea celor răi și agresivi (p. 239, 9-14). El știe că turcii sînt mulți și viteji (p. 245, 10 și 21). După aprecierea lui, sultanul Baiazid (1389-1402) a fost un „bărbat care ... a săvîrșit prin Asia și Europa fapte mari” (p. 108, 18-20). Pe sultanul Mahomed I (1413-1421), cronicarul îl caracterizează: „cu elinii ... prietenos și în bune relații ... om cum se cade ... cu cei mai de frunte ai turcilor, fiind o fire blîndă” (p. 130, 31-32). Sultanul Murad al II-lea (1421-1451) este prezentat ca

„om blînd”, care a purtat numai „războaie ... de apărare, nedrepte nu începea” (p. 219, 2-3). Așadar, pentru Chalcocondil acești sultani nu sînt nici agresori condamnabili, nici cîmpitori odioși, ci căpetenii care săvîrșesc fapte mari sau arată prietenie bizantinilor, sau poartă războaie drepte. Asemenea aprecieri pentru invadatorii Imperiului bizantin n-ar fi putut fi rostite de un „istoric nepărtinitor și obiectiv”.

Chalcocondil face parte din acea aristocrație bizantină care s-a grăbit să accepte dominația turcă, socotind că i se poate acomoda și că își poate păstra poziția ei socială. Această aristocrație din perioada prăbușirii Bizanțului n-a putut exprima nimic din puternica năzuință populară de luptă împotriva invadatorilor. Referindu-se chiar la acest Laonicos Chalcocondil, „care se interesa de țări și popoare îndepărtate, dar uita că face parte din Imperiul bizantin”, Nicolae Iorga a intuit just drama intelectualilor bizantini din perioada cuceririlor turcești. Neavînd legături cu masele populare, acești intelectuali pierduseră și simțul politic, grăbindu-se să presteze omagiul literar „celui care are tezaurul și armata, celui care ocupă tronul” (*Études byzantines*, vol. II, București, 1940, p. 94).

Vasile Grecu consideră că Laonic Chalcocondil „poate fi așezat ... între istoricii umaniști”, deoarece, „ca un adevărat savant umanist al Renașterii, el posedă o mare bogăție de cunoștințe enciclopedice ... și e un bun cunoscător al antichității” (p. 16-17). Caracterizarea nu este justă decît în ceea ce privește cunoașterea antichității. Cronicarul nu a fost însă un umanist, pentru că n-a luptat împotriva feudalismului și nici împotriva învătăturii bisericii. El n-a proclamat libertatea personalității umane și necesitatea progresului social. Este adevărat că acest cronicar nu manifestă înverșunarea, proprie multor intelectuali bizantini, împotriva latinilor în problema unirii bisericilor. Descriind încercarea făcută la Florența în 1439 de către împăratul bizantin Ioan al VIII-lea Paleologul în vederea unirii bisericilor, cronicarul

exprimă parcă regretul personal că „divergența a rămas plină la capăt între elini și romani” (p. 27, 26) și că nici în disputa ulterioară, care a avut loc la Constantinopol, învățații latini și elini „n-au putut ajunge la nici un rezultat” (p. 177, 24).

Unirea bisericilor n-a fost însă un ideal al umanștilor. În ceea ce-l privește pe Chalcocondil, acesta socotea, ca și alți bizantini, că unirea bisericilor ar fi asigurat Bizanțului sprijinul necesar din partea apusenilor pentru a preveni primejdia turcească. Cronicarul nu pare să fi apreciat bigotismul și îngustimea dogmatică a bizantinilor. El avea concepții mai largi, pe care le dobîndise sub influența lecturilor sale latinești și a mediului latinizant creat la Atena în vremea stăpînirii familiei florentine Acciajuoli, în preajma căreia a trăit. El vedea totuși în religie și în biserică suportul ordinii sociale pe care o apăra. Deci, consolidarea bisericii prin unirea confesiunilor, pe care a dorit-o cronicarul, nu poate fi considerată o preocupare umanistă.

Trebuie să se arate însă că, asistînd la prăbușirea Imperiului bizantin, Chalcocondil a fost totuși un exponent al elenismului, s-a simțit grec și a suferit din cauza indiferenței europenilor din Occident față de soarta tragică a poporului grec. Cu sentimentele patriotice ale țîmîului său grecesc, el a putut să aprecieze și sensul patriotic al rezistenței romînilor, sîrbilor, albanezilor și ungarilor împotriva cîmpătorilor turci. Sentimentele patriotice ale cronicarului reflectă însă orgoliul aristocrației grecești cu privire la superioritatea limbii și culturii grecești, precum și cu privire la destinul poporului grec, din care cauză și cronica oglindește o anumită mistică profetică referitoare la viitorul grecilor (p. 25, 19-23). Un adevărat umanist ar fi reflectat că și celelalte popoare din Imperiul bizantin care se prăbușeau puteau să aibă în istorie un destin măreț.

Nu se examinează concepțiile sociale și politice ce stau la baza cronicii. Pentru o viitoare ediție, recomandăm traducătorului

studiul istoricului sovietic E. B. Veselago, *Cu privire la opiniile social-politice și concepția generală a istoricului Laonic Chalcocondil* (în rusește), publicat în revista „Вестник Московского Университета”, 1960, I, p. 43-49. Nu se spune nimic despre izvoarele turcești ale cronicii. Despre autorul cronicii, traducătorul numai „bănuește că știa și turcește” (p. 11). Pentru viitoarea sa ediție îi recomandăm articolul lui S. Baştav, *Die türkischen Quellen des Laonikos Chalkondylas*, publicat în *Akten XI. Intern. Byz. Kongr.*, 1958, München, 1960, p. 34-42. Pentru caracterizarea personalității cronicarului, este de recomandat să se cerceteze și prezentarea biografică publicată de N. Tomadakis, *Περὶ ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1453)*, Atena, 1953, p. 207-213.

Cu justificarea menționată în prefață (p. VII), potrivit căreia și-a propus să traducă textul grecesc și nu să-l interpreteze, traducătorul traduce peste tot termenul grecesc βασιλεύς prin cuvîntul *împărat*. Cu acest procedeu, Ștefan Dușan, craiul sîrbilor, apare în traducere ca fiind împăratul Ștefan (p. 36, 20; 37, 35), regele Darius al persilor este de asemenea împărat (p. 89, 28; 103, 33), regii Franței sînt împărați (p. 65, 18; 166, 12; 168, 27; 169, 4), regii Spaniei sînt și ei împărați (p. 166, 25; 167, 7). Textul grecesc folosește mai cu seamă lexicul clasic. În limba greacă veche, termenul βασιλεύς nu avea numai înțelesul de *împărat*, ci și semnificațiile de: *rege, principe, căpetenie*. Era necesar să se țină seama și în traducere de faptul că autorul cronicii a fost un admirator al antichității și a cunoscut bine semnificația multiplă a unui asemenea cuvînt.

În ceea ce privește numele proprii, traducătorul nu folosește formele grafice uzitate în limba romînă, ci, sub influența unor grafii străine, scrie *Chatil* (p. 32, 36, 150, 187, 188, 195, 201, 207, 214, 219-220, 235) în loc de *Hatil*, de asemenea *Chasan* (p. 111, 116, 119, 120, 221, 264, 269, 275, 278, 279, 282) în loc de *Hasan*; însuși numele autorului

cronicii apare peste tot sub forma *Chalcocondil* în loc de *Halcocondil*. Mai figurează în această traducere forma *Erodot* (p. VII, 8 10, 12—13) în loc de *Herodot* și forma *Charcov* (p. 91) în loc de *Harcov*. Preferînd în general grafia arhaizantă, traducătorul scrie *Constantinopole* (p. 51—55, 172, 177, 227, 236, 267, 308) în loc de *Constantinopol*. Numele regilor Persiei figurează sub formele *Dariu* (p. 12) și *Darie* (p. 89, 101, 103, 120), evitîndu-se forma *Darius* folosită în istoriografia noastră.

Importantele știri pe care le consemnează Chalcocondil cu privire la istoria poporului român ar necesita o analiză critică. Desigur, o asemenea analiză n-a putut fi întreprinsă într-o editie a traducerii textului original și urmează să formeze obiectul unor cercetări speciale. Sînt prețioase îndeosebi informațiile și aprecierile cronicarului cu privire la caracterul de popor romanic al românilor, cu privire la romanitatea limbii noastre și

cu privire la teritoriile locuite de români în secolul al XV-lea. Aceste aspecte ale cronicii au fost relevate și de savanții străini care au studiat textele bizantine. Menționăm în acest sens, ca fiind mai recent, articolul lui H. Ditten, *Laonikos Chalkokondylos und die Sprache der Rumänen*, publicat în volumul *Aus der byzantinischen Arbeit der Deutschen Demokratischen Republik*, I, Berlin, 1957, p. 93 105.

Observațiile noastre vor putea fi utilizate cu prilejul unei noi ediții românești a cronicii lui Chalcocondil. Traducerea reprezentă o muncă savantă meritorie. Pentru cercetările lor, medievistii noștri au acum la îndemînă în limba română întregul cuprins al acestei cronici, care este un prețios izvor narativ pentru studiul istoriei poporului nostru.

Gh. Cronț

V. M. KULIȘ, *Второй фронт. Операции в западной Европе.*
Военное Издательство Министерства Обороны СССР,
Moscou, 1960, 475 p. + 1 album de scheme

Problemele istoriei celui de al doilea război mondial se bucură în ultimii ani de o atenție deosebită în Uniunea Sovietică. Alături de două lucrări de sinteză¹, au fost tipărite numeroase volume de memorii ale participanților la Marele Război pentru Apararea Patriei, studii și lucrări consacrate diverselor operații militare și episoade politice-diplomatice, mișcării de rezistență și faptelor de arme; aceleași probleme află un larg spațiu în paginile revistei lunare de istorie militară (*Военно-исторический журнал*) a cărei editare a început din anul 1959. De asemenea au apărut primele trei, din cele șase volume ale

istoriei Marelui Război pentru Apărarea Patriei.

Cercetată mai ales sub aspectul politico-diplomatic al relațiilor dintre Uniunea Sovietică, Anglia și Statele Unite ale Americii în cadrul coaliției antifasciste², problema celui de-al doilea front găsește în cartea lui V. M. Kuliș o tratare amplă, competentă și documentată și din punctul de vedere al desfășurărilor militare.

Autorul a folosit documente inedite ale statului-major al forțelor terestre germane,

¹ *Вторая мировая война 1939—1945 гг. Военно-исторический очерк*, Moscova, 1958; G. A. Deborin, *Al doilea război mondial*, București (1960).

² V. L. Israelian, *Дипломатическая история Великой Отечественной войны 1941—1945 гг.* Moscova, 1959; I. M. Maiski, *Problema celui de-al doilea front în istoriografia anglo-americană*, în „Analele romno-sovietice”, seria Istorie, an. XII (1958), nr. 1—2, p. 38—64.

capturate de armatele sovietice, volumele de documente privitoare la politica externă a Uniunii Sovietice în anii de război, materialele procesului de la Nürnberg, memoriile oamenilor politici și comandanților militari occidentali și hitleriști etc.

Prima parte a cărții, cea mai întinsă (10 capitole), înfățișează desfășurarea operațiilor militare în anul 1944, de la pregătirea și efectuarea debarcării americano-engeze în Normandia la 6 iunie 1944 până la eșuarea ofensivei germane din iarna 1944-1945 (cap. 4-10). Primele trei capitole servesc drept introducere și prezintă situația politică, militară și strategică a Germaniei la începutul anului 1944, planul de campanie în Europa al anglo-americanilor și cel al comandamentului hitlerist și operațiunile militare din Italia în perioada ianuarie-iunie 1944.

Definind obiectul studiului său, V. M. Kuliș subliniază că sub denumirea de-al doilea front se înțelege „invazia forțelor armate americano-engeze în Europa occidentală și operațiunile militare de pe teritoriul Franței, Belgiei, Olandei și Germaniei” (p. 16). Numeroasele referiri la acțiunile militare și politice anglo-americane din Italia și Europa de sud-est nu înseamnă că teatrele de operațiuni din regiunile amintite fac parte din cel de-al doilea front din Europa; menirea acestor referiri este de a pune în evidență caracterul complex al politicii și strategiei Marii Britanii și Statelor Unite.

Situația grea a Germaniei la începutul anului 1944 decurgea din schimbarea raportului de forțe în favoarea coaliției anti-fasciste, ca rezultat al loviturilor grele primite de armatele hitleriste pe frontul sovietogerman în anii 1941-1943. Grosul forțelor militare germane se afla în Răsărit, unde uriașele pierderi de oameni și materiale suferite de fasciști reclamau permanent trimiterea de noi unități și de însemnate cantități de armament. Este suficient de amintit că la 1 noiembrie 1943 pe frontul de est se aflau

204 divizii, adică 63,3% din efectivele germane, în timp ce pe frontul din Italia luptau 21 de divizii, iar în Franța, Belgia și Olanda staționau 14 divizii. O situație similară se constată și în privința asigurării cu tancuri și armament: potrivit unui raport al generalului Heinz Guderian, la începutul anului 1944 numai o mică parte, reprezentând 5-8% din producția de tancuri, era repartizată diviziilor din Europa apuseană, în timp ce pe frontul de est erau trimise tancuri în proporție de 90%. Victoriile Uniunii Sovietice au dus la intensificarea mișcării de rezistență în țările ocupate de fasciști și au avut o influență hotărâtoare în desfășurarea operațiilor de pe celelalte teatre de război.

În ciuda obligațiilor ce le reveneau ca state aliate, Anglia și Statele Unite nu s-au grăbit cu deschiderea celui de-al doilea front în Europa, întârziind cu cel puțin doi ani debarcarea în Franța. Scopul nemărturisit al acestei politici de tergiversare era slăbirea Uniunii Sovietice, ca urmare a eforturilor solicitate de marea înclătcare de forțe de pe frontul de răsărit. Când a devenit limpede că armatele sovietice sînt în stare să zdrobească singure pe hitleriști și să i alunge din toate țările cotoprite, partenerii occidentali ai Uniunii Sovietice s-au hotărât să pună în aplicare planul de debarcare în Franța (operația „Overlord”). Trimițindu și trupele pe continent, Statele Unite și Anglia aveau în vedere nu atât înfrîngerea adversarului, cît înăbușirea luptei maselor populare din țările ocupate de hitleriști.

Sînt interesante paginile consacrate contradicțiilor anglo-americane în problema alegerii teatrului principal al operațiilor militare, ca și acelea care descriu eforturile întreprinse de W. Churchill pentru desfășurarea unor operații de mare anvergură în bazinul Mediteranei orientale, prin aplicarea așa numitei „Variante balcanice”, cu scopul de a împiedica eliberarea de către Armata Roșie a Europei de sud-est. Cercetările mai noi ale istoricilor sovietici întregesc expunerea acestei

probleme complexe și înlesnesc înțelegerea ei¹.

Autorul dezmente afirmațiile lui W. Churchill că frontul din Italia, prin atragerea a 23 de divizii germane, a asigurat succesul operației „Overlord”. De fapt, în prima jumătate a anului 1944, efectivele germane din Italia au sporit cu trei divizii, din care numai una a fost adusă din Franța. În realitate, victoriile Uniunii Sovietice au creat condițiile necesare pentru efectuarea debarcării în Normandia. În capitolele cărții, cititorul întâlnește o amănunțită descriere a principalelor operații: debarcarea, luptele pentru lărgirea capului de pod, contralovitura germană de la Mortain, încercuirea trupelor fasciste din regiunea Falaise-Argentan, ieșirea din încercuire și retragerea germanilor, eliberarea Parisului. În continuare este prezentată debarcarea din sudul Franței, retragerea trupelor germane din Franța și Belgia și operațiile militare din toamna anului 1944. Autorul atrage atenția asupra numeroaselor greșeli săvârșite de comandanții americani și englezi, care au dus până la urmă la pierderea inițiativei și au creat condiții prielnice pentru începerea ofensivei germane din Ardeni (16 decembrie 1944). Conducătorii hitleriști sperau să forțeze râul Maas în regiunea Liège, să înainteze în direcția Bruxelles-Anvers și, prin organizarea unui nou Dunkerque, să obțină încheierea unei păci separate în occident². Ofensiva germană a produs derută în rândurile anglo-americanilor, care au început să se retragă în grabă. Pentru aliații occidentali se crease o situație critică. Churchill a cerut printr-o telegramă ajutorul Armatei

¹ A. M. Nekrici, *Балканский вариант*, în „Международная жизнь”, 1959, p. 87—96, și N. I. Lebedev, *Балканский вариант англо-американской стратегии в период второй мировой войны*, în „Новая и новейшая история”, 1959, nr. 5, p. 41—60.

² Cf. răspunsurile lui W. Keitel la interogatoriul din 17 iunie 1945, *Банкротство стратегии германского милитаризма*, în „Военно-исторический журнал”, 1961, nr. 9, p. 85.

Sovietice. În perioada 12—15 ianuarie, pe întreg frontul de răsărit, lung de 1 200 km, trupele sovietice au trecut la ofensivă. Rezultatul nu a întârziat să se arate. La 16 ianuarie Hitler a hotărât să treacă în apărare în apus și să trimită o parte însemnată din trupele aflate acolo pe frontul sovieto-german.

A doua parte a cărții, alcătuită din 5 capitole, este consacrată operațiilor militare din ultimele luni de război: ianuarie-mai 1945. Și în această perioadă grosul forțelor hitleriste se afla pe frontul de est: la 1 ianuarie 1945 din 313 divizii și 32 de brigăzi ale armatei germano-fasciste, 185 de divizii și 21 de brigăzi luptau împotriva armatelor sovietice, în timp ce anglo-americanii aveau în fața lor pe fronturile din Italia și Europa occidentală 108 divizii și 7 brigăzi. În ultima perioadă a războiului, trupele anglo-americane au trecut Rinul și au ocupat partea apuseană a Germaniei. În acest timp, trupele sovietice au înregistrat strălucite succese și la 2 mai au ocupat Berlinul. La 8 mai, reprezentanții comandamentului hitlerist au semnat capitularea necondiționată a forțelor militare germane.

Cu mult interes se citește capitolele 16 și 17 care alcătuiesc ultima parte a cărții, intitulată *Unele concluzii*. Încheierea desprinsă de autor din analiza faptelor este întru totul întemeiată: „Al doilea front nu a jucat rolul său de bază: retragerea de pe frontul sovieto-german a 40 de divizii germane în cea mai grea perioadă a războiului pentru coaliția antifascistă în perioada luptei pentru inițiativa strategică” (p. 399). V. M. Kuliș observă cu dreptate că nici după debarcarea în Normandia, al doilea front nu și-a îndeplinit rolul de a grăbi sfârșitul războiului, operațiile militare desfășurându-se într-un ritm lent, ca urmare a fărâmițării forțelor între fronturile de luptă din Europa, fărâmițare determinată de scopurile imperia-liste urmărite de guvernele american și englez, ca și de greșelile comandanților occidentali.

Arătând că în determinarea scopurilor acțiunilor militare ale anglo-americanilor, nimicirea forțelor armate ale inamicului s-a

aflat pe al doilea loc, primatul revenind cucerii sau scoaterii din funcțiune a unor centre politice și economice, V. M. Kuliș critică așa-numita „Strategie a acțiunilor indirecte”, susținută de B. H. Liddle Hart și de alți teoreticieni și istorici militari burghezi. „Politica salvagărdării forțelor reacționare din Europa, dorința de a slăbi Germania fascistă cu miinile Uniunii Sovietice și, prin aceasta, de a slăbi și Uniunea Sovietică au constituit cauzele principale ale aplicării strategiei acțiunilor indirecte” (p. 404), conchide autorul. Pătrunzătoare și interesante sînt de asemenea și observațiile lui V. M. Kuliș în legătură cu alegerea teatrului principal de operații și a direcției loviturii principale, crearea grupărilor de forțe și mijloace etc.

Credem că era necesară prezența unui capitol consacrat demascării falsificărilor is-

toricilor burghezi referitoare la rolul hotărîtor al frontului sovieto-german în distrugerea armatelor hitleriste¹ și la desfășurarea operațiilor militare în vest. Absența unui asemenea capitol este cu altă mai regretabilă, cu cît autorul a dovedit cu altă prilej o temeinică stăpînire a acestor probleme².

Un indice de nume și altul de materii alcătuite cu grijă, precum și un album de 47 de scheme înlesnesc lectura cărții.

Întemeiată pe o cercetare științifică, marxist-leninistă, a problemelor de istorie militară și politică, amplu documentată, scrisă într-un stil clar, cartea lui V. M. Kuliș se numără printre contribuțiile prețioase la istoria celui de al doilea război mondial

Fl. Constantiniu

* * * *Documents on German Foreign Policy (1918—1945)*, Series D, volume X (June 23—Aug. 31), 1940, United States Printing Office, Washington, 1957, 615 p. *

Pentru istoricii perioadei contemporane, perioadă caracterizată printr-o bogăție de documente nemăintîlnită încă, modul de selectare a acestor documente constituie de fapt cheia de boltă a întregii cercetări științifice. De aceea, în acest proces de muncă este necesară o riguroasă alegere a documentelor din care să reiasă cu obiectivitate, în strînsă și organică interdependență, toate laturile fenomenului istoric studiat. Numai astfel se poate vorbi despre stabilirea adevărului istoric.

În volumul al X-lea din *Documents on German Policy* sînt publicate și 43 de documente privind istoria Romniei în iunie-august 1940. Ce tind să dovedească aceste documente, care în covârșitoarea lor majoritate se ocupă de criza politică din vara anului 1940? Formal tînd, așa cum arată și conținutul lor, să prezinte împrejurările politice care au dus la dezmembrarea țării, la actul de trădare națională săvîrșit prin cedarea Transilvaniei

de nord. Implicit, documentele ar trebui să stabilească deci și responsabilitățile în această scelerată acțiune politică. Analiza textelor

¹ Vezi în această privință N. I. Salehov și V. I. Nemcinov, *Против фальсификации роли Советского Союза во второй мировой войне*, în volumul *Против буржуазной фальсификации истории советского общества*, Moscova, 1960, p. 152—190; P. Jih, *Impotriva denaturării rolului U.R.S.S. în cel de-al doilea război mondial*, în volumul *Impotriva falsificărilor istoriei celui de-al doilea război mondial*, București, 1960, p. 64—110.

² V. M. Kuliș, *Фальсификация истории Сталинградской битвы в реакционной американской и английской литературе*, în „Вопросы истории”, 1953, nr. 12, p. 137—149.

* *Documents on German Foreign Policy (1918—1945)* Series D, volume X (June 23—Aug. 31), 1940. United States Printing Office, Washington, 1957. Board of Editors: United States — Paul R. Sweet, Editor in Chief; Great Britain — The Hon. Margaret Lam-

referitoare la nordul Transilvaniei relevă rolul important jucat de Germania nazistă în aceste împrejurări atât de dramatice pentru poporul român. Ocupându-se însă prea puțin de rolul tot atât de important jucat de factorii interni, documentele nu precizează o latură importantă a fenomenului istoric studiat. Considerăm, de aceea, că selectarea documentelor s-a făcut în mod unilateral și tendențios, ocolindu-se adevărul istoric. Deși documentele prezentate rilevă și unele aspecte ale politicii fasciste duse de dictatura regală, ele sînt departe de a fi cele mai caracteristice. Incontestabil că mărturisirile ce se degajă din unele documente sînt interesante, dar ele nu arată, în fond, decît slugărnicia, lășitatea și dorința de a păstra puterea. În acest sens poate fi înțeles, de pildă, documentul din 29 iunie 1940, prin care Fabricius raporta la Berlin că ministrul de Externe i s-a prezentat, îndată ce a fost instalat: „Argetoianu a ținut să-mi vorbească imediat ce și a luat în primire postul de la Ministerul de Externe”¹. Adaugă apoi, subliniind în mod special: „A definit programul său de guvernare drept o «deschisă și puternică colaborare cu Germania»”². Aceeași impresie o degajă și documentul care relatează o discuție de la palat: „Regele m-a invitat la el. A ținut să mi confirme o dată mai mult și în mod personal declarațiile ce-mi făcuseră ministrul de Externe și ministrul curții regale”³. A afirmat, preciza Fabricius în raportul său către Auswärtiger Amt, că el nu vede decît o singură posibilitate „de salvare a patriei sale, aceea a unei strînse alinieri alături de Germania”⁴. Desigur, atare mărturisiri nu

bert, Editor în Chief: France — Maurice Baumont, Editor în Chief. În lista analitică a documentelor s-a făcut și o grupare pe țări. Documentele privind România pot fi comparate cu cele privind Ungaria, Iugoslavia, Bulgaria etc.

¹ *Documents on German Foreign Policy*, vol. X, p. 59.

² *Ibidem*, p. 60.

³ *Ibidem*, p. 74.

⁴ *Ibidem*.

pot decît să confirme o dată mai mult că politica dictaturii regale a fost o politică fascistă și în acest sens documentele pot fi, într-o oarecare măsură, utile⁵. Considerăm de asemenea că documentele din 2 și 12 iulie, de unde reiese faptul că regele a insistat ca Germania să trimită o misiune militară în România⁶, oferă interes.

Dacă însă ne gîndim la problema majoră privind stabilirea responsabilității în actul de trădare națională, trebuie să afirmăm că, oricît de mult interes ar suscita documente ca cele din 6 și 26 iulie, nu se poate să nu iasă în evidență faptul că aceste documente au fost selectate mai curînd pentru a arunca un vâl de justificări asupra acțiunilor trădătoare comise de guvernul dictaturii regale. De pildă, în raportul lui Fabricius din 6 iulie există fraze care încearcă să arunce o lumină favorabilă asupra lui Carol al II-lea, ca și cum acesta ar fi fost capabil să fie atașat cît de cît poporului pe care îl exploata⁷. Iar în documentul din 26 iulie privind audiența lui Gigurtu și Manoilescu la Hitler, la întrebarea lui Hitler: „Cît de mult teritoriu este dispusă România să cedeze Ungariei”⁸, Gigurtu a răspuns: „14 000 km²”⁹. În consecință, iată justificarea: nu se ceda întreaga Transilvanie de nord, ci numai 14 000 km².

Se pune în mod firesc întrebarea, din ce cauză redactorii volumului nu au publicat și cele mai caracteristice documente, cele

⁵ Orice mărturisire a părții care a săvîrșit acțiunile e utilă pentru studierea obiectivă a unui fenomen istoric.

⁶ *Document on German Foreign Policy* p. 91 și 200. Fabricius relatează că regele i-a spus la 2 iulie 1940: „În dorința de a strînge și mai mult această colaborare, cer Führer-ului să trimită o misiune militară la București”. La 12 iulie a repetat această cerere.

⁷ *Ibidem*, p. 137. Carol vorbește despre „acest colosal sacrificiu pentru sentimentul național al romînilor”... ca și cum el era măcar preocupat de aceste sentimente.

⁸ *Ibidem*, p. 315.

⁹ *Ibidem*.

care scot în evidență în mod categoric responsabilitățile.

De exemplu, nu relevă mai mult slugărnicia, joscnicia, ca și întreaga gamă de sentimente ce le întovărășesc, o scrisoare, ca aceea trimisă de Gigurtu către Göring, la 16 iulie 1940?¹ Gigurtu declara: „Dorinței dv. remisă nouă prin generalul Rozin de a intensifica livrarea uleiurilor minerale spre Germania, se va corespunde din partea noastră cu toate eforturile. După cum vă va fi raportat prietenului meu, dr. Neubacher, sintem dispuși, în ceea ce privește cantitatea, să dublăm livrările... Vă rog numai a-mi transmite pe orice cale și la timp gândurile și dorințele dv.”² Iar în ceea ce privește problema capitală, evidența vinovăției a regimului dictaturii regale, nu ar fi fost firesc, pentru a păstra cu adevărat obiectivitatea istorică, să se publice și scrisoarea lui Carol al II-lea către Hitler, scrisoare constituind răspunsul la aceea a lui Adolf Hitler, din 15 iulie, publicată de altfel în volumul X? S-ar fi putut constata astfel efectul produs de pretențiile naziste, cât și poziția celor ce răspundeau atunci de destinele țării. Iată, de pildă, ce scria regele unei țări „suverane”: „Înainte de a atinge miezul răspunsului meu, cred că trebuie relevat cu oarecare amărăciune pasajul din scrisoarea excelenței voastre, în care excelența voastră consideră că atitudinea politicii românești față de Reich a apărut ca puțin prietenoasă, ba chiar dușmănoasă”³. Continuând să se disculpe în mod umil, regele preciza: „Vreau numai să spun că mi rezerv dreptul

¹ S-ar putea replica că această corespondență nu a fost găsită. Dată fiind însă meticulozitatea cu care se lucra în birourile diplomației germane, ni se pare imposibil ca aceste documente, după care se făceau în orice caz copii, să nu se fi găsit.

² Arhiva Ministerului de Externe, C. 18, dos. 48. Relații cu Germania. Scrisoarea lui Ion Gigurtu către Göring, 16 iulie 1940.

³ Arhiva M.A.E., C.3, vol. XXI bis. Răspunsul regelui Carol la scrisoarea lui Hitler din 15 iulie 1940. Se referă la acuzațiile aduse de Hitler. Vezi scrisoarea lui Hitler publicată în *Documents on German Foreign Policy*, vol. X, p. 219.

unei explicațiuni cinstitute în această chestiune care aparține trecutului și subliniez că, dacă ar fi vorba numai de extraordinarele livrări de materiale făcute de România, înainte și în timpul războiului, printre care produsele petrolifere au jucat un rol hotărâtor, ar fi mai mult decât suficient ca să nu se emită o sentință atât de absolută în detrimentul României”⁴. Miezul scrisorii, problema esențială pentru care își utiliza Carol întreaga sa „subtilitate” diplomatică nu era pus însă în slujba găsirii unor mijloace pentru a păstra integritatea teritorială a Transilvaniei, ci pentru cu totul altceva. Pasajul la care ne referim este, de altfel, destul de clar, lăsând să se înțeleagă fără nici o urmă de echivoc adevărata dorință a acestui rege „patriot”: „De aceea, sint decis să mi spun părerea că orice acord ce ar putea fi încheiat și care ar putea duce la zguduirea situației interne a României ar pune în pericol situația mea”⁵ și ar crea tocmai acel pericol pe care excelența voastră este hotărât a-l înlătura. atunci când propune României să ajungă la o înțelegere cu vecinii ei Ungaria și Bulgaria”⁶. Credem că publicarea unui atare document prezintă un mare interes pentru stabilirea adevărului istoric, căci precizează pe deplin responsabilitățile, scoțând în evidența caracteristici importante ale crizei politice din vara anului 1940.

Deosebit de necesară ar fi fost și publicarea unor documente privind activitatea criminală a Gărzii de fier, grupul fascist care a luat puterea după alungarea lui Carol al II-lea.

Este posibil, să se treacă aproape sub tăcere campania întreprinsă de Garda de fier, unealta docilă, agentura naziștilor în România, publicându-se doar o neînsemnată informație cu privire la Horia Sima⁷? Or, tocmai manevrele politice inițiate de naziști prin inter-

⁴ Arhiva M.A.E., scrisoarea citată a lui Carol al II-lea

⁵ Subl. ns.

⁶ Scrisoarea citată a lui Carol al II-lea.

⁷ *Documents on German Foreign Policy*, vol. X, p. 147.

mediul Gărzii de fier constituie o importanță latură a relațiilor romino-germane¹, specifică pentru această perioadă.

Lipsa unor documente importante arătând acțiunile politice trădătoare ale factorilor interni constituie principala deficiență a documentelor publicate în *Documents on German Foreign Policy*. Astfel, se poate ușor dovedi care este rezultatul unei selectări unilaterale. Punându-se vălul tăcerii pe acțiunile primordiale întreprinse, de pildă, de Carol al II-lea și de guvernul său, se justifică implicit regimul dictaturii regale.

Referindu-ne acum la grupul de documente din care reiese că principala vină pentru dezmembrarea țării o poartă naștii, ne îngăduim să afirmăm că selectarea lor a avut un dublu scop. Pe de o parte, să prezinte chipul violent, brutal al regimului nazist fapt real pe de altă parte, să se dovedească că, sub atare presiuni, guvernul dictaturii regale a trebuit să cedeze.

Incontestabil că, în genere, publicarea documentelor prin care se urmărește procesul de cunoaștere amănunțită a politicii de expansiune teritorială a naștilor este o acțiune necesară deosebit de utilă pentru istoricii etapei contemporane. În acest sens, publicarea documentelor privind politica externă brutală a hitleriștilor, politică purtată în vederea cuceririi popoarelor din sud-estul Europei, oferă interes. Perioada de redactare a acestor texte diplomatice a fost perioada victoriei temporare a hitlerismului, perioada cuceririi Franței, perioada cruntei exploatare a popoarelor denumită „noua ordine în Europa”, perioada de dispariție a sistemului Versailles-Washington, în sfârșit, perioada când naștii doreau stăpânirea deplină a statelor din spațiul balcano-danubian. Tonul

¹ Se știe că un important grup de legionari fusese adăpostit în al III-lea Reich. Se știe că naștii au trimis un prim lot, în frunte cu Horia Sima, lot care în iunie 1940 a participat în mod temporar la guvernul dictaturii regale. În iulie, instrucțiuni sosite de la Berlin au determinat demisia lui Sima din guvern. În iulie—august, legionarii au început cunoscutele manevre politice pentru a lua puterea.

utilizat în aceste documente este amenințător, poruncitor, ultimativ. În acest fel sînt redactate, de pildă instrucțiunile² trimise la 7 iulie de Ribbentrop lui Fabricius, asupra modului cum trebuiau conduse așa-numitele „negocieri libere” cu Ungaria. De asemenea, scrisoarea lui Hitler către Carol al II-lea conține fraze cu caracter ultimativ: „Orice tentativă de a stăpîni prin manevre tactice primejdii care amenință țara dv., oricare ar fi ele, trebuie să eșueze și vor eșua. Sfirșitul va fi mai tîrziu sau mai devreme poate chiar foarte curînd distrugerea Romîniei”³. Publicarea unor atare documente nu are oare scopul de a arăta că o presiune puternică s-ar fi exercitat asupra guvernului dictaturii regale, care a fost „obligat” să cedeze? Lipsa documentelor care dovedesc poziția, fizionomia morală a celor ce au trădat țara neîntînd seama de voința de luptă a maselor populare face ca tocmai o atare impresie să se degaje din lectura documentelor publicate în volumul menționat. Deci, justificarea lui Carol al II-lea și a guvernului său este unul dintre țelurile urmărite. De aceea există și documente care tind chiar să producă o anumită „Induioșare”, o „caldă simpatie” pentru semnatarul actului de trădare națională: la 27 august, de pildă, ministrul Romîniei la Berlin cerea cu „umilință” o audiență lui Hitler; ministrului de Externe al Romîniei i se dădea „ordin”⁴ să se prezinte la 29 august la Viena; discuțiile ultimative de la hotelul Imperial din Viena au fost atît de „dureoase” încît Manoilescu a leșinat⁵, și alte episoade, tot atît de „emoționante”.

Am putea arăta în treacăt că tot Manoilescu a fost acela care la 26 iulie, așa cum menționează documentul discuțiilor de la Berghoff, a lăsat să înțeleagă că se vor ceda mai mult de 14 000 km², arătînd pînă-un

² *Documents on German Foreign Policy*, vol. X, p. 116.

³ *Ibidem*, p. 218. Scrisoarea din 15 iulie.

⁴ *Ibidem*, p. 552.

⁵ *Ibidem*, p. 555.

⁶ *Ibidem*, p. 575.

gest semnificativ că nu era vorba „de ultimul cuylnt al Romniei”¹. În fond, trgul se făcuse la Berghoff. Tot ce a urmat au fost tocmele. De aceea, toate documentele ale așa-numitelor „negocieri” de la sfârșitul lunii iulie, ca și cele din august 1940, sînt, de fapt, documente justificative pentru a acoperi actele trădătoare ce au urmat. Putem să afirmăm că documente avînd un atare conținut se găsesc și în arhivele din România, ele fiind destinate să servească aceluiași scop². Justificarea regimului dictaturii regale.

Pentru a justifica acest regim, pentru a-i pune la îndemnă argumente de dezvi novățire, s-a recurs și la cunoscutele calomnii împotriva Uniunii Sovietice, inserîndu-se în vol. X și un document potrivit căruia U.R.S.S. ar fi fost gata să atace România³, așa încît „arbitrajul” de la Viena trebuia primit repede. O atare idee voiseră să acrediteze și semnatarii romîni ai dictatului de la Viena⁴, pentru a-și procura măcar o precară cîrjă în vederea sprijinirii mîrșavului act pe care îl comiteau. Documentul publicat în vol. X vine deci în ajutorul trădătorilor. Problema acestui pretins „atac al U.R.S.S.” fîcuse însă lămurită chiar la Consiliul de coroană din noaptea de 30—31 august, consiliu despre care ni se pare imposibil ca Fabricius să nu fi raportat la Berlin. Inveterații dușmani ai Uniunii Sovietice au fost obligați să mărturisescă atunci că ipoteticul atac al U.R.S.S. era cu totul neadevărat⁵. Pe de altă parte,

¹ *Documents on German Foreign Policy*, vol. X, p. 315.

² Arhiva M.A.E., C.87, vol. 47. Notă asupra convorbirii avute în ziua de 31 iulie 1940, ora 10, între dl. Mihail Manoilescu și d-l Fabricius, sau nota convorbirii din 3 august 1940. Sînt documente avînd un conținut similar celor publicate în *Documents on German Foreign Policy*, vol. X.

³ *Documents on German Foreign Policy*, vol. X, p. 572.

⁴ Arhiva M.A.E., dos. 71 E. 9, telegrama nr. 1 din 29 august 1940, de la Viena, semnată Manoilescu (La Viena se afla și Valer Pop, făcînd parte din delegația romînă).

⁵ Arhiva M.A.E., A.B., vol. IV. Dezbaterile Consiliului de coroană de sub înalta prezență a m-sale regelui, ținut în noaptea

Grigore Gafencu, despre care se ocupă documentul amintit, afirmă în memoriile sale că a trebuit să se renunțe la teza așa-zisului „pericol rusesc”, deoarece se știa precis că „nu corespundea vreunei intenții ofensive reale din partea sovieticilor”⁶. Iată deci cum studierea conținutului documentelor publicate în volumul al X-lea confirmă mereu și cu prisosință teza că principalul scop al publicării lor este justificarea regimului dictaturii regale.

Urmărind un atare scop, în volumul al X-lea sînt publicate documentele oficiale ale așa-zisului „arbitraj” de la Viena⁷, unde se insistă asupra „garanțiilor” oferite de Germania. Oare nu era cazul să se publice și documente care să releve sensul real al acestor „garanții”? Se creează deci din nou impresia că totuși România a obținut „ceva” și că, în consecință, Carol al II-lea nu și a trădat țara. Dacă examinăm în mod fugar doar unele documente cu referire la această problemă, reiese pe deplin caracterul înrobitor al acestor „garanții”. De pildă, la 29 august, Manoilescu telegrafia de la Viena: „Informație sigură, direct de la Fabricius. Garanția pentru integritate se dă numai Romniei, nu și Ungariei”⁸. Deci de la bun început se desemna faptul că unul dintre scopurile „garanțiilor” oferite de Axă era și acela de a alimenta o continuă și șovină învrăj bire între România și Ungaria, creîndu-se astfel largi posibilități ca Germania nazistă să stăpînească cît mai ușor ambele țări. Studiînd în continuare documentul menționat, aflăm însă lucruri cu mult mai grave. „Ger-

de 30—31 august 1940. Cel ce a mărturisit adevărul asupra ipoteticului atac sovietic a fost chiar Gheorghe Brătianu, omul care a fost de nenumărate ori emisarul lui Carol al II-lea în Germania hitleristă.

⁶ Grigore Gafencu, *Préliminaires de la guerre à l'Est*, Egloff, Suisse, 1945, p. 71.

⁷ *Documents on German Foreign Policy*, vol. X, p. 581—587.

⁸ Arhiva M.A.E., dos. 71 E. 9, telegrama nr. 6 din 29 august 1940, semnată Manoilescu, Valer Pop.

mania admite ca garanția pentru noi — sublinia Manoilescu — să fie valabilă din însăși clipa acceptării arbitrajului și să ne trimită misiune militară, tancuri, artilerie antiaeriană și escadrile întregi de avioane”¹. Împotriva cui trimeteau naziștii cu atâta grabă atâtea avioane, atâtea tancuri? Incontestabil că din acest moment „garanțiile” transformau pe deplin România în satelit al Axei, fiind incontestabil și faptul că aceste „garanții” înrobeau în primul rând poporul român. Țara devenea însă în același timp bază de atac agresiv împotriva Uniunii Sovietice. Iată deci și caracterul antisovietic al acestor „garanții” atât de dorite de clasele dominante din România.

De aceea, pentru a lămurii adevărata înfățișare a relațiilor româno-naziste în pro-

¹ Arhiva M.A.E., dos. 71 E. 9, telegrama nr. 6 din 29 august 1940, semnată Manoilescu, Valer Pop.

blema „garanțiilor”, credem că alături de documentele publicate trebuiau să figureze și acele documente care ar fi îngăduit relevarea întregului conținut al „garanțiilor”.

Concluziile care reies din examinarea chiar sumară a acestor documente se impun de la sine.

Selectarea unilaterală a documentelor din vol. X, prezentarea numai a anumitor laturi ale procesului istoric au dus la falsificarea fenomenului social-politic din iunie-august 1940. Regimul dictaturii regale nu poate fi însă justificat de nici un fel de culgere de documente selectate în mod tendențios. Singurul criteriu de judecată în istorie îl constituie faptele, fapte care condamnă cu prisosință pe cei ce au semnat actul de trădare națională din 30-31 august 1940.

Eliza Campus

„История СССР“, Academia de Științe a U.R.S.S., Institutul de istorie,
Moscova, 1961, nr. 1 6

Majoritatea covârșitoare a articolelor publicate în numerele din anul 1961 ale revistei „Istoria U.R.S.S.” sînt consacrate perioadei contemporane, problemelor legate de construirea socialismului și a comunismului, subliniindu-se importanța experienței sovietice pentru popoarele care construiesc socialismul, precum și pentru acelea care au scuturat jugul colonial.

Cîteva articole de fond sînt consacrate Congresului al X> II-lea al P.C.U.S., congresul constructorilor comunismului.

Editorialul *Congresul constructorilor societății comuniste* (nr. 6) se ocupă de însemnătatea Programului P.C.U.S., programul construirii societății comuniste. Noul program, bazat pe experiența sovietică, pe generalizarea învățămintelor dezvoltării mișcării muncitorești internaționale, precizează legile generale, obligatorii, ale trecerii de la capitalism la socialism. În analiza problemelor arzătoare ale contemporaneității, ale epocii de trecere de la capitalism la socialism, programul reliefează principalele tendințe ale dezvoltării țărilor capitaliste, formele și aspectele prăbușirii sistemului colonial, diversitatea căilor de trecere la socialism, demonstrînd că sarcina principală a popoarelor o constituie lupta pentru pace.

Autorii editorialului urmăresc problemele concrete care se desprind din program cu privire la construirea societății comuniste,

oprindu-se la sarcinile care revin istoricilor în formarea conștiinței comuniste a oamenilor sovietici.

Un alt editorial, *Analiza marxist-leninistă a epocii istorice contemporane* (nr. 1), este consacrat Consfătuirii partidelor comuniste și muncitorești care a avut loc în noiembrie 1960 la Moscova. Autorii trec în revistă principalele teze elaborate la consfătuire: particularitățile epocii actuale de trecere de la capitalism la socialism, a treia etapă a crizei generale a capitalismului, începutul construcției comunismului în U.R.S.S., iar în țările de democrație populară construirea bazelor economice ale socialismului sau construirea societății socialiste dezvoltate; însemnătatea experienței U.R.S.S. și a țărilor de democrație populară în construirea socialismului; stabilirea unor legi proprii sistemului mondial socialist.

Autorii se opresc asupra sarcinilor istoricilor sovietici legate de lupta de neîmpăcat, care nu încetează în condițiile coexistenței pașnice, împotriva ideologiei burgheze imperialiste.

În articolul de fond *Studierea istoriei U.R.S.S. în anii dinire Congresele al XX-lea și al XXII-lea ale P.C.U.S.* (nr. 5), se face analiza succintă a rezultatelor obținute de știința istorică sovietică în cei cinci ani care despart aceste congrese.

Autorii analizează apoi principalele realizări ale istoriografiei sovietice în domeniul studierii orînduirii feudale, a orînduirii capitaliste și a epocii socialiste. Această analiză este strîns legată de sarcinile care au stat în fața istoricilor sovietici, precum și de scoaterea la iveală a problemelor care au rămas necercetate sau insuficient cercetate.

Astfel, în acești ani, istoricii sovietici au elaborat o serie de monografii capitale privind istoria poporului rus și a celorlalte popoare sovietice. S-au publicat totodată însemnate colecții de documente. O atenție deosebită a fost acordată istoriei regionale, elaborîndu-se monografii privitoare la istoria unor mari uzine, a unor importante sovhozuri și colhozuri etc. În domeniul istoriei celorlalte țări, operele istoricilor sovietici cunosc o largă răspîndire, constituind instrumente apreciabile în lupta pentru triumful istoriografiei marxiste. Firește, au rămas domenii care necesită studii de profunzime. Astfel au fost insuficient cercetate problemele social-economice din secolul al XIX-lea; corelația dintre etapa nobiliară și cea răscolită a mișcării revoluționare din Rusia; politica externă a Rusiei; politica internă a țarismului în ultimii ani ai existenței sale; unele probleme cu privire la Revoluția din februarie și la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, îndeosebi activitatea partidelor burgheze, mic-burgheze, precum și a instituțiilor de stat.

O sarcină principală pentru cercetătorii orînduirii capitaliste rămîne studierea fenomenelor social-economice și ideologice care au determinat transformarea proletariatului în hegemon al mișcării revoluționare.

Ca urmare a lichidării cultului personalității, după anul 1956 au fost consacrate studiului societății sovietice 50 % din totalul lucrărilor. Cu toate succesele obținute, în fața istoricilor epocii socialiste se ridică sarcina studierii profunde și multilaterale a însemnătății experienței U.R.S.S. în construcția orînduirii socialiste, a rolului U.R.S.S. în formarea și întărirea sistemului socialist mondial, a

locului și rolului U.R.S.S. în lupta pentru pace, a aportului U.R.S.S. în dezvoltarea științei și culturii mondiale etc.

Autorii relevă importanța luptei istoricilor sovietici pe tărîm ideologic împotriva falsificatorilor burghezi, stăruind asupra sarcinii puse de noul Program al P.C.U.S. — studierea legității dezvoltării istorice a popoarelor U.R.S.S. în drumul lor spre comunism.

Revista „Istoria U.R.S.S.” publică două studii ale activiștilor de frunte ai Partidului Comunist din Cehoslovacia și ai Partidului Comunist din Austria, consacrate rolului și însemnătății internaționale a primului și celui de-al doilea Program al P.C.U.S.

F. Hawlicek. În articolul *Rolul istoric al primului Program P.M.S.D.R.* (nr. 5), analizează problemele legate de crearea partidului de tip nou. El arată însemnătatea partidului creat de V. I. Lenin și a luptei duse împotriva oportunismului rus și a celui internațional.

Analizînd relația dintre apariția imperialismului și cea a oportunismului, autorul dovedește strînsa legătură dintre ele și face o serie de considerații, explicînd de ce primul nu s-ar fi putut menține fără al doilea. În continuare el expune lupta lui V. I. Lenin împotriva oportuniștilor și pentru alcătuirea unui program marxist revoluționar. Pe baza experienței mișcării revoluționare ruse, V. I. Lenin a adoptat în mod creator teoria marxistă la condițiile specifice ale Rusiei. Pentru ilustrarea acestei afirmații, F. Hawlicek analizează amănunțit cum V. I. Lenin a rezolvat problema agrară și cea națională și cum aceste probleme au fost denaturate de către oportuniștii Internaționalei a II-a; teoriile oportuniste cu privire la „trăincia micii gospodării țărănești” și a „plinii leftine pentru muncitori”, la problema națională, sau cunoscuta teorie a „autonomiei culturale” au fost spulberate de V. I. Lenin în lupta pentru un program marxist.

Prin aceasta, V. I. Lenin a apărat puritatea învățaturii marxiste, a zdrobit ideile burgheze, a arătat practic că teoria marxistă

nu este o dogmă, ci ea poate și trebuie să fie dezvoltată în mod creator. Lupta lui Lenin pentru crearea partidului de tip nou a avut astfel o uriașă importanță internațională.

F. Furnberg, secretar al C.C. al Partidului Comunist Austriac, în studiul *Insemnătatea internațională a îndeplinirii programului P.C. (b) U.S.* (nr. 5), analizează rezultatele îndeplinirii acestui program pe baza legilor generale ale trecerii de la capitalism la socialism. Analiza sa se axează îndeosebi pe problema expropriării expropriatorilor, legând acest punct din Programul P.C. (b) U.S. de lupta maselor populare în țările capitaliste după cel de-al doilea război mondial, pentru naționalizarea principalelor ramuri ale industriei. Autorul arată pe larg și bine documentat de ce îndeplinirea Programului P.C.(b)U.S. a avut o însemnătate hotărâtoare pentru răspândirea ideilor socialismului în întreaga lume.

S. L. Meharic, în articolul *Despre folosirea capitalismului de stat în pregătirea socializării socialiste a mijloacelor de producție (sfârșitul anului 1917 — iunie 1918)* (nr. 5), descrie formele capitalismului de stat în Rusia: comenzile de stat date întreprinderilor particulare și acordarea de avansuri în bani; cumpărarea produselor de la întreprinderile particulare și repartizarea lor planică; aprovizionarea întreprinderilor cu cele necesare producției; predarea obligatorie a produselor finite; finanțarea; participarea Consiliului Superior al Economiei Naționale laolaltă cu reprezentanții capitalului privat la conducerea unor întreprinderi.

Autorul arată că toate aceste forme ale capitalismului de stat înlesneau controlul și intensificarea elementelor de centralizare și socializare asupra întreprinderilor capitaliste, fiind în strânsă legătură cu controlul efectuat de organizațiile muncitorești.

În aplicarea tuturor acestor forme de capitalism de stat, capitaliștii au încercat pe toate căile să se opună controlului organizațiilor muncitorești și să folosească creditele obținute pentru scopuri străine producției.

În cadrul luptei duse de organizațiile muncitorești pentru efectuarea controlului și mărirea producției a început naționalizarea.

Actul din 28 iunie 1918 a lichidat toate aceste forme ale capitalismului de stat. Naționalizarea mijloacelor de producție a fost grăbită de izbucnirea războiului civil și a intervenției străine. În concluzie, autorul arată importanța acestei experiențe de scurtă durată a statului sovietic pentru toate țările care pornesc la construirea socialismului.

M. I. Neidel și V. I. Sogomonov aduc noi date în problema intervenției străine în primii ani ai Puterii sovietice în articolul *Contribuții la istoria intervenției S.U.A. în Transcaucazia în anii 1917—1921* (nr. 3).

Pe baza unui vast material documentar, autorii scot în evidență rolul jucat de S.U.A. în Transcaucazia în anii războiului civil. Ei analizează amănunțit formele concrete ale amestecului S.U.A. în susținerea guvernelor reacționare din Transcaucazia, în încercările de a obține un mandat asupra acestei regiuni, în provocarea conflictelor cu Turcia pentru a-și ușura astfel încercările de a pune mâna pe Transcaucazia, în înfăptuirea alianței guvernelor reacționare din Transcaucazia cu Denikin.

Grăitoare sînt datele care arată cum, sub formă de ajutor, S.U.A. vindeau în Transcaucazia mărfuri vechi și cumpărau la prețuri de nimic materii prime valoroase. Planurile expansioniste ale S.U.A. s-au prăbușit datorită victoriilor Armatei Roșii, luptei revoluționare a popoarelor din Transcaucazia și luptei proletariatului S.U.A. împotriva intervenției imperialiste.

E. B. Ghenkina consacră studiul său, *Activitatea Comisiei de planificare în anii 1921—1925 și lupta cu ideologia burgheză în problemele planificării* (nr. 6), începuturilor planificării economiei socialiste în U.R.S.S. Autoarea relevă rolul lui V. I. Lenin în organizarea Comisiei de planificare și în îndrumarea muncii ei. Relatînd fazele prin care au trecut primele planuri elaborate de Comisia de planificare privitoare la unele ramuri

ale economiei naționale, autoarea analizează cum s-a reflectat lupta de clasă din acea perioadă în munca comisiei.

În cadrul Comisiei de planificare, în anii de refacere a economiei naționale au fost folosiți mulți specialiști burghezi care au vădit tendințe de restaurare a capitalismului, de supunere a economiei sovietice capitaliștilor străini, de lichidare a monopolului asupra comerțului exterior. Acestea erau de fapt și tendințele caracteristice eserilor, menșevicilor, precum și curentului „smenaveh”.

Încercarea reprezentanților burgheziei de a cuceri citadela planificării economiei socialiste s-a soldat cu eșec. Nucleul leninist din cadrul Comisiei de planificare a avut un rol de seamă în respingerea și lichidarea tendințelor specialiștilor burghezi. Economia U.R.S.S. s-a refăcut mult mai repede decât în statele capitaliste, iar ritmul ei de dezvoltare s-a accelerat an de an.

Reorganizarea în anul 1924 a Comisiei de planificare după indicațiile lui Lenin a constituit un însemnat pas înainte în rezolvarea problemelor legate de conținutul, metodele și volumul planificării economiei naționale. Istoria planificării socialiste în anii perioadei de refacere este istoria întăririi și creșterii economiei planificate sovietice în luptă cu ideologia burgheză.

U. I. Sidamonidze aduce multe elemente noi în studiul său *Contribuții la istoria federației transcaucaziene a republicilor sovietice* (nr. 1). Autorul analizează cauzele și procesul formării federației transcaucaziene. Unitatea economică, politică militară și statală a popoarelor Transcaucaziei s-a creat treptat, în condițiile luptei grele pentru apărarea existenței lor în anii războiului civil.

Unirea a început prin unificarea căilor ferate și a organelor comerțului exterior. Autorul distinge trei etape în crearea federației: 1) pînă în toamna anului 1921 — unirea organelor economice; 2) pînă în vara anului 1922 crearea și întărirea Uniunii federative; 3) din vara anului 1922 —

crearea Republicii Federative Transcaucaziene și intrarea ei în U.R.S.S.

Acest proces s-a desfășurat în lupta crâncenă cu naționalistii burghezi. Aceștia au dus o activitate direct de trădare a intereselor naționale (concesionarea terenurilor petrolifere din Batum monopoluștilor americani, învrăjbirea naționalităților etc.). Formarea federației transcaucaziene a constituit o etapă importantă în crearea U.R.S.S.

Studiul lui G. F. Dachschräger, *Despre caracterul transformărilor social-economice în aul din Kazahstan în anii 1921—1928* (nr. 6), este consacrat analizei drumului parcurs de popoarele din Asia Mijlocie în trecerea lor de la feudalism la socialism. După o scurtă expunere a istoriografiei problemei, autorul trece la analiza proceselor petrecute în aul din Kazahstan în perioada anilor 1921—1925.

În Kazahstan predominau încă puternice rămășițe patriarhal-feudale, precum și metodele specifice de exploatare ale acestor formații economice înapoiate.

În anii 1921—1925, procesul principal consta în trecerea treptată de la economia naturală, nomadă și seminomadă, la mica producție de mărfuri, la relații de marfă bani în condițiile N.E.P.-ului. Un sprijin esențial în refacerea economiei naționale a Kazahstanului l-a dat poporul rus. Reforma din anii 1926—1928, pregătită de munca politică-organizatorică a partidului comunist, a dus la lichidarea relațiilor patriarhal-feudale.

Prin confiscarea pământurilor și vitelor bailor și trecerea lor în mâinile sărăcimii s-a schimbat greutatea specifică a diferitelor grupări sociale în aul, însă și după această reformă procentul sărăcimii atingea 50% din populație. Reforma a creat premisele necesare pentru colectivizarea în masă a agriculturii, contribuind astfel la trecerea de la relațiile precapitaliste la socialism, fără a se trece prin capitalism. Cu toate acestea, reforma nu a

lichidat exploatarea, și autorul analizează noile forme de exploatare ce existau în acea vreme în aul. Numai colectivizarea putea lichida orice formă de exploatare și autorul surprinde premisele care s-au format pentru aceasta. Istoria Kazahstanului oferă un exemplu de rezolvare a problemei naționale și a trecerii spre socialism, sărind peste orînduirea capitalistă.

M. S. Kjunusov se ocupă de aceeași problemă în studiul *Despre particularitățile dezvoltării necapitaliste a popoarelor Asiei Mijlocii și Kazahstanului* (nr. 4). Autorul arată că experiența trecerii spre socialism a popoarelor mai puțin dezvoltate din U.R.S.S., sărind peste stadiul capitalist de dezvoltare, este cea mai bună cale pentru popoarele care se eliberează în zilele noastre de sub jugul colonial. El enumără statele care au urmat deja acest exemplu și analizează indicațiile clasicilor marxism leninismului în această problemă.

Analiza succintă a economiei acestor regiuni pînă la Revoluția din Octombrie permite autorului să arate că în Asia Mijlocie și în Kazahstan viața social-economică era dominată de relații precapitaliste. După ce analizează etapele principale ale trecerii acestor popoare la socialism, în concluzie, autorul arată că o țară cu cît este mai înapoiată, cu atît sînt necesare înaî multe etape de trecere spre socialism. Experiența sovietică dovedește în mod practic că orînduirea capitalistă nu este inevitabilă pentru dezvoltarea progresistă a popoarelor.

G. M. Maksimov, în studiul *Mișcarea și componența populației U.R.S.S.* (nr. 1), își propune să dezvăluie principalele legi ale transformărilor demografice care au loc în viața societății sovietice. La baza acestui studiu stau datele recensăminturilor de stat.

Aceste date arată creșterea uriașă a populației U.R.S.S. în anii puterii sovietice,

procentul mare al natalității și reducerea mortalității datorîndu-se condițiilor de trai. În ceea ce privește repartitia teritorială a populației, autorul remarcă creșterea deosebită a populației în regiunile care în trecut erau mai înapoiate, ceea ce reflectă avîntul dezvoltării forțelor de producție. Datele indică apreciabila creștere a populației orășenești în perioada industrializării, aici ritmul fiind mai intens la popoarele odinioară înapoiate.

Judecînd componența populației pe vrste, se remarcă creșterea longevității. Autorul analizează schimbarea radicală a structurii de clasă în U.R.S.S., creșterea greutății specifice a muncitorilor și funcționarilor și scăderea numărului colhoznicilor. El semnalează totodată apariția noilor profesii și dispăriția profesiunilor legate de muncile grele. Analiza datelor statistice-demografice constituie o nouă dovadă a superiorității orînduirii socialiste.

V. E. Drbijeve, în articolul *Rolul clasei muncitoare a U.R.S.S. în formarea cadrelor de conducere a industriei socialiste (1917-1936)* (nr. 4), analizează formele atragerii clasei muncitoare la conducerea industriei, participarea ei directă în aparatul economic al statului sovietic. Autorul subliniază importanța cercetării acestei probleme pentru zdrobirea teoriilor menșevice despre „nepregătirea” clasei muncitoare pentru conducerea producției și a teoriei revizioniste contemporane despre crearea în U.R.S.S. a unei așa-zise „elite”, care se situează deasupra poporului.

Procesul atragerii tot mai largi a muncitorilor, pe măsura construirii economiei socialiste, în conducerea industriei este amănunțit analizat. În perioada de refacere predominau specialiștii burghezi, pozițiile cheie fiind ocupate de muncitori: în perioada industrializării, după înlăturarea sabotajului

specialiștilor burghezi, în urma reorganizării învățământului și a dezvoltării mișcării udarnice sub conducerea partidului, muncitorii au ocupat 50%, din posturile de comandă în industrie. Numărul specialiștilor formați în școlile sovietice a crescut an de an. Autorul se ocupă pe larg de măsurile luate de partid și guvern pentru crearea specialiștilor sovietici. Rezultatele obținute au dovedit că numai proletariatul poate conduce construcția socialistă și că în timpul acestei construcții se schimbă însăși clasa muncitoare.

O. I. Skaratin se ocupă de *Etapetele principale ale întrecerii socialiste în industria U.R.S.S.* (nr. 5). În primii ani ai puterii sovietice, greutatea principală era axată pe creșterea disciplinei conștiente în producție. Exemplul de atitudine comunistă îl constituiau subotnicele, care erau însă în afara orelor de muncă. Condițiile de organizare pentru întrecerile socialiste s-au copt de-abia după terminarea războiului civil. Atunci au apărut sporadic brigăzile udarnice, forma principală fiind însă consfăturile de producție. Aceste consfățuri se ocupau prin comisiile de control, organe permanente, de problemele generale ale ridicării producției și organizării întrecerii socialiste. Pentru această perioadă, trăsăturile caracteristice erau lipsa de întrajutorare, lipsa obligațiilor concrete, sarcini strict limitate.

Mișcarea udarnicilor, arată Skaratin, a constituit prima etapă a întrecerii socialiste de masă, iar cotitura radicală în mărirea productivității muncii a avut loc în anul 1929. Mișcarea udarnică nu s-a bazat însă pe reorganizarea procesului muncii, a creșterii nivelului tehnic, deci ea nu a putut produce saltul necesar în creșterea productivității.

De-abia noua etapă a întrecerii socialiste, mișcarea inovatorilor, legată de desăvârșirea construcției socialiste, a efectuat saltul în creșterea productivității. Mișcarea inovatorilor se caracterizează printr-o nouă organi-

zare a muncii, prin raționalizarea proceselor tehnologice, printr-o mai judicioasă diviziune a muncii etc. Această mișcare a continuat să se dezvolte și în perioada Marelui Război pentru Apărarea Patriei. După război, datorită colaborării create a muncitorilor cu inginerii și oamenii de știință în procesul întrecerii socialiste, datorită mecanizării și automatizării, s-a creat noul tip de muncitor cu calificare superioară. Actualmente se desfășoară etapa a treia, mișcarea pentru munca comunistă, care a început în toamna anului 1958. În condițiile construcției desfășurate a comunismului au apărut noi forme de întreceri socialiste. Această etapă marchează începutul îmbinării muncii fizice cu cea intelectuală, a înlăturării deosebirilor esențiale dintre munca intelectuală și cea fizică.

A. G. Rasin analizează pe bază de date statistice *Creșterea nivelului tehnico-cultural al clasei muncitoare în U.R.S.S. în anii 1917—1958 (Studiu istoric-statistic)* (nr. 2). Autorul pornește de la teza că neconținuta creștere a nivelului tehnico-cultural al clasei muncitoare este condiția principală a construirii comunismului. Articolul urmărește, pe baza unui material statistic foarte bogat creșterea nivelului tehnico-cultural al clasei muncitoare din U.R.S.S., precum și varietatea formelor folosite pentru aceasta.

O serie de articole sînt consacrate Marelui Război pentru Apărarea Patriei. Seria începe cu editorialul *Să elaborăm istoria mișcării populare de partizani din anii 1941—1945* (nr. 2). Autorul expune succint istoriografia problemei mișcării de partizani, remarcînd lărgirea izvoarelor, îndeosebi după Congresul al XX-lea al P.C.U.S. Editorialul enumeră apoi problemele mai puțin cercetate, făcînd apel la istoricii sovietici ca să-și consacre forțele studierii istoriei mișcării de partizani.

Z. A. Bogatiri tratează un episod al mișcării de partizani în *Raidul partizanilor spre malul drept al Niprului* (nr. 2). Autorul

arată pe larg pregătirea minuțioasă a unității de partizani condusă de Saburov pentru îndeplinirea acestui raid care a avut o mare importanță militară și politică. Deosebit de interesantă este descrierea raidului început în toamna anului 1942. Unitatea lui Saburov a mers pe un drum paralel, la 7 km distanță, cu unitatea de partizani condusă de Kovpac, menținând permanent legăturile cu centrul mișcării de partizani. În drumul lor, aceste unități au distrus garnizoanele fasciste și obiectivele militare-economice, au convocat adunări ale populației ocupate răspundind pretutindeni presa sovietică. Detașamentul lui Saburov a crescut numeric, deși a desfășurat 67 de operații militare. Autorul aduce cifre ilustrative despre activitatea unității.

Mareșalul Uniunii Sovietice K. K. Rokossovski, în articolul *În lupta pentru eliberarea Bielorusiei* (nr. 5), analizează una dintre cele mai mari operații strategice de ofensivă ale Armatei Sovietice în Marele Război pentru Apărarea Patriei. La pregătirea operației a participat și statul major al partizanilor Bielorusiei, planurile partizanilor fiind concordate cu cele ale armatei. Ofensiva a început în 24 iunie 1944, după ce se asigurase superioritatea față de dușman, ca efective de 3—4 ori, iar ca artilerie și tancuri de 4—6 ori. Autorul descrie amănunțit ofensiva Armatei Sovietice, încercuirea unei grupări dușmane la Bobriusk și nimicirea ei, apoi încercuirile de la Minsk și Vitebsk. În continuarea ofensivei, trupele sovietice, la sfârșitul lunii iulie, au pătruns pe teritoriul Poloniei și au făcut o breșă între armatele inamice de „centru” și „Ucraina nordică”. Operația s-a terminat prin forțarea Vistulei la sud de Varșovia și obținerea capetelor de poduri pe malul stîng al fluviului. Bielorusia a fost complet eliberată. La această operație au contribuit Armata polonă și partizanii poloni. Autorul explică de ce Armata Sovietică nu a putut imediat să continue lupta pentru eliberarea Varșoviei, ajutînd astfel pe răsculați. Ajutorarea răsculaților s-a făcut numai cu artileria și aviația. Operația Armatei Sovietice

din Bielorusia a însemnat pentru armata germană o mare catastrofă.

B. V. Livisin, în articolul *Academia de Științe a U.R.S.S. în anii Marelui Război pentru Apărarea Patriei* (nr. 3), își propune să arate cîteva fapte care ilustrează rolul însemnat al Academiei de Științe a U.R.S.S. în victoria asupra fascismului. Datele culese de autor sînt interesante și problema, credem, merită să constituie tema unei monografii.

Studiile consacrate perioadei postbelice sînt cele mai puține la număr.

V. I. Morozov se ocupă de o problemă centrală, deosebit de actuală: *Din istoria dezvoltării agriculturii R.S.F.S.R. 1953—1958* (nr. 4). Autorul descrie situația agriculturii din anul 1953, arătînd neconcordanța dintre ritmul de creștere al industriei și cel al agriculturii, precum și cauzele obiective și subiective care au determinat rămînera în urmă a agriculturii.

Analizează apoi măsurile concrete luate de partid și de guvern pentru lichidarea rămînerii în urmă a agriculturii: întărirea bazei tehnice a producției agricole, asigurarea cadrelor necesare de conducere a colhozurilor, S.M.T.-urilor și sovhozurilor, creșterea și respectarea cointeresării materiale a colhoznicilor. Mai pe larg sînt analizate măsurile luate în ultima perioadă: desființarea în anul 1958 a cotelor obligatorii și a plății în natură pentru lucrările efectuate de S.M.T., noile forme de retribuire a muncii prin avansuri lunare și trecerea unor colhozuri din R.S.F.S.R. la sistemul de salarii garantate. Autorul insistă asupra problemelor legate de dezvoltarea continuă a bazelor conducerii democratice în colhozuri: schimbarea sistemului de planificare în vederea dezvoltării inițiativei locale și adaptarea noului statut al artelului agricol. Analizînd reorganizarea S.M.T.-urilor, semnalează și unele laturi negative legate de această măsură. Rezultatele obținute în cei cinci ani dovedesc că măsurile luate au dus la un adevărat salt în dezvoltarea agriculturii sovietice.

D. S. Lihaciov, membru corespondent al Academiei de Științe a U.R.S.S., face un

călduros apel pentru păstrarea monumentelor istorice în *Monumentele culturii — bun al întregului popor* (nr. 3). Autorul analizează succint istoricul legislației în această problemă încă din primii ani ai puterii sovietice și arată că ea a fost uneori încălcată. Astfel, s-au demolat în Moscova cunoscutele Porți Roșii, Turnul lui Suharev și alte monumente istorice ale culturii ruse. În concluzie, el arată necesitatea păstrării monumentelor istorice și crearea unei instituții guvernamentale care să răspundă de această problemă.

În revistă au apărut și unele materiale de istorie modernă.

Foarte interesant este studiul lui P. G. Rîndziunski *Despre sectorul micii producții de mărfuri în Rusia în secolul al XIX-lea* (nr. 2). Autorul arată că problemele dezvoltării capitalismului și ale menținerii rămășițelor feudale în Rusia secolului al XIX-lea sînt profund și multilateral cercetate, dar au rămas nestudiate verigile intermediare ale evoluției social-economice, care sînt tipice pentru perioadele de trecere — în cazul de față sectorul micii producții de mărfuri.

Prezentînd mai întîi problemele și condițiile dezvoltării micii producții de mărfuri pînă la reforma din 1861, autorul arată că gradul intensificării exploatarei feudale și degradarea gospodăriei țărănești nu erau atît de accentuate după cum se crede. Pe baza datelor statistice folosite, P. G. Rîndziunski consideră că și în prima etapă de după reformă sectorul micii producții de mărfuri era predominant în satul rus, și de abia în a doua etapă a început să predomine capitalismul dezvoltat, firește mica producție de mărfuri continuînd să existe, și pe alocuri chiar să se dezvolte. Arătînd caracterul necapitalist al micii producții de mărfuri țărănești, autorul semnalează și elemente capitaliste în gospodăriile atrase în mica producție de mărfuri.

I. P. Krastîni, în articolul *Despre caracterul mișcării mladoletone* (nr. 1), încearcă să precizeze trăsăturile și caracterul acestei mișcări, problemă care a constituit obiectul discuției istoricilor din Letonia în anul 1960.

După o scurtă analiză istoriografică a problemei, autorul arată condițiile apariției acestei mișcări — dezvoltarea capitalismului și apariția burgheziei letone. Arătînd latura progresistă a acestei mișcări naționale burgheze, contribuția ei la formarea burgheziei letone, la dezvoltarea culturală, la crearea limbii literare, stringerea folclorului etc. autorul relevă totodată limitele ei de clasă. Exprimînd interesele burgheziei orășenești, mladoletonii erau împotriva rămășițelor feudale, însă nu doreau rezolvarea acestei probleme pe cale revoluționară, ci pe calea reformelor. În activitatea și ideologia lor ei erau legați nu de democrații revoluționari ruși, ci de slavofilia liberali.

În prima sa etapă (1850—1860), mișcarea a fost progresistă, dar în a doua etapă, o dată cu dezvoltarea capitalismului, ea a alunecat pe linia naționalist-șovină. În concluzie, autorul arată că în Letonia, ca și în Rusia, erau două tendințe în mișcarea de eliberare: revoluționară-democratică și liberală. Mișcarea mladoletonă era o mișcare liberală avînd trăsături progresiste, în special în problema formării națiunii letone și a stringerii legăturilor poporului leton cu cel rus. Însă mladoletonii erau împotriva luptei revoluționare pentru transformarea societății.

G. I. Ionova și A. F. Smirnov se ocupă de *Democrați revoluționari și narodnici* (nr. 5), arătînd că pentru a face istoriografia acestei probleme e necesar un studiu special. Autorii expun tezele democratismului revoluționar din anii 1850—1860 și cele ale narodnicismului din anii 1870, arătînd că deosebirea principală dintre aceste teze își are geneza în schimbarea situației țărănimii, în transformările care au avut loc în relațiile economice și sociale după reforma din anul 1861.

Dacă revoluționarii democrați exprimau protestul țărănimii împotriva șerbiei, narodnicii s-au situat pe poziția micului producător împotriva rămășițelor feudale și împotriva capitalismului. De aici natura dublă a narodnicismului. În anii 1880—1890, narodnicismul

s-a transformat în curent liberal, o dată cu puternica diferențiere a țărânimii. În concluzie, autorii arată că diferența dintre democrații-revoluționari și narodnici corespunde diferenței dintre democratismul țărănesc și democratismul burghez. Arătând ce este comul pentru ambele curente ale mișcării raznocinte, autorii se opresc și asupra deosebirii dintre ele, aceste deosebiri reflectând schimbările petrecute în viața social-economică a societății și în primul rând a țărânimii.

Studiul lui A.K. Sidorov : *V. I. Lenin despre imperialismul militar-feudal rus ; despre conținutul termenului „imperialism militar feudal”* (nr. 3) lămurește o problemă teoretică foarte importantă. Autorul arată că acei istorici și economiști sovietici care caracterizează imperialismul rus ca imperialism militar-feudal comit o eroare gravă. Termenul „imperialism militar-feudal” în înțelegerea leninistă se referă nu la imperialismul rus, ci la suprastructura politică a Rusiei din perioada imperialismului, la țarismul epocii capitalismului monopolist. Autorul subliniază însemnătatea înțelegerii juste a conținutului acestei formule leniniste pentru cercetările istorice cu privire la evoluția capitalistă a Rusiei și arată sarcinile care stau în fața istoricilor sovietici în studierea acestei perioade.

Problema ridicată de A. L. Sidorov a stîrnit un viu ecou printre istoricii sovietici. În cadrul Institutului de istorie al Academiei de Științe a U.R.S.S. s-a organizat o amplă dezbateră (nr. 4). Majoritatea istoricilor au fost de acord cu concluziile principale ale studiului lui A. L. Sidorov, subliniind că înțelegerea corectă a acestei formulări ajută la cercetarea premiselor revoluției socialiste din Rusia.

Un număr de șase studii sînt consacrate istoriei orînduirii feudale în Rusia. E. D. Romanova în studiul *Membrul liber al obștii în „Russkaia Pravda”* (nr. 4), analizînd după „Russkaia Pravda” situația membrilor liberi ai obștii în secolele XI XII, caută să stabilească nivelul feudalizării societății din acea perioadă și caracterul genezei feudalismului

din Rusia. Autoarea trece în revistă istoriografia acestei probleme. Aproape toți istoricii au afirmat că membrii liberi ai obștii, precum și cei dependenți, aveau o situație asemănătoare cu a smerzilor. Analizînd pe larg elementele din „Russkaia Pravda”, în concluzie, autoarea arată că membrul liber al obștii era reprezentantul populației libere, cu drepturi depline, în secolele XI XII.

Aceasta dovedește că trăsăturile prefeudale s-au împletit cu cele feudale în perioada respectivă și că aceste trăsături erau încă foarte pronunțate. Existența puternicelor trăsături prefeudale în perioada considerată în trecut de istorie drept feudală constituie principala particularitate a genezei feudalismului în Rusia.

Deosebit de important și instructiv este amplul studiu al acad. B. A. Rîbakov : *Privire istorică asupra bîlînelor ruse*, apărut în nr. 5 și 6. Pe baza unei analize remarcabile prin metodă și acurateță științifică, autorul dovedește că bîlînele ruse din secolele X XII nu sînt opere fantastice cu erci imaginari și întîmplări născocite. Bîlînele, poeme epice, au fost create de contemporani, uneori chiar de participanți ai evenimentelor reale istorice, și șlefuite apoi de întregul popor. După părerea lui B. A. Rîbakov, nu se poate reconstitui istoria Rusiei Kîevene sau a gîndirii sociale ruse, fără a se include bîlînele, autentice izvoare istorice care dezvoltă concepția maselor populare asupra acestei importante perioade din istoria vieții poporului rus. Poezia epică feudală a existat paralel cu cea creată de popor, dar, de regulă, „slăvirea” cnezilor, opera poeților de la curte, n a pătruns în epica populară. Autorul întocmește o tematică cronologică a tuturor bîlînelor, pe baza căreia trage concluzia că principala lor temă a fost eroismul poporului.

Articolul lui Z. A. Ogrizko : *Proprietatea funciară a bisericilor de voloste din nordul Rusiei. (Contribuții la problema formelor incipiente de proprietate funciară)* (nr. 3) reprezintă un prim studiu al unei probleme puțin cercetate. Studierea procesului formării proprietății funciare bisericesti parohiale din

nordul Rusiei în secolul al XVII-lea dă posibilitate autorului să prezinte concret treptele timpurii ale procesului de feudalizare, proces care avusese loc cu multe sute de ani în urmă în sudul Rusiei. Autorul se bazează în lucrarea sa exclusiv pe material de arhivă.

În concluzie, el arată că lipsa nării proprietăți feudale, precum și a unei obști țărănești puternice, a dus în nordul Rusiei la crearea proprietății funciare a bisericilor parohiale. Această proprietate, la rândul ei, va fi înghițită de marea proprietate feudală.

În studiul *Despre problema diferențierii sociale a satului rus cernoști în secolul al XVII-lea* (nr. 6), N. V. Ustiugov analizează aspectele etapei incipiente a diferențierii sociale în satul rus de țărani liberi, care aveau numai obligația de a plăti capitația, ei fiind șezători pe pământuri libere.

Autorul arată că în această problemă sînt cele mai diferite păreri. Unii istorici sovietici consideră că acest proces s-a desfășurat numai în prima jumătate a secolului al XIX-lea, alții în secolul al XVIII-lea, iar alții în diferite perioade ale secolului al XVIII-lea. Autorul consideră începutul acestui proces în secolul al XVII-lea. El încearcă să-și dovedească punctul de vedere pe baza materialelor documentare privind unele județe din Pomoria estică.

Autorul și-a îndreptat atenția în special asupra procesului adîncirii inegalității de avere și transformării ei în diferențiere socială, de clasă, precum și asupra transformării forței de muncă în marfă, momente evident importante în geneza capitalismului.

G. I. Moiseeva ridică în studiul său *Despre ideologia nestiajiților* necesitatea revizuirii punctului de vedere curent în istoriografia sovietică cu privire la ideologia așa-numiților „nestiajiți” (sau monahii din regiunea Volgăi). Păreră că „nestiajiții” erau legați de marea aristocrație feudală și precunizau secularizarea pămînturilor mănăstirești după considerațiile autoarei nu rezistă criticii.

F. A. Grecul, în articolul său *Despre reforma din anul 1749 în Moldova* (nr. 1), se ridică împotriva părerii că Constantin Ma-

vrocordat prin „reforma” din anul 1749 a „desființat” șerbia în Moldova. Autorul arată că tezele istoriografiei burgheze în problema dezvoltării șerbiei în Moldova au fost preluate necritic de unii cercetători romîni și sovietici contemporani. Pe baza izvoarelor care i-au fost accesibile, autorul se străduie să dovedească: a) vecinii și țărani erau aceeași categorie de țărani dependenți, categorii care sînt cunoscute încă din secolele XV-XVI; b) ambele aceste categorii de țărani și înainte și după anul 1749, au prestat obligații feudale față de feudali și stat; c) în anul 1749, deși s-a „desființat” șerbia, vecinii și țărani au continuat să fie șerbi de fapt și de drept.

Datorită luptei antif feudale a țărănimii, domnia a fost silită să dea actul din 6 aprilie 1749, act care a ameliorat întrucîtva jugul feudal, dar țărani au rămas mai departe legați de glie și plătind renta feudală.

În concluzie, autorul arată că și teoria care susține că guvernul țarist ar fi legalizat din nou șerbia prin „Regulamentele Organice” nu are absolut nici un temei.

N. I. Pavlenko, în articolul său *Innobilirea burgheziei ruse în secolul al XVIII-lea* (nr. 2), arată că în secolul al XVIII-lea se produce o breșă în închistarea stărilor sociale, datorită dezvoltării relațiilor capitaliste. Autorul urmărește tendința vîrfurilor burgheziei spre innobilare, pentru obținerea privilegiilor nobilimii și explică piedicile pe care le întîmpinau în activitatea lor de întreprinzători în condițiile dominării relațiilor feudale. Autorul analizează cîteva cazuri concrete de acordare a titlurilor nobiliare unor reprezentanți ai marii burghezii din această perioadă.

Tendința de innobilare se manifestă în special la proprietarii de manufacturi, spre a căpăta astfel dreptul de a cumpăra pămînt cu țărani pentru întreprinderile lor. Innobilarea vîrfurilor burgheziei ruse reflectă, după cum remarcă autorul, și evoluția originală a două procese în manufactura rusă: folosirea în manufacturi a forței de lucru salariate și transformarea manufacturiștilor în nobili.

I. A. Poleakov și L. V. Cerepunin prezintă succint cum au fost tratate problemele istoriei U.R.S.S. la cel de-al XI-lea Congres internațional al istoricilor în articolul *Problemele istoriei U.R.S.S. la cel de-al XI-lea Congres internațional al istoricilor* (nr. 1). Problemele istoriei U.R.S.S. au ocupat un loc important la congres, ceea ce este o mărturie a recunoașterii rolului uriaș al Uniunii Sovietice în istoria mondială. La acest congres au participat istorici cunoscuți ai Uniunii Sovietice și dezbaterile pe marginea problemelor de istorie a U.R.S.S. au fost extrem de utile, discuțiile teoretice cu istoricii burghezi contribuind la recunoașterea, în măsură tot mai mare, a științei istorice marxiste, la înțelegerea contribuției reale a popoarelor Uniunii Sovietice în istoria omenirii.

Revista „Istoria U.R.S.S.” acordă permanent atenție problemelor de istoriografie. În anul 1960 a continuat discuția cu privire la problema periodizării dezvoltării științei istorice în epoca sovietică. M. E. Naidenov în

Problemele periodizării științei istorice sovietice (nr. 1); E. D. Luțkin în *Principii de bază ale periodizării dezvoltării științei istorice sovietice* (nr. 2); A. L. Sapiro în *Cîteva observații despre periodizarea istoriei științei sovietice* (nr. 3) și N. V. Efremenkov în *Unele probleme ale periodizării științei istorice sovietice* (nr. 4) dezbate sub variate aspecte schema de periodizare propusă de acad. M. V. Necikina. Autorii aduc puncte de vedere noi, interesante, care vor contribui, fără îndoială, la elucidarea deplină a problemelor dezbătute.

În afară de studiile prezentate în paginile noastre, revista „Istoria U.R.S.S.” publică o bogată rubrică de comunicări, îndeosebi cu privire la probleme de istoriografie și de studiu al izvoarelor.

O rubrică specială este consacrată trecerii în revistă a vieții științifice sovietice în domeniul istoriei, precum și criticii și bibliografiei lucrărilor de istorie a U.R.S.S. apărute peste hotare.

M. Tudor și Al. Vianu

„Средние Века”, Сборник, Изд. Академии Наук СССР,
Moscow, nr. XVII—XX, 1960—1961

Tematica celor patru numere (XVII—XX) a culegerii *Средние Века*, publicația sectorului de medievalistică a Institutului de istorie al Academiei de Științe a U.R.S.S. este bogată și multilaterală. Ea include o serie de studii consacrate moștenirii teoretice leniniste în problemele medievalisticii și ale cercetărilor istoriografice, un studiu amplu despre activitatea desfășurată de Engels în domeniul elaborării istoriei Irlandei, articole și comunicări privind critica istoriografiei burgheze contemporane. În numerele amintite ale culegerii au fost publicate de asemenea articole referitoare la problemele majore ale istoriei feudalismului, precum și comunicări despre succesele obținute de medievalistica marxistă în U.R.S.S. și celelalte țări ale sistemului

mondial socialist. Spre deosebire de numerele anterioare ale culegerii, în cele apărute în anii 1960—1961 au fost publicate mai multe studii cu un caracter sintetic, mai multe articole din domeniul istoriei culturii medievale în general și al gândirii social-politice în special. A sporit de asemenea atenția colegiului de redacție față de științele auxiliare istoriei, publicându-se în numerele recenzate studii și comunicări din domeniul paleografiei, studiului izvoarelor etc.

De o importanță deosebită și pentru cercetările noastre din domeniul medievalisticii românești și al istoriografiei sînt studiile consacrate moștenirii teoretice leniniste și concluziilor care se trag în legătură cu aceasta asupra problemelor metodologice generale privind cercetările efectuate în U.R.S.S. în

ultimii ani. La rubrica *Unele probleme ale medievisticii și istoriografiei în lumina lucrărilor lui V. I. Lenin* au fost publicate în nr. XVIII al culegerii patru studii. Articolul semnat de acad. S. D. Skazkin : *V. I. Lenin și unele probleme ale medievisticii*¹ face o analiză profundă asupra condițiilor în care V. I. Lenin a studiat și a făcut o serie de observații de o importanță covârșitoare pentru cercetarea istoriei feudalismului. Autorul se oprește îndeosebi asupra caracterizării date de V. I. Lenin gospodăriei domeniiale și, în legătură cu aceasta, analizează definiția leninistă a formațiunii social-economice feudale, care stabilește și trăsăturile esențiale ale acestei orînduirii. Acad. S. D. Skazkin arată că V. I. Lenin a dat în legătură cu elaborarea programului agrar al social-democrației ruse o atenție deosebită studierii relațiilor agrare din Rusia perioadei reformei agrare din 1861, arătînd că în economia agrară a țării s-au păstrat, cu tot progresul relațiilor capitaliste și în acest domeniu, puternice rămășițe feudale de care trebuie să se țină seama în stabilirea strategiei și tacticii bolșevice în problema țărănească. Cu ocazia elaborării unor serii de lucrări asupra relațiilor agrare din Rusia², V. I. Lenin, aprofundînd și dezvoltînd teoria marxistă, a dat o definiție profundă trăsăturilor fundamentale ale orînduirii feudale.

Strîns legat de articolul acad. S. D. Skazkin este studiul lui I. M. Saprlkin, intitulat *V. I. Lenin despre feudalism și geneza rela-*

*țiilor capitaliste în agricultură*³. Autorul își propune ca principală sarcină analiza moștenirii leniniste în problema apariției și dezvoltării relațiilor capitaliste la sate în condițiile dominației orînduirii feudale. În acest sens el se oprește asupra a trei probleme : definiția leninistă dată orînduirii feudale, trăsăturile specifice ale orînduirii capitaliste față de cea feudală și condițiile apariției relațiilor capitaliste în agricultură în cadrul orînduirii feudale.

În polemica cu narodnicul Mihailovski privind teza acestuia despre „necesitatea păstrării în satul rus a proprietății agricultorului” asupra pămîntului în „formele ei medievale”, V. I. Lenin arată că „în realitate nu există o deținere separată și independentă a pămîntului de către agricultori, cum ați socotit dv. ; acest fapt nu este decît o verigă a relațiilor de producție de atunci, care a constat în aceea că pămîntul era împărțit între marii proprietari de pămînt, moșierii, care dădeau acest pămînt țăranilor în vederea exploatării acestora, astfel că pămîntul era un fel de salariu în natură : el li dădea țăranului produsele care-i erau necesare pentru ca acesta să poată produce un supraprodus pentru moșier ; pămîntul era baza prestării muncii țărănești în folosul moșierului”⁴.

În lucrarea sa *Conținutul economic al narodnicismului și critica lui în cartea d-lui Struve*, V. I. Lenin a concretizat această definiție a relațiilor de producție într-o anumită etapă a orînduirii feudale în felul următor : „În cadrul acestei economii, conținutul esențial al relațiilor de producție era următorul : moșierul dădea țăranului pămînt, lemn pentru construcție, în general mijloace de producție (uneori chiar și mijloace de trai) pentru fiecare gospodărie în parte, și lăsîndu-l pe țăran să-și procure singur hrana, îl obliga să muncească tot supratimpul pentru el, să facă clacă. Subliniez : « tot supratimpul », pentru

¹ S. D. Skazkin, *В. И. Ленин и некоторые проблемы медиевистики*, în *Средние Века*, nr. XVIII, p. 3—9.

² Cf. V. I. Lenin, *Ce stînt „prietenii poporului” și cum lupă ei împotriva social-democrațiilor*, în *Opere*, vol. 1 ; *Cu privire la așa-zisa problemă a piețelor*, în *Opere*, vol. 1 ; *Conținutul economic al narodnicismului și critica lui în cartea d-lui Struve*, în *Opere*, vol. 1 ; *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*, în *Opere*, vol. 3 ; *Programul agrar al social-democrației în prima revoluție rusă din 1905—1907*, în *Opere*, vol. 13, precum și alte lucrări.

³ I. M. Saprlkin, *В. И. Ленин о феодализме и генезисе капиталистических отношений в земледелии*, în nr. XVIII, p. 37—52.

⁴ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 1, E.S.P.L.P., București, 1951, p. 179.

a arăta că nici vorbă nu poate să fie în cadrul acestui sistem despre «independența» țăranelor. «Lotul» cu care moșierul îl «asigura» pe țăran nu era decât un *salariu în natură* și servea în întregime și exclusiv pentru exploatarea țăranului de către moșier, pentru «a asigura» moșierului brațe de muncă și niciodată pentru asigurarea reală a țăranului însuși»¹.

Această definiție a fost și mai mult dezvoltată de V. I. Lenin atunci când s-a ocupat de relațiile de producție din cadrul gospodăriei domeniiale bazată pe clacă (*барщинное хозяйство* sau *крепостническое хозяйство*), în lucrarea sa clasică *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*. „Caracteristica sistemului economic din vremea aceea — spune V. I. Lenin — a fost faptul că întregul pământ al unei anumite unități funciare, adică al unei moșii, era împărțit în pământ moșieresc și pământ țărănesc; acesta din urmă era dat sub formă de lot țăranilor, care (primind pe lângă acesta și alte mijloace de producție ca, de pildă, pădure, uneori vite etc.) îl cultivau prin munca lor și cu inventarul lor, câștigându-și astfel cele necesare traiului... Gospodăria «proprie» a țăranilor pe lotul lor era o condiție a gospodăriei moșierești având ca scop nu pe acela de «a asigura» pe țăran cu mijloacele de existență, ci de «a asigura» pe moșier cu brațe de muncă»².

Trebuie remarcat faptul că V. I. Lenin a atras atenția asupra diferenței ce există între esența relațiilor de producție feudale și condițiile necesare pentru dominarea uneia din formele acestor relații feudale. I. M. Saprikin reproduce cunoscuta teză a lui V. I. Lenin din capitolul al III-lea al lucrării *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*, în care se definesc cele patru condiții care au determinat într-o anumită etapă istorică dominația gospodăriei domeniiale bazate pe clacă. Autorul articolului pune în mod justificat problema dacă cele stabilite de V. I. Lenin cu privire la condițiile dominării

gospodăriei domeniiale bazate pe clacă pot fi aplicate în caracterizarea orânduirii feudale în genere. După părerea lui I. M. Saprikin, teza formulată de V. I. Lenin în lucrarea *Ce sînt „prieteniile poporului” și cum luptă ei împotriva social-democraților* cuprinde definiția esenței relațiilor de producție feudale în genere, iar celelalte constatări ale lui Lenin citate mai sus se referă numai la una dintre formele concrete ale acestor relații, și anume la gospodăria domeniială bazată pe clacă, care era dominantă în Rusia înainte de reforma din 1861.

Indicațiile lui V. I. Lenin cu privire la raporturile feudale ne arată că proprietatea feudalului asupra pământului a determinat esența acestor relații de producție, că proprietatea feudală constituia izvorul constrîngerii economice a țăranilor în îndeplinirea obligației lor de a munci pentru feudali, factorul hotărîtor în transformarea țăranilor în producători dependenți de seniorul feudal. Tocmai din această cauză considera V. I. Lenin că constrîngerea extraeconomică nu determină conținutul, esența relațiilor feudale, ci o socotea numai una dintre condițiile care asigurau realizarea exploatarei feudale. În felul acesta V. I. Lenin a clarificat corelația dintre constrîngerea economică și cea extraeconomică în orînduirea feudală. Renta feudală constituia forma economică de realizare a proprietății feudale asupra pământului, constrîngerea extraeconomică servea numai ca instrument pentru a supune pe țăranii dependenți la îndeplinirea regulată a obligațiilor față de stăpîni. I. M. Saprikin atrage atenția asupra unui aspect foarte important și anume că V. I. Lenin niciodată nu numea pe țăranii dependenți proprietari ai delnițelor lor, ci folosea în mod consecvent termenul *dreptul de posesiune* al țăranului asupra lotului.

Desigur că drepturile țăranilor de posesiune asupra loturilor (delnițelor) puteau evolua în feudalism în direcția lărgirii sau, în alte cazuri, a restrîngerii lor, dar, oricum ar fi fost, în toate cazurile rămîneau numai *drepturi de posesiune* supuse proprietății feudale asupra delnițelor țărănești, și pentru

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 1, p. 482—483.

² *Ibidem* vol. 3, Edit. P.M.R., București, 1951, p. 169 și 170.

masele de bază ale țărănimii dreptul de posesiune în condițiile feudale nu se transforma în proprietatea completă a țăranilor asupra pământului.

Pentru a se înțelege mai bine geneza relațiilor de producție capitaliste la sate în sfîrul orînduirii feudale, așa cum a studiat acest proces V. I. Lenin în lucrările sale, I. M. Saprikin se oprește pe scurt asupra caracterizării leniniste date orînduirii capitaliste, analizînd mai pe larg cele trei trăsături deosebitoare pe care le-a stabilit V. I. Lenin dintre orînduirea feudală și cea capitalistă. Aceste deosebiri dintre sistemul economic capitalist și cel iobăgîst constau, după V. I. Lenin, în următoarele: „Economia iobăgîstă este o economie naturală, pe cînd economia capitalistă este o economie bazată pe bani”¹. În economia iobăgîstă pămîntul era proprietatea feudalului, iar „instrumentul de exploatare” a producătorilor era înzestrarea lor cu un lot și prin aceasta legarea lor de pămînt. Dinpotrivă, în economia capitalistă condiția esențială este „eliberarea lucrătorului de pămînt”. „Pentru a obține un venit (adică un plusprodus) moșierul iobăgîst trebuie să aibă pe pămîntul său țărani care să posede un lot, inventar, vite. Un țăran fără pămînt, fără cal, fără gospodărie este un obiect nefolositor pentru exploatarea iobăgîstă. Pentru a obține un venit (profit), capitalistul trebuie să aibă în fața sa tocmai un lucrător fără pămînt, fără gospodărie, care să fie nevoit să-și vînda forța de muncă pe piața liberă a muncii”². În al treilea rînd, „țăranul înzestrat cu un lot de pămînt trebuie să se afle în dependență personală de moșier, căci, posedînd pămînt, el nu va consimți să presteze pentru boier decît fiind constrîns. Sistemul economic generează aici o «constrîngere extraeconomică», iobăgia, dependența juridică, lipsa de drepturi depline etc. Dinpotrivă, capitalismul ideal escamnă libertatea cea mai deplină de a se încheia un

contract pe piața liberă între proprietar și proletar”³.

Din punctul de vedere al indicațiilor metodologice pe care le dă, deosebit de important este faptul că V. I. Lenin vedea diferența dintre economia feudală și cea capitalistă în nivelul de dezvoltare a forțelor de producție caracteristic fiecăruia din ele și în schimbarea formelor de exploatare a producătorilor direcți. Factorul determinant în dezvoltarea societății îl reprezintă forțele de producție. În funcție de acestea este soluționată de V. I. Lenin și problema genezei relațiilor capitaliste. V. I. Lenin, în lucrarea sa *Cu privire la așa-zisa problemă a piețelor*, în care tratează procesul apariției capitalismului, spune următoarele: „Pe plan istoric, în dezvoltarea capitalismului sînt importante două momente: 1) transformarea economiei naturale a producătorilor direcți în economia bazată pe producția de mărfuri și 2) transformarea economiei bazate pe producția de mărfuri în economia capitalistă”⁴.

I. M. Saprikin se oprește mai pe larg asupra caracterizării leniniste a acestor două etape în procesul de apariție a relațiilor capitaliste. Pentru înțelegerea acestui proces, V. I. Lenin pornea întotdeauna de la caracterizarea profundă, științifică, a economiei naturale: „În cadrul economiei naturale, societatea era compusă dintr-o mulțime de unități economice omogene (familii țărănești patriarhale, obști sătești primitive, moșii feudale), fiecare unitate de acest fel avînd o activitate economică care cuprinde toate felurile de muncă, începînd cu extracția diferitelor feluri de materii prime și terminînd cu pregătirea lor definitivă pentru consum”⁵.

Producția de mărfuri a apărut ca rezultat al diviziunii sociale a muncii, în urma separării producției meșteșugărești de agricultură și a transformării ei într-o ramură independentă a producției sociale. În lumina definiției clasice pe care a dat-o V. I. Lenin producției de mărfuri, autorul articolului recenzat.

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 15, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 71.

² *Ibidem*, p. 71—72.

³ *Ibidem*, p. 72.

⁴ *Ibidem*, vol. 1, p. 84.

⁵ *Ibidem*, vol. 3, p. 19—20.

analizează locul și rolul producției de mărfuri în orînduirea feudală, oprindu-se mai pe larg asupra felului specific în care a decurs procesul de dezvoltare a producției de mărfuri în economia agrară. I. M. Saprikin subliniază că studierea acestui aspect este cu atât mai importantă, cu cît producția de mărfuri în feudalism a dus, în anumite cazuri, la apariția relațiilor capitaliste, iar în alte cazuri la cea de-a doua iobăgire a țărănimii.

V. I. Lenin a arătat că varietatea aparentă a procesului de transformare se poate reduce la două căi de apariție a relațiilor capitaliste în agricultură: fie prin înfrîngerea țăranilor de către moșieri, fie prin victoria deplină a țăranimii asupra moșierimii. Prima cale se caracterizează prin păstrarea proprietății moșierești asupra pămîntului și transformarea sa lentă în proprietate burgheză prin exproprierea loturilor țărănești înfăptuite cu metodele cele mai brutale ale acumulării primitive, prin trecerea gospodăriilor domeniiale la folosirea muncii salariate și păstrarea pe un timp mai îndelungat a unor forme feudale sau semif feudale de exploatare a țăranimii. Dat fiind că și pentru țara noastră este caracteristică, cu tot specificul procesului, această cale a evoluției capitalismului în agricultură, este deosebit de important să se studieze tot ceea ce conține moștenirea teoretică leninistă, deosebit de prețioasă în legătură cu acest proces.

V. I. Lenin, pe lângă cauzele economice ale victoriei uneia sau alteia din cele două căi, atrage atenția că factorul determinant l-a constituit lupta diferitelor clase pentru pămînt.

De un interes deosebit sînt articolele semnate de A. I. Danilov și E. V. Gutnova consacrate moștenirii leniniste în domeniul cercetărilor istoriografiei evului mediu. În articolul *Cu privire la critica istoriografiei burgheze în lucrările lui V. I. Lenin*¹, A. I. Danilov face o prezentare amplă a tezelor

¹ A. I. Danilov, *К вопросу о критике буржуазной историографии в произведениях В. И. Ленина*, în nr. XVII, p. 9—22.

leniniste fundamentale cu privire la istoriografia burgheză. Definind obiectul științei istoriografice în lumina indicațiilor leniniste, autorul articolului analizează teza lui V. I. Lenin cu privire la caracterul general al istoriografiei burgheze. V. I. Lenin sublinia că istoriografia și sociologia burgheză, chiar în perioada lor de ascensiune, „nu au făcut, în cazul cel mai bun, decît să acumuleze fapte brute, strînse fragmentar, și să înfățișeze anumite laturi ale procesului istoric”².

Studierea concret istorică a fiecărui curent sau istoric burghez, unitatea cercetării pozițiilor științifice și politice ale acestora este o trăsătură ce caracterizează analiza leninistă a istoriografiei burgheze. Un model de analiză marxistă profundă a istoriografiei burgheze îl reprezintă cea făcută de către V. I. Lenin curentului burghezo-liberal în istoriografia burgheză rusă de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea și poziției reprezentanților de frunte ai acestui curent, P. G. Vinogradov și P. N. Mi-liukov. V. I. Lenin a studiat în mod deosebit evoluția istoriografiei burgheze în epoca imperialismului, subliniind necesitatea folosirii critice a moștenirii istoriografiei burgheze. E. V. Gutnova³ arată în articolul său că, criticînd un istoric burghez, V. I. Lenin studia în primul rînd conținutul de clasă al concepției acestuia, ceea ce permite formarea unei aprecieri generale științifice asupra tendințelor fundamentale ale concepției istorice ale oricărui istoric. De o deosebită importanță pentru cercetările istoriografice sînt indicațiile lui V. I. Lenin cuprinse în lucrările *Materialism și empiriocriticism*, *Caiete filozofice* și altele. În aceste lucrări sînt analizate profund rădăcinile de clasă și gnoseologice ale concepțiilor burgheze despre lume.

² V. I. Lenin, *Opere*, vol. 21, Edit. P.M.R. București, 1952, p. 43.

³ E. V. Gutnova, *Значение трудов В. И. Ленина для разработки проблем историографии средних веков*, în nr. XVIII, p. 22—37.

Culegerea publică unele materiale foarte importante din arhiva Institutului de marxism-leninism pe lângă C. C. al P.C.U.S. Astfel în nr. XIX este publicată o scrisoare înedită a lui F. Engels, în care se fac referiri la unele probleme fundamentale ale istoriei Irlandei. Folosind o serie de materiale inedite ale lui Engels din aceeași arhivă, precum și lucrările publicate ale acestuia, L. I. Golman în articolul *F. Engels cercetător al Irlandei antice*¹ face o amplă analiză a metodelor de cercetare și a metodologiei lui Engels în elaborarea istoriei științifice a Irlandei pînă la ocuparea ei de către englezi.

F. Engels, pentru fundamentarea istorică a poziției Internaționale I în problema irlandeză, a întreprins o amplă cercetare științifică asupra istoriei Irlandei. Din materialele publicate și inedite Golman reușește să prezinte un tablou veridic al felului minuțios în care F. Engels cerceta izvoarele interne și externe, studia și făcea critica lucrărilor de specialitate. O deosebită atenție a acordat F. Engels vechilor legi irlandeze care reflectă stadiul descompunerii orînduirii comunei primitive la irlandezi și apariția în secolul al XV-lea a „proprietății unor persoane asupra pămîntului”. Engels ne-a lăsat un model de reconstituire științifică a procesului de formare a relațiilor feudale într-o societate unde acest proces a decurs în condițiile lipsei unei cuceriri din afară și unde trecerea de la comuna primitivă la feudalism s-a făcut fără ca societatea să cunoască treapta sclavagismului. Analizînd istoria poporului irlandez pînă la ocuparea Irlandei de către Anglia și dezvoltarea social-economică și politică a acestei țări, Engels a demască teoria reacționară normandistă a istoriografiei burgheze, dovedind că încă înainte de ocuparea Irlandei aici a existat o cultură și civilizație înaltă. Engels a arătat că atacurile normanzilor în Europa nu pot fi apreciate la fel ca și atacurile popoarelor migratoare îndreptate împotriva Imperiului roman. Atacurile norman-

zilor au început prea tîrziu și porneau, așa cum subliniază Engels, de la populații nelnsenmate ca număr și în felul acesta ele nu puteau să ducă la colonizări masive și la formarea unor state, așa cum s-a întîmplat cu pătrunderea popoarelor migratoare în epoca descompunerii Imperiului roman.

Cercetările lui Engels asupra istoriei Irlandei antice mai au și o altă importanță deosebită. Manuscrisele lui Engels privind istoria antică a Irlandei, în care sînt studiate pe larg relațiile de producție din sinul acestei societăți încă înainte de formarea claselor, sînt o dovadă a faptului că Engels, chiar înainte de apariția lucrării lui Morgan, a pus bazele științifice ale studierii comunei primitive. Alături de alte lucrări ale lui F. Engels și ale lui Marx, și în primul rînd lucrarea *Formele premergătoare producției capitaliste*, aceste manuscrise sînt cele mai concludente dovezi împotriva falsei teorii revizioniste care încearcă să nege originalitatea cercetărilor clasicele marxismului în ce privește comuna primitivă. Toate aceste lucrări și manuscrise redactate în anii 1857-1870, deci cu mult înainte de apariția lucrării lui Morgan (publicată în 1877), conțin o analiză amplă a societății în condițiile orînduirii comunei primitive. Tocmai aceasta explică faptul că la apariția lucrării lui Morgan, atît Marx, cît și Engels au adoptat o poziție critică față de ea. Engels arată că lucrarea lui Morgan trebuie folosită cu mult discernămint critic bazîndu-ne tocmai pe „concepțiile noastre (ale lui Marx și Engels — n. n.) și pe concluziile deja obținute” (subl. ns.).

S-a mai amintit în cele spuse mai sus că numerele recenzate conțin valoroase studii cu privire la critica istoriografiei burgheze contemporane. În editorialul *Medievistica sovietică și sarcinile sale în domeniul istoriografiei*², scoțîndu-se în evidență succesele cercetărilor istoriografice în U.R.S.S., se arată că aceste cercetări încă nu pot fi considerate satisfăcătoare, dacă le judecăm

¹ L. I. Golman, *Фридрих Энгельс-исследователь истории древних ирландцев*, în nr. XIX, p. 8-32.

² *Советская медиевистика и ее задачи в области историографии*, în nr. XVIII, p. 52-55.

În lumina necesității luptei împotriva ideologiei burgheze în știința istorică. Se arată că a devenit necesară redactarea unui curs universitar, elaborat de pe poziții marxist-leniniste, al istoriografiei evului mediu. Se subliniază că — pe lângă cercetarea și combaterea bazelor teoretice idealiste ale istoriografiei burgheze, a poziției de clasă a diferiților istorici și a curentelor — este necesară o analiză minuțioasă a metodelor de cercetare caracteristice unuia sau altuia dintre curentele gândirii istorice burgheze, a felului cum sînt folosite și studiate izvoarele. Analiza concepțiilor diverselor curente trebuie să se bazeze pe înțelegerea trăsăturilor specifice de dezvoltare social-economică a țării unde s-a format un curent sau altul, să fie clarificată legătura dintre dezvoltarea medievalității și știința istorică în genere din țara respectivă. Se atrage atenția asupra faptului că în istoriografia burgheză contemporană o circulație deosebit de largă au primit diferite teorii reacționare și false cu privire la istoria culturii medievale, că modernizarea istoriei evului mediu în istoriografia burgheză din zilele noastre constituie una dintre trăsăturile lucrărilor istoricilor burghezi contemporani. În mod deosebit se insistă asupra necesității cercetării și demascării influenței pe care o are ideologia social-reformistă asupra medievaliștilor burghezi, în special în țări ca Anglia, Franța și Norvegia.

În editorial se subliniază că cercetările istoriografice sovietice trebuie să acorde o atenție mai mare studierii medievalității în țările de democrație populară.

Aplicînd aceste concluzii, colegiul de redacție al culegerii publică în mod sistematic articole, comunicări și alte materiale consacrate istoriografiei evului mediu. Astfel, în nr. XVIII, la rubrica *Medievalistica în țările apusene* și la cea *Medievalistica în țările socialiste* sînt publicate studii interesante atât referitoare la critica istoriografiei burgheze contemporane, cît și privitoare la succesele medievalității marxiste în țările de democrație populară.

Printre aceste studii pot fi amintite cele semnate de O. L. Veinștein¹, E. V. Gutnova², A. S. Samoilo³, A. I. Danilov, A. I. Neushin⁴, N. F. Kolesnički⁵, A. I. Gurevici⁶, V. A. Iakubski, ⁷ M. A. Zaborov, ⁸ recenziiile critice consacrate analizei unor comunicări susținute la Congresul internațional al istoricilor de la Stocholm din 1960⁹.

O. L. Veinștein, cunoscutul istoriograf sovietic, șeful sectorului de medievalistică din cadrul Institutului de istorie al Academiei de Științe a U.R.S.S., filiala Leningrad, a consacrat articolul său criticii celor mai reacționare curente din medievalistica americană, a căror influență s-a întărit în timpul „războiului rece”. Astfel sînt analizate curentele reacționare ca neoromantismul, neotomismul, prezentismul și relativismul.

E. V. Gutnova, profesor la Catedra de istorie medie a Universității din Moscova,

¹ O. L. Veinștein, *Реакционные течения в современной американской medievalистике*, în nr. XVIII, 56—79.

² E. V. Gutnova, *Некоторые проблемы социальной истории средневековой Англии в современной англо-американской medievalистике*, *ibidem*, p. 79—105.

³ A. S. Samoilo, *Ценные факты и нелепые выводы (о некоторых новых американских работах по истории колониального периода)*, *ibidem*, p. 105—114.

⁴ A. I. Danilov — A. I. Neushin, *О новой теории социальной структуры раннего средневековья в буржуазной medievalистике ФРГ*, *ibidem*, p. 114—138.

⁵ N. F. Kolesnički, *Современная немецкая буржуазная историография о феодальном государстве в Германии*, *ibidem*, p. 138—163.

⁶ A. I. Gurevici, *Основные проблемы истории средневековой Норвегии в норвежской историографии*, *ibidem*, p. 163—193.

⁷ V. A. Iakubski, *Некоторые проблемы medievalистики в трудах историков Польской Народной Республики (1945—1959)*, *ibidem*, p. 193—219.

⁸ H. A. Zaborov, *Крестовые походы в освятии западногерманского историка*, în nr. XIX, p. 256—274.

⁹ XI *Международный конгресс историков в Стокгольме 21—28 августа, 1960 г.*, în nr. XX, p. 254—325.

face o prezentare critică a istoriografiei engleze și americane contemporane privind unele probleme ale istoriei sociale a Angliei medievale. Gutnova arată că în perioada de după cel de-al doilea război mondial a crescut interesul istoricilor burghezi față de unele aspecte ale istoriei sociale; în acest sens poate fi vorba chiar de un curent așa-zis al „istoriei sociale”. Articolul își propune ca obiect analiza unora dintre cele mai caracteristice lucrări ale acestui curent, lucrări care reprezintă un interes mai general. Astfel sînt analizate lucrările lui A. L. Pool, S. Painter, S. J. Sanders, G. A. Holmes, S. Wood, R. F. Treharne, S. Thrupp etc.

Cu toate că lucrările acestor autori conțin un material factual bogat și uneori chiar inedit și că în unele cazuri ei ajung la interpretarea materialistă a faptelor, ceea ce este specific în general acestui curent constă în caracterul lui eclectic, materialist-vulgar. În ultimă instanță aproape toți reprezentanții acestui curent, arată Gutnova, se situează pe pozițiile metodologice idealist-burgheze. Caracterizarea dată obiectivismului burghez de către V. I. Lenin constituie trăsătura fundamentală a acestui curent format în ultimul timp.

A. S. Samoilo analizează lucrările recente ale istoricilor burghezi, consacrate istoriei S.U.A. în perioada de dependență colonială.

Critica concepțiilor subiectiviste, reacționare a istoricilor burghezi din R.F. Germană cu privire la noua teorie a structurii sociale a evului mediu timpuriu constituie obiectul studiului semnat de A. I. Danilov și A. I. Neushin.

Autorii arată că în medievistica burgheză contemporană din R. F. Germană în ultimii ani s-a observat creșterea interesului față de studiile de sinteză. Reprezentanții așa-zisei „școli critice” nu se mărginesc numai la lucrări analitice, ci au trecut la redactarea unor lucrări de sinteză și a unor construcții teoretice dintre cele mai reacționare. În special acest fapt s-a manifestat în lucrările reprezentanților acestei școli, lucrări consacrate problemei caracterului libertății în

societatea și statul german din etapa feudalismului timpuriu. O serie de lucrări monografice și articole din diferite publicații apărute în ultimii ani încearcă — falsificînd adevărul istoric și neînțînd seama de izvoare sau interpretîndu-le în mod cu totul eronat — să dovedească că în condițiile epocii triburilor germanice n-ar fi existat o egalitate și libertate generală a membrilor obștii. Istoricii burghezi germani caracterizează relațiile din această epocă nu ca democratice, ci ca aristocratice. După acești istorici cheia înțelegerii originii evoluției libertății în societatea germană din epoca feudalismului timpuriu s-ar putea explica numai prin politica puterii regale, care ar fi jucat un rol hotărîtor în formarea structurii societății germane din acea epocă.

Se face de asemenea încercarea de a „documenta” că relațiile de supunere și dominație ar fi veșnic caracteristice societății germane. Negarea transformării radicale calitative a societății germane în epoca de trecere de la comuna primitivă la feudalism este caracteristică acestui curent reacționar. Danilov și Neushin, analizînd felul în care istoricii burghezi germani folosesc izvoarele, demonstrează că acestui curent „critic” îi este caracteristică nu numai renunțarea la orice analiză a conținutului izvoarelor în general, ci și o atitudine voluntaristă față de ele.

Analiza critică a istoriografiei burgheze germane contemporane în problemele statului feudal din Germania constituie și obiectul studiului semnat de N. F. Kolesnițki. Pe baza studierii istoriografiei burgheze germane cu privire la statul feudal, Kolesnițki ajunge la concluzia că lucrările istoricilor burghezi din R. F. Germană ignorează de fapt studierea condițiilor economice care au stat la baza dezvoltării statale în Germania. În locul studierii cauzelor adevărate ale schimbărilor survenite în evoluția statului feudal în Germania, acești istorici caută explicații în „ideea juridică-statală germană” cu „dualismul caracteristic pentru ea”, în „trăsături specific germane”, și în „religia germanilor”. Aceste teorii reacționare sînt menite să idealizeze

statul feudal german, instituțiile feudale, prezentând raporturile feudale drept „exemplu pentru lumea contemporană”. Idealizarea particularismului și a separatismului principilor germani, a monarhiilor feudale și a fărmîțării politice reprezintă o altă trăsătură caracteristică a istoriografiei germane burgheze în etapa actuală. Teoriile istoricilor burghezi despre statul feudal în Germania sînt dominate de idealismul subiectiv și de misticism, arată N. F. Kolesnički.

A. I. Gurevici face în articolul său o prezentare amplă a problemelor fundamentale ale istoriei medievale a Norvegiei în lumina istoriografiei contemporane din această țară. Analizînd pe larg concepția istorică a lui I. E. Sars, care a exercitat și exercită o mare influență asupra istoricilor norvegieni contemporani, autorul articolului se oprește asupra lucrărilor medievistilor norvegieni: H. Koht, A. Bugge, J. Schreiner, T. H. Aston, Edv. Bull, A. Bolmsen, A. Steinnes etc.

Pe lângă aceste studii cu un caracter mai general, culegerea *Средние Века* publică și unele studii și comunicări consacrate analizei concepțiilor unor reprezentanți mai de seamă ai medievisticii burgheze apusene sau prezentării critice a unor lucrări burgheze referitoare la istoria evului mediu. Astfel, dintr-un număr mare de asemenea materiale remarcăm articolul semnat de E. V. Gutnova, în care sînt analizate concepțiile vestitului istoric burghez din Anglia celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, T. Rogers¹, cele semnate de O. S. Ceaikovskaia², M. A. Zaborov³, N. V. Revunenkovă⁴.

¹ E. V. Gutnova, *T. Рождерс и возникновение историко-экономического направления в английской медиевистике второй половины XIX в. (60—90-е годы)*, în nr. XVII, p. 349—374.

² O.G. Ceaikovskaia, E. Werner, *Die gesellschaftlichen Grundlagen der Klosterreform im 11 Jh.* Berlin, 1953, *ibidem*, nr. XIX, p. 248—256.

³ M. A. Zaborov, A. Waas, *Geschichte der Kreuzzüge*, Bd. I—II, Freiburg, 1956, *ibidem*, nr. XIX, p. 256—274.

⁴ N. V. Revunenkovă, A. Guron, *La réglementation des métiers en Languedoc au*

Un interes deosebit pentru informația științifică asupra istoriografiei burgheze apusene privind istoria evului mediu îl reprezintă și rubrica nouă a culegerii: *Note despre medievistica contemporană din Europa apuseană*⁵, în cadrul căreia specialiști sovietici ca I. A. Levički, I. L. Bessmertni, A. D. Liublinskaia, N. A. Sidorova, A. I. Danilov, L. A. Kotelnikova, V. I. Rutenburg, N. A. Cistozvonov, L. T. Milskaia și I. S. Piciugina prezintă scurte note informative asupra lucrărilor de medievistică publicate în ultimii ani în Anglia, R. F. Germană, Franța, Italia, Olanda și Spania. Avînd în vedere deosebita valoare a acestor note pentru informația științifică, este de dorit ca această rubrică să se îmbogățească cît mai mult și să apară cel puțin o dată pe an.

Pe lângă analiza critică a istoriografiei burgheze apusene contemporane, în cele patru numere ale culegerii recenzate se acordă o mare atenție analizei rezultatelor obținute de medievistica sovietică și de cea din țările de democrație populară. Printre aceste materiale, un interes deosebit îl reprezintă studiul semnat de N. A. Sidorova⁶ consacrat analizei medievisticii sovietice în studierea unor probleme fundamentale ale feudalismului din Franța și cel semnat de A. I. Danilov⁷ cu privire la lucrările medievisticii sovietice despre istoria relațiilor agrare în Europa apuseană din evul mediu. Aceste articole, indicînd tot ceea ce s-a scris mai important în medievistica sovietică în problemele arătate, prezintă pentru cititorul străin, dar mai ales pentru medievistii marxști, un îndreptar valoros. Nr. XVII al culegerii în care se sâr-

Moyen âge, Genève — Paris, 1958, *ibidem*, nr. XIX, p. 274—280.

⁵ *Заметки о современной западноевропейской медиевистике*, *ibidem*, nr. XVIII, p. 289—316.

⁶ N. A. Sidorova, *Некоторые вопросы истории Франции и советская медиевистика*, în nr. XVII, p. 44—73.

⁷ A. I. Danilov, *Аграрная история западноевропейского средневековья в трудах советских медиевистов*, *ibidem*, nr. XVII, p. 321—344.

bătoresc cei 70 de ani de la nașterea eminentului medievist sovietic acad. S. D. Skazkin, publică un articol despre activitatea pedagogică și științifică a acestuia, precum și bibliografia completă a lucrărilor sale¹. Profesorul universitar M. M. Smirin, în același număr publică o amplă comunicare despre volumul al IV-lea al *Istoriei universale*². Pe lângă aceste materiale, în numerele culegerii sînt publicate o serie de recenzii despre cele mai importante lucrări sovietice în domeniul medievisticii, cum sînt cele scrise de A. V. Konokotin³, V. I. Rutenburg⁴, B. I. Ramm⁵, Z. V. Udaltova⁶, I. A. Leviți⁷, I. M. Saprikin⁸ etc.

Pe lângă materialele privind dezvoltarea medievisticii sovietice, culegerea *Средние Века* a început publicarea unor studii și comunicări despre istoriografia marxistă în domeniul evului mediu din țările de democrație populară. Astfel, în nr. XVIII al culegerii au apărut două materiale: unul privind medievistica din Republica Populară Polonă în ultimii ani (1945-1959), scris de V. A. Iakubski⁹, și celălalt despre medievistica română de la eliberare pînă în 1959¹⁰.

¹ *Научная и педагогическая деятельность С. Д. Сказкина* și *Труды академика С. Д. Сказкина за 1918-1960 гг.*, *ibidem*, nr. XVII, p. 5-31.

² M. M. Smirin, *Четвертый том „Всемирной истории”*, *ibidem*, nr. XVII, p. 296-307.

³ *Очерки по аграрной истории Северной Франции IX-XIV вв.*, Иваново, 1958.

⁴ *Народные движения в городах Италии. XIV — начала XV в.*, Москва-Ленинград, Изд-во АН СССР, 1958.

⁵ *Папство и Русь в X-XV вв.*, Москва-Ленинград, 1959.

⁶ *Италия и Византия в VI в.*, Москва, 1959.

⁷ *Города и городское ремесло в Англии X-XII вв.*, Москва, 1960.

⁸ *Английская колонизация Ирландии в XVI — начале XVII в.*, Москва, 1958.

⁹ V. A. Iakubski, *Некоторые вопросы медиевистики в трудах историков Польской Народной Республики*, *ibidem*, nr. XVIII, p. 193-219.

¹⁰ L. Deménu, *Изучение истории средневековой Румынии в РНР (1945-1959)*, *ibidem*, nr. XVIII, p. 219-237.

În afară de studii și alte materiale consacrate problemelor de istoriografie, în culegere sînt publicate și în nr. XVII-XX, care fac obiectul prezentării de față, o serie de articole valoroase consacrate unor probleme de bază ale feudalismului apusean. Unul din articole, care prezintă un interes deosebit, este cel semnat de regretatul savant sovietic E. A. Kosminski¹¹. În acest studiu se face o analiză profundă marxist-leninistă a trăsăturilor caracteristice ale feudalismului din Anglia.

Într-o serie de articole sînt abordate unele probleme ale trecerii de la sclavagism la feudalism și ale feudalismului timpuriu. Astfel, menționăm în mod deosebit articolul semnat de M. N. Meiman, în care, analizîndu-se trăsăturile fundamentale ale economiei sclavagiste în ultima sa perioadă de dezvoltare, se studiază formarea elementelor relațiilor feudale în Imperiul roman din apus¹². În nr. XIX al culegerii este publicată continuarea (partea a III-a) a articolului lui A. R. Korsunski despre dezvoltarea relațiilor feudale în Spania gotică¹³. În această parte a articolului său, A. R. Korsunski analizează apariția și principalele trăsături caracteristice ale sistemului beneficiar din Spania, înainte de ocuparea ei de către arabi. Tot proprietatea feudală, și anume evoluția structurii domeniului feudal în Anglia în secolele XI-XII constituie obiectul studiului semnat de M. A. Barg¹⁴. Obștea în perioada feudalismului timpuriu din Europa apuseană n-a fost nici ea ocolită, deși în comparație cu numerele anterioare ale cule-

¹¹ E. A. Kosminski, *О некоторых характерных чертах английского феодализма*, *ibidem*, nr. XVII, p. 31-44.

¹² N. M. Meiman, *Развитие рабовладельческой формации и возникновение элементов феодализма в Западной Римской империи*, *ibidem*, nr. XVII, p. 73-96.

¹³ A. R. Korsunski, *О развитии феодальных отношений в готской Испании*, (*Зарождение феодализма в Западной Римской империи*), *ibidem*, nr. XIX, p. 32-53.

¹⁴ M. A. Barg, *Эволюция вотчинной структуры в Средней Англии между 1086 и 1279 гг.*, *ibidem*, nr. XIX, p. 53-80.

gerii, în cele recenzate ne putem referi numai la un singur material, și anume, cel semnat de L. A. Kótelnikova¹. În contradicție cu părerea istoricilor burghezi, L. A. Kótelnikova, pe baza analizei atente a izvoarelor, dovedește existența obștilor sătești în Italia în secolele IX—XII. N. F. Kolesnitki se ocupă de evoluția instituției ministerialității în Germania secolelor X—XII².

O serie de articole și comunicări se ocupă de problema dezvoltării relațiilor agrare și de situația țărănimii din diferitele țări ale Europei apusene în epoca feudală. Acestor probleme le sînt consacrate articolele lui I. L. Bessmertnii³, A. N. Cistozvonov⁴, A. S. Samoilo⁵, I. M. Saprikin⁶ și B. M. Lavrovski⁷.

Mai multe articole sînt consacrate problemei genezei relațiilor capitaliste. Printre acestea, o deosebită importanță o are studiul cu privire la problema trecerii de la feudalism la capitalism în Europa centrală (secolele XVI—XVIII), semnat de doi istorici din R. S. Cehoslovacă, A. Klíma și I. Macůrek⁸. Autorii arată că trecerea de la feuda-

lism la capitalism este un proces de lungă durată și, cu toate că elemente ale capitalismului se întilnesc încă în adîncul evului mediu, se poate vorbi de trecerea de la feudalism la capitalism în înțelesul propriu al cuvîntului numai de la etapa în care relațiile capitaliste s-au răspîndit mai larg și au devenit relații dominante. Unul dintre procesele hotărîtoare în această prefacere îl constituie transformarea muncii iobăgești în feudalism în muncă salariată liberă în capitalism. O importanță hotărîtoare are în acest proces dezvoltarea industriei. Autorii prezintă felul în care s-a petrecut procesul de transformare a feudalismului în capitalism în teritoriile cehe, orîndu-se asupra rolului capitalului comercial, asupra politicii mercantiliste a statului, asupra manufacturii dispersate și centralizate și analizînd relațiile agrare și situația țărănimii. În partea a treia a articolului se face o analiză comparativă a felului cum a decurs procesul formării orînduirii feudale în celelalte țări ale Europei centrale.

Un alt articol interesant în care se fac referiri și la istoria țării noastre este cel al lui T. Vittman despre „revoluția prețurilor” și influența ei asupra Ungariei în a doua jumătate a secolului al XVI-lea⁹.

Dezvoltarea orașelor și a comerțului intern, dar mai ales a celui internațional în evul mediu constituie obiectul cîtorva dintre studiile publicate în culegere. N. A. Bortnik studiază poziția socială a populației orașului Roma la începutul secolului al XVI-lea, demonstrînd că în ciuda părerii în general răspîndite în istoriografie că în Roma evului mediu populația neproductivă și în special clerul ar fi constituit majoritatea locuitorilor, totuși și în acest oraș meșteșugarii și negustorii sînt acele categorii sociale care dominau numeric¹⁰.

⁹ T. Vittman, „Революция цен” и ее влияние на Венгрию во второй половине XVI в., *ibidem*, nr. XX, p. 166—190.

¹⁰ N. A. Bortnik, Социальный облик средневекового Рима (По данным переписи римского населения 1527 г.), *ibidem*, XIX, p. 203—221.

¹ L. A. Kotelnikova, *О формах общинной организации североитальянского крестьянства в IX—XII вв.*, *ibidem*, nr. XVII, p. 116—143.

² N. F. Kolesnitki, *К вопросу о германском министералитете X—XII вв.*, *ibidem*, nr. XX, p. 3?—56.

³ I. L. Bessmertnii, *О некоторых изменениях в социально-экономическом положении лотарингского крестьянства*, *ibidem*, nr. XVII, p. 141—164.

⁴ A. N. Cistozvonov, *Аграрные отношения в южной Голландии*, *ibidem*, nr. XVII, p. 164—196, nr. XIX, p. 108—142.

⁵ A. S. Samoilo, *Землевладение в пуританских колониях Новой Англии в XVII в.*, *ibidem*, nr. XVII, p. 256—276.

⁶ I. M. Saprikin, *Поземельная собственность в графстве Лимерик в середине XVII в.*, *ibidem*, nr. XVII, p. 276—296.

⁷ B. N. Lavrovski, *Крупное поместье в Англии с XVI по XVIII в.*, *ibidem*, nr. XVII, p. 307—319.

⁸ A. Klíma și I. Macůrek, *Вопрос о переходе от феодализма к капитализму в Центральной Европе (XVI—XVIII вв.)*, *ibidem*, nr. XX, p. 109—207.

Profesorul M. M. Smirin, pe baza unui bogat material fațtic, studiază relațiile sociale în industria minieră din regiunea Freiburg din Saxonia pe la sfârșitul secolului al XV-lea¹. Două articole interesante se referă la relațiile comerciale ale Rusiei cu țările Europei apusene în evul mediu. Primul tratează importul în Rusia al metalelor prețioase în secolele XIV—XV², iar în celălalt se prezintă comerțul Rusiei cu Țările de Jos în secolul al XVI-lea prin portul Murmansk³.

Așa cum s-a mai relevat la începutul prezentării noastre, în cele patru numere mai recente ale culegerii *Средние Века* s-a acordat o atenție sporită istoriei politice. Astfel sînt publicate valoroase materiale referitoare la „parlamentul” din Anglia secolelor XIII și XIV, de E. V. Gutnova⁴, la unele aspecte ale luptei politice din Franța la începutul secolului al XIV-lea, de N. A. Denisova⁵, despre statele generale din Franța anilor 1614—1615 și importanța lor, de K. Alson⁶, și altele.

Din domeniul istoriei culturii, al gândirii economice și sociale-politice s-ar putea releva de asemenea unele articole publicate în cele patru numere ale culegerii. Printre acestea am putea aminti, în primul rînd, articolul despre concepțiile economice și social-politice ale lui Luis Ortis și apariția ideilor protecționiste în Spania secolului al XVI-lea, arti-

col semnat de E. E. Litavrina⁷, și studiul lui V. E. Maier⁸ cu privire la începuturile socialismului utopic în Germania. L. S. Ciokolini studiază utopia socială a lui Antonio Francesco Doni⁹.

Un studiu foarte interesant este consacrat paleografiei latine. V. L. Romanova, în articolul său *Unele probleme ale producției de cărți manuscrise în Franța secolelor XIV—XV*, cercetează problemele de producție a manuscriselor în breslele din Paris și în special organizarea producției de manuscrise de pe lângă Universitatea din Paris¹⁰.

În domeniul studiului izvoarelor, de o valoare deosebită sînt studiile lui A. I. Neusthin¹¹ (despre studiul izvorului Lex Salica) și V. S. Liublinski¹² (studiul izvoarelor privind istoria Țărilor de Jos, a Flandrei și Danemarckii din Arhiva Filialei Institutului de istorie din Leningrad).

În nr. XIX a apărut ultima parte a publicației de izvoare cu privire la istoria Franței, sub redacția lui A. D. Liublinskaia¹³. I. I. Florova¹⁴ a alcătuit pentru nr. XX al culegerii bibliografia lucrărilor medievistilor sovietici

¹ E. E. Litavrina, *Мемориал испанского экономиста Луиса Ортиса и зарождение идей протекционизма в Испании XVI в.*, *ibidem*, nr. XIX, p. 142—160.

² V. E. Maier, *Об одном раннем производстве утичического коммунизма в Германии*, *ibidem*, nr. XX, p. 151—166.

³ L. S. Ciokolini, *Социальная утопия Антонио Франческо Дони*, *ibidem*, nr. XVII, p. 196—225.

⁴ V. L. Romanova, *Некоторые вопросы организации производства рукописной книги во Франции XIII—XV вв.*, *ibidem*, nr. XIX, p. 80—108.

⁵ A. I. Neusthin, *Новые данные по историкоисследованию салической правды*, *ibidem*, nr. XVII, p. 394—410.

⁶ V. S. Liublinski, *Источники по истории Нидерландов, Фландрии и Голландии в Ленинградском отделении Института истории АН СССР.*, *ibidem*, nr. XIX, p. 285—292.

⁷ A. D. Liublinskaia, *Документы по истории Франции середины XVI в.*, *ibidem*, nr. XIX, p. 292—338.

⁸ I. I. Florova, *Литература по истории средних веков, вышедшая в СССР в 1958 г.*, *ibidem*, nr. XX, p. 325—350.

¹ M. M. Smirin, *Социальные отношения в горной промышленности Фрейбургского района Саксонии в 40—80 гг. XV в.*, *ibidem*, nr. XX, p. 121—151.

² A. L. Horosevici, *Из истории ганзейской торговли*, *ibidem*, nr. XX, p. 28—121.

³ M. M. Gromlko, *Русско-нидерландская торговля на Мурманском берегу в XVI в.*, *ibidem*, nr. XVII, p. 225—256.

⁴ E. V. Gutnova, *О значении слова парламент в Англии XIII и начала XVI в.*, *ibidem*, nr. XX, p. 56—75.

⁵ N. A. Denisova, *Из истории политической борьбы во Франции в начале XVI в.*, *ibidem*, nr. XX, p. 208—225.

⁶ K. Alson, *Французские Генеральные штаты 1614—1615 гг. и их значение*, *ibidem*, nr. XIX, p. 160—186.

pe anul 1958, iar E. A. Jabotinskaia¹ ne informează în nota sa despre munca sectorului de evul mediu al Institutului de istorie al Academiei de Științe a U.R.S.S. pe anul 1959.

Din succinta prezentare a conținutului celor patru numere ale culegerii se poate

constata marea varietate a preocupărilor medievștilor sovietici. Și aceste patru numere ale culegerii *Средние Века* sînt deosebit de folositoare și instructive pentru medievștii noștri.

L. Demény-Meșcova și L. Demény

„The English Historical Review”, Ed. Longmans, Londra, vol. LXXVI, 1961, nr. 298—301

În „English Historical Review” din 1961 semnalăm apariția unor articole de istorie a relațiilor externe, articole privind istoria politicii interne a Angliei și unele contribuții de istorie universală. De remarcat însă că jumătate din titlurile sumarului aparține studiilor de istorie a diplomației engleze și a expansiunii colonialiste a Angliei. Aceste articole se remarcă, în ceea ce privește secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, printr-o tratare apologetică în care nu se spune nimic despre caracterul de jaf și cotropire al politicii coloniale engleze.

În ordine cronologică, primul articol tratînd probleme ale istoriei diplomației este cel semnat de Micheal Roberts, *Cromwell and the Baltic*, în nr. 300, p. 402—446. Autorul întreprinde o cercetare mai amplă a diplomației engleze în regiunea Mării Baltice în timpul protectoratului lui Cromwell. M. Roberts își propune să elucideze politica externă a lordului protector în timpul crizei din Baltica, provocată de invadarea Prusiei de către Carol al X-lea al Suediei în anul 1655. Autorul subliniază că acțiunea militară a Suediei a pus într-o situație destul de dificilă pe Cromwell. Cu puțin înainte, Anglia încheiase pace cu Olanda, țară pentru care tendințele suedeze de hegemonie în Marea Baltică constituiau o amenințare directă a intereselor ei comerciale din această regiune. Pentru a nu pro-

voca din nou ostilitatea Olandei, Cromwell, politician realist și abil, a refuzat să răspundă favorabil cererilor regelui Suediei, care solicita din partea Angliei atât sprijin politic, cît și financiar pentru acțiunile sale în Baltica. Dar în afară de Olanda, prin politica sa plină de rezerve față de acțiunea suedeză, Cromwell a căutat să menajeze și Danemarca, care privea cît se poate de ostil hegemonia Suediei în Marea Baltică.

În anul 1657, cînd criza din Baltica s-a accentuat din nou, Cromwell a dat dovadă iarăși de o mare prudență, căutînd să se mențină în bune raporturi cu Danemarca, fără a îndepărta pe regele Suediei și menajînd în același timp Olanda.

Autorul conchide că obiectivul politicii de echilibru duse de Cromwell în Baltica era apărarea intereselor comerciale engleze în această mare, interese pe care lordul protector nu înțelegea să le sacrifice nici măcar simpatiei sale de ordin religios și politic pentru Suedia. În această privință trebuie atras atenția că Oliver Cromwell a acționat și în domeniul politicii externe la fel ca și în domeniul politicii interne. El a fost un apărător zelos al intereselor burgheziei engleze care, punînd mîna pe puterea politică în urma revoluției din 1642—1648, a căutat să folosească această putere în vederea realizării expansiunii sale economice².

¹ E. A. Jabotinskaia, *Работа сектора истории средних веков Института истории АН СССР в 1959 г.*, *ibidem*, nr. XVII, p. 422—424.

² *Istoria diplomației*, sub îngrijirea lui V. P. Potemkin, București, Cartea rusă, vol. I, p. 252.

Tot istoriei diplomației engleze în secolul al XVII-lea îi este consacrat și articolul semnat de Mark A. Thomson: *Louis XIV and William III, 1689—1697*, în nr. 298, p. 37—58. Autorul cercetează evoluția raporturilor anglo-franceze în perioada care a precedat încheierea tratatului de la Ryswick în 1697. Acest tratat nu numai că a pus capăt unui război lung și nedecis, dar a însemnat și recunoașterea lui Wilhelm de Orania ca rege al Angliei de către Ludovic al XIV-lea. M. A. Thomson arată că în 1689, alături de Ludovic al XIV-lea, alături și Wilhelm al III-lea vizau realizarea unor obiective politice cu totul deosebite de prevederile tratatului de la Ryswick. Ludovic al XIV-lea a încercat pe toate căile să șirijine restaurarea lui Iacob al II-lea Stuart și s-a arătat chiar dispus la unele concesiuni teritoriale față de puterile continentale coalizate împotriva lui, dacă acestea s-ar fi angajat să nu se opună restaurării lui Iacob al II-lea. În ceea ce privește planurile lui Wilhelm de Orania din 1689, autorul arată că acestea urmăreau nu numai recunoașterea sa ca rege al Angliei, dar și reducerea Franței la frontierele din 1648 și 1659, reducere care, de altfel, era principalul obiectiv al coaliției continentale antifranceze la care se alăturase și Anglia.

După 1690, atrage atenția M. A. Thomson, intransigența regelui Franței a scăzut. Moderatul Pomponne, devenit principalul său sfetnic după moartea lui Louvois, l-a sfătuit să se pregătească pentru o soluție de compromis. Au fost făcute sondaje în Spania, iar cu Austria s-au dus negocieri din 1692 până în 1696. Dar aceste negocieri erau cînd activizate, cînd trecute pe planul al doilea, în funcție de insuccesele sau succesele armelor franceze.

Greutățile economice crescînde și faptul că nu se putea obține un succes militar decisiv, subliniază autorul, au determinat pe regele Franței să și manifeste mai pronunțat atitudinea de conciliere. În a doua jumătate a anului 1693, după o mediere daneză, s-au început negocieri serioase cu Anglia. S-a ajuns la tratatul de la Ryswick, care, în ce

privește raporturile anglo-franceze, a avut ca principală clauză recunoașterea lui Wilhelm de Orania ca rege al Angliei de către Ludovic al XIV-lea.

Cu toate acestea, Ludovic n-a abandonat politica de restaurare a Stuartilor. El a încercat, fără succes, să obțină din partea lui Wilhelm recunoașterea fiului lui Iacob al II-lea ca urmaș al său. Acest obiectiv al politicii engleze a lui Ludovic era determinat, după părerea lui M. A. Thomson, de credința regelui Franței în dreptul divin al monarhiei, care, în cazul Angliei, aparținea numai Stuartilor. Adoptînd acest mod idealist de interpretare a istoriei, caracteristic istoriografiei burgheze, M. A. Thomson n-a desprins obiectivele reale ale politicii externe duse de Ludovic al XIV-lea față de Anglia, politică ce urmărea transformarea Angliei într-o putere de mîna a doua, cu un rege subordonat politicii monarhiei franceze, care urmărea să și stabilească hegemonia în Europa.

Tot cu raporturile anglo-franceze se ocupă și articolul semnat de R. A. Huttenbaek: *The French Threat to India and British Relations with Sind, 1799—1809*, din nr. 301, p. 590—599. Campania lui Napoleon în Egipt și planurile sale de mai tîrziu de expansiune asiatică în direcția Indiei au determinat pe ocupanții englezi ai acestei țări, în speță Compania Indiilor Orientale, să ia măsuri de apărare împotriva unei eventuale invazii franceze. Au început să se facă pregătiri pentru a îngloba în sistemul de apărare teritoriul Sindului situat în vestul Indiei, teritoriu care de secole era poarta de intrare a năvălitorilor. Autorul arată că s-au întreprins demersuri pe lângă emirii din Sind pentru a nu se alia cu statul Marathilor, cu sultanatul de Mysore și cu Afganistanul, considerați ca adversari ai Angliei. O asemenea alianță ar fi fost folositoare Franței care, trimițînd agenți în Afganistan, căuta să ridice populațiile din aceste regiuni împotriva Angliei. Atragerea Sindului de partea Angliei a început prin trimiterea unor agenți comerciali ai Companiei Indiilor, care, pentru moment, aveau misiunea să obțină pentru Companie nu alături

avantaje comerciale, cît politice. Astfel, urma să se înființeze o agenție în Sind, care, sub masca unei activități comerciale trebuia să urmărească mișcările de trupe din Afganistan. Dar, atrage atenția autorul, emirii din Sind au privit cu foarte multă bănuială planurile companiei. Ei se temeau că în spațiile acestor planuri se ascundeau tendințe de cucerire. Tratatul a fost îndelungat și emisarii companiei au depus eforturi susținute pentru a convinge pe emiri de bunele lor intenții. Tratatul semnat în sfârșit în 1809 n-a fost aplicat niciodată, deoarece Napoleon, angajat în Spania, a părăsit planurile sale de cucerire în Orient. Ceea ce însă autorul nu mai spune este faptul că pozițiile dobândite de Anglia în Sind i-au creat condiții favorabile de cîmpire și de cucerire a acestui teritoriu, în cadrul politicii ei colonialiste de subjugare a întregii Indii.

Un aspect al raporturilor anglo-americane din secolul al XIX-lea e analizat în articolul lui Kenneth Bourne, *British Preparations for War with the North, 1861—1862*, apărut în nr. 301, p. 600—632. La începutul războiului de secesiune, raporturile dintre Anglia și statele nordice au devenit deosebit de încordate, din cauza capturării de către nordiști a navei postale engleze „Trent”, care avea la bord doi emisari suedezi. Autorul arată că acest incident a alarmat cabinetul de la Londra care se temea de o invazie nordică în Canada, ca represalii față de politica prosudista a Angliei. De altfel, atrage atenția K. Bourne, pentru o bună parte a secolului al XIX-lea amenințarea cu ocuparea Canadei a constituit un mijloc de presiune folosit de diplomația nord-americană pentru a tempera politica adeseori foarte ostilă a Angliei față de Statele Unite. Articolul tratează pe larg pregătirile făcute de Anglia pentru întărirea forțelor sale terestre și navale din Canada și din toate celelalte posesiuni ale ei aflate pe continentul american sau în apropierea lui. Se dau numeroase date numerice asupra trupelor și navelor de război trimise de Anglia în Canada. Articolul ar fi câștigat în interes dacă autorul ar fi pus în lumină și

implicațiile de ordin economic ale conflictului anglo-american. Se știe că Anglia era favorabilă suedeșilor deoarece patronii fabricilor textile depindeau de bumbacul importat din statele sclavagiste ale sudului secesionist¹. De aici, politica de amenințări a Nordului cu invadarea Canadei, politică avînd drept obiectiv limitarea pe cît posibil a ajutorului dat de Anglia statelor sudice. Autorul însă omite să arate că pregătirile Angliei în Canada nu aveau în vedere numai scopuri pur defensive. Guvernul englez avea în vedere și o participare activă la război, de partea sudului sclavagist. În fața acestei politici războinice s-a ridicat însă o forță neoficială și nerocunoscută: solidaritatea internațională a proletariatului. În marile centre industriale din Anglia a avut loc o largă mișcare de protest a muncitorilor, printre inițiatorii căreia a fost și Marx. Fără să ia în considerație lipsa de bumbac care ar fi lăsat fără lucru și fără pline mari mase de oameni, muncitorii englezi au protestat cu energie împotriva încercărilor cercurilor burgheze conducătoare de a participa la războiul de secesiune alături de proprietarii de sclavi. Frica de un război civil în propria sa țară a determinat guvernul englez să nu se mai declare atît de deschis de partea statelor sclavagiste².

Un episod al luptei pentru zone de influență, dintre marile puteri ale secolului al XIX-lea e prezentat în articolul lui Maurice Cowling Lytton, *The Cabinet and the Russians, August to November 1878*, apărut în nr. 298, p. 59—79. În 1873, un aranjament între Anglia și Rusia țaristă a stabilit linia fluviului Oxus ca limită a zonelor lor de influență în această parte a Asiei. Conform acestei linii însemna că Afganistanul rămînea în zona de influență engleză. Peste cîțiva ani însă Asia centrală a fost teatrul unor noi complicații ruso-engleze³. Autorul arată că plecarea unei misiuni ruse de la Tașkent la Kabul, precum și stabilirea unui cartier general rus în Asia centrală, au alarmat pe viceregele

¹ *Istoria diplomației*, vol. II, p. 206.

² *Ibidem*, p. 206—207.

³ *Ibidem*, p. 91.

Indiei, Lytton, care a început în 1878 al doilea război din Afganistan.

Autorul trece apoi în revistă toate etapele de pregătire ale intervenției militare engleze. Astfel, în octombrie 1876, Lytton a căutat să obțină cooperarea emirului Afganistanului, Sher Ali, pentru cazul unui conflict armat cu Rusia. În cadrul acestei cooperări, emirul ar fi trebuit să asigure aprovizionarea armatei engleze, care ar fi folosit teritoriul Afganistanului în marșul ei spre posesiunile rusești din Asia centrală. Propunerea din 1876 nefiind acceptată de emir, la începutul anului 1877 are loc o intervenție la Peshavar între reprezentantul emirului și reprezentantul viceregelui. Vice-regele a întâmpinat un nou refuz de cooperare din partea emirului. Atunci, Lytton a trecut la pregătirea invaziei Afganistanului. Au fost trimiși spioni deghizați în negustori, au fost încurajate planurile de complot având drept scop răsturnarea lui Sher Ali și înlocuirea lui cu fiul său Abdulah, instrument al grupului proenglez de la palat. Sosirea misiunii ruse în iulie 1878 a precipitat lucrurile. M. Cowling arată că teama Angliei a crescut și mai mult cu acest prilej. Paralel cu schimbul de note și proteste diplomatice dintre Londra și St. Petersburg, au fost intensificate și pregătirile militare. Iar în dimineața de 20 noiembrie 1878, Lytton, fără să mai aștepte răspuns la ultimatumul trimis emirului, a ordonat trupelor engleze să invadeze Afganistanul și astfel a început al doilea război colonialist dus de Anglia împotriva acestei țări.

De remarcat în articol permanenta tendință a autorului de a absolvi, în parte, guvernul de la Londra de acțiunea militară din Afganistan. Vina principală a agresiunii e pusă în seama lui Lytton. E însă de observat chiar din textul articolului că guvernul englez n-a luat nici o măsură mai hotărâtă împotriva inițiativelor subordonatului său „prea brutal și prea grăbit”; s-a mărginit doar la câteva proteste formale. Aceasta înseamnă, ceea ce autorul se ferește s-o spună, că guvernul de la Londra era în fond de acord cu acțiunile lui

Lytton, care se încadrau perfect în politica colonialistă fără scrupule dusă de cabinetul lui Disraeli.

În ce privește istoria internă a Angliei, e de semnalat studiul plin de interes al lui N. C. Phillips, *Edmund Burke and the County Movement 1779—1780*, publicat în nr. 299, p. 254—278. Obiectul studiului este marea frământare care a cuprins Anglia în anii 1779—1780, cunoscută sub numele de „mișcarea comitatelor”. Reaua administrație a guvernului North, epuizarea resurselor țării în războiul cu coloniile americane și cu Franța, risipa banului public în sinecuri, lefuri și pensii exorbitante pentru acoliții guvernului și ai curții au creat o stare de mare tensiune în toată țara, pe care autorul o caracterizează ca pe o stare premergătoare revoluției. În comitate s-a inițiat o largă mișcare de protest, concretizată prin trimiterea unor petiții către parlament, în care era expusă situația grea a țării. Autorul subliniază amploarea mișcării, arătând că numai în scurta perioadă februarie-aprilie 1780 au fost trimise Camerei Comunelor 41 de petiții, din care 26, adică mai mult de jumătate, veneau din partea a tot atâtea comitate ale Angliei propriu-zise; restul erau din Welsh și din orașe. Dintre acestea, petiția din Yorkshire a atras cu deosebire atenția prin tonul hotărât cu care denunța „rapidul declin al comerțului, al manufacturilor și al rentei pământului”. Dat fiind conținutul atât de clar al petiției din Yorkshire, autorul ar fi trebuit să releve caracterul precis de clasă al „mișcării comitatelor”. Era vorba de nemulțumirea generală a burgheziei engleze, ajunsă în faza accentuării ascensiunii capitaliste ca urmare a revoluției industriale, împotriva unui sistem de guvernare care nu mai corespundea intereselor ei.

De mișcarea de petiționare, scrie mai departe N. C. Phillips, n-a fost străină nici opoziția parlamentară grupată în jurul lui Rockingham și a lui Edmund Burke, cunoscutul scriitor și doctrinar politic, adversarul înverșunat al revoluției franceze și al democratizării sistemului parlamentar existent în

aceea perioadă în Anglia. Dar pentru Burke, atrage atenția autorul, amploarea mișcării din 1780 a constituit „o amară dobândire”. Scurta popularitate pe care și-a dobândit-o prin atitudinea sa împotriva guvernului North a încetat în momentul când a denunțat în mod public petiția din Yorkshire. Tot cu acest prilej au început și divergențele care, mai târziu, vor duce la ruptura completă dintre el și discipolul său cel mai apropiat, Charles Fox. Acesta din urmă va deveni unul dintre cei mai frecvenți susținători ai revoluției franceze și liderul acelor care preconizau reforme radicale, în spirit burghez bineînțeles.

Articolul lui N. C. Phillips are meritul de a fi pus în lumină o serie de aspecte noi ale istoriei sociale a Angliei la sfârșitul secolului trecut. Însă, din păcate, articolului îi lipsește o analiză adâncită a societății engleze din perioada tratată de autor. Am fi dorit ca autorul să fi arătat ce interese reprezenta guvernul North și ce interese reprezenta opoziția condusă de Burke și Rockingham, precum și doleanțele căror pături sau grupuri sociale erau exprimate în petiții. Din textele citate chiar de autor, reiese că în petițiile comitatelor din anii 1779—1780 s-au oglindit cu precădere năzuințele acelor pături ale burgheziei și ale aristocrației interesate în dezvoltarea capitalismului pe baza adâncirii și lărgirii transformărilor inițiate de revoluția din 1642—1648.

Tot de istoria internă a Angliei se ocupă și articolul semnat de Hoh-Cheung și Lorna H. Mui, *William Pitt and the Enforcement of Commutation Act 1784—1788*, apărut în nr. 300, p. 447—465. Autorii arată că prin legea cunoscută sub numele de „Commutation Act”, făcută de W. Pitt cel tânăr în anul 1784, s-a urmărit ca prin reducerea taxelor de import la ceai să se distruge contrabanda și să se stabilească un monopol complet al importului de ceai în favoarea Companiei Indiilor de Est. Principalele cauze care au stat la baza elaborării acestei legi au fost două: 1) dificultățile bugetare rezultate din cauza cheltuielilor în războiul cu coloniile americane, din

cauza relei administrații a banului public și din cauza contrabandei; 2) dificultățile financiare în care se zbatea Compania Indiilor de Est. „Commutation Act” a făcut ca Pitt să apară în ochii contemporanilor ca „salvatorul companiei”. Autorii subliniază că, prin această măsură, W. Pitt cel tânăr apare ca un nou tip de om politic, dublat de omul de afaceri, tip ce va fi ilustrat cu prisosință în secolul viitor de miniștri ca Peel și Gladstone. Măsurile financiare inițiate de Pitt atestă că în noile condiții economice-politice din Anglia, omul politic e preocupat într-o măsură mult mai mare decât în trecut de activitatea comercială și industrială. Asemenea măsuri, arată autorii, constituie o mărturie de netăgăduit a strânsei legături de interes dintre oamenii de stat și „noua clasă de mijloc” (adică burghezia, —n. n.). Concluzia e justă. Politica fiscală promovată de W. Pitt-junior ilustrează cât se poate de grăitor cum, în condițiile dezvoltării capitalismului, actele conducerii politice reflectă mai mult ca niciodată interesele de afaceri ale burgheziei.

Aspecte ale raporturilor dintre Anglia și coloniile sale sînt prezentate în articolul *Some early Indian Nationalist and their allies in the British Parliament 1851—1906*, din nr. 299, p. 279—297, scris de Mary Cumpston. Autoarea trece în revistă activitatea unora din liderii politicii indieni în vederea obținerii unui regim de autonomie pentru India. Inițiativa acestei activități a aparținut lui Dadabhar Naoroji, care a înființat prima firmă indiană de comerț în Anglia și a participat în mod activ la crearea unei societăți anglo-indiene cu caracter cultural-politic, avînd drept scop informarea opiniei publice engleze asupra realităților din India. Societatea a avut filiale la Bombay, Calcutta, Madras și în alte mari orașe indiene. Naoroji a fost sprijinit în acțiunea sa de reprezentanți ai vieții obștești din India, ca Kristodas Pal, editorul publicației „Hindu Patriot”, Surendranath Banerjia, directorul ziarului „Bengalee” și alții. Revendicările indiene exprimate prin intermediul societății anglo-indiene pri-

veau crearea în India a unor instituții reprezentative de tip parlamentar, înființarea unei universități moderne și admiterea indienilor în administrația civilă a Indiei. Liderii indieni au încercat să facă și o alianță politică cu partidul irlandez „Home rule”, ai cărui reprezentanți intrați în parlament după alegerile din 1874 susțineau revendicări asemănătoare cu ale indienilor. Conducătorii mișcării naționale indiene au oferit lui O'Donnell și Parnell, șefii partidului irlandez, ajutor politic și financiar, cu condiția ca parlamentarii irlandezi să apere cauza Indiei. În principiu de acord cu propunerea indiană, liderii irlandezi au refuzat să o pună în practică de teamă să nu irite pe politicienii englezi de la care sperau să obțină ceva concesii.

Autoarea arată, în încheiere, că acțiunea lui Naoroji pentru guvernarea autonomă a Indiei n-a avut succes; Camera Comunelor a tratat cu o indiferență aproape totală revendicările indiene. Mărginindu-se la această concluzie, autoarea nu precizează că clasa dominantă engleză nu voia să facă nimic pentru emanciparea politică a Indiei. Dimpotrivă, guvernul englez urmărea să mențină India cât mai mult în stare de înapoiere economică, socială și politică, pentru a o putea exploata în condiții cât mai favorabile burgheziei engleze, ale cărei interese le reprezenta.

Cercetările de istorie universală sînt reprezentate în revistă de articolul lui Anthony Luttrell, *The Aragonese Crown and the Knights Hospitallers of Rhodes, 1290 – 1350*, din nr. 298, p. 1–19, și de cel al lui H. Baron, *Machiavelli the Republican Citizen and the Author of «The Prince»*, în nr. 299, p. 217–253.

În articolul lui A. Luttrell, tema tratată sînt raporturile dintre regatul de Aragon și cavalerii de Rhodos. Autorul arată că ordinul cavalerilor ospitalieri de Rhodos a fost în toată prima jumătate a secolului al XIV-lea în permanent conflict cu regele Aragonului, care voia să aibă sub controlul său

toate resursele de venituri ale ordinului și să-i impună o participare mai activă la lupta de „reconquista” împotriva arabilor. Ostilitatea suveranității laice din Aragon împotriva ospitalierilor a crescut în special după dizolvarea ordinului templierilor și după dispoziția papei Clement al V-lea ca toată averea ordinului dizolvat să treacă în patrimoniul ospitalierilor. Ioan al II-lea regele Aragonului pentru a preveni o nouă întărire a pozițiilor ospitalierilor în Aragon s-a folosit de prăbușirea templierilor și a confiscat în folosul coroanei averile acestora, fără a ține seama de dispoziția papală. Cu domeniile templierilor în mâinile sale, ca monedă de schimb, regele a căutat să smulgă ospitalierilor unele concesii, ca participarea la „reconquista” și plata unei taxe către coroană constînd dintr-o parte a decimei percepute de ordin. Ordinul a încercat să reziste, dar în 1317 rezistența sa a fost frîntă și papa Ioan al XXII-lea, de teamă ca biserica să nu piardă domeniile sale aragoneze, a acceptat un compromis de pe urma căruia ordinul era dator coroanei omagiu, serviciu militar și subsidii. Treptat-treptat, ordinul a ajuns tot mai mult o instituție subordonată coroanei și în 1347, cînd puterea și privilegiile regelui au fost amenințate de nobilii revoltați, ordinul a sprijinit în mod activ coroana la reprimarea revoltei nobiliare.

Autorul ar fi trebuit să arate, pe baza bogatului material faptic din articolul său, că acțiunea regelui Aragonului împotriva ospitalierilor de Rhodos se încadra în acțiunea mai largă a monarhiei feudale de a forma un stat centralizat și autoritar căruia să-i fie subordonate toate forțele divergente și anarhice ale statului, ca ordinele călugărești și clasa nobiliară.

În articolul privitor la Machiavelli, autorul își propune să analizeze evoluția gândirii politice a celebrului secretar florentin în lumina celor două opere politice principale ale sale: *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio* și *Il principe*. De la început, H. Baron pune următoarea problemă pe care va încerca

s-o rezolve în articolul sau : cum de autorul *Discursurilor*, credincios funcționar al republicii florentine, a putut fi în același timp și autor al *Principelui*? Cu alte cuvinte, H. Baron se întreabă de ce Machiavelli, adept marturisit al ideii republicane în *Discursuri*, a scris *Principele*, în care susținea ideea monarhiei absolute. În această privință, autorul atrage atenția că discuțiile asupra gândirii politice a secretarului florentin sînt mult mai vechi. Începînd de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, diferiții filozofi și doctrinari din domeniul politicii opinau fie pentru *Discursuri*, fie pentru *Principele*, ca opere exprimînd adevăratele concepții politice ale lui Machiavelli. Apologetii sistemului monarhic vedeau *Principele* ca operă de bază a lui Machiavelli, iar republicanii *Discursurile*. De asemenea, tot *Discursurile* întîlneau adepți și în partizanii monarhiei de tip parlamentar ca Montesquieu și Macaulay. H. Baron consideră însă că în evoluția gândirii politice a lui Machiavelli apar aspecte mult mai complexe. El arată că în ce privește statul toscan, secretarul florentin preconiza continuarea și dezvoltarea sistemului republican. În ce privește Italia, Machiavelli recomanda crearea unui principat puternic în statele papale, care să constituie un nucleu polarizînd în jurul lui toate eforturile italiene de rezistență împotriva invaziilor. De aceea în 1513, cînd s au produs evenimente care ar fi putut constitui premise favorabile creării principatului, Machiavelli și-a întrerupt lucrul la *Discursuri* pentru a scrie *Principele*, operă dedicată lui Lorenzo de Medicis în care vedea pe viitorul conducător și organizator al luptei italienilor împotriva străinilor. După ce trupele străine au părăsit Italia și lucrurile s-au liniștit, Machiavelli s-a reîntors la munca sa la *Discursuri*. Odată cartea terminată, a avut „îndrăzneala”, spune autorul, s-o trimită papei Leon al X-lea, florentin din familia de Medicis, cu sfatul de a o studia și de a desprinde din ea concluzia că pentru Florența sînt potrivite numai formele de viață republicană pe care

familia de Medicis voia să le desființeze. În felul acesta, H. Baron conchide că pentru Machiavelli ideea politica dominantă era tot aceea a formei de stat republicane.

În afara studiilor și articolelor, revista mai are obișnuita rubrica de note și comunicări în sumarul căreia apar cu precădere comentarii și publicări de izvoare.

La rubrica de recenzii și însemnări bibliografice desprindem recenzia semnată de Christopher Hill asupra cărții istoricului sovietic Z. I. Roginski privind călătoria în Anglia în 1645-1646 a lui Gherasim Semionovici Dohturov, trimisul țarului Alexie Mihailovici. Recenzentul relevă interesul cărții pentru modul în care un rus privește desfășurarea revoluției burgheze din Anglia. Semnalăm și recenzia lui W. G. Hoskins asupra cărții lui Reginald Lennard, *Rural England, 1086-1135: a Study of Social and Agrarian Conditions*, Oxford, 1959. Hoskins consideră cartea lui Lennard ca cea mai importantă lucrare de istorie rurală a Angliei medievale apărută după cartea lui Maitland, *Domesday book and Beyond*. Recenzentul relevă că Lennard studiază rolul jucat de bani în economia agrară a acelor timpuri îndepărtate, condițiile și procesul de diferențiere al țărănimii și modul de exploatare a domeniului feudal. În sfîrșit, menționăm și recenzia semnată de Peter Mathias asupra cărții lui D. C. Coleman *The Brewing Industry in England, 1700-1830*, Londra, 1959, în care se arată că autorul a folosit un bogat material faptic și statistic pentru a reconstitui dezvoltarea industriei țesăturilor din Anglia în cadrul conjuncturii politice și sociale din secolul al XVIII-lea și din primul pătrar al secolului al XIX-lea.

Spre deosebire de alți ani, observăm că în numerele din 1961 ale revistei engleze de istorie, preocupările de istorie social-economică sînt deosebit de slabe. Afară de articolele privind mișcarea comitatelor din 1779-1780 și legea fiscală a lui W. Pitt din 1784, nu întîlnim nici un articol de istorie social-econo-

mică. În 1961 revista și-a îndreptat atenția asupra articolelor de istorie politică, lăsând aproape cu totul la o parte interesante probleme de istorie social-economică din trecutul Angliei. Dar și în ce privește aceste articole de istorie politică apar pozițiile idealiste de pe care se tratează problemele — spre exemplu, articolul lui M. A. Thomson despre Ludovic al XIV-lea și Wilhelm al III-lea — și atitudinea apologetică care caracterizează tratarea politicii de cotropire duse

de colonialismul englez în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. Tributară acelei concepții retrograde și antiștiințifice a istoriografiei burgheze contemporane care ignorează în mod voit istoria social-economică, redacția revistei nu s-a preocupat de alcătuirea unui sumar în care să se înscrie studii și cercetări privind viața și lupta maselor populare din diferitele perioade ale istoriei Angliei.

S. Columbeanu

ISTORIA ROMÂNIEI

PANAIT I. PANAIT, *Aspecte din lupta populației bucureștene împotriva regimului turco-fanariot (1716-1821)*, București, 1961, 64 p.

În lucrare se expun câteva momente importante ale luptei maselor populare din orașul București de-a lungul unui secol caracterizat în primul rând prin puternica schimbare pe care orașul o suferă în această perioadă de trecere de la feudalism la capitalism. Legînd-o mai puțin de acest element fundamental și mai mult de aspectul accentuatei dominații otomane asupra Țării Românești și Moldovei, lupta maselor bucureștene este urmărită de autor îndeosebi în câteva din momentele istorice surprinse de izvoarele narative ale vremii, reluate ulterior de diferiți istorici, în special de reprezentanții vechii istoriografii.

În lucrare sînt tratate luptele maselor bucureștene în timpul lui N. Mavrocordat, toamna anului 1716; în timpul lui Matei Ghica, 1753; în anii 1764-1765; în toamna anului 1769 și iarna lui 1771; în timpul domniei lui N. Mavrogheni la 1786; în 1802 și 1806-1807; în martie 1821. Pe baza unor lucrări mai noi și încercînd o tratare științifică a luptei maselor împotriva exploatării sociale și a asupririi străine, autorul izbutește să dea o lucrare corespunzătoare cerințelor educării oamenilor muncii și de informare corectă a lor asupra trecutului de luptă al orașului București.

Subliniînd strădania autorului și meritele lucrării, considerăm totuși că în partea de început trebuiau fixate mai precis limitele

regimului politic de înăsprire a dominației otomane în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, denumit fanariot. Nu se înțelege de ce este mai aspru regimul politic otoman, atîta vreme cît autorul se oprește numai la înfățișarea lui, fără a face în câteva cuvinte o comparație cu secolele precedente. Despre Imperiul otoman se poate vorbi în cuvinte mai proprii în faza lui de decădere decît simpla afirmație că a fost cuprins de criză economică și politică. În lucrare nu se face o delimitare netă între elementele exploatare grecești și poporul grec în general.

L. Șt.

V. AL. GEORGESCU, *Dezvoltarea învățămîntului juridic în Principatele Române în perioada Unirii. Cu prilejul a 100 de ani de la înființarea facultăților juridice din București și Iași*, în „Studii și cercetări juridice”, an. IV (1959), nr. 2, p. 521-542.

Respingînd teza istoriografiei burgheze care vedea în Academia Mihăileană și în Colegiul Sf. Sava forme de învățămînt juridic superior, autorul arată că începuturile acestui învățămînt de grad universitar se situează în primul an al Unirii. Totuși, „înființarea — la 10. IX. 1859 a facultății juridice din București avea, ca și în Moldova, îndărătul ei o dezvoltare de peste o jumătate de secol a unui învățămînt juridic de tip feudal” (p. 523).

Referitor la Țara Românească, autorul arată că la „Academia” înființată de Șerban Cantacuzino în 1678 din îndemnul stolnicului C. Cantacuzino, care studiasse la Padova și „Institutele” lui Iustinian, nu se preda încă dreptul, deși la finele secolului al XVIII-lea apar forme rudimentare de învățămînt juridic. Unii dintre domnii fanarioți aveau cultură juridică; Caragea Vodă creează în 1813 un post de „dascăl latin și nomicos”, post pe care avea să l ocupe marele clucer Nestor Craiovescu. După revoluția din 1821, acest dascăl va preda la Colegiul Sf. Sava nu numai dreptul roman, prezentat ca drept al țării, ci și drept penal și comercial. În 1837 va avea loc o reorganizare a învățămîntului juridic, creîndu-se patru catedre încredințate unor doctori în drept: C. Moroiu (drept roman), St. Ferekyde (drept civil), C. N. Brăiloiu (drept judecătorec) și Al. Racoviță (drept comercial). Ca o caracterizare a învățămîntului juridic din Țara Românească pînă la Unire, autorul arată că, „datorită poziției de clasă a profesorilor facultății din București, această facultate va fi mai puțin decît cea din Iași o tribună de luptă deschisă pe teren politic și național” (p. 528).

În Moldova, dezvoltarea învățămîntului juridic la sfîrșitul secolului al XVIII-lea rămăsese intructivă mai în urmă față de Țara Românească, ceea ce explică sensul anaforalei mitropolitului Iacob Stamati în vederea reorganizării învățămîntului juridic pe baza cunoașterii limbii latine. La începutul secolului următor, se constată o febrilă activitate de codificare a dreptului bizantin receptat, cu unele adaosuri de drept obișnuielnic; se remarcă juriști ca Flechtenmacher, Cuzanos, Saul Nazır, C. Schilitti.

Regulamentul din 1838 al Academiei Mihăilene prevedea o facultate de legi cu cursuri de trei ani; în 1844/45 figurează printre materii „dritul firec” și „principii ale politicii îngrijitoare de siguranța dinăuntru a statului”. Regulamentul școlar din 1851 prevede pentru 1855, cînd prima serie de absol-

venți ai cursului superior al gimnaziului avea să fie pregătită, o facultate juridică cu opt cursuri și o durată de trei ani, conferind gradul de „licențiat în giurisprudență”. În 1856/57, Simeon Bărnăușiu preda istoria dreptului roman, Papiu-Ilarian istoria dreptului criminal al Moldovei, G. Apostoleanu procedura criminală. În anul următor, ca materii de predare au fost filozofia dreptului, dreptul romano-bizantin, statistica și medicina judecătorească, drept comercial și dreptul gințiilor.

Ridicarea facultăților juridice din București și Iași la rangul de unități de învățămînt universitar și organizarea lor potrivit nevoilor noului stat național burghez reprezintă momentul culminant al acestei activități, moment legat direct de actul Unirii. „Acest punct de ajungere — precizează autorul — nu era însă decît punctul de plecare al unei noi perioade, în care învățămîntul dreptului se va dezvolta ca o parte componentă a culturii juridice burgheze și a învățămîntului universitar burghez în cadrul noului stat de tip capitalist, pus în slujba intereselor de clasă ale unei burghezii ce-și pierduse deja avîntul cu adevărat înnoitor, aliată cu o moșierime care cuprindea pînă la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial puternice resturi ale vechii boierimi latifundiare” (p. 542).

Studiul, deși intitulat modest „cronică”, este totuși bazat pe o bogată documentație și reușește să dea o imagine cuprinzătoare a dezvoltării învățămîntului juridic în țara noastră în deceniile care au precedat înființarea respectivelor facultăți. Un merit al materialului prezentat este și încadrarea lui temeinică în condițiile social-economice ale epocii. O tratare mai aprofundată sub aspect teoretic, în lumina învățăturii marxist-leniniste, a cauzelor care au promovat pe prim plan, în orînduirea capitalistă, suprastructura politico-juridică, ar fi oferit un prețios ajutor la înțelegerea întregii complexități a problemei abordate.

L. P. M.

G. G. FLORESCU, *Unele aspecte ale concepției lui Nicolae Bălcescu despre suveranitatea țărilor române*, în „Studii și cercetări juridice”, an. VI (1961), nr. 4, p. 597—623.

Autorul face o încercare reușită de a reliefa concepția marelui revoluționar-democrat cu privire la suveranitatea Țării Românești și Moldovei. Precizând din capul locului legătura indisolubilă dintre acest concept și lupta pentru eliberarea socială și națională a poporului, lupta împotriva exploataților interni și externi, autorul arată că, în general, din scrierile lui N. Bălcescu se desprind următoarele concluzii în această privință: a) suveranitatea națională are un conținut consecvent democratic, deoarece înseamnă participarea maselor populare în mod real și efectiv la conducerea statului; b) forma de stat burghez necesară pentru a asigura în mod cât mai real suveranitatea poporului este republica democratică; c) suveranitatea de stat nu poate fi decât expresia suveranității poporului atât în viața internă, cât și în relațiile internaționale. În felul acesta, arată autorul, „poziția lui N. Bălcescu apare astfel mai înaintată față de doctrina burgheză contemporană, care pune accentul pe suveranitate numai ca atribut al statului, iar nu ca o expresie a dreptului poporului de a conduce el statul și politica lui, urmărind prin aceasta folosirea statului ca instrument de apărare a intereselor proprii ale burgheziei” (p. 602).

În faza ascendentă a revoluției de la 1848, Bălcescu a formulat următoarele teze: a) suveranitatea țărilor române este afectată

numai formal de suveranitatea otomană, dar aceasta nu influențează suveranitatea din punct de vedere al elementelor ei de fond; b) protectoratul guvernului țarist trebuie considerat ca având doar funcția de garanție, „Rusia fiind numai chezașă a dreptului țării...”; c) conținutul pe care trebuie să l aibă noțiunea de suveranitate nu este cel medieval din „vechile trataturi”, ci unul nou, al „suveranității naționale”, adică suveranitatea poporului. Pe aceste considerente, el s-a opus la introducerea în constituție a modificărilor cerute de Poartă, care ar fi adus o atingere suveranității țării.

În faza finală a desfășurării revoluției, Bălcescu a promovat ideea că agresiunea otomană va duce la desființarea vechilor raporturi ale Țării Românești cu Poarta și de aceea a cerut împotrivirea cu arma în mână.

Analizând, în continuare, concepția lui Nicolae Bălcescu despre suveranitate în cadrul luptei pentru constituirea statului român național și democrat, autorul arată că marele luptător „a continuat cu o încredere nestrămutată să pregătească o nouă luptă împotriva asupritorilor interni și externi”, luptă prin care, cu ajutorul unei armate populare, să poată fi făurit statul național cu caracter democratic.

Concepția lui Bălcescu cu privire la suveranitate a contribuit astfel puternic la formarea cadrului ideologic în care s-a dezvoltat lupta pentru constituirea statului național, unitar și independent.

L. P. M.

ISTORIA U.R.S.S.

F. I. POLEANSKI, *Городское ремесло и мануфактура в России XVIII в.*, Edit. Universității din Moscova, 1960, 200 p.

Cunoscut istoricilor noștri prin lucrările *Structura economică a manufacturii în Rusia*

secolul al XVIII-lea (1956) și *Primele încercări ale acumulării capitalismului în Rusia* (1958), istoricul sovietic F. I. Poleanski publică prin prezenta o parte dintr-o întinsă lucrare consacrată dezvoltării meșteșugurilor în Rusia în secolul al XVIII-lea.

În introducere (p. 4-21), autorul trece în revistă vechile lucrări ale istoriografiei ruse relative la istoria meșteșugurilor, precum și ale istoricilor sovietici ca B. A. Ribakov, M. Tihomirov, E. I. Zaozerskaia, K. Serbina, K. A. Pajitnov etc., care în sintezele, monografiile și articolele lor au tratat direct sau indirect această problemă, după care scoale în evidență contribuția lor la lămurirea unor aspecte deosebite pe care le ridică această problemă, semnănd totodată problemele încă nerezolvate.

Pentru studierea temei *Meșteșugurile orașenești și manufacturile din Rusia în secolul al XVIII-lea*, F. I. Poleanski caută să prezinte problema principală într-un cadru istorico-economic, făcând o expunere asupra dezvoltării orașului rus în vremea respectivă. Cu acest prilej, pe baza datelor statistice oficiale publicate și a informațiilor de arhivă este prezentată creșterea populației orașelor rusești, precum și compoziția lor socială. Importanța cunoașterii compoziției sociale a populației orașelor este subliniată de autor prin constatarea că principala pătură socială orașenească nu era aceeași în toate orașele. De exemplu în 15 orașe din gubernia Moscova locul de frunte îl ocupau marii și micii negustori urmași de muncitorii de la uzinele și fabricile din Moscova, în cele 12 orașe din gubernia Kaluga locul de frunte îl aveau micii negustori urmași de marii negustori, în cele 13 orașe din gubernia Nijni-Novgorod locul de frunte îl aveau micii negustori urmași de tîrgoveții care făceau tot felul de munci.

În capitolul al II-lea, autorul tratează una din principalele teme ale lucrării sale, și anume meșteșugurile orașenești (p. 57-101), unde, pe baza izvoarelor de arhivă, ajunge la concluzia că numai în anumite orașe meșteșugurile au găsit un teren prielnic de dezvoltare, în timp ce unele orașe erau numai centre administrative. Pe de altă parte el arată că meșteșugurile din orașe ajunseseră la o așa de mare dezvoltare în secolul al

XVIII-lea, încît se trecuse la o specializare regională și la un export masiv de produse meșteșugărești peste hotare. Autorul studiază apoi proveniența forței de muncă pentru atelierele meșteșugărești, caracterul producției meșteșugărești, circulația mărfurilor de acest fel.

Un capitol separat a fost consacrat breslelor meșteșugărești din orașe (p. 102). Discuțind poruncile și ucaturile lui Petru cel Mare din anii 1721-1722 în legătură cu constituirea meșteșugarilor în bresle după modelul celor din apusul Europei, P. I. Poleanski ajunge la concluzia că aceste măsuri n-au dus la rezultatele așteptate, întrucît în Rusia nu existau atunci condiții prielnice pentru funcționarea acestor organizații profesionale. Ca dovadă este numărul mic de meșteșugari constituiți în bresle, constatat la toate reviziile magistratului principal în cursul secolului al XVIII-lea. Pe baza unui tabel întocmit de autor (p. 138) rezultă că din cele 29 de orașe mari și mici din Rusia, numai în 7 orașe erau absolut toți meșteșugarii constituiți în bresle. Restul orașelor aveau procente destul de mici, cum ar fi, de exemplu, Moscova 19% și Voronej 14%. Alte date statistice întocmite pe categorii de meșteșuguri arată că acest procent se menținea în unele cazuri sub 10%.

O problemă interesantă care a preocupat pe autor a fost legătura dintre meșteșugurile constituite în breslă cu manufacturile și în ce măsură studierea istoriei breslelor meșteșugărești din Rusia permite cercetătorului istoric să stabilească dezvoltarea producției de mărfuri pe baze capitaliste. În acest fel, autorul explică modul de dezvoltare a manufacturilor din Rusia în condițiile decăderii meșteșugurilor organizate în breslă. Numai în acest fel își explică autorul înmulțirea manufacturilor din orașele rusești în secolul al XVIII-lea, într-o perioadă cînd un mare număr de meșteșugari neincadrați în breslă se angajează ca muncitori în noile întreprinderi de tip capitalist.

În ultimul capitol al lucrării. Г. I. Poleanski studiază raportul dintre mica industrie orășenească și manufacturi. Pe baza „adnotărilor economice” culese din Arhivele de Stat din Moscova autorul stabilește starea industriei din unele orașe rusești ca Iaroslav, Kolomna, Kaluga, Rîbinsk, Vladimir, Veaznik, Pokrov și ajunge la constatarea că, în general, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea s-au dezvoltat aici manufacturi care produceau mărfuri de larg consum, că acestea aparțineau mai ales negustorilor și orășenilor, că aveau o producție ce satisfacea cerințele consumatorilor dintr-o regiune întinsă. În acest fel, autorul socotește că meșteșugurile din orașele rusești au avut un rol hotărâtor în dezvoltarea manufacturii în secolul al XVIII-lea.

C. Ș.

* * * *Вопросы истории сельского хозяйства, крестьянства и революционного движения в России.* Сборник статей к 75-летию акад. Н. М. Дружинина. Изд. Акад. Наук СССР., Moscova, 1961, 431 p.

Cu prilejul împlinirii a 75 de ani de la naștere și a 50 de ani de activitate a savantului și eminentului istoric sovietic acad. N. M. Drujinin, colegii și elevii săi au publicat volumul omagial cu titlul de mai sus, cuprinzând materiale privitoare la istoria agriculturii, a țărănimii și a mișcării revoluționare din Rusia, adică probleme din domeniile în care neobositul cercetător N. M. Drujinin a depus o activitate prodigioasă în decursul unei jumătăți de secol. Lista bogată a lucrărilor sale publicată la începutul volumului (p. 14—23) o dovedește cu prisosință.

Opera sa fundamentală este marea monografie în două volume *Țăranii statului și*

*reforma lui P. D. Kiselev*¹, în care rezolvă problema pe baza unui material documentar bogat.

Cele 35 de studii din volumul omagial îmbrățișează aspectele variate ale problemelor enunțate în titlul volumului privind istoria diferitelor regiuni ale Uniunii Sovietice. Ele sînt scrise de cercetătorii cunoscuți al istoriografiei sovietice din diverse centre de cercetare.

Un grup de materiale privesc situația agriculturii, relațiile agrare și evoluția domeniilor feudale sau a gospodăriilor țărănești. Dintre acestea menționăm în primul rînd studiul lui V. R. Iațunski, *Schimbări în repartizarea agriculturii din Rusia europeană de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea pînă la primul război mondial* (p. 113—148). A. M. Anfimov arată (p. 362—379) într-un studiu interesant cum trebuie cercetat materialul documentar pentru a stabili tipurile economice în gospodăria țărănească. Pentru a constata natura acestora, arată autorul, nu trebuie avută în vedere numai extinderea suprafețelor, cum se face de obicei, ci trebuie ținut seama și de forța de muncă angajată, precum și de producția de marfă. Pe aceeași linie se situează studiul mai larg al lui N. M. Jvanov, *Despre sistemul capitalist și al rentei în muncă în economia boierească în Ucraina la sfîrșitul secolului al XIX-lea* (p. 312—337). Tot de problema evoluției rentei și apariției capitalismului se ocupă D. L. Pohilevici în articolul *Zigzagurile „capitaliste” în istoria domeniului boieresc* (p. 44—53). Adoptînd unele

¹ Subtitlul: *Premisele și esența reformei*, vol. I, Edit. Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova-Leningrad, 1946, 631 p. *Realizarea și urmările reformei*, vol. II, Moscova, 1958, 619 p. Vezi recenzia de acad. A. Oțetea și S. Iancovici în revista „Studii”, 1960, nr. 6, p. 210—221. Menționăm că N. M. Drujinin a trimis, cu prilejul jubileului său, volumul omagial cu dedicația „Colectivului Institutului de istorie al Acad. R.P.R.”.

teze noi, el obiectează împotriva afirmațiilor potrivit cărora orice fenomen de muncă salariată și răspîndirea rentei bănești în economia boierească și țărănească ar indica totdeauna procesul de descompunere a feudalismului. El arată, pe baza istoriei rentei în Polonia în secolul al XIII-lea și al XVIII-lea, că și atunci cînd renta feudală în bani este dominantă, ea nu generează capitalismul, ci servește în continuare orînduirea feudală. Atît pe domeniul boieresc, cît și în gospodăria țărănească, munca salariată nu a constituit în perioada arătată un element „capitalist”.

Un alt grup de materiale se referă la situația țărănimii și frămîntările ei. Astfel, N. V. Ustiugov tratează *Problema inegalității în avere și diferențierea socială la țară în ajunul reformei din 1861* (p. 156—163), pe baza unor documente privind legea din februarie 1803 privitoare la stabilirea țăranilor pe pămînturile libere. Diferențierea socială a contribuit la crearea proprietății individuale și a lărgit posibilitățile de dezvoltare a relațiilor capitaliste în agricultură. L. V. Cerepnin, generalizînd datele inscripțiilor de pe cojile de mesteacăn descoperite în ultimii ani la Novgorod, constată înmulțirea prestațiilor feudale ale țăranilor și izgonirea lor de pe pămînturi în secolele XIV—XV. L. B. Genkin atrage atenția asupra importanței jalbelor țăranilor, de obicei ignorate, în cercetarea istoriei țărănimii și exemplifică aceasta prin constatările făcute pe baza jalbelor din vremea războiului Crimeei.

În culegere mai sînt tratate diverse probleme locale specifice din istoria țărănimii ca : situația țăranilor liberi în Caucaz (p. 224—230), lipsa de pămînt pentru țărani în Georgia (p. 277—286), mișcarea țărănească din Azerbaiean în vremea primei revoluții ruse (p. 397—403) ș. a.

Un al treilea grup de materiale se ocupă cu probleme ale dezvoltării industriale. M. I. Hefter, bunăoară, subliniază că industria

petroliferă în Azerbaiean la sfîrșitul secolului al XIX-lea oferă o pildă grăitoare de împletire strînsă a formelor monopoliste ale capitalismului cu rînduielele „militar-feudale” precapitaliste (p. 380—396). Din analiza dezvoltării industriei pe domeniul boieresc din Ucraina în secolul al XVIII-lea făcută de V. A. Golubițki (p. 88—95) se desprinde concluzia că sîntem în fața unui proces de descompunere a sistemului feudal și de dezvoltare a relațiilor burgheze.

Subliniem de asemenea importanța cîtorva probleme speciale tratate în acest volum, cum sînt : *Din istoria cuceririi economice a Crimeei* de F. B. Guenhaus (p. 149—155); *Apariția expozițiilor agricole în Rusia*, de S. S. Dimitriev (p. 172—180); *Bazarurile sătești și orășenești în Ucraina la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea și rolul lor în dezvoltarea producției de mărfuri*, de I. A. Hurji (p. 96—105).

Istoria politică este tratată în cîteva articole scurte. Dintre ele menționăm, ca fiind mai interesant, după părerea noastră, pe acela al lui E. S. Vilenskaia, *Problema evoluției ideologice a democrației ruse revoluționare în deceniul 7 al secolului al XIX-lea (Problema revoluției țărănești)*, (p. 213—223).

În sfîrșit, merită loată atenția interesantul studiu al lui B. A. Ribakov, *Despre alcătuirea poemului lui Mikula Seleaninovici* (p. 24—31). După cum stabilește autorul, acest poem vestit a apărut în secolul al X-lea și nu în secolul al XV-lea sau al XVIII-lea, cum s-a afirmat și s-a crezut pînă în prezent.

Variatatea și importanța subiectelor tratate în volumul omagial închinat acad. N. M. Drujinin, noile puncte de vedere și modul nou de a aborda unele probleme din istoria țărănimii și a relațiilor agrare recomandă acest volum atenției specialiștilor din țara noastră.

ISTORIA UNIVERSALĂ

E. MÁLYUSZ, *Die Zentralisationsbestrebungen König Sigismunds in Ungarn*, în „*Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*”, Akadémiai Kiadó, Budapesta, 1960, 42 p.

E. Mályusz, sub îngrijirea căruia s-au publicat recent în R.P. Ungară documentele epocii lui Sigismund¹, se oprește asupra tendințelor de centralizare a statului feudal maghiar întreprinse de acesta la începutul secolului al XV-lea. Autorul subliniază de la început deosebirea dintre momentele de întărire a puterii regale, despre care se poate vorbi și în secolele anterioare, și centralizarea propriu-zisă a statului, al cărei semn de recunoaștere constă în menținerea rezultatelor după dispariția personajului care a înfăptuit-o. Concluzia firească a acestei teze este recunoașterea rolului decisiv al transformărilor social-economice din statul feudal pentru procesul de centralizare și rolul secundar al personalității și clarviziunii monarhului. Totuși, E. Mályusz analizează destul de succint împrejurările social-economice de la sfârșitul secolului al XIV-lea, socotește că rolul orașelor ca sprijin al puterii centrale a fost cu totul lipsit de importanță, oprindu-se ceva mai mult doar asupra întăririi rolului micii nobilimi după „Sfatul Țării” din 1397 de la Timișoara. Autorul insistă în schimb asupra reformelor de ordin administrativ întreprinse de Sigismund.

Analizând formele concrete pe care le-a avut fărâmițarea puterii centrale în Ungaria în secolul al XIV-lea, în special opoziția dintre rege și consiliul format din marii feudali, E. Mályusz trece în revistă evenimentele politice din prima epocă de domnie a lui Sigismund (1387-1408), dominată de luptele interne dintre fracțiunile marilor feudali. A doua parte a domniei acestuia (1408-

1437) se caracterizează prin preponderența tot mai accentuată a regelui asupra sfetnicilor săi proveniți dintre virfurile feudale. Pe baza unui vast material documentar, autorul urmărește transformările din sinul aparatului administrativ din preajma regelui, subliniind apariția unor colaboratori ai lui Sigismund proveniți din mica nobilime și dintre orășeni. În cele două organe principale ale statului — cancelaria mare și cancelaria secretă — dregătorii au fost legați înainte de 1408 prin legături feudale, depinzând în ultimă instanță de cancelar, ca vasali ai acestuia. După 1408, rolul vicecancelarilor crește, ei devin subordonați neînlocuiți ai regelui, care controla în felul acesta efectiv activitatea cancelarilor.

Autorul prezintă în continuare principalii colaboratori ai regelui în această vreme, observând rolul crescând al elementelor laice în dauna marilor prelați. În statul regal și în cancelarii au apărut, tot după 1408, personalități caracterizate drept „funcționari de carieră”, cu studii juridice în universitățile italiene și franceze.

E. Mályusz socotește că în opera de reformă administrativă a imperiului întreprinsă după 1420 Sigismund a aplicat cu ajutorul cancelarului I. Kanizsai metodele verificate anterior în Ungaria.

R. P.

V. HUSA, *Dějiny Československa* (Istoria Cehoslovaciei), Praga, 1961, 496 p. + 17 hărți.

Prof. V. Husa prezintă într-o lucrare de sinteză întreaga istorie a Cehoslovaciei, începând din antichitate și până astăzi. Lucrarea este cu atât mai dificilă, cu cât autorul și-a propus să includă într-o expunere comună istoria celor două ramuri din grupul slavilor

¹ Zsigmondkori okleveltár, Budapesta, 1951—1958.

apuseeni, cehii și slovacii. Urmind periodizarea admisă în tratatul de istorie a Cehoslovaciei, autorul își împarte lucrarea în următoarele perioade, corespunzătoare orinduirilor prin care a trecut și s-a dezvoltat societatea omească: a) societatea comunei primitive; b) perioada feudală; c) orinduirea capitalistă; d) epoca socialismului. Fiecare din aceste mari capitole se subîmparte în subcapitole, care marchează momentele cele mai importante din istoria acestor două popoare. De exemplu, în feudalism, căruia autorul îi consacră cel mai mare număr de pagini (161), prof. V. Husa distinge următoarele momente: 1) apariția și dezvoltarea feudalismului pînă la sfîrșitul secolului al XII-lea; 2) înflorirea societății feudale în secolele XII și XIII; 3) mișcarea revoluționară husită; 4) luptele sociale de la finele mișcării revoluționare husite pînă la izbucnirea războiului de 30 de ani; 5) aservirea cehilor și slovacilor în perioada de după lupta de la Muntele Alb (1620); 6) trecerea de la feudalism la capitalism și mișcarea de renaștere națională.

Considerăm că partea originală a acestei lucrări o constituie prezentarea în comun a evenimentelor legate de istoria acestor două ramuri slave atît de înrudite între ele. În concepția autorului, cehii și slovacii se prezintă ca două popoare frățești, de aceeași origine, cu drepturi egale, care au luptat împreună pentru libertate și care construiesc azi prin eforturi comune societatea socialistă. „Aceste realități — spune autorul în prefață —, avînd o deosebită importanță pentru ambele popoare, justifică concepția unitară a istoriei lor”. De aceea, prof. V. Husa n a încercat să expună în paragrafe separate nici chiar perioadele în care evoluția istorică a cehilor și slovacilor a urmat căi deosebite.

Șecole de-a rîndul, pînă la 1918, cehii și slovacii au trăit despărțiți, însă relațiile economice și culturale, dar mai ales acestea din urmă, n-au fost întrerupte nici în vremurile cele mai vitrege. Îndeosebi valorile de cultură au fost desigur punțile de legătură care au

ținut în permanență trează conștiința înrudirii lor. Elementele de cultură care au fost multă vreme bunuri comune ale acestor două popoare au netezit calea spre înfăptuirea celui dintîi stat unit al cehilor și slovacilor în 1918. De aceea prof. V. Husa expune complexitatea evenimentelor istorice în legătura lor cauzală, scoțînd de fiecare dată în relief comunitatea de interese economice și de luptă socială. Dezvoltarea forțelor de producție, transformările din sfera mijloacelor de producție și din relațiile de producție, ca și luptele de clasă ale maselor populare au valoarea unor puncte de reper în periodizarea lucrării. Pe lîngă evoluția social-economică și politică, autorul stabilește trăsăturile esențiale ale dezvoltării culturii materiale și scoate în relief moștenirea culturală progresistă, care s-a transmis de la o generație la alta de scriitori și artiști.

O deosebită atenție se dă luptelor muncitorești din perioada republicii burgheze (1918—1938) și mai ales succeselor obținute de partidul comunist în luptă cu burghezia cehoslovacă în această epocă. Ultimul capitol al lucrării tratează revoluția națională și democratică și transformarea ei în revoluție socialistă.

Adresîndu-se unui public foarte larg, lucrarea prof. V. Husa a fost îmbogățită cu un număr de 449 de ilustrații și reproduceri. Cu aceste adaosuri, lucrarea are un caracter viu și atrăgător. Sînt reproduse aici figurine din epoca de piatră, cercei, vase de ceramică, monede, unelte de bronz și de fier, diferite scene de luptă, fragmente de fresce, cupole de biserici, sigilii, documente, arme husite, multe reproduceri care redau dezvoltarea manufacturilor din țările cehe, figuri de luptători, de scriitori, de pictori și oameni de litere, alături de pionerii mișcării muncitorești, aspecte din manifestațiile și demonstrațiile de stradă, înfăptuiri din perioada socialistă ș.a. Stilul e cursiv și atrăgător. Lucrarea prof. V. Husa se încheie cu un indice onomastic și toponimic.

Tr. I.-N.

C. W. FRÖHLICH, *Über den Menschen und seine Verhältnisse*, Akademie Verlag, Berlin, 1960, XIX + 109 p.

Editată în seria de izvoare și texte privind istoria filozofiei, lucrarea lui C. W. Fröhlich *Despre om și condițiile sale* a fost publicată și prefată de Gerhard Steiner. Despre viața și opera lui C. W. Fröhlich (1759–1828), se cunoșteau pînă recent destul de puține date. Este un merit al lui G. Steiner de a fi reconsiderat personalitatea și principala lucrare a acestui socialist utopic german de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea¹, care apare astfel ca făcînd parte dintre cei mai înaintați gînditori ai vremii sale. Lucrarea de care ne ocupăm a apărut ca operă anonimă, la Berlin, în 1792. Aproape cu totul necunoscută istoricilor burghezi ai filozofiei, ea nu a mai fost reeditată pînă acum. Adoptînd un procedeu curent în această epocă, lucrarea se compune dintr-o suită de dialoguri pe teme diferite între două personaje, primul imaginar, al doilea reprezentînd pe autor. Împrejurările istorice în care și-a scris C. W. Fröhlich lucrarea, anii revoluției franceze, precum și datele sale biografice care atestă strînse legături cu cercurile burgheze progresiste din capitala Prusiei, explică poziția pe care a adoptat-o. Ideile centrale ale cărții le constituie protestul autorului împotriva orînduirii sociale bazate pe nedreptate și exploatare, necesitatea unei transformări profunde și planul de construire al unei societăți libere, care să asigure oamenilor pacea și fericirea.

Fröhlich a văzut în proprietatea privată izvorul tuturor relelor din societate, de aceea s-a pronunțat hotărît pentru desființarea ei. Depășind pe mulți dintre gînditorii progresiști contemporani, autorul revendică socializarea bunurilor nu numai în ceea ce privește pămîntul, dar și în domeniul producției industriale de mărfuri. Adept al curentului manufacturier, C. W. Fröhlich enunță prețioasa idee după care „hărnicia, departe de a fi adorinită

de desființarea proprietății private, va fi innobilată”.

Reflecțiile autorului despre rolul rațiunii în determinarea socială a oamenilor, constituie o reluare a ideilor raționaliștilor francezi din secolul al XVIII-lea.

Limitele ideologiei lui C. W. Fröhlich se explică prin condițiile istorice în care a trăit și prin pozițiile clasei burgheze din care făcea parte. El nu poate indica nici o cale concretă pentru înfăptuirea schimbărilor pe care le visa. De altfel, această lucrare a lui avea să rămînă izolată, nefiind urmată de altele. Trei decenii mai tîrziu, soția autorului, Henriette Fröhlich îi va relua ideile enunțate în anii de avînt revoluționar din 1789–1792 și le va da o haină literară în romanul *Virginie oder die Kolonie von Kentucky*, care s-a bucurat de mult succes în păturile burgheze liberale din prima jumătate a veacului al XIX-lea.

R. P.

L. I. VRANUSIS, ‘Ο „πατριωτικὸς ὕμνος“ τοῦ Πήγα καὶ ἡ ἐλληνικὴ „καρμανόλα“ („Imnul patriotic” al lui I Iga și „carmagnola” grecească), Atena, 1960, 56 p.

Riga Veleștinul este poetul revoluționar de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea care a luptat pentru eliberarea poporului grec de sub dominația turcească și pentru independența tuturor popoarelor aflate sub jugul otoman. El a trăit și în Țara Romînească, unde între anii 1788 și 1796 a găsit un mediu prielnic pentru răsplîndirea ideilor sale revoluționare, a desfășurat o bogată activitate literară și științifică și a întocmit hărți cu date prețioase privitoare la Țara Romînească și Moldova (Al. Elian, *Conspiratori greci în Principate și un favorit maeuroghenesc: Turnavitu*, în „Revista Istorică” an. XXI (1935), p. 337–372).

Cercetările privitoare la activitatea lui Riga Veleștinul au cunoscut un însemnat progres în ultimii ani. L. I. Vranusis a publicat în 1954 la Atena o importantă lucrare despre

¹ G. Steiner, *Der Traum vom Menschen-glück*, Akademie Verlag, Berlin, 1959, 333 p.

Rigas. În 1955, Gheorghe Laios a publicat la Atena un articol despre *Baronul Langenfeld și Riga Veleștinul*, arătând pe baza cercetărilor făcute în arhivele din Austria că unele dintre lucrările poetului au fost redactate la București și precizând data revenirii acestuia în Țara Românească după prima lui călătorie la Viena. Același autor grec a publicat în 1960 un studiu despre *Hărțile lui Riga*, cunoscut cititorilor revistei „Studii” (an. XII (1961), nr. 1, p. 233) din Insemnarea bibliografică semnată de A. Cioranu-Camariano.

În 1957, Vranusis a publicat la Atena o lucrare intitulată *Riga, cercelare, culegere și studii*, care a fost prezentată în revista „Studii” (an. XIII (1960), nr. 5, p. 282) de Nestor Camariano. În noul său studiu, Vranusis publică informații noi cu privire la activitatea revoluționară a lui Riga Veleștinul, îndeosebi cu privire la „îmnul patriotic” al acestuia. Lucrarea reflectă cunoscuta erudiție a autorului în problemele mișcării revoluționare grecești de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Semnalăm cercetătorului grec, care menționează și imnul războinic Θούριος al aceluiași Riga Veleștinul, că acest imn a fost tradus și în limba română, fiind publicat sub titlul *Imn de rebel* în revista „Albina Pindului”, București, an. I (1868), nr. 1, p. 23–24. Traducătorul român din 1868, probabil Gr. H. Grandea, care era redactorul revistei, a însoțit traducerea sa de o însemnare intitulată *Poetul Riga*. Această traducere a fost republicată de Entil Vîrtosu, *Nou despre Riga Veleștinul, premergătorul independenței grecești*, București, 1946, p. 23–25.

Gh. C.

RAYMOND CAZELLES, *La société politique et la crise de la royauté sous Philippe de Valois*, Librairies d'Argences, Paris, 1958, 459 p.

Scopul cărții lui R. Cazelles este de a prezenta unul dintre momentele mai semnificative ale perioadei de frământări parcursă de

monarhia feudală franceză în drumul ei spre instituirea unui stat centralizat. Acest moment acoperă, ca timp, domnia lui Filip al VI-lea de Valois și începutul războiului de 100 de ani.

Autorul arată că primii ani ai domniei lui Filip de Valois au fost marcați de o slăbiciune destul de pronunțată a regalității. Regele nu mai poate fi considerat în acești ani ca stăpîn absolut al hotărîrilor sale. Timpul în care regele decidea fără drept de apel, în „curia” sa, asupra tuturor problemelor regatului trecuse. Parlamentele, Camera de conturi și toate celelalte instituții formate progresiv, datorită specializării tot mai accentuate a diferitelor ramuri ale vieții de stat, exprimau puncte de vedere de care regalitatea trebuia să țină seama.

Situația lui Filip al VI-lea se mai complica, după cum subliniază R. Cazelles, și din cauza rivalității dintre diferitele grupări nobiliare ai căror membri nu fuseseră supuși definitiv autorității regale. Dintre aceste rivalități, cea mai notorie a fost aceea dintre Robert d'Artois, de origine capețiană, ca și regele, și ducele de Burgundia. Mobilul era comitatul de Artois, revenit prin una din procedurile dreptului feudal casei de Burgundia.

Izbucnirea războiului de 100 de ani a înrăutățit și mai mult situația și așa destul de precară a regalității franceze. În aceste condiții, anul 1343 e apreciat de autor ca un an de mare criză internă. Luptele dintre nobili pentru teritorii și castele iau o mare amploare, iar trupele regale nu sînt în stare să restabilească ordinea. Dintre nobilii rebeli cel mai redutabil e Geoffroy d'Harcourt, împotriva căruia se duce un adevărat război. Dar în afara războiului cu Anglia și a luptelor dintre nobili, în anul 1343 situația a mai fost agravată de recolta slabă și de deprecierea monedei. Statele generale au fost convocate sub pretextul unei restaurări monetare, în realitate pentru a li se cere aprobarea unei aspre politici fiscale. Autorul arată că urmarea acestei politici a fost o considerabilă scumpire a vieții. În mijlocul maselor populare se produc în anii 1345–1346 mari mișcări. Englezii profită și,

sub masca promisiunilor de ușurare a impozitelor, determină o parte din populație să prefere administrația lor celei franceze. Ei cuceresc unele localități destul de ușor, iar în Gasconia, așa cum afirmă Cronica normandă citată de autor, majoritatea orașelor e gata să treacă de partea regelui englez.

Autorul se ocupă în continuare de alte dificultăți ale monarhiei franceze. Astfel, dificultățile financiare care au urmat înfringerilor de la Aiguillon și Crecy au fost așa de mari, încât regele a fost silit să se adreseze pentru sprijin bănesc mănăstirilor, în acea vreme cele mai bogate instituții din țară. Trei din cele mai mari și mai bogate mănăstiri își trimit abații în consiliul regal pentru a restabili finanțele. Încercarea n-are însă succes și dificultățile continuă. Slăbiciunea monarhiei se vădește și pe plan politic. Filip al VI-lea condează fiului său Ioan, duce de Normandia, drepturi aproape suverane, act apreciat de autor ca deosebit de grav, ilustrând incapacitatea regelui de a ține sub controlul său întreg regatul.

În cartea sa R. Cazelles vorbește și de răscoalele pariziene din 1346—1347 și din 1356. După el, geneza acestor două răscoale trebuie căutată în nemulțumirea populației față de impozitele cu caracter militar și față de abuzurile funcționarilor fiscului. De altfel, autorul arată că incapacitatea regalității de a governa în mod satisfăcător era criticată în repetate rânduri de Statele generale. Reprezentanții stărilor protestau împotriva împrumuturilor forțate, a relei folosințe a contribuțiilor, a dezordinilor, a vexațiunilor comise de slujbașii coroanei și cereau reformarea sistemului administrativ.

În ce privește marea răscoală țărănească, jacqueria, care a avut loc concomitent cu a doua răscoală pariziană, autorul nu pomenește nimic. Tărănimea, formînd în acele timpuri marea majoritate a populației Franței, nu își găsește locul în cartea lui R. Cazelles. Autorul nu arată că tocmai această clasă socială a avut

cel mai mult de suferit de pe urma crizei de guvernămînt din anii 1340—1360 și de pe urma războiului cu Anglia.

În partea a doua a cărții sale, Cazelles se ocupă de originea personalului politic, de modul cum se acordau funcțiile, de retribuirea slujitorilor coroanei și de felul în care se exercita puterea. Autorul arată că sistemul de retribuire în bani, donații și titluri a determinat unele schimbări în rîndurile clasei nobiliare. Cei îmbogățiți de pe urma retribuțiilor regale dobîndesc și un loc în ierarhia nobiliară. Paralel însă, se petrece și procesul invers, al decăderii unora dintre vechii nobili, decădere în care camăta joacă un rol important.

În sfîrșit, tot în această parte a cărții sale autorul mai subliniază și accesul burgheziei la funcțiile înalte ale statului, posibilitatea care datează din aceste vremuri. Ar fi trebuit însă să se trateze mai adîncit colaborarea dintre burghezie și regalitate. Burghezia avea tot interesul să existe o regalitate puternică, cu un aparat administrativ solid, care să țină în frîu tendințele anarhice ale nobilimii. De asemenea, aceeași burghezie, prin reprezentanții ei din adunările stărilor, căuta să determine regalitatea să adopte o politică fiscală care să nu dăuneze intereselor ei.

Cartea lui R. Cazelles ne oferă multe date și informații noi privind criza regalității franceze de la începutul războiului de 100 de ani. Lipsesc însă o prezentare a situației social-economice a Franței în această perioadă. Într-adevăr, așa cum anunță și titlul și așa cum explică și introducerea, cartea caută să se limiteze doar la problemele politice. Socotim însă că această istorie politică trebuia plasată într-un cadru social-economic și astfel ar fi apărut mai bine resorturile politicii regalității franceze în perioada cercetată de autor.

S. C.

T. WITTMAN, *Quelques problèmes relatifs à la dictature révolutionnaire des grandes villes de Flandre 1577-1579*, în „*Studia Historica*”, nr. 40, Akadémiai Kiadó, Budapesta, 1960, 38 p.

autorul concludă că dictatura lui Hembyze a îndeplinit un rol progresist în mersul revoluției din Țările de Jos.

L. Șt.

În studiul de față autorul nu și a propus să expună în mod amănunțit evenimentele, ci a încercat să analizeze părerile istoriografiei burgheze, precum și rezultatele la care au ajuns istoricii marxiști cu privire la dictatura revoluționară a marilor orașe din Flandra în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Elementele documentare noi pe care autorul își sprijină părerea sa în această problemă le constituie procesele verbale municipale care privesc legăturile orașului Gand cu Flandra ocdentală.

În prima parte, T. Wittman trece în revistă părerile autorilor E. Coornaert, H. Pirenne, V. Fris, A. Prévost, P. I. Blok. El arată că istoriografia sovietică consideră dominația sărăcimii din anii 1577—1585 ca apogeul al revoluției burgheze, citind în acest sens studiile istoricului A. N. Ciszovonov. Autorul evidențiază în studiul său acele puncte de vedere care-l determină să aprecieze că dictatura revoluționară a depășit aspirațiile partidului organist. De asemenea se ocupă și de felul în care sărăcimea radicală a exprimat în marile orașe ale Flandrei revendicările revoluției burgheze.

În ultima parte a studiului, autorul se ocupă pe larg de caracteristicile revoluției din Țările de Jos între anii 1577 și 1579, când el consideră că puterea politică exercitată în anii aceia de Hembyze și partidul său a avut conținutul unei dictaturi burghezo-democratice.

Baza socială a acestui partid radical era formată din meșterii bogați, șefi ai meseriașilor, care au recurs permanent la forța sărăcimii împotriva privilegiilor nobililor și a asupririi străine. Demagogia solicitării sprijinului păturilor sărace nu a fost caracteristică numai partidului lui Hembyze, ea se va regăsi ulterior în politica burgheziei. Ridicând un puternic obstacol în calea acordului dintre burghezia conservatoare și contrarevoluție,

AIIMAD DARRAG, *L'Égypte sous le règne de Barsbay 825—841 (1422—1438)*, Damas, 1961, XXXII+458 p. + 16 f.pl. (Institut français de Damas).

Barsbay (Al Malik al Achraf), al nouălea sultan din dinastia mamelucilor circazieni, a domnit în Egipt în perioada 1422—1438 (825—841). Istoricii contemporani sau imediat următori domniei sultanului Barsbay au semnalat în diferite feluri politica economică, militară și culturală a acestuia. Ei au remarcat, fie importanța unor măsuri de ordin economic (exercitarea abuzivă a monopolului extins care a ruinat în bună parte viața economică a Egiptului), fie abuzul personal ca expresie a cupidității și samavolniciei statului în această perioadă, fie importanța acțiunilor militare conduse direct de Barsbay împotriva actelor de piraterie ale cetățitorilor occidentali din bazinul Mediteranei, precum și acțiunea militară îndreptată împotriva Ciprului. Dintre istoricii mai apropiați de prima jumătate a secolului al XV-lea, Marqrizî, de exemplu, remarcă în cronică sa seria abuzurilor și a înrăutățirii în general a condițiilor economice ale Egiptului în perioada domniei lui Barsbay. Chiar victoriile politice și militare ale acestuia sînt considerate de cronicar ca rezultat nu al meritelor sale în politica externă, ci ca simple rezultate ale unor circumstanțe politice favorabile. Ibn Hağar, mult mai rezervat în general în concluziile sale, condamnă de asemenea sistemul monopolului exercitat în viața economică a Egiptului în prima jumătate a secolului al XV-lea. El consideră ca principal vinovat al acestui sistem cu dezastruoase repercusiuni în viața economică și financiară a statului pe Ğawhar Qunuqbāğî, favorit al

sultanului, care a avut o considerabilă influență în viața politică și administrativă a statului. Abul-Mahāsīn, mai concesiv în cronică sa, îl prezintă pe Barsbay într-o lumină mai favorabilă, considerând perioada de domnie a acestuia ca fiind o perioadă de relativă liniște internă și externă. El remarcă noua prosperitate a unor orașe ruinate din perioada lui Farağ și Mu'ayyad. Autorul remarcă de asemenea rolul nefast al unor personalități politice (de exemplu 'Abd al Bāsīt), care au antrenat prin activitatea lor dezastrul economic al țării. Monografia bazată pe o serie importantă de documente, cronici ale vremii, precum și pe unele dintre cele mai valoroase lucrări de specialitate, prezintă principalele aspecte ale viciei economice-politice și militare ale Egiptului în prima jumătate a secolului al XV-lea, în perioada sultanatului lui Barsbay (obținerea puterii, rolul mamelucilor în viața politică a statului, decadența economică și politică-economică a statului în această perioadă, politica lui Barsbay în Hedjaz, comerțul în Marea Roșie, ocuparea Ciprului, politica lui Barsbay în Mediterana, frontiera occidentală, viața cultural artistică

în această perioadă). Expedițiile și victoria împotriva Ciprului constituie pentru istoricii contemporani epocii lui Barsbay momentele cele mai importante ale acțiunii politice militare a sultanatului mameluc din Egipt. Victoria acestor expediții se explică în cea mai bună parte prin neintervenția puterilor occidentale, prin rivalitatea economică și politică a acestora, precum și prin politica de duplicitate a diferitelor cetăți italiene interesate direct în supremația comercială în bazinul Mediteranei.

Monografia, constituită pe o largă documentație, cuprinzând majoritatea problemelor referitoare la istoria Egiptului în prima jumătate a secolului al XV-lea, reprezintă o valoroasă sursă de cunoaștere a Orientului Apropiat, precum și a istoriei țărilor bazinului Mediteranei. Deși lucrarea se referă în numeroase indicații la viața economică a societății în perioada respectivă, ea nu relevă suficient structura socială, raportul dintre clase, caracterul și formele exploatării, nu determină cauzele adânci ale politicii economice exercitate de autoritatea de stat.

P. S.

BIZANTINOLOGIE

* * * *Aus der byzantinischen Arbeit der Tschechoslowakischen Republik*, Akademie Verlag, Berlin, 1957, 53 p.

Publicat sub îngrijirea lui I. Irmscher și A. Salač, volumul cuprinde o selecție din studiile prezentate de bizantinologii cehoslovaci în octombrie 1955 la Berlin, cu ocazia unei sesiuni comune cu colegii lor din R. D. Germană.

Doă studii de istoriografie semnate de K. Svoboda și A. Dostál prezintă istoricul studiilor grecești și de bizantinologie din Cehoslovacia, din evul mediu până azi. K. Svoboda relevă împrejurările în care au apărut la Praga, în secolul al XVI-lea, în legătură cu umanismul, preocupările pentru antichitatea grecească. Oprindu-se mai îndelung asupra progreselor realizate în acest domeniu de istoricii și filologii cehoslovaci

la începutul secolului al XIX-lea, când interesul pentru autorii clasici greci s-a accentuat ca o reacție împotriva curentului oficial catolic promovat de Viena, autorul prezintă în continuare opera celor doi învățați cehi din a doua jumătate a secolului trecut, Jan Kvičala și Josef Kral, ale căror lucrări sînt folosite pentru studiile de istorie contemporană, filozofie și literatură grecească din R. S. Cehoslovacia. Progreselor realizate în acest domeniu în ultimii ani li se rezervă finalul articolului.

A. Dostál, redactor al revistei *Byzantinoslavica*, relevă interesul crescând din țara sa pentru istoria Bizanțului, în special în ceea ce privește epoca secolelor IX-X și problemele legate de opera lui Chiril și Metodiu. Același A. Dostál semnează, de altfel tot în acest volum, un articol despre oglindirea lumii bizantine în faza mai veche a limbilor slave, subliniind rolul jucat de

vechea limbă slavonă bisericească în transmiterea elementelor de cultură bizantină popoarelor slave.

Pentru necesitatea întocmirii unui dicționar al filozofiei grecești pledează K. Janáček, atrăgând atenția, prin numeroase exemple concrete, asupra imperfecțiunilor și a lacunelor din lucrările de acest gen existente. Autorul enumeră câteva principii care vor trebui să stea la temelie a unui asemenea dicționar.

Studiul semnat de R. Dostálová-Jeništová se ocupă de câteva probleme legate de numele și originea poetului Nonnos din Panopolis, autor al unei parafrazări a Evangheliei după Ioan și al cunoscutei *Dionysiaka*.

Sub titlul *Praga și Constantinopolul în anul 1452*, A. Salač atrage atenția asupra unui episod puțin cunoscut din politica externă a Bizanțului în ultimii ani ai existenței sale, aducând totodată unele precizări în legătură cu acest subiect. Este vorba de încercarea de apropiere dintre biserica răsăriteană și cercurile husite moderate din jurul lui Gheorghe Podiebrad și de schimbul de mesaje care a avut loc în anul 1452. Două din documentele întocmite la Constantinopol în primăvara acestui an, cu ocazia tratatelor de unificare duse de husitul Petr Platris (Constantinos) cu Gennadios, au fost tipărite la Iași în anul 1698 de către patriarhul Dositeiu împreună cu alte scrieri îndreptate împotriva bisericii catolice.

R. P.

HÉLÈNE BIBICOU, *Une page d'histoire diplomatique de Byzance au XIe siècle: Michel VII Doukas, Robert Guiscard et la pension des dignitaires*, în „Byzantion”, tom. XXIX-XXX (1959–1960), p. 43–75.

În ultimii ani, literatura istorică privitoare la raporturile Imperiului bizantin cu statele și populațiile străine s-a îmbogățit cu noi studii și descoperiri de izvoare necercetate. În cercetările lor recente, Fr. Dölger,

R. Guiland, G. Moravcsik, G. Kolias și G. Litavrin acordă o atenție deosebită diplomației bizantine. Din puncte de vedere diferite, acești autori arată că în relațiile cu partenerii săi străini, Bizanțul a folosit numeroase procedee, urmărind întotdeauna să-și asigure hegemonia asupra statelor și populațiilor străine sau chiar numai pentru ca să-și asigure neutralitatea unora în conflictele sale cu altele.

Urmărind echilibrul forțelor politice din afară în propriul lor interes, împărații bizantini au folosit adeseori în acest scop atribuirea de titluri și demnități unor personalități străine. Studiul pe care-l menționăm aici pune în lumină un hrisov din secolul al XI-lea, care ilustrează tocmai acest procedeu al diplomației bizantine.

Autoarea examinează hrisovul bizantin din anul 1074 prin care împăratul Mihail al VII-lea Ducas acordă lui Robert Guiscard și căpeteniilor normande un număr de 43 de demnități bizantine. Documentul precizează că demnitățile au fost însoțite de asigurarea unor substanțiale pensii bănești ce urmau să fie acordate anual titularilor. Acordarea acestor demnități a fost prilejuită de căsătoria fiicei lui Robert Guiscard cu fiul împăratului bizantin. Este vorba de o alianță matrimonială menită să întărească alianța bizantino-normandă.

Hrisovul din 1074, redactat de Mihail Psellos și conservat în copie printre scrisorile acestuia, a fost menționat de Bandini în al său *Catalogus Codicorum Graecorum Bibliothecae Laurentianae*, tom. II, Florența, 1768, p. 415. Acest hrisov n-a fost însă cercetat. Autoarea nu publică textul grecesc al documentului. Folosind o traducere franceză, ea analizează conținutul hrisovului și aduce argumente convingătoare în sprijinul autenticității actului, risipind îndoiala exprimată de Fr. Dölger în această privință.

Alianța bizantino-normandă pe care Mihail al VII-lea Ducas a încercat s-o cimenteze prin acest hrisov a avut ca rezultat amnarea pentru câțiva ani a atacului normanzilor împotriva imperiului. Hrisovul a avut

și caracterul unei convenții încheiate între împărat și căpetenia normandă pentru garanțarea unor relații pașnice. Pensiile bănești au fost de fapt un tribut al Bizanțului acordat normanzilor.

Gh. C.

A. V. SOLOVIEV, *Domination byzantine ou russe au nord de la Mer Noire à l'époque des Comnènes*, în *Akten des XI. Internationalen Byzantinisten Kongresses*, München, 1958, Edit. C. H. Beck, München, 1960, p. 569—580.

Într-un studiu apărut în anul 1941, N. Bănescu susținea că în vremea Comnenilor Bizanțul ar fi stăpînit regiunea dintre Caucaz și marea de Azov, peninsula Taman și un ținut la răsărit de Azov și Don (N. Bănescu, *Stăpînirea bizantină în Matracha (Tmutorokan), Chazaria și Rusia în timpul Comnenilor în Analele Academiei Române*, seria III-a, tomul XXIII, p. 113—132). Din această cauză, după părerea lui N. Bănescu, ar rezulta că Tmutorokanul ar fi avut o existență extrem de efemeră.

În susținerea părerii sale, N. Bănescu se baza pe două sigilii: unul al lui Mihail „archon de Matracha, Zichia și întregii Chazariei” datat de la sfîrșitul secolului al XI-lea sau începutul secolului al XII-lea, un altul al arhontisei Rosieie, Theophano Muzalonissa și pe titulatura pe care și-o dă Manuil Comnenul într-o novelă din anul 1166 de „Lazikos, Iberikos, Zikchikos, Chazarikos și Gothikos”.

A. V. Soloviev reia problema și arată că titulatura pompoasă a lui Manuil Comnenul avea în vedere existența unei suveranități bizantine limitate la un teritoriu foarte redus din Crimeea. În acel timp, knezatul Tmutorokanului era sub stăpînirea lui Oleg Sveatoslavici. Acesta are tot mai puține legături cu Kievul după anul 1097, fapt care explică tăcerea cronicilor rusești, în ceea ce-l privește, după această dată. Însă, relatările de călătorie ale lui Idrisi (1142) vorbesc despre Matracha

ca despre un stat independent, probabil stăpînit de urmașii lui Oleg.

Arhontele Mihail din sigiliu este în realitate knezul Oleg Sveatoslavici, care, pe lângă numele său slav, mai avea și pe cel de Mihail, ca foarte mulți alți principii ruși. Cu amîndouă aceste nume apare el în Synodikonul de la Ljubeci. Denumirea de arhonte în acea vreme nu era destinată funcționarilor bizantini, ci principilor străini.

În ce privește sigiliul lui Theophano, el aparținea soției lui Mihail-Oleg. Ea provenea din cunoscuta familie bizantină Muzalon. Potrivit unui obicei curent la Bizanț, femeia căsătorită păstra numele de familie părintesc și chiar îl transmitea copiilor.

Din cele arătate de A. V. Soloviev rezultă că sigiliile sînt o dovadă în plus a dominației ruse pe ambele țărmuri ale Bosporului Cimmerian și că nu poate fi vorba de o stăpînire bizantină.

E. Fr.

H. AHRWEILER, *Fonctionnaires et bureaux maritimes à Byzance*, în „Revue des Études Byzantines”, XIX (1961), p. 239—252.

Problema complicatei organizări a aparatului de stat bizantin constituie obiectul preocupării multor istorici în ultimii ani. În studiul de față H. Ahrweiler se ocupă de felul cum funcționa controlul strîmtorilor în Bizanț. Aceasta era o problemă destul de importantă, atît din punct de vedere economic, cît și strategic. De aceea portul Abydos, care controla trecerea prin Hellespont (Dardanele), a fost de timpuriu înzestrat cu un aparat administrativ. Se cunoaște legea împăratului Anastasie, care stabilea taxele vamale pentru vase.

În legătură cu modul de funcționare a aparatului administrativ din acest port, istoricul Procopie în *De aedificiis* și în *Historia Arcana* dă unele relații pentru epoca lui Iustinian. În fruntea organelor administra-

tive ale portului se afla un comes, τῶν στενῶν denumire care din secolul al IX-lea este înlocuită cu aceea de abydikos. Cu timpul, numele cunoscutului port Abydos a făcut ca funcționarii însărcinați cu controlul altor porturi să capete aceeași denumire de ἄβυδοκoi.

Controlul prin Bosfor era făcut de un personal care depindea de un comes stabilit la Hieron. Acesta supraveghea la început ca mărfurile prohibite la export să nu ajungă în țări cu care Bizanțul se afla în dușmănie. Din vremea lui Iustinian, la Hieron ia naștere și un birou vamal care, se pare, percepea taxe de la vasele ancorate în rada portului Con-

stantinopol. Funcționarul însărcinat cu controlul traficului naval prin Bosfor era subordonat prefectului orașului. Creșterea importanței traficului prin Marea Neagră face ca acest funcționar, numit parathalassites, să nu mai fie un subaltern al prefectului orașului. Din secolul al XI-lea, el are atribuții judiciare și controlul navigației în mările bizantine.

Prin reorganizarea administrativă în vremea lui Alexis Comnen, s-a creat un birou al mărilor subordonat direct marelui duce.

E. Fr.

BIBLIOGRAFIE, ARHIVISTICĂ, MUZEOGRAFIE

* * * *Documente privind relațiile româno-ruse*, Muzeul româno rus, București, 1961, 61 p.

Muzeul româno rus din București, înființat în 1948, posedă, pe lângă numeroasele săli cu exponate (documente, cărți rare, manifeste, manuscrise, periodice, medalii, arme etc.), o interesantă bibliotecă și mai ales o bogată arhivă de manuscrise și documente, a căror cunoaștere dezvăluie importante știri noi relative la istoria relațiilor româno-ruse de-a lungul veacurilor. Inițiativa conducerii muzeului de a publica aceste documente sub forma unor mici articole însoțite de anexe în documente transcrise în limba originală trebuie privită de cercetătorii de specialitate cu mult interes.

Scarlat Callimach, directorul muzeului, în articolul său intitulat *Cteva documente privind legăturile româno-ruse din prima jumătate a secolului al XIX-lea* (p. 7-29) prezintă un grup de 17 documente din anii 1810-1849 privind probleme diferite ca: strânsa colaborare a autorităților locale din Țara Românească cu comandamentul rus în anii 1806-1812 și 1828-1829, reforma fiscală din Țara Românească în 1819, spitalul Colentina în 1828, relațiile politice româno-ruse în anii

1837-1848. Ținem să menționăm că documentul VIII (p. 17) a mai fost o dată publicat de același autor cu alt prilej, dar în traducere¹.

Elena Ionescu, în articolul său intitulat *Scurtă prezentare a unor documente inedite referitoare la activitatea consulatului general al Rusiei în Țara Românească (1827)* (p. 30-43), face o analiză succintă a celor 8 note de corespondență dintre Consulatul rus din București și Grigore Ghica, domnul Țării Românești. Cuprinsul acestor documente oglindește, pe de o parte, abuzurile și samavolniciile săvârșite de autoritățile turcești în relațiile comerciale cu Țara Românească, iar, pe de altă parte, lupta consecventă a Rusiei pentru respectarea de către Turcia a convenției de la Akerman și a hațișerifului din 1827.

Ultimul articol semnat de Vlad Georgescu este intitulat *Cteva petiții adresate autorităților ruse din Moldova în perioada aprilie-iunie 1828* și se referă la unele documente cuprinse în manuscrisul nr. 1333, care ne permit să cunoaștem noi amănunte relative la situația internă a Moldovii între anii

¹ Vezi *Studii și referate privind istoria României*, partea a II-a, București, 1954, p. 1052.

1822 și 1828 și la începutul administrației ruse în Țara Românească și Moldova în 1828.

Lucrarea se încheie cu un indice de persoane alcătuit schematic. Este necesar să remarcăm meritul autorilor de a fi reprodus în anexă documentele în limba originală.

C. Ș.

* * * *Сборник в чест на акад. Никола В. Михов по случай осемдесетгодишнината му* (Culegere închinată acad. Nikola V. Mihov cu prilejul împlinirii a 80 de ani), Edit. Academiei Bulgare de Științe, Sofia, 1960, 362 p.

Volumul se deschide cu prezentarea vieții și activității sărbătoritului, unul dintre fondatorii bibliografiei bulgare, acad. N. V. Mihov. Prezentarea este făcută de redactorii volumului, în același timp doi dintre elevii și colaboratorii lui apropiați, care ne-au vizitat anul trecut țara: acad. Sava Ganovski și prof. Teodor Borov. Dintre lucrările mai noi ale lui N. V. Mihov, prezintă importanță și pentru istoria patriei noastre, deși n-au fost folosite încă la noi, documentele publicate de el în seria *Contribuții la istoria comerțului și economiei Bulgariei și Turciei*¹.

Majoritatea articolelor din acest volum omagial au un caracter de sinteză a unor probleme în care autorii lor s-au specializat. Astfel sînt articolele prof. T. Borov și cel scris de dr. M. Stoianov. Primul, intitulat *Bibliografia bulgară*, este o trecere în revistă a

activității în acest domeniu care este privit ca o necesitate izvorită din nevoia evidenței și sistematizării informării științifice pe specialități. În prezent, Institutul bibliografic de la Sofia publică regulat buletinul cărților și broșurilor noi apărute (*Bălgarski Knigopis*) și al articolelor din periodice (*Lelopis na periodicitnina peceal*). Tot la Institutul bibliografic s-au strîns în vederea publicării, fișele *Repertoriului cărții bulgare* pentru 150 de ani (1806–1955). Acesta va apare în 10–12 volume în quarto, conținînd cca. 120 000 de titluri, și va fi tipărit pînă în 1965. Articolul dr-ului M. Stoianov, intitulat *Cărți scrise de bulgari în limbi străine pînă la 1878*, include și pe cele apărute la noi în limba română sau în alte limbi. Tot pe linia sintezei se situează și articolul prof. Ivan Duicev: *Descrierile geografice în literatura medievală bulgară*, multe fiind traduceri din cea bizantină, ca și cel al lui Liuben Bojkov privitor la *Bibliografia hărților țărmului bulgar al Mării Negre*, care conținea și date privind coloniile străine și construcția de corăbii în orașele porturi bulgare. Autorul a cules materialul atît din Biblioteca Națională de la Sofia, cît și din alte mari biblioteci naționale europene.

Un alt grup de articole sînt cele bazate îndeosebi pe materiale de arhivă inedite. Docentul G. Borșukov prezintă nr. 1, inedit, al periodicului „Osa” (Viespea), care a apărut la Brăila în anul 1871 sub redacția scriitorului progresist D. P. Voinikov și care publica îndeosebi articolele satirice. L. A. Bojinov rezuină *Documente în limba srbocroată din secția de manuscrise a Bibliotecii naționale din Sofia*; T. E. Kirkova analizează *Disertația în medicină a dr-ului Atanas Bogoridi*, publicată la Würzburg în anul 1817. Autoarea subliniază legăturile lui Bogoridi cu Eteria, folosind studiul dr-ului P. Enepekides *Interzipierte Briefe und Berichte über den Ausbruch der griechischen Aufstandes im Jahre 1821*, publicat în „Mitt. des Österr. Staatsarchivs, Bd. 4, 1951, p. 184–214. Volumul s-a bucurat de o substanțială colaborare de peste hotare. De la Leningrad cola-

¹ Îndeosebi *Contribution à l'histoire du commerce de la Turquie et de la Bulgarie. Rapport consulaires français. Documents officiels et autres documents*. Șiștov, 1950, VII + 813 p. 8° și *Beiträge zur Handelsgeschichte Bulgariens* (Ofiziclle Dokumente und Konsularberichte), Österr.ichische Konsularberichte. 2 Band-Sofia, 1953, V + 699 p. 8°.

borează prof. P. N. Berkov cu articolul *Tragedia lui A. P. Șopov „Moartea cneazului Potemkin” și izvorul ei rus*, iar K. I. Șafra-novski și G. F. Podozerskaia cu cel intitulat *Din istoria organizării în secolul al XIX-lea a secțiunii slave a bibliotecii Academiei de științe din Petersburg*. De la Moscova au colaborat K. R. Simon cu articolul *Bibliografiile timpurii de istorie* și prof. dr. E. I. Șamurin cu cel intitulat *Цѣла проблема де терминологіе библиографіка* (bibliografie critică, de recomandare etc.). Dr. Venceslava Bechyňova de la Institutul slav din Praga al Academiei Cehoslovace de Științe prezintă, cu facsimile de arhivă, *Colaborarea bibliografică dintre I. V. Șopov* (publicist bulgar — n.n.) și *P. I. Șafařík* (slavist ceh-n.n.), iar dr. J. Kabrda din Brno tratează despre *Codurile (Kanunname) otomane și importanța lor pentru istoria economică și socială a Bulgariei*. Un grup valoros de articole este și cel care se axează pe probleme de biblioteconomie și tehnică bibliografică. Astfel sînt cel al lui T. Besterman, director al Institutului și Muzeului Voltaire din Geneva, intitulat *Note despre dezvoltarea tehnicii bibliografice*, cel al dr. A. S. Brechat-Votier, bibliotecar principal al Bibliotecii Națiunilor Unite din Geneva și secretar al Federației internaționale a asociațiilor bibliotecarilor, intitulat *Biblioteca din Geneva a Națiunilor Unite și colaborarea internațională a bibliotecilor*, cel al dr. Curt Fleischhack, director general al instituției Deutsche Bücherei din Leipzig, intitulat *Contribuție la problema raționalizării muncii bibliografice*. V. Traikov se ocupă de *Bibliografiile anexe la lucrări și includerea lor în bibliografia curentă a bibliografiilor*, dr. H. Heb-Koszanska, director al Institutului bibliografic de la Varșovia, de *Coordonarea bibliografică pe scară națională*, iar dr. H. Trenkov *Despre profesiunea de bibliograf*.

Publicarea multora dintre articole în limbi de mare circulație — rusă, engleză, germană, franceză — conferă volumului o largă accesibilitate și peste hotare, iar prin conținutul său bogat și variat acest volum omagial contribuie la cunoașterea valorilor

culturii bulgare și universale și marchează un succes al colaborării internaționale în domeniul schimburilor culturale.

A. C.

* * * 80 години от Плевенската епопея 1877—1957. Препоръчителна библиография (80 de ani de la eroarea Plevnei, 1877—1957. Bibliografie selecționată), Muzeul militar istoric și Biblioteca regională din Plevna, Sofia, 1960, 156 (—157) p.

Acastă carte, consacrată celei de-a 80-a aniversări a războiului din 1877—1878, cuprinde bibliografia lucrărilor mai importante rusești, bulgărești, românești și turcești — referitoare la evenimentele războiului petrecute la Plevna.

În cuvîntul introductiv, în explicațiile de la începutul capitolelor, precum și în rezumatele lucrărilor citate în bibliografia selecționată, se subliniază în numeroase rînduri frăția de arme ruso-romino-bulgară.

Bibliografia este împărțită în nouă capitole, după momentele mai importante ale războiului, cum sînt luptele de la Nicopole, Loveci, Teteven, trecerea munților Balcani etc. Jumătate din numărul total al paginilor este însă consacrat exclusiv evenimentelor de la Plevna, capitolul acesta fiind divizat în șase părți. În cadrul acestui capitol, numeroase pagini sînt consacrate participării armatei romine la luptele de la Plevna și eroilor acestor lupte, printre care se găsesc romînii Valter Mărăcineanu și Gheorghe Șonțu.

Ultimul capitol, în care sînt descrise monumentele care oglindesc prietenia romino-bulgară, cuprinde date bibliografice despre Mauzoleul eroilor romîni din satul Grivița, despre muzeul „Ostașul romîn în 1877—1878” din Poradim, Mauzoleul ostașilor romîni căzuți la Plevna etc.

Cele trei hărți, calendarul istoric, indi-cele de persoane și indicele alfabetic al materialelor ușurează folosirea acestei bibliografii,

Întocmite cu competență de către colectivele de specialiști ai Bibliotecii regionale și ai Muzeului militar istoric din Plevna.

S. I.

11. G. PATRINELIS, "Ελληνες κωδικογράφοι τῆν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως (Copiști greci din anii Renașterii). Extras din „Ἐπετηρίς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου” (Anuarul Arhivei medievale), VIII—IX (1958—1959), Atena, 1961, p. 63—124.

Urmărind să completeze datele cuprinse în lucrarea lui N. Vogel și V. Gardthausen *Die griechischen Schreiber des Mittelalters und der Renaissance*, Leipzig, 1909, cercetătorul grec H. G. Patrinelis publică informații noi privitoare la copiii manuscriselor grecești din secolele XV—XVI. Lucrarea este utilă pentru studiul istoriei culturii. Cele mai multe opere clasice grecești s-au copiat în epoca Renașterii.

Pentru identificarea codicelor grecești, autorul utilizează repertoarele bibliografice și cataloagele marilor biblioteci europene. A identificat și în bibliotecile mai mici unele manuscrise grecești datînd din secolele XV—XVI.

Este de regretat că autorul acestei lucrări destinate cercetătorilor de pretutindeni nu cunoaște mulțimea de manuscrise grecești din secolele XV—XVI aflate în bibliotecile din țările socialiste. Biblioteca Academiei R.P.R. posedă manuscrise grecești din secolele XII—XV ca, de exemplu, cele de sub cotele 51, 222, 393, 594, 596, 597, 872, 934, 935, 953. Posedă numeroase manuscrise grecești datînd din secolul al XVI-lea. Menționăm, de pildă, pe cele de sub cotele 53, 890, 943, 949, 962, 963, 1 014. Numărul manuscriselor grecești din secolul al XVII-lea trece de 200. Avem în vedere în această privință cataloagele tipărite și anume: C. Litzica, *Catalogul manuscriptelor grecești*, București, 1909; Nestor Camariano, *Catalogul manuscriselor grecești*, tom. II, București, 1940. În afară de manuscrisele grecești indicate în aceste cataloage, Biblioteca Academiei R.P.R. posedă numeroase alte manuscrise care vor forma obiectul unui alt catalog. Avem vechi manuscrise grecești și în alte biblioteci din țara noastră.

Identificarea numelor copiștilor acestor manuscrise n-a preocupat încă pe cercetătorii noștri. Cercetătorul grec și-ar putea completa repertoriul său, examinînd și vechile manuscrise grecești aflate în bibliotecile românești.

Gh. C.

Rubrica „Însemnări” a fost întocmită de: L. Ștăfănescu, L. P. Marcu, C. Șerban, S. Iancovici, R. Popa, Tr. Ionescu-Nișcov, Gh. Cronț, S. Columbeanu, P. Simionescu, E. Francescu, A. Constantinescu.

СО Д Е Р Ж А Н И Е

СТАТЬИ	<u>Стр.</u>
БАРБУ Т. КЫМПИНА, Победа войска Цепеша над войском султана Мехмеда II (В связи с 500-летней, годовщиной)	533
Д. ХУРЕЗЯНУ, Об отношении социалистического движения к крестьянскому восстанию 1888 года	557
Д. ФРИККЕ, О финансировании буржуазных партий монополистическим капиталом в Западной Германии	589
ЗАМЕТКИ И СООБЩЕНИЯ	
Д. ТУЦУ и В. АЛЕКСАНДРЕСКУ, О борьбе Коммунистической партии Румынии против политики милитаризации страны, проводившейся буржуазно-помещичьими правительствами (1921—1933)	607
Н. СТОЙЧЕСКУ, Роль придворных и служилых людей в Валахии и Молдове —орудия в подавлении борьбы крестьянства	631
К. КОРБУ, Крестьянские восстания в Румынии осенью 1900 года	649
Д. БЕРИНДЕЙ, Развитие бухарестской прессы в период формирования и организации румынского национального государства (1856—1864 гг.)	667
П. КЫНЧА, Проект рабочего регламента для рабочих горга Галац (1882 — 1886)	685
ДОКУМЕНТАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ	
Новые работы по средневековому военному искусству Молдовы и Валахии (III. <i>Олтяну</i>)	691
НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ	695
РЕЦЕНЗИИ	705
ОБЗОР ЖУРНАЛОВ	723
ЗАМЕТКИ	753

S O M M A I R E

ÉTUDES	Page
BARBU T. CÂMPINA, La victoire de l'armée de Vlad l'Empereur sur Mehmed II (A l'occasion du 500 ^e anniversaire)	533
D. HUREZEANU, De l'attitude du mouvement socialiste à l'égard de la révolte paysanne de 1888	557
DIETER FRICKE (Jéna), De quelques aspects du financement des partis bourgeois par le capital monopoleur en Allemagne Occidentale	589

NOTES ET COMMUNICATIONS

Page

D. TUȚU et V. ALEXANDRESCU, La lutte du Parti Communiste Roumain contre la politique de militarisation poursuivie par les gouvernements bourgeois-agrariens (1921—1933)	607
N. STOICESCU, Du rôle des courtisans et des fonctionnaires publics de Valachie et de Moldavie — instruments de la répression de la lutte de la paysannerie	631
C. CORBU, Les insurrections paysannes de Roumanie pendant l'automne 1900	649
D. BERINDEI, Le développement de la presse bucarestois dans la période de formation et d'organisation de l'Etat national roumain (1856—1864)	667
P. CÎNCEA, Un projet de règlement du travail dans le port de Galatz (1882 1886)	685

ÉTUDES DOCUMENTAIRES

Ouvrages nouveaux sur l'art militaire médiévale de Moldavie et de Valachie (<i>Șt. Olteanu</i>)	691
LA VIE SCIENTIFIQUE	695-
COMPTES RENDUS	705
LA REVUE DES REVUES	723
NOTICES	753

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

I S T O R I E

- * * * **Istoria României**, vol. I. 891 p. cu 190 fig. + 16 pl., 45 lei; vol. II, 1159 p. + 20 pl., 45 lei.
- * * * **Din istoria Transilvaniei**, vol. I, ed. a II-a, 232 p. + 11 pl.; vol. II. 163 p., banderolate 55 lei.
- * * * **Studii și materiale de istorie medie**, vol. IV, 584 p. + 10 pl., 26,30 lei.
- GEORGE POTRA, **Documente privitoare la istoria orașului București (1594 1821)**, 820 p., 34,60 lei.
- CAROL GÖLNER, **Tureien, Die europäische Türkendrucke des XVI. Jahrhunderts, I. Band**, 164 p., 26,50 lei.
- * * * **Documente privind Unirea Principatelor, vol. I. Documente interne (1854 1857)**, 783 p. + 8 pl., 38,50 lei.
- * * * **Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea, vol. I, Țara Românească**, 961 p., 40,20 lei.

A R H E O L O G I E

- * * * **Materiale și cercetări arheologice**, vol. VII, 687 p. + 13 pl., 93 lei
- * * * **Studii și cercetări de numismatică**, vol. III, 639 p.+1 pl., 34,50 lei.
- * * * **Arheologia Moldovei**, vol. I, 309 p.+1 pl., 46,10 lei.
- * * * **Studii și comunicări. Arheologie — Istorie — Etnografie**, vol. IV, 312 p. + 25 pl., 18,70 lei.
- VLADIMIR DUMITRESCU, **Necropola de incinerare din epoca bronzului de la Cîrna**, 386 p. + CLXIII pl., 89 lei.
- D. PERCIU, **Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noulor cercetări**, 594 p. + 15 pl., 80 lei.

INTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 2
BUCUREȘTI.

c. 2430